सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीधर्मदत्तझाविरचितः

व्याप्तिपञ्चकविवृत्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

विभागः - ८

।। अभिनवसंस्कृतव्याख्या ।।

यशोलता

।। नूतनगुर्जरविवरणम् ।।

विनम्रा

यशोलता

विभाग - ८

ततः प्रारम्भोऽस्य
यत्प्राप्य प्रश्राम्यन्ति
पण्डिता अपि ।

तर्क की परिसीमा

गूढार्थतत्त्वालोक

જ્યાં પહોંચતા તો હાંફી જવાય છે,
ત્યાંથી અહીં શરૂઆત થાય છે...

વિનમ્રા

LONGEST NARRATION IN THE WORLD OF **SANSKRIT SCRIPTURE**

- Name of The Original Scripture : GUDHARTHA TATVALOKA
- Author of the Original Scripture : SHRI DHARMADATT ZHA
- Name Of the New Text : YASHOLATA
- Author of the New Text : Jain Ascetic SHRI **BHAKTIYASHVIJAYJI** (Disciple of His Holiness Jain Acharya Shri **YASHOVIJAYSURIJI**)
- Subject : Logic
- Language : Sanskrit
- Name Of the Gujarati Text : Vinamra
- Author of the Gujarati Text : SHRI BHAKTIYASHVIJAYJI
- Total volumes : 14
- Edition : 1st, 2018 A.D.
- Price : ₹10,000 For The Whole Set (Volume 1 To 14)
- Publisher : SHRI DIVYADARSHAN TRUST DHOLKA, Dist. Ahmedabad, Gujarat
- Type Setting : Bharat Graphics, M. 9925020106
- Printers : Parshwa Offset, Veraval, M. 9428702617

Distributers

Manojbhai Shah
CREATIVE PRAKASHAN
New & Old Book Center
"Vikram", M.G. Road,
VERAVAL-362 265
Ph.: 02876 222617
Mo. +91-94287 02617

Vikrambhai Shah
'VINAY', 2/5 Jaganath Corner,
Nr. Nandwana Brahmin Boarding,
Opp. Ramkrishna Ashram Temple,
RAJKOT - 360 001
Ph. : 0281 2461980
Mo. +91-94269 72609

Abhaybhai Shah
8, Sukita Appartment,
Nr. Ankur School,
B/h. Dipti Petrol Pump,
Fatehpura, Paldi,
Ahmedabad - 380007.
Mo. +91-94287 02794
Email: creativeprakashan@gmail.com

ISBN
978-93-8201967-1

© Divyadarshan Trust
Creative Prakashan

अभिनवसंस्कृतव्याख्याद्वयशोलता-
नूतनगुर्जरविवरणविनम्रासुशोभितः
सर्वतंत्रस्वतंत्र
श्रीधर्मदत्तझाप्रणीतः

व्याप्तिपञ्चकविवृत्त्यपराभिधानः

गूढार्थतत्त्वालोकः

— अभिनव सर्जन सर्वस्व —

परम पूज्य विद्वत्कुलावतंश न्यायतीर्थ
आचार्यवर्य श्री **यशोविजयसूरीश्वरजी** महाराज

— अभिनव सर्जन सर्जक —

जैनमुनि**भक्तियशविजय**

— संशोधक —

परम पूज्य सूक्ष्मशेमुषीसंपन्न
पंन्यासप्रवर श्री **रत्नबोधिविजयजी** महाराज

— प्रकाशक —

श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

— मुख्य विक्रेता —

Creative Prakashan
www.creativeprakashan.com

ઋણ સ્મરણ

दिव्याशिष

परम पूज्य सिद्धांतमहोदधि आचार्य भगवंत
श्री प्रेमसूरीश्वरजी महाराजा
परम पूज्य सकलसंघहितचिंतक आचार्यभगवंत
श्री भुवनभानुसूरीश्वरजी महाराजा

शुभाशिष

परम पूज्य सिद्धांतदिवाकर सुविशालगच्छाधिपति
श्री जयघोषसूरीश्वरजी महाराजा
परम पूज्य पूना जिल्ला उद्धारक आचार्य भगवंत
श्री विश्वकल्याणसूरीश्वरजी महाराजा
परम पूज्य भवोदधितारक गुरुदेव आचार्य भगवंत
श्री यशोविजयसूरीश्वरजी महाराजा

આર્થિક સૌજન્ય

જેમની સખાવતોમાં દરિયાવદિલી અને દૂરંદેશિતા
સદા આંખે ઊડીને વળગે છે તે

શ્રી ઉમરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સુરત

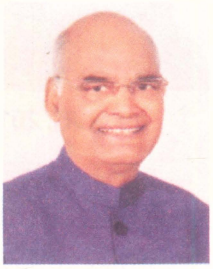
ધન્ય શ્રુતભક્તિ !
અદ્‌ભુત શ્રુતપ્રીતિ !
અનુમોદના !

સૂરિપ્રેમ સ્વર્ગારોહણ અર્ધ શતાબ્દી ત્યાગ-બ્રહ્મ વર્ષ

अशोक मलिक
ASHOK MALIK
राष्ट्रपति के प्रेस सचिव
Press Secretary to the President

राष्ट्रपति सचिवालय,
राष्ट्रपति भवन,
नई दिल्ली -110004.
PRESIDENT'S SECRETARIAT,
RASHTRAPATI BHAVAN,
NEW DELHI -110004.

राष्ट्रपति
भारत गणतंत्र
PRESIDENT
REPUBLIC OF INDIA

संदेश

भारत के राष्ट्रपति, श्री राम नाथ कोविन्द को यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि मुनि श्री भक्तियशविजयजी द्वारा ''यशोलता'' नामक नूतन संस्कृत व्याख्या ग्रंथ का प्रकाशन किया जा रहा है। आशा है कि ग्रंथ में संकलित सामग्री पाठकों को एक नई दिशा एवं ऊर्जा प्रदान करेगी।

राष्ट्रपति जी, ग्रंथ के सफल प्रकाशन के लिए अपनी शुभकामनाएं प्रेषित करते हैं।

राष्ट्रपति के प्रेस सचिव

Tel. : +91-11-23016535 (Direct), 23015321 Extn 4322, Fax 23794498
E-mail-press.secy@rb.nic.in, malik.ashok@rb.nic.in

भारत के उपराष्ट्रपति
VICE-PRESIDENT OF INDIA

19 अप्रैल, 2018

प्रिय श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,

प्राचीन काल से समूचे विश्व में भारतीय संस्कृति विद्याक्षेत्र में अग्रेसर रही है। जो आज भी प्रबुद्ध वर्ग के लिए आश्चर्यकारी है। भारतीय प्रजा सांप्रदायिक सहिष्णुता की वजह से ही विभिन्न दर्शनों को अपने में पनपा रही है। न्यायविद्या तो तर्कशास्त्र की अप्रतिम प्रस्तुति है ... उस न्याय विद्या के सिरमौर ग्रंथ - पंडितवर्य श्री धर्मदत्तझाविरचित व्याप्तिपंचकविवृति, अपर नाम - गूढार्थतत्वालोक के ऊपर जैनाचार्य श्री यशोविजयजीसूरिजी के शिष्य मुनि श्री भक्तियशविजयजी के द्वारा 90,000 श्लोक प्रमाण महिष्ठ वृति का सृजन किया है, जो सचमुच में ही एक आश्चर्य है।

मुझे गर्व है इस भारतवर्ष पर, कि जहाँ अनवरत ऐसे विद्यापुरुष होते ही रहे हैं। मैं ऐसे संतपुरुष और विद्यापुरुष के चरणों में सादर नतमस्तक हूँ।

सद्भावनाओं सहित,

(एम. वेंकैया नायडु)

श्री जैनाचार्य श्री यशोविजयसूरीश्वर जी,
द्वारा महेन्द्रभाई झवेरी, एच. भेडा एंड कं.,
705, प्रशाम, कस्तूरबा गांधी मार्ग,
राजकोट-360001 मोबाइल: 98251 68834
ई-मेल : bbrjk_ad1@yahoo.in

सत्यमेव जयते

प्रधान मंत्री
Prime Minister

संदेश

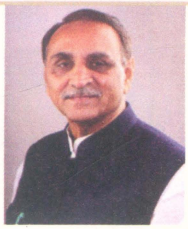
यह जानकर प्रसन्नता हुई है कि **'गूढार्थतत्त्वालोक'** के व्याख्या ग्रंथ का विमोचन किया जा रहा है। श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित इस व्याख्या ग्रंथ में गूढार्थतत्त्वालोक की सरल विवेचना सराहनीय है।

श्री भक्तियशविजय जी द्वारा रचित यह ग्रन्थावली जीवन मूल्यों और आदर्शों से अवगत होने का अवसर दे और प्रेरणास्रोत के रूप में अपनी उपयोगिता सिद्ध करे, इसी आशा के साथ ग्रन्थावली के सफल प्रकाशन हेतु हार्दिक शुभकामनाएं।

(नरेन्द्र मोदी)

नई दिल्ली
23 अप्रैल, 2018

श्री यशोविजयसूरीश्वर जी
C/o- श्री महेन्द्रभाई झवेरी
एच. भेडा ऐंड कंपनी
705, प्रशम, कस्तूरबा गांधी रोड
राजकोट
गुजरात- 360001

વિજય રૂપાણી
મુખ્યમંત્રી, ગુજરાત રાજ્ય

apro/ug/2018/03/28/dt

તા. ૨૮-૦૩-૨૦૧૮

પરમ આદરણીય શ્રી યશોવિજય સૂરીશ્વરજી સાહેબ,

સપ્રેમ નમસ્કાર.

આપના પત્રપુષ્પ થકી મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી રચિત **"યશોલતા"** નામના બૃહદગ્રંથના પ્રકાશન અંગે જાણી આનંદની લાગણી અનુભવું છું.

સંસ્કૃતને દેવોની ભાષા માનવામાં આવે છે. ભારતમાં સંસ્કૃત વિદ્યાપીઠો સિવાય સંસ્કૃત ગ્રંથોની જો કોઇએ જાળવણી કરી હોય તો તે જૈન સંપ્રદાય છે. સંસ્કૃતના માધ્યમથી ઉતરી આવેલા જ્ઞાનના આ મહાસાગરની જાળવણી, જતન અને તેની પુન:પ્રસ્તુતિ અભિનંદનીય ગણાય. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયથી જ ગુજરાત વિદ્યાસંપદાનું પ્રમુખ કેન્દ્ર રહ્યું છે. ભારતવર્ષીય પ્રાચીન વિદ્યાસંપદા અને સંસ્કૃતસંપદાની સુરક્ષામાં ગુજરાત જાગૃત અને અગ્રેસર રહ્યું છે.

તર્કશાસ્ત્રના કઠિન, ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકને વ્યાખ્યાયિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવતા જૂજ વિદ્વાનો બચ્યા છે, એવા સમયે **"યશોલતા"** જેવી અત્યંત સરળ અને વિશ્વની સૌથી વિશાળ સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનું સર્જન **મુનિ શ્રીભક્તિ યશવિજયજી**ના હસ્તે થયું જે ગુજરાત માટે ગૌરવપૂર્ણ ઘટના છે. આ વિરલ પ્રસંગે મહારાજશ્રીની વિદ્યાસાધનાને નમન કરતાં અંત:કરણપૂર્વક શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

આપનો,

(વિજય રૂપાણી)

To,
Shree Yashovijayasooreeshwarajee Maharaj, *Author.*
C/o Mahendrabhai Zaveri,
H. Bheda & Company, 705, Prasham,
Kasturba Gandhi Road, Rajkot - 360001
Email: bbrjk_ad1@yahoo.in

સમર્પણ

પૂજ્ય
પરમારાધ્યપાદ
શ્રી યશોવિજયસૂરીશ્વરજી
મહારાજાને

જેઓ આ સર્જનના સર્વસ્વ છે.

આ અહીં મળશે...

	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	**Preface**	11
૨	**મીઠો આવકાર** પૂજ્યપાદ સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજા	13
૩	**અંતરનો રણકાર, ઉષ્માભર્યો આવકાર** પૂજ્યપાદ પરમારાધ્યપાદ આચાર્યભગવંત શ્રી યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ	16
૪	**શુભાશંસનમ્** પ્રો. વશિષ્ઠ ત્રિપાઠીજી (રાષ્ટ્રપતિ સન્માનિત)	21
૫	**અનુશંસા** પ્રો. મહેશજી ઝા (લબ્ધસ્વર્ણપદક)	22
૬	**શુભેચ્છા** આચાર્ય નરસિંહ કટ્ટી	23
૭	**શુભાશંસનમ્** પ્રો. એસ.આર. ભટ્ટ	24
૮	**શુભસંદેશઃ** પ્રો. શ્રીનિવાસ વરખેડી	25
૯	**પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન**	26
૧૦	**સંશોધકીય વક્તવ્ય**	27
૧૧	**વ્યાપ્તિપંચક.... (પ્રસ્તાવના)** પરમ પૂજ્ય વિદ્વત્પુંગવ આચાર્ય ભગવંત શ્રી શ્રીચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ	40
૧૨	**સાગરનો સાર ગાગરમાં (આઠમા વિભાગનો સંક્ષિપ્ત સાર)** પરમ પૂજ્ય સંશોધકવર્ય પંન્યાસ પ્રવર શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા	71
૧૩	**અથાતો વિષયજિજ્ઞાસા**	79
૧૪	**ગ્રંથારંભ**	૨૪૩૭

Preface

ROUND ABOUT THE UNIQUE WORK

For ages, Indian Civilization has gifted the world in the various fields of literature with remarkable and unique piece of work. Amongst the various fields, the subject of "logic" has proved to be the most difficult to comprehend for anyone.

One of the most challenging and complicated scripture named **"GUDHARTHA TATVALOKA"** in the field of logic was innovated by Shri Dharmadatta Zha around 100 years back. The text originally written in Sanskrit language consisting of only 28,800 alphabets has remained unchallenged by majority of scholars. Even at present, there are probably no more than five people in this world who can understand the text and explain it to others.

As we all know, Albert Einstein has gifted the world with his "Theory of Relativity". However, it was so complicated that most scientists found it a difficult task to explain it to others.

From time to time history repeats itself.In the field of Scripture the same comparison could be made for the Sanskrit text mentioned above in terms of its complexity with that of Einstein's theory. Jain Monk named Shri **Bhaktiyashvijayji** has done an outstanding job in writing the longest new narration of the Sanskrit Scripture in Sanskrit. The length, depth and the altitude of the text will leave readers astonished. Mysteries revealed in the text are simply incomparable to any. The long journey of segregating this great piece of literature began at only a young age of 21. The compilation was completed only within a year and a half, consisting of 28,80,000 alphabets, one of the **LONGEST** narrations of any Scripture at present. The new text has been named **"YASHOLATA"**, dedicated and devoted to his guru, Jain Acharya Shri **Yashovijaysuriji**.

The sharp intellect of this young scholar has opened gateways in the field of logic for others to study with very lucid explanation of mysteries buried deep in the original text.

The future generation will always be in debt and grateful, to have been privileged, to cherish the largest narration published in 14 volumes in Sanskrit, along with Gujarati narration.

In Sanskrit literature, scripture is measured in form of verses. 32 alphabets make a verse. The original "GUDHARTHA TATVALOKA" has 900 verses, thus consisting **28,800** alphabets.

To explain the same very lucidly, the Jain Monk has simplified his new narration text **"YASHOLATA"** with **90,000** verses i.e. **28,80,000** alphabets. Thus the new text named **"YASHOLATA"** is the "Longest Narration in the World of Sanskrit Scripture."

“ મુનિરાજ શ્રી ભક્તિદેવ વિજયજીએ દીનાકુંભે પોતાનું સ્થાન જે
ઉત્તમ યોગદાન આપ્યું એ માટે મારા અંતરના આશિષ
છે કે — સંઘમાંના સંયમરૂપી સુવાર્જનમાં વિઘ્ન -
કષાયોની ઝુંબેશ સદા ઉતરાતી જ રહે અને શ્રી સંઘ
સમુદાય શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે
પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્વલયશસ્વી બને
પૂ. વિજય જયઘોષસૂરિ ”

માઠો આવકાર

પૂજ્યપાદ સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ
સિદ્ધાંતદિવાકર આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી
મહારાજા

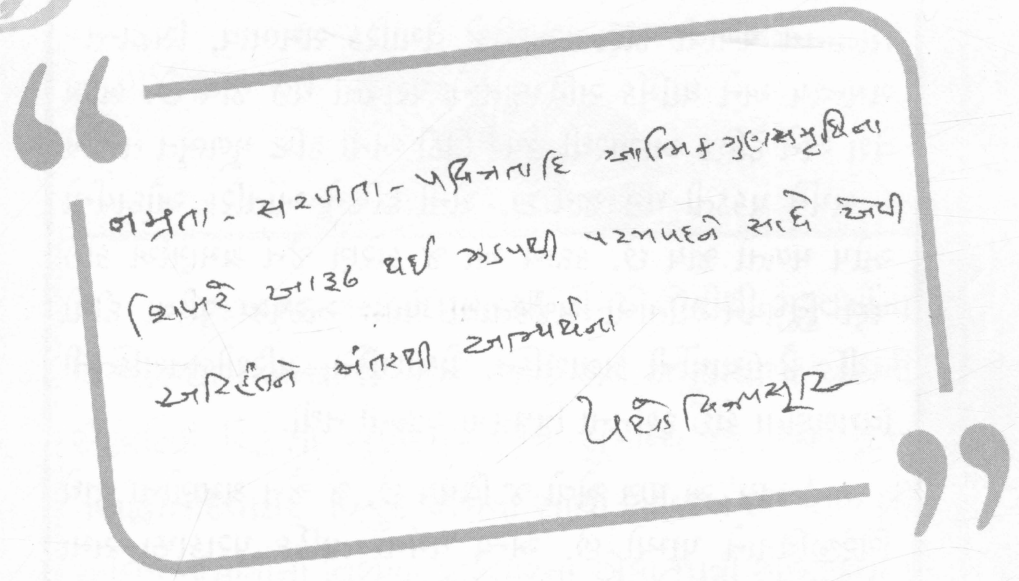
પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રી બે-બે પેઢીથી ગુરુવર્યોના વિશ્વાસધામ બન્યા છે. અને આજે સર્વ સમુદાયોમાં એમની સૈદ્ધાંતિક વિદ્વત્તા સુપ્રસિદ્ધ અને સુમાન્ય છે. સ્વગુરુદત્ત **'સિદ્ધાંતદિવાકર'** બિરુદ એમની સાચી ઓળખ છે. ૫૫૫ થી અધિક શ્રમણોના વિશાળ પરિવારના એકાતપત્રી સામ્રાજ્યના ધણી એ મહાપુરુષમાં નાના-નાના શ્રમણોના સત્કાર્ય પ્રત્યે જે હૂંફ અને લાગણી છે તે એમના શુભાશિષમાં પડઘાય છે.

મીઠો આવકાર

અનેકાન્તવાદ જૈનદર્શનનો પાયાનો પ્રમુખ સિદ્ધાંત છે. આ સિદ્ધાંતને પચાવી જાણનાર સ્હેજે વૈચારિક સમભાવ, સિદ્ધાન્ત-સમન્વય અને ધાર્મિક સહિષ્ણુતાને ધરાવતો થઈ જાય છે. બાહ્ય વેશ અને દૈહિક આચારથી ઉપર ઊઠી એની દૃષ્ટિ મૂળભૂત તત્ત્વને – મર્મને પકડતી થઈ જાય છે. એની દૃષ્ટિને આંતરિક ઔદાર્યનો ઓપ મળતો જાય છે. કદાચ આ જ કારણે જૈન શ્રમણોએ કોઈ પણ વિષયને પોતાની સર્જકતાથી પ્રાયઃ અસ્પૃશ્ય રહેવા દીધો નથી. જૈનાચાર્યોની પ્રજ્ઞાશક્તિ, પ્રેક્ષાશક્તિ, પરિશીલનશક્તિની વિચક્ષણતા કોઈ દર્શનના વિષયમાં અછતી નથી.

'ન્યાય' એ પણ એવો જ વિષય છે, જે જૈન શ્રમણોના હાથે ચિરંજીવિતાને પામ્યો છે. અન્ય ધર્મના તાર્કિક પરાકાષ્ઠા સમા ગ્રંથને ખોલવા માટે કેવળ તીવ્ર બૌદ્ધિકતાની જ નહિ, આંતરિક ઔદાર્યની, વિચક્ષણ પ્રકૃતિની પણ જરૂર પડે છે. સ્યાદ્‌વાદી વિના આવું ઔદાર્ય જવલ્લે જ જોવા મળવાનું.

મને ગૌરવ સાથે આનંદ છે કે અમારા સમુદાયના એક યુવાન શ્રમણ, મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ (વય – ૨૫ વર્ષ, દીક્ષાપર્યાય – ૧૨ વર્ષ) ગુરુકુલવાસ, વિદ્યાવ્યાસંગ અને સૂક્ષ્મબોધનિષ્ઠાના જોરે એક અદ્‌ભુત નવ્યન્યાય વ્યાખ્યાનું સર્જન કર્યું છે. મારા એમને અંતરના આશિષ છે કે 'એમના સંયમરૂપી સુવર્ણજીવનમાં વિદ્યા-સ્વાધ્યાયની સુગંધ સદા ઉભરાતી જ રહે અને શ્રીસંઘ-સમુદાય-શાસન અને રાષ્ટ્રનું ગૌરવ વધારતા રહે, પોતાના ગુરુની જેમ ઉજ્જ્વળ યશસ્વી બને.'

અંતરનો રણકાર, ઉષ્માભર્યો આવકાર

પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિદ્યાનિધિ ષડ્દર્શનનિષ્ણાત આચાર્ય ભગવંત
ગુરુદેવ **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા**

જેમના આશિષ મારી જીવનમૂડી છે,

જેમનું સાંન્નિધ્ય આ સર્જનને સાકાર કરનાર છે,

જેમના અનલ્પ પરિશ્રમથી હું કંઈક વિદ્યાને પામી શક્યો છું,

જેઓ સ્વયં વિરાટ વૃત્તિઓના સર્જક છે,

દાર્શનિક વિદ્યાના શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન છે,

અંતર્મુખતા જેમના જીવનમાં છે,

અધ્યાત્મ જેમના હૈયામાં છે,

એકાંતને જેઓ કાયમ ઝંખે છે,

એવા વિદ્વત્તા અને સાધકતાના સુમેળ સમા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી અહીં સંતોષ વ્યક્ત કરી રહ્યા છે.

અંતરનો રણકાર ઉષ્માભર્યો આવકાર

– પરમ પૂજ્ય વિદ્યાલંકાર સાધનાતીર્થ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા

આજે અંતઃકરણમાં આનંદની અવધિ નથી, અપાર-અગાધ આનંદની છોળો અંદર ઉછળી રહેલ છે. કારણ કે મારા વિદ્વાન અને વિનયી શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા '**યશોલતા**' અને વિશદ ગુજરાતી વ્યાખ્યા '**વિનમ્રા**' – બન્નેનું સર્જન કરી તેનાથી '**વ્યાપ્તિપંચકગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક**'ને સુશોભિત કરીને વિદ્વત્સમાજ સમક્ષ રજૂ કરેલ છે, જે આપના કરકમલને અત્યારે શણગારી રહેલ છે.

આજથી આશરે ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલ મૈથિલ પંડિત શિરોમણિ ધર્મદત્ત ઝાના (ઉપનામ : બચ્ચા ઝા) મસ્તક/મગજના રિસર્ચ માટે અંગ્રેજ સરકારે તેની ખોપરીની માંગણી તેમના સ્વજનો સમક્ષ કરી હતી. સર્વ દર્શનોમાં તેમની સર્વત્ર અવ્યાહત પ્રજ્ઞા – બહુમુખી પ્રતિભાના લીધે '**સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર**' નું બિરુદ તેમને આપવામાં આવેલ છે. તેમણે રચેલા અનેક વિવરણ ગ્રંથોમાં એક અતિ જટિલ ગ્રંથ એટલે 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક'. આ ગ્રંથની પ્રત્યેક પંક્તિ એવી ગૂઢ છે કે ભલભલા વિદ્વાનોને પણ તે મૂઢ બનાવી દે છે. તેથી જ આ ગ્રંથને ઉકેલવા માટે પ્રતિવર્ષ બનારસ વગેરે સ્થળે સેમિનારો યોજાય છે. દિગ્ગજ પંડિતો પોતાની પંડિતાઇનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરે તો પણ પૂરેપૂરો ન ખૂલે એવો રહસ્યમય આ ગ્રંથ છે.

વ્યુત્પત્તિવાદ, પ્રામાણ્યવાદ વગેરે નવ્યન્યાયગ્રંથોના તલસ્પર્શી

અધ્યયન બાદ, પોતાની પ્રેક્ષા-પ્રજ્ઞા-પ્રતિભાનો પ્રકર્ષ થતાં 'વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક' ગ્રંથની જટિલ પંક્તિઓને સંસ્કૃત-ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમે ખોલવાનો, સ્પષ્ટ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ કર્યો.

વર્ષો સુધી બુદ્ધિના અત્યંત અટપટા આટાપાટા ખેલવાથી પણ જે ગ્રંથ ખોલી ન શકાય તેવા અતિકર્કશ-સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ગ્રંથને મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ માત્ર બે વર્ષના અતિ ટૂંકા સમયગાળામાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બબ્બે ભાષામાં વિશાળ અને વિશદ વિવેચન દ્વારા અતિસ્પષ્ટ કર્યો છે. મૂળ ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં તર્ક-વ્યાપ્તિ-નિયમ સંબંધી છે. જે ગ્રંથની એક-એક પંક્તિનું વિવેચન કરવા જતાં એકાદ શબ્દ આઘો - પાછો થાય, ઓછો - વત્તો થાય તો અર્થ-પદાર્થ-ઐદમ્પર્યાર્થ-ભાવાર્થ બદલાઇ જતાં વાર ન લાગે, અર્થનો અનર્થ સર્જાતા વિલંબ ન થાય, એવી સૂક્ષ્મમતિગમ્ય ગૂઢ-અતિગૂઢ પંક્તિઓ, ભલ-ભલા દિગ્ગજ પંડિતોને પણ મૂઢ-અતિમૂઢ બનાવતા વાર ન લગાડે તેવી પંક્તિઓ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં અને નવ્યન્યાયની પરિભાષામાં કલમ ચલાવવી અને તે પણ માત્ર ૨૦વર્ષની ઉંમરે, દીક્ષા જીવનના સાતમા વર્ષે ! 'કમાલ ! કમાલ ! કમાલ !' શબ્દો મોઢામાંથી નીકળ્યા વિના ન જ રહે. તેમાં પણ માત્ર બે જ વર્ષની અતિ અલ્પ સમયાવધિમાં સંસ્કૃત + ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યાનું નિર્માણ થયેલ છે. આ પણ નાનો સૂનો ચમત્કાર નથી. પરમગુરુ અને સદ્‌ગુરુની મહતી કૃપા વિના આ શક્ય જ નથી. ૪૨ પાનાના મૂળગ્રંથને ૪૫૦૦ પૃષ્ઠના વિશાળ ફલક ઉપર સંસ્કૃત-ગુજરાતી બન્ને વ્યાખ્યા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવો, એ પણ રસાળ અને સરળ પદ્ધતિથી, અહો આશ્ચર્યમ્ ! ૧૪ વોલ્યુમમાં પ્રકાશિત થતા આ ગ્રંથરત્ન દ્વારા વ્યાખ્યા સાહિત્યની દુનિયામાં સીમાચિહ્ન સમાન શકવર્તી મહાભારત કાર્યની ભેટ મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ આપી છે તેને વિદ્વાનો કદાપિ ભૂલી નહિ શકે.

મુનિશ્રી ભક્તિયશવિજયજીએ પોતાના ભગીરથ પુરુષાર્થ દ્વારા

જ્ઞાનભાગીરથીને આ અવનીતલ ઉપર લાવવાનું કાર્ય કરેલ છે, જેમાં નિમજ્જન કરીને વિદ્વજ્જનો અવશ્ય પાવન-પવિત્ર-પુનિત થશે. આમાં કોઇ શંકાને સ્થાન નથી. વિદ્વાનો આ મહાત્માના પરિશ્રમની કદર કરી, અધ્યયન-અધ્યાપનના ક્ષેત્રમાંથી ચિરકાળથી બહાર રહેલા આ ગ્રંથમાં નિહિત અમૃતનું રસપાન કરશે જ એવો વિશ્વાસ હવે અસ્થાને નહિ ગણાય.

'विद्धानेव विजानाति, विद्वज्जनपरिश्रमम्' આ પંક્તિ અનાયાસે અહીં યાદ આવી જાય છે.

જૈન આગમવિદ્યા અને આન્વીક્ષિકીવિદ્યાના ક્ષીરસમુદ્રમાં સતત નિમજ્જન કરનારા ગુણીયલ પ્રકૃતિના સ્વામી મુનિરાજ **શ્રીભક્તિયશવિજયજી** મહારાજના માધ્યમે હજુ એક-એકથી ચડિયાતા નૂતન ગ્રંથરત્નોની તથા અભિનવઉન્મેષશાલી વ્યાખ્યાગ્રંથોની ભેટ વિદ્યાવિશ્વને મળતી જ રહે અને તેમના ઉપર પરમગુરુની, સદ્‌ગુરુની, શારદામાતાની અમીનજર સતત ઠરતી જ રહે તેમ જ નમ્રતા-સરળતા-પવિત્રતાદિ આત્મિકગુણસમૃદ્ધિના શિખરે આરૂઢ થઇ ઝડપથી પરમપદને સાધે એવી અરિહંતને અંતરથી અભ્યર્થના..

લિ.
પૂનાજિલ્લાઉદ્ધારક
શ્રીવિશ્વકલ્યાણસૂરીશ્વરનો શિષ્યાણુ
યશોવિજયસૂરિ

शुभाशंसनम्

न्यायशास्त्रे व्याप्तिस्वरूपप्रतिपादकेष्वनेकेषु ग्रन्थेषु अन्यतमः प्रथमसोपानरूपोपपन्नः व्याप्तिपञ्चकाख्यः ग्रन्थोऽस्ति । यद्यपि तमनुसृत्य अनेकटीकाग्रन्थाः सम्प्रति समुपलब्धाः । तथापि तेष्वन्यतमा न्यायाध्वपान्थानां पाथेयभूता स्वनामधन्या गूढार्थतत्त्वालोकव्याख्या प्रथितचरैः विद्वत्तल्लजैः धर्मदत्तझामहोदयैः (बच्चा झा) प्रणीता ।

तत्त्वालोकविचारे दरीदृश्यमाने शेमुषीश्रमे अवगत-शास्त्ररीतीनां निरस्तन्यायाध्वध्वान्तानां शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमाणां विदुषां साक्ष्येव प्रमाणं । ईदृशस्य तत्त्वालोकस्य अध्ययनमेव दुष्करम्, अध्यापनं तु सुतराम्, किमुत व्याख्यानम् ।

तदाधारीकृत्य मन्दामन्दोपकारिणी अनास्वादित-न्यायपरिष्काररसानामप्यास्वाद्या भावावेदने चन्द्रिकायिता **यशोलता**नाम्नी सुविस्तृता व्याख्या, सदाचारनिष्ठैः शास्त्रेषु कृतभूरिपरिश्रमैः श्रीमद्भिः **मुनिभक्तियशविजयमहाशयैः** रचितेति अवलोक्य चित्तम् मोमुदीति ।

अनया शास्त्रसेवया सन्तोषितमस्मदुपास्यं श्रीकाशी-विश्वनाथम्, 'इतोप्यधिकं नैकग्रन्थव्याख्यानसामर्थ्यप्रदानेन एतान् समनुगृह्णन्तु' इति आशास्महे ।

महामहोपाध्याय राष्ट्रपतिसम्मानित

वशिष्ठत्रिपाठी

प्रो. वशिष्ठत्रिपाठी

अनुशंसा

आसीन्मिथिलामान्यो
गङ्गेशो नाम विश्रुतो विद्वान् ।
नव्यन्यायसुशास्त्रं
चिन्तामणिनामाऽकरोद्दिव्यम् ।।१।।
रघुनाथो विख्यात-
स्तदुपरि दीधितिमातनोदनुपमाम् ।
जगदीशेन च तस्या-
ष्टीका जागदीशी रचिता ।।२।।
धर्मदत्तरचितो यो
गम्भीरार्थप्रकाशको ग्रन्थः ।
तदुपरि विश्रुतकीर्तिः
गूढार्थतत्त्वालोकाख्यः ।।३।।
जैनश्रमणस्तरुणः
स्वल्पे वयसि तदीयदिव्यटीकाम् ।
यशोलतां विख्यातां
भक्तियशविजयोऽयं तनुते ।।४।।
पञ्चलक्षणीमूला
भूयाद् भव्या यशोलता ख्याता ।
धर्मदत्तविवृतेर्या
गूढार्थं सम्प्रकाशयताम् ।।५।।
अद्भुतविशालकाया
श्रीयशोविजयसूरिशिष्यकृता ।
गुरु-शिष्ययशोऽनल्पं
स्वल्पे काले भृशं कुर्यात् ।।६।।
नव्यन्यायनयाब्धौ
गम्भीरेऽवगाहने कृतयत्नः ।
सफलो मुनिश्रीभक्ति -
यशविजयो वर्धतां यशसा ।।७।।

शुभेच्छा

॥ श्रीः ॥

विद्वद्वर्यसमादृता क्षितितले यद्व्याप्तिसत्पञ्चक- ।
व्याख्याऽऽस्ते जगदीशभट्टरचिताऽवश्या च विद्यार्थिनाम् ॥ १ ॥

तस्या भावविबोधनाय जगतां यद्धर्मदत्ताभिधैः ।
बच्चाझेत्युपनामभिर्विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा ॥ २ ॥
(गूढार्थतत्त्वप्रभा इत्यस्य गूढार्थतत्त्वालोक इत्यर्थः ।)

छात्राणामुपयोगिनी विरचिता गूढार्थतत्त्वप्रभा- ।
बोधार्थं मुनिभक्तिकीर्त्तिविजयैरानन्दसंवर्धिनी ॥ ३ ॥

वाक्यं वाक्यमतिस्फुटं प्रतिपदं प्रत्यक्षरं विश्रुता ।
विद्यावत्सु विवृण्वती विजयतामाचन्द्रतारं भुवि ॥ ४ ॥
(मुनिभक्तिकीर्तिविजयैः इत्यस्य मुनिभक्तियशोविजयैः इत्यर्थः ।)

व्याख्या **यशोलता**नाम्नी विबुधानन्दवर्धिनी ।
मन्दान्नन्दयतान्नित्यं अत्यपूर्वा धरातले ॥ ५ ॥

यशोलतायशोलताऽभिवर्धतां विवर्धताम् ।
जगत्सु दिक्षु दिक्षु च प्रवर्धतां प्रवर्धताम् ॥ ६ ॥
('यशोलतायशोलता' - इत्यस्य यशोलता इति या व्याख्या तस्याः
कीर्तिरूपा लता इत्यर्थः ।)

विद्यासिंहाचार्यशिष्यो नृसिंहाचार्यनामभाक् ।
आशास्ते शुभमाशास्ते ग्रन्थकर्तुर्मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥

इति
नरसिंहाचार्य कट्टि (इङ्गळेश्वर)

भारतीय दार्शनिक अनुसंधान परिषद्

(भारत सरकार, मानव संसाधन विकास मंत्रालय)

INDIAN COUNCIL OF PHILOSOPHICAL RESEARCH

(Government of India, Ministry of Human Resource Development)

प्रोफेसर एस० आर० भट्ट
अध्यक्ष
Professor S. R. Bhatt
Chairman

20 अप्रैल, 2018

माननीय निदेशक,

श्री जागनाथ श्वेतांबर मूर्तिपूजक जैन संघ

राजकोट

श्रीमान,

आपके द्वारा पंडितवर्य श्री धर्मदत्त झा विरचित जागदीशी पंचलक्षणी गूढार्थतत्त्वालोक की पूज्य सिद्धान्त निष्ठ आचार्य भगवंत श्री यशोविजय सूरिश्वरजी महाराज साहेब के शिष्य रत्न मुनि श्री भक्तियश विजयजी महाराज साहेब द्वारा विरचित यशोलता नाम विशद 14 भागों में निर्मित विपुल व्याख्या के विमोचन के अवसर पर मुझे आमंत्रित किया गया इसके लिये हृदय से आभार व्यक्त करता हूँ। कार्याधिक्य के कारण उपस्थित नहीं हो पाउँगा पर महाराजा श्री के श्री चरणों में अपनी प्रशंसा व्यक्त करना चाहूँगा। वर्तमान में ऐसी उत्कृष्ट रचना दुर्लभ है। नव्य न्याय के दुरूह ग्रन्थों पर व्याख्या करना गहन पांडित्य का द्योतक है। स्वयं बच्चा झा अद्वितीय कोटि के विद्वान थे जिन्होंने गंगेश, रघुनाथ, मथुरानाथ, आदि नव्य नैयायिको के क्रम में न्याय परंपरा में नूतन योगदान दिया है।

आशा है कि विद्वान मुनिश्री ऐसे अनेकों ग्रन्थों की रचना कर दर्शन साहित्य को समृद्ध करेगें।

S.R.Bhatt

भवदीय

प्रोफेसर सिद्धेश्वर रामेश्वर भट्ट

E-mail : srbhatt39@gmail.com Website : http://www.icpr.in

मुख्य कार्यालय : दर्शन भवन, 36 तुगलकाबाद इन्स्टिट्यूशनल एरिया, महरौली बदरपुर रोड, नई दिल्ली – 110062 दूरभाष : +91-11-29901516, 29901527 टेलिफैक्स : 2996475
Head Office : Darshan Bhawan, 36, Tughlakabad Institutional Area, M.B. Road, New Delhi-110062 Tel.: +91-11-29901516, 29901527 Telefax: 2996750
लखनऊ कार्यालय : 3/9, विपुल खण्ड, गोमती नगर, लखनऊ – 226010 टेलिफैक्स : +91-522-2392636 E-mail : centre@icpr.in, icprlkw@gmail.com

राष्ट्रहिताय संस्कृतम्
प्रा. श्रीनिवास वरखेडी
कुलगुरुः
Prof. Shrinivasa Varakhedi
Vice-Chancellor

कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

रामटेकनगरम् (महाराष्ट्रराज्यम्)

Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University

Ramtek (Maharashtra)

Established Government of Maharashtra Accredited by NAAC with'B^{++} Grade

जा.क्र. ककासंवि/व्हीसीओ/2018/151 दि. 17.04.2018

शुभसंदेशः

महद् इदं प्रमोदस्थानम् यत् श्रीगंगेशोपाध्यायकृतस्य तत्त्वचिन्तामणीग्रन्थस्य यशः अधुनाऽपि श्रीधर्मदत्तझाविरचितगुढार्थतत्त्वालोकेन यशोलता विनम्र व्याख्याद्वयोपेतेन विस्तार्यते इति।

प्रथितमपि विद्वत्प्रपंचे यत् न्याय–जैन–बौद्धोपज्ञं तर्कसराणिः मिथः उपकुर्वन्ती, अनुकुर्वन्ती, अपाकुर्वन्ती च लसति। तस्याः परंपरायाः अनितरसाधारणेन कार्येण अधुनाऽपि भवद्भिः क्रियमाणं पारपालनम् अत्यन्तमेव नोदमावहति। एकविंशतिशताब्दे प्रकाशनमानीतेषु न्यायग्रन्थेषु अयं बृहत्तमः ग्रन्थः इति लोकोत्तरा किर्तिः भवताम्। कार्यक्रमस्य सर्वविधम् मंगलम्, ग्रन्थस्य प्रचयं च कामयमानः विद्वद्जनेषु प्रणतभावं भजते अयं भवदीयो जनः।

विद्वज्जनविधेयः

श्रीनिवासवरखेडीः
कुलगुरुः

Ramtek Office :Administrative Building, Mouda Road, Ramtek- 441106, Dist. Nagpur(M.S.)
Nagpur Office : 5th Floor , NIT Complex, Near Mor Bhavan Bus stand, Sitabuldi Nagpur -440012 (M.S.)
Ramtek Office:(O) Ph.No.: (07114) 255007, Fax - 255549 Nagpur : (O)Ph.: (0712) 2549884, Fax - (0712)2560992
Email- kksuvc@gmail.com, shrivara.vckksu@gmail.com, www.kksanskrituni.digitaluniversity.ac

પ્રકાશકીય પ્રાક્કથન

પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્ય ભગવંત **શ્રીપ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ,**

પૂજ્ય સકલસંઘહિતચિંતક આચાર્ય ભગવંત **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સ્વર્ગારોહણ રજત વર્ષ**

પૂજ્ય સિદ્ધાંતદિવાકર સુવિશાલગચ્છાધિપતિ **શ્રીજયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજનું **સામ્રાજ્ય રજતવર્ષ....**

આ ત્રિવેણી સંગમના અવસરે સંઘ-શાસન-સમુદાય-રાષ્ટ્ર માટે ગૌરવરૂપ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતા આજે અમે અત્યંત આનંદિત છીએ...

શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટના માધ્યમે દર વર્ષે વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નોનું પ્રકાશન થતું જ રહે છે. એ શ્રેણિમાં આજે એક એવા જ વિશિષ્ટ ગ્રંથરત્નનો પ્રવેશ થઈ રહ્યો છે. એ પૂજ્ય ગુરુદેવ **શ્રીભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજની દેન છે કે **શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુસૂરિ સમુદાય**માં નવ્યન્યાયનું અધ્યયન વિપુલ પ્રમાણમાં થાય છે. અને એ જ કારણ છે કે આજે નવ્યન્યાયના શિરમોર ગ્રંથ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક**નું અભિનવ સંસ્કૃત વ્યાખ્યા - **યશોલતા** અને નૂતન ગુજરાતી વિવેચન - **વિનમ્રા** સાથે ચૌદ ભાગમાં પ્રકાશન થવા જઈ રહ્યું છે. બંને નૂતન વ્યાખ્યાના સર્જક છે મુનિરાજ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી કે જેઓ અપ્રતિમ વિદ્વાન પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત **શ્રીયશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના શિષ્ય છે. પૂજ્ય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિશાળકાય ગ્રંથોની શ્રેણિ સફળતાપૂર્વક સર્જી ચૂક્યા છે, જ્યારે તેમના જ એક જીવંત સર્જને એમના જ પંથે પગલા પાડ્યા છે, ત્યારે હૃદયમાં આશા અને વિશ્વાસ છે કે હજુ વધુ ને વધુ તેમના અણમોલ ગ્રંથોના પ્રકાશનનો લાભ અમને મળતો જ રહેશે...

શ્રી ઉમરા શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ, સુરત ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે, જેણે આવી અદ્‌ભુત શ્રુતભક્તિ દાખવી છે. અન્ય પણ નામી-અનામી સહુ સહાયકોને અંતરથી અભિનંદન...

એ જ લિ. શ્રી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ વતી,
શ્રી કુમારપાળભાઈ વી. શાહ

“ગ્રંથસર્જન અને ગ્રંથપઠનનું
એકમાત્ર ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા
ઊતરવું અને સમતામાં
લીન બનવું એ છે.
પં. રત્નબોધિ વિજય”

સંશોધકીય વક્તવ્ય : ગાગરમાંથી સાગર

– પરમ પૂજ્ય ધીધનસંપન્ન તપસ્વી પંન્યાસપ્રવર
શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

આ ગ્રંથ ઉપર જેમનો અનંતો ઉપકાર છે,
જેમના હસ્તાક્ષર વિના આ
ગ્રંથ પ્રકાશિત થવો શક્ય ન હતો તેવા સંશોધકશ્રીના
ઉદ્‌ગાર અહીં પ્રસ્તુત છે.
આ ગ્રંથને સાદ્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સંશોધિત
કરનાર પૂજ્યશ્રીએ લખેલા વચનો
આ ગ્રંથ માટે ખરેખર પ્રમાણપત્ર છે.
વિરાટ સંશોધનકાર્ય જેમણે કુશળતાથી પાર પાડ્યું છે,
જેમની સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞાનો મને વારંવાર અનુભવ થયો છે
તે ગુણગણસમૃદ્ધ સંશોધકવર્યશ્રીની
પાવન કલમનો સ્પર્શ કરવા પધારો.

ગાગરમાંથી સાગર

– પરમ પૂજ્ય વિદ્વત્કુલાવતંસ પંન્યાસપ્રવર
શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા

સંશોધકીય વક્તવ્ય

એક શિષ્યએ એક કલાક મહેનત કરીને પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો. તે ખુશ થયો. તેણે ગુરુજી પાસે જઈને પોતે કરેલા અભ્યાસની વાત કરી. ગુરુજીએ તેની પ્રશંસા કરીને હિતશિક્ષા આપતા કહ્યું,

'તેં એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકોનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેનો મને ખૂબ આનંદ છે. પણ તું જ્યારે પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરીશ ત્યારે મને તેનાથી પણ વધુ આનંદ થશે.'

શિષ્ય ગુરુજીના કહેવાનો ભાવ સમજી ગયો અને અભ્યાસમાં મચી પડ્યો.

એક કલાકમાં પાંચ શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો હજી સહેલો છે, પણ પાંચ કલાકમાં એક શ્લોકનો અભ્યાસ કરવો ઘણો અઘરો છે. કેમકે તેની માટે તે શ્લોક ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરવું પડે, તેને બધી રીતે વિચારવો પડે, તેના શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ-રહસ્યાર્થ જાણવા પડે. આ બધા માટે બુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા જરૂરી છે. સરાણ ઉપર ચપ્પુને ઘસવાથી ચપ્પુ ધારદાર બને છે તેમ ચિંતન-મનનાદિની સરાણ દ્વારા બુદ્ધિને પરિકર્મિત કરવાથી બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ બને છે.

નેટપ્રેક્ટીસ કરીને ક્રિકેટ રમનાર સેન્ચ્યુરી મારી શકે છે.

ત્રણમાસિક, છમાસિક, નવમાસિક પરીક્ષાઓમાં પાસ થનાર ફાઈનલ પરીક્ષામાં સારા ટકાએ પાસ થાય છે.

હોજરીને પરિકર્મિત કરનાર ભારે ખાદ્યપદાર્થોને પચાવી શકે છે.

તેમ પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિથી શાસ્ત્રોના રહસ્યાર્થો સમજાય છે અને આરાધનાના સાચા માર્ગે આગળ વધાય છે.

ન્યાયના અભ્યાસ દ્વારા બુદ્ધિ પરિકર્મિત થાય છે.

એક વાતનો ખ્યાલ રાખવો કે **તર્કસંગ્રહ, મુક્તાવલી, વ્યાપ્તિપંચક** વગેરે ન્યાયગ્રંથો એ સાધનગ્રંથો છે, સાધ્યગ્રંથો નથી. એટલે એ સાધનગ્રંથોના અભ્યાસમાત્રથી કૃતકૃત્ય થઈ જવાતું નથી. તે સાધનગ્રંથો દ્વારા બુદ્ધિને ઘડવાની છે, તે ઘડાયેલી બુદ્ધિ દ્વારા શાસ્ત્રોના મર્મને સમજવાના છે અને તેમને જીવનમાં ઉતારવાના છે.

બુદ્ધિને ઘડવાના ઘણા પ્રકારો છે. તેમાંથી એક પ્રકાર એ છે કે વસ્તુનું દોષરહિત લક્ષણ બનાવવું.

કોઇ પણ વસ્તુતની વ્યાખ્યાને લક્ષણ કહેવાય. જેનું લક્ષણ કરાય તેને લક્ષ્ય કહેવાય. લક્ષણ એવું હોવું જોઇએ કે બધા લક્ષ્યોમાં હોય. જો અમુક લક્ષ્યોમાં લક્ષણ રહે અને અમુક લક્ષ્યોમાં ન રહે તો એ લક્ષણ અવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ લક્ષ્ય સિવાય અલક્ષ્યમાં પણ રહે તો એ લક્ષણ અતિવ્યાપ્તિ દોષવાળું કહેવાય. જો લક્ષણ એકે'ય લક્ષ્યમાં ન રહે તો તે લક્ષણ અસંભવ દોષવાળું કહેવાય. આ ત્રણે દોષથી રહિત લક્ષણ સાચું કહેવાય.

ન્યાયગ્રંથોમાં અનેક લક્ષ્યોના આવા દોષરહિત લક્ષણો બનાવવાની ચર્ચાઓ કરીને બુદ્ધિને ઘડવાના પ્રયત્નો કરાયા છે.

જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય.

જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો ન હોય.

આને વ્યાપ્તિ કહેવાય. આ વ્યાપ્તિનું એક ઉદાહરણ છે. આવી ઘણી વ્યાપ્તિઓ બનાવી શકાય.

વ્યાપ્તિપંચક, વ્યધિકરણ, સિદ્ધાંતલક્ષણ વગેરે ગ્રંથોમાં વ્યાપ્તિના સાચા લક્ષણને બનાવવાના પ્રયાસો થયા છે. તે લક્ષણોમાં પ્રશ્ન કરનાર દોષો ઊભા કરે છે. ગ્રન્થકાર તેમના સમાધાનો આપવા લક્ષણમાં ઉમેરા કરે છે, જેને પરિષ્કાર કહેવાય છે. અથવા તો ગ્રન્થકાર લક્ષણ બદલી નાંખે છે.

ગ્રન્થકારે બનાવેલ લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો બતાવવા માટે બુદ્ધિને ઘણી કસરત આપવી પડે છે. પ્રશ્ન કરનારે બતાવેલા દોષોને દૂર કરવા પરિષ્કારો કરવા અને નવા લક્ષણો બનાવવા માટે પણ પ્રજ્ઞાને પુષ્કળ વ્યાયામ આપવો પડે છે. આ કસરત દ્વારા બુદ્ધિ ઘડાય છે.

શ્રી ગંગેશ ઉપાધ્યાયજીએ **તત્ત્વચિંતામણિ** નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેની ઉપર **શ્રી રઘુનાથ શિરોમણિજી**એ **દીધિતિ** નામની ટીકા લખી છે. **તત્ત્વચિંતામણિ**માં આવતા વ્યાપ્તિના પાંચ લક્ષણો ઉપરની દીધિતિ ટીકા ઉપર **શ્રી જગદીશ તર્કાલંકારજી**એ **જાગદીશી** લખી છે. તેની ઉપર શ્રી **બચ્ચા ઝા (ધર્મદત્ત ઝા)જી**એ **ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક (વ્યાપ્તિપંચકવિવૃતિ)** નામની ટીકા લખી છે.

આ ટીકાઓમાં લક્ષણો બનાવવાના માધ્યમે બુદ્ધિને કસરત અપાઈ છે.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ખૂબ જ ગૂઢ ટીકા છે. ટીકાકારે તેમાં ખૂબ જ સૂક્ષ્મ અનુપ્રેક્ષા કરી છે. ઘણા ઊહાપોહ અને ચિંતન-મનન દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત થયેલું નવનીત તેમણે તે ગ્રન્થમાં ખૂબ જ ટૂંકાણમાં પીરસ્યું છે. જેમ સારભૂત ખાદ્યપદાર્થો પચવા મુશ્કેલ હોય છે તેમ સારભૂત આ ગ્રન્થ સમજવો ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. ગ્રન્થકારે આ ગ્રન્થમાં પદાર્થો ખૂબ ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યા છે. તેમણે પદાર્થો ઉપર લાંબું વિવેચન કર્યું નથી, ટૂંકમાં પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. જેમ થેલીમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલી વસ્તુઓ કાઢવી મુશ્કેલ હોય છે તેમ આ ગ્રન્થમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા પદાર્થો સમજવા બહુ અઘરા છે. તેથી સામાન્યથી અભ્યાસીઓ દીધિતિ, જાગદીશી, માથુરી વગેરે ટીકાઓનો અભ્યાસ કરે છે. બહુ ઓછા અભ્યાસીઓ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકમાં ડૂબકી લગાવે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર ખૂબ જ સરળ અને સુંદર ટીકા તથા તેના અનુવાદ લખ્યા છે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકની ઉપાદેયતા વધશે. આ બન્ને દ્વારા ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકના મર્મને સમજવો ખૂબ સરળ બનશે. મા જેમ સાકર સાથે બાળકના ગળે કડવી દવા ઉતારી દે છે તેમ મુનિરાજશ્રીએ એકદમ અઘરા પદાર્થો સાવ સાદી-સરળ-સુગમ ભાષામાં રજૂ કરી ટીકાને સમજવી સહેલી બનાવી છે. મુનિરાજશ્રીનો આ પ્રયાસ ખૂબ જ અનુમોદનીય છે.

યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યામાં તેમણે પદાર્થોનો ભાવાર્થ સમજાવીને પછી શબ્દાર્થ સમજાવ્યો છે. તેથી પંક્તિઓનો અર્થ એકદમ સરળતાપૂર્વક અને બરાબર બેસી જાય છે. પદાર્થોને તેમણે ખૂબ ખોલ્યા છે, એકદમ સ્પષ્ટ કર્યા છે, વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. એકદમ સહેલાઈથી પદાર્થો મગજમાં બરાબર ફીટ થઈ જાય તેવી તેમની શૈલી છે. એક-એક શબ્દ ઉપર ઊંડું ચિંતન-મનન કરીને તેમના રહસ્યાર્થો તેમણે બહાર કાઢ્યા છે. ક્યાંક-ક્યાંક તો તેમણે ચાર લીટી ઉપર ૫૦૦-૮૦૦ પાનાનું વિવેચન કર્યું છે. આનાથી તેમની ઊંડી અનુપ્રેક્ષાશક્તિ વ્યક્ત થાય છે.

વ્યાપ્તિપંચક ઉપરની ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૪૧ પાનાની છે. તેમાંથી ૧૮ પાનાની ટીકાનું મુનિરાજશ્રીએ ૪૫૦૦ થી વધુ પાનામાં વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે. ૧૮ પાનાની ટીકા દ્વારા પરિકર્મિત બુદ્ધિવાળા જીવો માટે બાકીની ટીકા સમજવી સહેલી હોવાથી તેમણે બાકીની ટીકાનું વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું નથી.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા ૯૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે. તેમાંથી શરૂઆતના લગભગ ૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા ઉપર મુનિરાજશ્રીએ ૯૦,૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે, તે તેમના બુદ્ધિકૌશલ્યને આભારી છે.

અનેક સ્થળોએ નવા-નવા પ્રશ્નો ઉઠાવી તેના સમાધાન કરી તેમણે પદાર્થોને સ્પષ્ટ કર્યા છે. એકલી ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ટીકા વાંચો તો ખબર જ ન પડે કે 'કયો પ્રશ્ન છે અને કયો જવાબ છે ? કયો પ્રશ્ન ક્યાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો

થયો ? વચ્ચે કયા કયા પ્રશ્ન-જવાબ આવ્યાં ? એમાં પણ કયો જવાબ કયાં શરૂ થયો અને ક્યાં પૂરો થયો ? વચ્ચે કેટલા અને કયા કયા શંકા-સમાધાન આવ્યા?' મુનિરાજશ્રીએ બધું છૂટું છૂટું કરીને એકદમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પ્રશ્ન-જવાબના પ્રારંભ-અંત, વચ્ચે આવતા પ્રશ્ન-જવાબ વગેરે એકદમ વિશદ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાર્તા વાંચતા હોઈએ તેમ આ ગ્રંથ વાંચવામાં રસ પડે છે અને સુગમ બોધ થાય છે.

આ સંપૂર્ણ ગ્રંથ ૧૪ વિભાગોમાં પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. યશોલતા ટીકા અને વિનમ્રા વ્યાખ્યાના તેમણે નવ વિભાગો કર્યા છે. એક-એક વિભાગને દીધિતિ એવું નામ આપ્યું છે. આ ગ્રન્થ નવ દીધિતિઓમાં ગૂંથાયેલ છે.

સંસ્કૃત ટીકાનું નામ **યશોલતા** રાખ્યું છે અને ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ **વિનમ્રા** રાખ્યું છે. આ નામો મુનિરાજશ્રીની કૃતજ્ઞતાને સૂચવે છે. પોતાના ગુરુદેવ **પૂજ્ય વિદ્વત્શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ટીકાનું નામ યશોલતા રાખ્યું છે. પોતાના દીક્ષિત પિતાશ્રી **મુનિરાજ શ્રી નમ્રયશવિજયજી** મહારાજના નામ પરથી તેમણે ગુજરાતી વ્યાખ્યાનું નામ વિનમ્રા રાખ્યું છે.

નાની ઉંમરમાં અને માત્ર નવ વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમણે ખૂબ જ સુંદર શ્રુતઅર્જન અને અદ્વિતીય શ્રુતસર્જન કર્યું છે. આ વારસો તેમને તેમના ગુરુદેવશ્રી પાસેથી મળ્યો છે. તેમના ગુરુદેવશ્રી ખૂબ સારા વિદ્વાન, ટીકાકાર, ચિંતક અને લેખક છે. તેઓ પણ તેમના ગુરુદેવશ્રીના માર્ગે જ આગળ વધી રહ્યા છે. તેમના સર્જનો દ્વારા તેમણે તેમના ગુરુદેવશ્રીનું નામ ઉજ્જ્વળ કર્યું છે, તેમની પાટ દીપાવી છે. તેમના ગુરુદેવશ્રીએ માત્ર સાત વર્ષના સંયમપર્યાયમાં તેમની પ્રથમ ટીકા ભાષારહસ્ય ગ્રન્થ ઉપર રચી હતી.

ટીકામાં ઘણા સ્થળોએ તેમણે લક્ષણમાં આવતા પદોને રાખવા - ન રાખવાથી થનારા ભાંગા બતાવ્યા છે. તે ભાંગાઓમાંથી એક ભાંગો શુદ્ધ હોય અને બાકીના ભાંગા અશુદ્ધ-દોષગ્રસ્ત હોય. અશુદ્ધ ભાંગાઓમાં કયા સ્થળમાં કયો

દોષ કેવી રીતે આવે છે ? તે તેમણે ખૂબ વિસ્તારથી અને ખૂબ જ સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે. શુદ્ધ લક્ષણનો સત્સ્થળમાં સમન્વય શી રીતે થાય ? તે પણ તેમણે ઠેકઠેકાણે ચોકસાઈથી સમજાવ્યું છે. ઘણા ઠેકાણે સરખી વાતનું થોડા ફેરફારપૂર્વક પુનરાવર્તન થતું હોવા છતાં તેમણે લગભગ અતિદેશ કર્યો નથી, પણ એ જ પદાર્થો વારંવાર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યા છે. તેથી વાચકને પદાર્થો બરાબર સમજાઈ જાય અને તેને જાતે બહુ મહેનત કરવી ન પડે. તેથી આગળ વાંચનમાં તેને રસ પડે અને અસ્ખલિત પ્રવાહે તેનો અભ્યાસ આગળ વધે. ઘણા સ્થળોએ તેમણે મૂળગ્રન્થની એક પંક્તિ ઉપર ખૂબ ઊંડું ચિંતન કરીને આનુષંગિક અનેક પદાર્થો પણ સમજાવ્યા છે. લક્ષણમાં અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ વગેરે દોષો કેવી રીતે આપવા ? તેની માટેનું સ્થળ શોધવું, તે દોષો ટાળવા લક્ષણમાં કયો પરિષ્કાર કરવો ? તેનાથી લક્ષણનો સમન્વય કઈ રીતે થાય ? વગેરે બાબતોનું સૂક્ષ્મતમ નિરૂપણ તેમણે કર્યું છે. લક્ષણના, મૂળ ગ્રંથમાં નહીં બતાવેલા, પદકૃત્યો પણ તેમણે ખૂબ જ ઝીણવટથી સમજાવ્યા છે. તેથી લક્ષણનો સાંગોપાંગ બોધ થાય છે અને લક્ષણના તે તે પદો બાબત કોઈ શંકા રહેતી નથી. દરેક બાબત તેમણે માત્ર ઉપર ઉપરથી સમજાવી નથી, પણ ખૂબ જ ઊંડાણથી સમજાવી છે. ઘણા સ્થળોએ પદાર્થને પુષ્ટ કરવા અને સિદ્ધ કરવા તેમણે અન્ય ગ્રંથોના સાક્ષીપાઠો મૂકીને ગ્રંથને સુશોભિત કર્યો છે. આનાથી તેમની બહુશ્રુતતા વ્યક્ત થાય છે.

ન્યાયગ્રન્થો સમજવા પણ અઘરા હોય છે અને બીજાને સમજાવવા તો તેથી વધુ અઘરા હોય છે. પોતાને ગ્રન્થ બરાબર સમજાઈ ગયો હોય, બધા પદાર્થો સ્પષ્ટ થઈ ગયા હોય તો જ બીજાને તે સમજાવી શકાય. વળી, બીજાને બરાબર સમજાવવા માટે તેની કક્ષાએ ઊતરીને સમજાવવું પડે, તેના મનમાં ઊઠતી શંકાઓના સચોટ સમાધાન કરવા પડે, તેના મનમાં ઊઠનારી શંકાઓને સ્વયં વિચારીને તેના નિરાકરણ આપવા પડે. આ બધું કાર્ય ખૂબ ભારે હોય છે અને ખૂબ ધીરજ માગી લે તેવું હોય છે. છતાં મુનિરાજશ્રીએ નિષ્ઠાપૂર્વક, આ બધું કાર્ય પાર પાડ્યું છે.

એમ કહેવું હોય તો કહી શકાય કે બચ્ચા ઝાજીએ પોતાની અદ્વિતીય

બુદ્ધિપ્રતિભા વડે સાગરને ગાગરમાં સમાવી દીધો છે. બહુ જ ઓછા શબ્દોમાં તેમણે અતિગહન પદાર્થોનું નિરૂપણ કર્યું છે. ટીકાકાર મુનિરાજશ્રીએ પોતાના અજોડ પ્રજ્ઞાપાટવ વડે ગાગરમાંથી સાગર કાઢ્યો છે. તેમણે શબ્દોનો છૂટથી પ્રયોગ કરીને અતિસંક્ષિપ્ત પદાર્થોને ખૂબ વિસ્તૃત રીતે સમજાવ્યા છે. તે તે પદાર્થો પાછળનું અગમ્ય રહસ્ય તેમણે સ્વબુદ્ધિથી ઉકેલીને પ્રગટ કર્યું છે.

વર્ષો પૂર્વે સંસારી અવસ્થામાં કે. લાલ જાદુગરના જાદુના ખેલ જોયેલા. તેમાં તે એક ગાગરમાંથી 'Water Of India' ના નામે અઢળક પાણી બહાર કાઢતા, છતાં ગાગર ખાલી થતી નહીં. અહીં પણ એવી સરખામણી કરી શકાય કે મુનિરાજશ્રીએ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકરૂપી ગાગરમાંથી વિવેચનરૂપી અઢળક પાણી આ ગ્રન્થમાં ઉલેચ્યું છે, છતાં હજી એ મૂળગ્રન્થ - ગાગરમાં ઘણા ગૂઢ પદાર્થો અણઉકેલ્યા (અણઉલેચ્યા) પડ્યા છે. આશા છે મુનિરાજશ્રી એ અણઉકેલ્યા ગૂઢપદાર્થોને પણ ધીમે ધીમે ઉકેલી નવા નવા ગ્રન્થોનું સર્જન કરશે.

પૂજ્યોની કૃપાથી મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ મળ્યો છે. વિ.સં. ૨૦૬૯ માં મારું ચોમાસુ પિંડવાડા હતું. ચોમાસાના અંતે મારી ઉપર પૂજ્ય વિદ્વત્શિરોમણિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય યશોવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજનો પત્ર આવ્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે, 'બચ્ચા ઝા રચિત ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક ઉપર લગભગ ૩૪૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલી સંસ્કૃત ટીકા અને ૧૬૦૦ ફૂલસ્કેપ જેટલું ગુજરાતી વિવેચન તૈયાર થયું છે. તે તમે સંશોધન કરી આપશો ?' હું સમજ્યો કે આ ટીકા-વિવેચન પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના સર્જન છે. મેં જવાબ લખ્યો, 'આપશ્રીની વિદ્વત્તા સામે મારો ક્ષયોપશમ અતિઅલ્પ છે. એટલે આ ટીકા-વિવેચનના સંશોધનની મારી કોઈ યોગ્યતા નથી. છતાં આપની ઈચ્છા હોય તો હું પ્રયત્ન કરી જોઈશ. વળી સંશોધનકાર્ય પૂરું કરવામાં સમયમર્યાદા ન રાખશો.' પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ મારી પાસે જ સંશોધનનો આગ્રહ રાખ્યો અને મારી વિનંતિ સ્વીકારી. તેઓ મને બીજું પ્રૂફ મોકલવાના હતા, જેથી વાંચવામાં સરળતા રહે. લગભગ દોઢ વર્ષ પછી વિ.સં. ૨૦૭૧ ના વૈશાખ મહિનામાં ગિરનાર તળેટીમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને રૂબરૂ મળવાનું થયું. બધી વાત થઈ. ત્યારે ખબર પડી કે આ

નૂતન સર્જનના કર્તા વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજ છે. તેમની કલમ પણ તેમના ગુરુદેવ જેવી જ છે. જો મેટરમાં ટીકાકાર તરીકે તેમનું નામ ન લખ્યું હોત અને રૂબરૂ વાતમાં આ બાબતનો ખુલાસો ન થયો હોત તો હું તો એમ જ સમજત કે આ ટીકા એ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીનું સર્જન છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ ટીકાની ગરિમા ઘણી ઊંચી છે.

ગિરનાર તીર્થમાં તેમના તરફથી મેટર મળ્યું. મારા ગુરુદેવશ્રીની અનુમતિ લઈને અન્ય કાર્યોની વ્યસ્તતા વચ્ચે સમય કાઢીને આ ગ્રંથનું સંશોધન કરતો ગયો. જો કે નવ્યન્યાયનો એવો તલસ્પર્શી અભ્યાસ મેં કર્યો નથી, છતાં મારા ક્ષયોપશમ અનુસાર સંશોધનકાર્ય શરૂ થયું અને આગળ વધ્યું. મુનિરાજશ્રી પાસેથી મેટર કટકે કટકે આવતું હોવાથી સંશોધનમાં સરળતા રહી, બહુ બોજારૂપ ન લાગ્યું. હકીકતમાં આ સંશોધન દ્વારા મેં મુનિરાજશ્રી ઉપર કોઈ ઉપકાર કર્યો નથી. ઊલટું, મુનિરાજશ્રીએ મને આ ગ્રંથના સંશોધનનો લાભ આપી મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

જો આ સંશોધનકાર્ય ન આવ્યું હોત તો હું મારા જીવનમાં ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક વાંચવાનો ન હતો અને કદાચ વાંચત તો મને કેટલું સમજાત ? એ પ્રશ્ન હતો. પણ સંશોધનના બહાને મને આ એક નવા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાનો લાભ થયો. આ સંશોધન દ્વારા મને ઘણું ઘણું નવું જાણવાનું મળ્યું છે. ન્યાયગ્રંથનું સંશોધનકાર્ય એક જટિલ અને કંટાળાજનક કાર્ય હોય છે. પણ મુનિરાજશ્રીની નિરૂપણશૈલી એટલી બધી સુગમ અને સરળ છે કે સંપૂર્ણ સંશોધનકાર્ય દરમિયાન મને ક્યારેય કંટાળો કે અણગમો થયો નથી. સંશોધનકાર્યમાં મને આનંદ આવતો. જેમ જેમ સંશોધન કરતો ગયો તેમ તેમ મારો રસ વધતો ગયો. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ અને મુનિરાજશ્રીએ આ કાર્ય માટે મારી પસંદગી કરી મને આ કાર્ય સોંપીને મારી ઉપર ઘણો ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. હું સદા તેમનો ઋણી રહીશ.

મુનિરાજશ્રીનો મને બહુ પરિચય નથી, કેમ કે અત્યાર સુધી અમે બે જ

વાર અલપઝલપ મળ્યા છીએ. પણ ગ્રન્થસંશોધન અને તેની માટેના પરસ્પર પત્રવ્યવહાર દ્વારા તેમનો પરોક્ષ રીતે વિશેષ પરિચય થયો છે, તેમની ગુણસૌરભને માણવાનું થયું છે અને તેમની સાથેની આત્મીયતા વધી છે.

વાચકોને વિનંતિ કરીશ કે જે ભાવનાથી મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રંથ રચ્યો છે તે ભાવનાને આ ગ્રન્થના સાંગોપાંગ અભ્યાસ દ્વારા તેઓ પૂર્ણ કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થના સર્જન માટે ઘણી મહેનત કરી છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થના પઠન માટે ખૂબ મહેનત કરે. જેમ મુનિરાજશ્રીએ આ ગ્રન્થ સમજાવવા માટે ખૂબ ખંત અને ધીરજ ધારણ કર્યા છે તેમ વાચકો પણ આ ગ્રન્થને સમજવા માટે અત્યંત ખંત અને ધીરજને ધારણ કરે. આ ગ્રન્થના સમ્યગ્ અભ્યાસથી પરિકર્મિત થયેલી બુદ્ધિ દ્વારા વાચકો અન્ય સાધનગ્રન્થો અને સાધ્યગ્રન્થોનો સ્વયં અભ્યાસ કરતા થાય, તે ગ્રન્થોના પદાર્થોને આત્મસાત્ કરે અને શીઘ્ર મુક્તિગામી બને એ જ શુભેચ્છા.

મુનિરાજશ્રીની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું અને તેમને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપું છું. તેમણે એક ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ કર્યું છે. સામાન્ય વ્યક્તિ માટે લગભગ અશક્ય કહી શકાય એવી અજોડ શ્રુતસેવા તેમણે કરી છે. તેમણે કોઈ ચીલાચાલુ કાર્ય કર્યું નથી. પણ ઘણું ઉમદા અને ઊંચું કાર્ય કર્યું છે. સામાન્ય માણસ કદાચ એમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્ય સમજી નહીં શકે, પણ વિદ્વાનો અવશ્ય તેમના આ શ્રુતસર્જનનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરું છું કે તેમણે પોતાના જેવા એક વિદ્વાન શિષ્યરત્નને તૈયાર કર્યો છે. તેમણે મુનિરાજશ્રીને ખૂબ સુંદર રીતે ઘડ્યા છે. તેમણે એક કુશળ માળી અને કુશળ શિલ્પીનું કાર્ય કર્યું છે. તેમના પીઠબળ, પ્રેરણા, હુંફ અને માર્ગદર્શનના બળે જ મુનિરાજશ્રી આ અતિકષ્ટસાધ્ય કાર્ય સહેલાઈથી પાર પાડી શક્યા છે.

મુનિરાજશ્રીના સહવર્તી મુનિવરોની પણ ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કે જેમણે સહાય કરીને મુનિરાજશ્રીને આ ગ્રન્થસર્જન માટે બધી રીતની અનુકૂળતા કરી

આપી. તેઓ ઈર્ષ્યાથી ગ્રસ્ત ન થયા, પણ પ્રમોદભાવનાથી ભાવિત થઈને તેમણે મુનિરાજશ્રીને પ્રોત્સાહન આપ્યું, એ તેમની ઉત્તમતા છે.

મુનિરાજશ્રી સમક્ષ મારી અંતરની ભાવના વ્યક્ત કરું છું. આ ગ્રન્થની જેમ ન્યાયના અન્ય જટિલ ગ્રન્થો ઉપર પણ તેઓ પોતાની કલમ ચલાવી આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો મધ્યમ બુદ્ધિવાળા જીવોને ન્યાયગ્રન્થો ભણવાનો રસ જાગે અને તેઓ તે ગ્રન્થો ભણી શકે. બીજી વાત, ન્યાયગ્રન્થો તો સાધનગ્રન્થો છે. સાધ્યગ્રન્થો તો આપણા આગમશાસ્ત્રો અને આગમેતર શાસ્ત્રો છે. તે ગ્રન્થો ઉપર આવું સૂક્ષ્મચિંતન કરીને તેઓ આવી સરળ ટીકાઓ લખે તો શાસ્ત્રો ભણવાની જીવોને રુચિ જાગે અને તેમને તેમનો સુગમ બોધ થાય. ઘણીવાર એવું બનતું હોય છે કે મધ્યમ કે મંદ ક્ષયોપશમવાળા જીવો ગ્રન્થ વાંચવાની શરૂઆત કરે છે. પણ અમુક પંક્તિઓ તેમને સમજાતી નથી, તે પંક્તિ સમજાવનાર કોઈ હોતું નથી, ત્યારે તેમનો અભ્યાસ અટકી જાય છે. વારંવાર આવતી આવી પંક્તિઓને લીધે વારંવાર અટકવાનું થવાથી તેમનો અભ્યાસ કરવાનો ઉત્સાહ ઘટી જાય છે. ધીમે ધીમે તેઓ સ્વાધ્યાય છોડી દે છે અથવા સહેલા ગ્રન્થો કે ગુજરાતી પુસ્તકો વાંચતા થઈ જાય છે. જો મુનિરાજશ્રી અઘરા શાસ્ત્રો પર આવી સરળ ટીકાઓ રચે તો અનેક જીવો માટે તે આધારભૂત બને. જેમ પાંગળો માણસ લાકડીના ટેકાથી પર્વત ઉપર ચડી જાય છે તેમ મુનિરાજશ્રી દ્વારા રચિત સરળ ટીકાઓ રૂપી લાકડીના સહારે અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા જીવો અઘરા ગ્રન્થો રૂપી પર્વતોને સર કરી શકશે. શાસ્ત્રગ્રન્થો ઉપર રચાયેલી આવી સરળ ટીકાઓ દ્વારા જીવો ઉપર તાત્ત્વિક અને અનેકગણો ઉપકાર થશે. આશા છે મુનિરાજશ્રી મારી ભાવના સફળ કરવા અવશ્ય પ્રયત્નશીલ બનશે.

હું એવું કંઈ ભણ્યો નથી કે મારો એવો ક્ષયોપશમ પણ નથી. છતાં પુણ્યોદયે લોકોમાં મારી વિદ્વાન તરીકેની છાપ પડી ગઈ છે. તેથી જ આવા સંશોધનાદિના કાર્યો મને સોંપાય છે. સહજ છે કે મારા મંદ ક્ષયોપશમ અને પ્રમાદના કારણે આ સંશોધનકાર્યમાં ક્ષતિઓ રહી ગઈ હોય. તે બદલ હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે ક્ષમા યાચું છું. આ સંશોધનકાર્યમાં અને આ વક્તવ્યમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ

કંઈ પણ નિરૂપણ થયું હોય તો તેની ક્ષમા યાચું છું અને બહુશ્રુત વિદ્વાનોને તે સુધારવાની ભલામણ કરું છું.

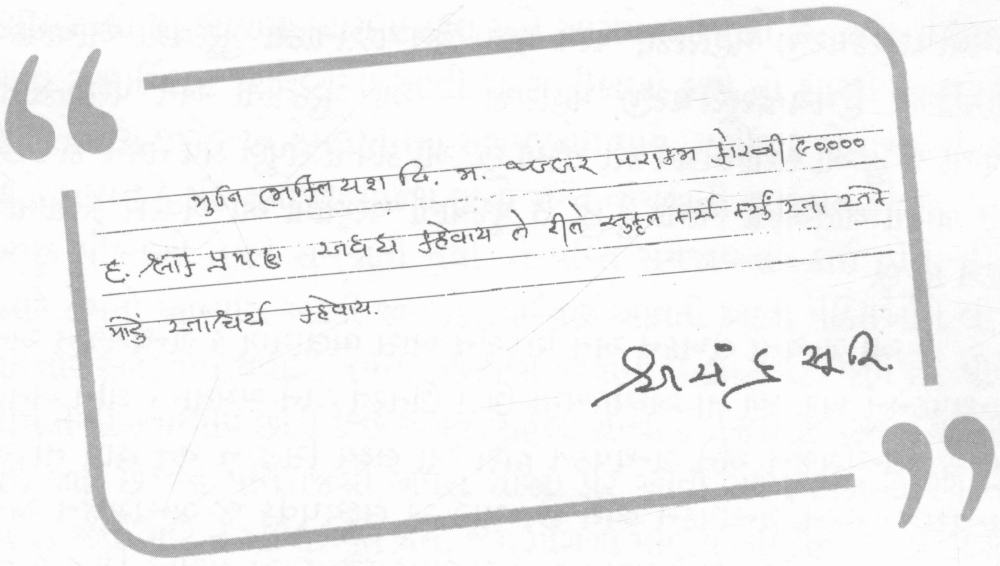
પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંતમહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **પ્રેમસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર પંન્યાસપ્રવર શ્રી **પદ્મવિજયજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાંત દિવાકર વર્તમાનગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **જયઘોષસૂરીશ્વરજી** મહારાજા, પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ ગુરુદેવશ્રી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજા – આ ગુરુદેવોની અને પરમાત્માની કૃપાથી જ હું આ સંશોધનકાર્ય કરી શક્યો છું. આ કાર્યનો સંપૂર્ણ શ્રેય તેમને જાય છે. આ કાર્યની ક્ષતિઓનો ભાગી હું છું. તે પૂજ્યોના ચરણોમાં આ અવસરે કૃતજ્ઞભાવે વંદન કરું છું.

આ ગ્રન્થના લેખકને અને પાઠકોને ખાસ ભલામણ કે ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠનનું ખરું ફળ તો અધ્યાત્મમાં ઊંડા ઊતરવું અને સમતામાં લીન બનવું એ છે. ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન દ્વારા આ લક્ષ્ય સિદ્ધ ન થતું હોય તો એ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન વ્યર્થ છે. માટે એ લક્ષ્યપૂર્વક જ ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરવું તથા ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન બાદ એ લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું. માત્ર ગ્રન્થસર્જન અને ગ્રન્થપઠન કરીને પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય ન માનવી.

પ્રાંતે, આ ગ્રન્થરત્ન ખૂબ પ્રસિદ્ધિને પામે, ખૂબ ઉપાદેય બને અને યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ વંચાતો રહે એ જ શુભેચ્છા. પાઠક, લેખક, વાચક વગેરે સહુ શીઘ્ર પરમપદને પામે એ જ પવિત્ર ભાવના.

વિ.સં. ૨૦૭૪, ચૈત્ર સુદ ૧૫
(પુંડરીકસ્વામી આદિ ૫ કરોડ
મુનિવરોનો નિર્વાણ દિન)
શનિવાર, ગાંધીનગર

પરમ પૂજ્ય વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય **હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાનો
શિષ્યાણુ
પંન્યાસ રત્નબોધિ વિજય

વ્યાપ્તિપંચક...

પરમ પૂજ્ય વિદ્વત્પુંગવ આચાર્ય ભગવંત
શ્રી શ્રીચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

નવ્યન્યાયની પરિભાષાથી ગુંફિત મહોપાધ્યાયજી મહારાજના ગ્રંથો ઉપર સાંપ્રત સમયમાં લખાયેલી પહેલી-વહેલી વૃત્તિઓ શાસનસમ્રાટ્ સમુદાયના નામે છે. એ જ સમુદાયના વિદ્વદ્વર્ય પૂજ્યશ્રી વ્યાપ્તિની ઊંડાઈ અને ઊંચાઈ - બન્નેથી અવગત કરાવતી પ્રસ્તાવના લઈ આવ્યા છે.

ગાગરમાં સાગર ભરવાનો ઉપક્રમ છે, પૂજ્યશ્રીનો... વ્યાપ્તિના, વિવક્ષાધીન, ૪૮ જેટલા લક્ષણોનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત કર્યો છે.

જાત-જાતની, ભાત-ભાતની વાતોનો સુરેખ સંગ્રહ છે, મુલાકાતે પધારવા સાદર આમંત્રણ છે... પૂજ્યશ્રીએ, વગર જાણ-પિછાણે, છતાં આત્મીયતાભરી પ્રસ્તાવના પાઠવી છે... ઋણસ્મરણ સાથે...

વ્યાપ્તિપંચક...

વિચારણા ન્યાયશાસ્ત્રના આધારે કરીશું...

માનવજીવનમાં વિદ્યા અત્યંત મહત્ત્વના સ્થાને છે, તેના વિના જીવન અસ્થાને છે. **ઉપનિષદ્**ના અનુસારે 'વિદ્યયાઽમૃતમશ્નુતે' - વિદ્યાથી મનુષ્યને અમૃત-મૃત્યુ વિરોધી આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેમાં બીજી પણ વાત જણાવી છે કે : 'દ્વે વિદ્યે વેદિતવ્યે' - બે વિદ્યાઓ જાણવી જોઈએ. એક પરા અને બીજી અપરા. (૧) અપરાવિદ્યામાં બધી વિદ્યાઓનો સમાવેશ થાય છે, મનુષ્યનું વર્તમાન જીવન તથા મરણ બાદના જીવનના બધા ઉત્તમ લક્ષ્યો કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તેના ઉપાયોનું વર્ણન છે. (૨) પરા વિદ્યા તે છે કે જેમાં મનુષ્ય અક્ષર એવા આત્મતત્ત્વનો પૂર્ણ યથાર્થબોધ પ્રાપ્ત કરી ધન્ય ધન્ય બની જાય છે. કોઈ ઊણપની અનુભૂતિ નથી. બધી રીતે તે પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે, ઉત્કર્ષની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી જાય છે.

પ્રસ્તાવના

ઉપનિષદ્માં ઉપલબ્ધ વિદ્યાભેદોને પછીના વિદ્વાનોએ પ્રતિપાદ્ય વસ્તુતત્ત્વના આધાર પર વિભિન્ન રૂપમાં પ્રસ્તુત કર્યા છે. **રાજશેખરે** પોતાના **કાવ્યમીમાંસા** ગ્રંથમાં તેનો ઉલ્લેખ કરતાં કૌટિલ્યને માન્ય વિદ્યાભેદોનો - આન્વીક્ષિકી, ત્રયી, વાર્તા અને દંડનીતિના નામથી વ્યવહાર કર્યો છે, અને 'આન્વીક્ષિક્યા હિ વિવેચિતા ત્રયી વાર્તા દણ્ડનીત્યોઃ પ્રભવતિ' - આન્વીક્ષિક્યા - પ્રમાણો અને તર્કોથી વિવેચિત ત્રયી-વેદ - વાર્તા અને દંડનીતિનો આદેશ કરી શકે છે - આ પ્રમાણે કહી આન્વીક્ષિકીનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે.

પરમ પૂજ્ય સૌમ્યમૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત શ્રી શ્રીચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

કૌટિલ્યે એક સ્થાન પર સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આન્વીક્ષિકીની સર્વોત્કૃષ્ટતા બતાવી છે. જેમ કે –

'प्रदीपः सर्वविद्यानामुपायः सर्वकर्मणाम् ।
आश्रयः सर्वधर्माणां, सेयमान्वीक्षिकी मता ।।१।।'

આન્વીક્ષિકી બધી વિદ્યાઓનો પ્રદીપ-પ્રકાશિકા છે, બધા કર્મોનો ઉપાય છે, અને બધા ધર્મોનો આશ્રય છે.

આન્વીક્ષિકીના વિષયમાં ઉપરોક્ત કથન અક્ષરશઃ સત્ય ઠરે છે. ખરેખર તે (આન્વીક્ષિકી) બધી વિદ્યાઓનો પ્રકાશક છે. કેમ કે બધી વિદ્યાઓ ભાષારૂપી પટારામાં પડેલી છે. જ્યાં સુધી પટારો ખોલવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી ભાષાનો અર્થબોધ થતો નથી અને સુરક્ષિત વિદ્યાઓ પ્રકાશમાં આવતી નથી. ભાષાના ગર્ભમાંથી વિદ્યાઓને પ્રકાશમાં લાવવા માટે એક માત્ર ઉપાય-સાધન છે 'ભાષાના શબ્દોનો વિવક્ષિત અર્થની સાથે સંબંધબોધ'. આ સંબંધબોધ સૌ પ્રથમ વ્યવહારથી સંપન્ન થાય છે અને વ્યવહાર અનુમાનના માધ્યમથી શબ્દાર્થસંબંધનો બોધ કરાવવામાં સફળ થાય છે.

જેમ કોઈ બાળક કે જેને કોઈ ભાષાનો બોધ નથી, તેને જ્યારે કોઈ શબ્દાર્થનો બોધ કરવાનો હોય છે, ત્યારે મોટી-વડીલ વ્યક્તિ પિતા અથવા શિક્ષક તે બાળકને પાસે બેસાડી ભાષા સમજનાર અન્ય વ્યક્તિને આદેશ કરે છે. જેમ કે 'ઘટમાનય' – ઘડાને લાવો. અન્ય વ્યક્તિ આ આદેશના અનુપાલનમાં ઘડો લાવે છે. ફરી તે વ્યક્તિને આદેશ કરે છે કે – 'घटं नय, पटमानय' ઘડો લઈ જા, પટ લઈ આવ – તે વ્યક્તિ ઘડો લઈ જાય છે અને પટ લઈ આવે છે. બાજુમાં બેઠેલો તે બાળક તે વ્યક્તિની ઘટ લાવવાની, પાછો તેને લઈ જવાની, અને પટ લાવવાની ક્રિયા સ્વયં જોઈ રહ્યો છે અને અનુમાન કરે છે કે આ બધી ક્રિયા અન્ય વ્યક્તિ તે રીતે કરી રહી છે, જેમ મારી દુગ્ધપાનની ક્રિયા મારા દ્વારા થઈ રહી છે. જેમ દૂધ પીવાનો મારો પ્રયત્ન દુગ્ધપાનમાં મારી ઇષ્ટસાધનતામાં અને કર્તવ્યતાના બોધથી થાય છે. પછી તેને આ પણ અનુમાન થાય છે કે અન્ય વ્યક્તિને જે બોધ થયો તે આદેશ આપનાર વ્યક્તિના વાક્યથી થયો છે, કેમ કે તેના સિવાય બોધનું બીજું કોઈ સાધન વર્તમાનમાં ઉપસ્થિત નથી.

ફરી તેને બીજું પણ અનુમાન થાય છે કે ઘટનો બોધ ઘટ શબ્દથી થયો છે, પટ શબ્દથી નહિ. કેમકે 'ઘટમાનય' વાક્ય સાંભળીને તે ઘટ લાવ્યો છે. 'પટમાનય' વાક્ય સાંભળીને નહિ. પાછો તે આ પણ અનુમાન કરી લે છે કે ઘડાની સાથે ઘટ શબ્દનો કોઈ સંબંધ છે, જેથી ઘટ શબ્દથી ઘટનો બોધ થાય છે, અને પટ શબ્દનો એની સાથે એવો કોઈ સંબંધ નથી. માટે પટ શબ્દથી તેને ઘડાનો બોધ નહિ થયો. આ રીતે બાળક પોતાનાથી મોટા માણસોનો વ્યવહાર જોઈને અનુમાનના માધ્યમથી ભાષાનો અર્થ-શબ્દાર્થ શીખે છે. અનુમાનની આ પ્રક્રિયાને આન્વીક્ષિકી વિદ્યા કહેવાય છે. આનાથી સ્પષ્ટ એ છે કે જો આન્વીક્ષિકી ન હોય - અનુમાનવિદ્યા ન હોય તો શબ્દાર્થસંબંધનું જ્ઞાન ન થાય, અને તે ન થવાથી ભાષામાં વાદ-વિદ્યાઓની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

આ રીતે કર્મ-ધર્મ આદિમાં પણ આન્વીક્ષિકીનો આશ્રય લેવો પડે છે. આન્વીક્ષિકી પ્રમાણ અને તર્ક દ્વારા બીજી બધી વિદ્યાઓને પ્રતિષ્ઠિત કરે છે, પ્રકાશમાં લાવે છે અને લોકયાત્રામાં ઉપયોગી બનાવે છે.

ઉપરોક્ત આખી વાતની જૈનશાસનમાં પાંચ જ્ઞાનના મતિજ્ઞાનમાંના બે ભેદમાં શ્રુતનિશ્રિત ભેદમાં ગણતરી કરી શકાય.

આન્વીક્ષિકી :

આન્વીક્ષિકીનો અર્થ એ પણ છે કે પ્રત્યક્ષદૃષ્ટ તથા શાસ્ત્રશ્રુત વિષયના તાત્ત્વિક સ્વરૂપને અવગત કરાવવાવાળી વિદ્યા. આ વિદ્યાના નામો છે ન્યાયવિદ્યા, ન્યાયશાસ્ત્ર તથા અનુમાનશાસ્ત્ર આદિ. ન્યાયશાસ્ત્રના **ભાષ્યમાં વાત્સ્યાયને** કહ્યું છે કે : प्रत्यक्षागमाश्रितमनुमानं साऽन्वीक्षा, प्रत्यक्षागमाभ्यामीक्षितस्यान्वीक्षण-मन्वीक्षा, तया प्रवर्तत इत्यान्वीक्षिकी न्यायविद्या, न्यायशास्त्रम्, यत्पुनरनुमानं प्रत्यक्षागमविरुद्धं न्यायाभासः स इति ।।

પ્રત્યક્ષ અને આગમ પર આશ્રિત (આધારિત) અનુમાનનું નામ છે આન્વીક્ષિકી અર્થાત્ પ્રત્યક્ષદૃષ્ટ અને આગમશ્રુત અર્થની યાથાતથ્ય પરીક્ષા. આ કાર્યને માટે પ્રવૃત્ત વિદ્યાનું નામ છે આન્વીક્ષિકી. જેને ન્યાયવિદ્યા અને ન્યાયશાસ્ત્ર પણ કહેવાય છે. જો અનુમાન-અનુઈક્ષણ-આન્વીક્ષિકી પ્રત્યક્ષ તથા આગમથી વિરુદ્ધ હોય તો તેને ન્યાયાભાસ કહેવાય છે.

ન્યાય :

વિચારની પ્રણાલીને ન્યાય કહેવાય છે કે જેમાં વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય કરવા માટે બધા પ્રમાણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. વાત્સ્યાયને ન્યાયશાસ્ત્રની ભૂમિકામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે : 'प्रमाणैरर्थपरीक्षणं न्यायः' 'પ્રમાણોથી અર્થની પરીક્ષા કરવી તેને ન્યાય કહેવાય છે.' વાક્યસમૂહને પણ ન્યાય કહેવામાં આવે છે, કે જે અન્ય વ્યક્તિને અનુમાન દ્વારા કોઈ વિષયનો બોધ કરાવવા માટે પ્રયુક્ત થાય છે. વાત્સ્યાયને તેને પરમન્યાય કહ્યો છે, અને તેને વાદ, જલ્પ, વિતંડારૂપ વિચારોનું મૂલ તથા તત્ત્વનિર્ણયનો આધાર બતાવ્યો છે. જેમ કે :

'साधनीयार्थस्य यावति शब्दसमूहे सिद्धिः परिसमाप्यते तस्य पञ्चावयवाः प्रतिज्ञादयः समूहमपेक्ष्यावयवा उच्यन्ते, तेषु प्रमाणसमवायः, आगमः प्रतिज्ञा, हेतुरनुमानम्, उदाहरणं प्रत्यक्षम्, उपनयनमुपमानम्, सर्वेषामेकार्थसमवाये सामर्थ्यप्रदर्शनं निगमनमिति सोऽयं परमो न्याय इति, एतेन वाद-जल्प-वितण्डाः प्रवर्तन्ते, नातोऽन्यथेति, तदाश्रया च तत्त्वव्यवस्था' (न्या० भा० १, सू०)

ન્યાયશાસ્ત્રના ભેદ :

ભારતીય વાઙ્મયમાં ન્યાયશાસ્ત્રના બે ભેદ બતાવ્યા છે : એક વૈદિક, બીજો અવૈદિક.

જે ન્યાયમાં વેદનું પ્રામાણ્ય સ્વીકૃત કર્યું છે, તે વૈદિકન્યાય અને જેમાં વેદનું પ્રામાણ્ય સ્વીકૃત નથી કર્યું તે અવૈદિકન્યાય.

અવૈદિકન્યાયમાં ચાર્વાક, જૈન (?), બૌદ્ધ સંપ્રદાયના સૌત્રાન્તિક, વૈભાષિક, યોગાચાર, માધ્યમિક તથા સ્વદેશ-પરદેશના અર્વાચીન ચિંતકો દ્વારા ઉદ્‌ભાવિત સમગ્ર ન્યાયનો સમાવેશ થાય છે.

વૈદિકન્યાયમાં ન્યાય, વૈશેષિક, સાઙ્ખ્ય, યોગ, પૂર્વ મીમાંસા તથા ઉત્તર મીમાંસા-વેદાંત ન્યાયનો સમાવેશ થાય છે.

ગૌતમીય ન્યાય :

ઉક્ત બધા જ ન્યાયશાસ્ત્રોમાં ગૌતમીય ન્યાયસૂત્ર સર્વોપરિ સ્થાન ભોગવે છે. કેમકે ન્યાયનું વિવેચન તથા તેની પ્રણાલિકા-ન્યાયતત્ત્વની વિચારણા કરવામાં

સાવધાની એવં સતર્કતા-તેમાં ઘણી જ સારી દાખવવામાં આવી છે. આવી સતર્કતા-સાવધાની બીજા કોઈ પણ સ્થળે જોવા નહીં મળે. આથી જ ગૌતમીય ન્યાયસૂત્ર અને ત્યાર બાદ તેને આધારિત સર્જાયેલા ન્યાયગ્રંથો વિદ્વત્સમૂહમાં વિખ્યાત છે.

ન્યાયશાસ્ત્રની બે ધારાઓ :

ગૌતમીય વૈદિક ન્યાયશાસ્ત્રના સમગ્ર વાઙ્મયને બે ધારામાં વિભાજિત કરવામાં આવ્યું છે. એક પ્રમેયપ્રધાન, અને બીજી પ્રમાણપ્રધાન. જેમાં પ્રમેયપ્રતિપાદનની પ્રધાનતા હોય તે પ્રમેયપ્રધાન કહેવામાં આવે છે, અને જેમાં પ્રમાણપ્રતિપાદનની પ્રધાનતા હોય તે પ્રમાણપ્રધાન કહેવામાં આવે છે.

ગૌતમથી ગંગેશની પૂર્વના ન્યાયવિદ્ વિદ્વાનોની કૃતિઓ પ્રમેયપ્રધાન અને ગંગેશની તત્ત્વચિન્તામણિ તથા તેને આધારિત પરવર્તી વિદ્વાનોની સમગ્ર કૃતિઓ પ્રમાણપ્રધાન છે. પ્રમેયપ્રધાન ગ્રંથો પ્રાચીનન્યાય તથા પ્રમાણપ્રધાન ગ્રંથોને નવ્યન્યાય કહેવામાં આવે છે.

પ્રાચીનન્યાય તથા નવ્યન્યાયમાં જે ભેદ છે, તેમાં મુખ્યતયા ભાષા તથા શૈલી કારણ છે. બંનેના ગ્રંથોની ભાષા તથા શૈલીમાં એટલું પૂરું અને સ્પષ્ટ અંતર છે કે સામાન્ય અધ્યેતા તેમાં ડૂબકી લગાવી શકતો નથી.

પ્રાચીન ન્યાયગ્રંથોમાં જ્યાં પ્રકારતા, વિશેષ્યતા, સંસર્ગતા, પ્રતિયોગિતા, અનુયોગિતા, અવચ્છેદકતા, અવચ્છેદ્યતા, નિરૂપકતા, નિરૂપ્યતા આદિ શબ્દો જૂજ જોવા મળે છે, ત્યારે નવ્ય ન્યાયમાં તેની ભરમાર છે. આપણી સમક્ષ (હાથમાં) જે આ ગ્રંથ છે, તેની જેમ. નવ્ય ન્યાયમાં ઉપરોક્ત પ્રકારતા આદિ શબ્દોમાં પ્રવેશ ઇચ્છવાવાળા અધ્યેતાઓને તો ભયંકર દુર્ગમ વનમાં પ્રવેશ કરતાં હોય તેમ લાગે છે.

પ્રાચીન ન્યાય અને નવ્ય ન્યાયની શૈલીમાં પણ ઘણો મોટો ફરક છે. પ્રાચીન ન્યાયની ભાષા સરલ અને નિરાડંબર હોવા છતાં પણ પ્રાયોગિક શૈલીના કારણે એટલી સંક્ષિપ્ત અને સાંકેતિક છે કે તેનો પ્રતિપાદ્ય વિષય જલ્દી સ્પષ્ટ થતો નથી. અનુમાનત્વ, પક્ષ, સાધ્ય અને હેતુની વિશદ પ્રતિપત્તિ નહિ થવામાં સંક્ષિપ્તપણું ઘણો મોટો ભાગ ભજવે છે.

નવ્ય ન્યાયની ભાષા આડંબરપૂર્ણ તથા સ્વરૂપથી દુર્ગમ હોવા છતાં પણ શૈલીની શાલિનતાના કારણે અર્થથી અત્યંત સ્પષ્ટ છે. તેમાં આવતા પારિભાષિક પદોનો પરિચય પહેલેથી બરાબર કેળવાયેલો હોય તો પ્રતિપાદ્ય વિષય સમજવામાં સહેજ પણ કઠીનતા અનુભવાતી નથી. સ્પષ્ટતાની પણ જરૂરત પડતી નથી, વિષય અને પ્રતિપાદન બંને સ્પષ્ટ સમજાય છે.

પ્રાચીન અને નવ્યન્યાયમાં બીજું પણ એક અંતર છે કે પ્રાચીનો વિષયનું પ્રતિપાદન સ્થૂલ રીતે કરતાં હોય છે, તેમનાં વિચારો તલસ્પર્શી હોતાં નથી, વિષયના બાહ્ય કલેવરને સ્પર્શ કરી અટકી જાય છે, પરંતુ નવીનો વિષયનું પ્રતિપાદન સૂક્ષ્મ રીતે કરે છે, તેમના વિચારો વિષયના સર્વાંગને સ્પર્શે છે. ભીતરી પ્રવેશ કરી નિર્મમતાથી ખદેડી મૂકે છે. પરીક્ષણ કઠોર અને નિષ્પક્ષપણે કરી અધ્યેતા સમક્ષ બંને પક્ષોને પુષ્ટ રીતે પ્રસ્તુત કરે છે. જો કે બંનેમાં મૂળ આધાર તો ગૌતમનું ન્યાયસૂત્ર જ છે, તે ન ભૂલવું.

નવ્યન્યાયનો પ્રારંભ મુખ્યતયા ગંગેશોપાધ્યાયના ચિંતામણિ ગ્રંથથી થયો છે. તેમાં પ્રમાણનું મહત્ત્વ લક્ષ્યમાં રાખી તેના સંબંધમાં લાંબી ચર્ચાઓ કરી છે. જેના કારણથી ન્યાયશાસ્ત્રના નામથી વિદ્વજ્જનસમૂહમાં વ્યવહાર થવા લાગ્યો અને તેના અધ્યેતા 'પ્રમાણપટુ' છે તે પ્રમાણે આદર થવા લાગ્યો.

પ્રમાણ :

પ્રમાણનો અર્થ થાય છે પ્રમાનું કરણ. પ્રમાનો અર્થ થાય છે યથાર્થ અનુભવ. જે વસ્તુ જેવી હોય, તે રૂપમાં તેનો જો અનુભવ હોય તો તે યથાર્થ અનુભવ કહેવાય છે. જેવો અર્થ તેવો અનુભવ, અર્થ સદૃશ અનુભવ. અનુભવમાં અર્થનું સાદૃશ્ય. અનુભૂયમાન અર્થમાં જે ધર્મ છે, તે તેના અનુભવમાં તેના પ્રકાર રૂપમાં છે. દોરડાનો અનુભવ જો દોરડાના રૂપમાં હોય તો તે યથાર્થ છે, અને જો સર્પના રૂપમાં છે, તો તે અયથાર્થ છે.

યથાર્થ અનુભવજન્ય સંસ્કારથી કાલાન્તરમાં થવાવાળી પૂર્વાનુભૂત અર્થની સ્મૃતિ પણ યથાર્થ કહેવાય છે. પરંતુ તે અનુભવઅનુ અર્થાત્ પ્રમાણવ્યાપારની પછી - ઉત્પન્ન હો. જેના ઉત્પન્ન થવામાં પ્રમાણવ્યાપારની

અપેક્ષા હો. સ્મૃતિ તો પૂર્વાનુભૂત સંસ્કાર ઉદ્‌બુદ્ધ હોવામાત્રથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેના માટે કોઈ પ્રમાણવ્યાપારની અપેક્ષા હોતી નથી.

પ્રમાણભેદ :

ન્યાયશાસ્ત્રના અનુસારે પ્રમાણ ચાર પ્રકારે છે. પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન અને શબ્દ. મીમાંસા, વેદાંત આદિ શાસ્ત્રોમાં અન્ય પ્રમાણો પણ માનેલા છે. જેમ કે - અર્થાપત્તિ, અનુપલબ્ધિ, સંભવ, ચેષ્ટા અને એતિહ્ય. પરંતુ ન્યાયદર્શનમાં તેને સ્વતંત્ર માન્યતા આપી નથી. પ્રથમ ત્રણનો અનુમાનમાં અને છેલ્લા બેનો શબ્દમાં અંતર્ભાવ કરેલો છે.

અનુમાન :

પ્રત્યક્ષ, ઉપમાન અને શબ્દપ્રમાણને ગૌણ કરી વ્યાપ્તિનો વિષય કરવાવાળું જે જ્ઞાન તેને અનુમાન કહેવાય છે, તેની વાત કરીશું. કારણ વ્યાપ્તિ અનુમાનનો જ મહત્ત્વનો ભાગ છે, કે જેના માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિદ્યમાન છે.

અનુમાનનો અર્થ થાય છે અનુમિતિનું કરણ. અનુમિતિનું લક્ષણ એ છે કે 'પક્ષમાં વ્યાપ્તિવિશિષ્ટહેતુના જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થવાવાળું જ્ઞાન.' જેમ કે : 'પર્વતો વહ્નિવ્યાપ્યધૂમવાન્' આ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતું 'પર્વતો વહ્નિમાન્' એ જ્ઞાન.

કરણ તેને કહેવાય કે 'જે વ્યાપાર દ્વારા કાર્યનું અસાધારણ કારણ હોય.' જેમ દંડ, ચક્ર આદિ કપાલદ્વયસંયોગ દ્વારા ઘટનું, તુરી, વેમા આદિ તંતુસંયોગ દ્વારા પટનું અસાધારણ કારણ હોવાથી ક્રમશઃ ઘટ, પટનું કરણ બને છે.

વ્યાપારનો અર્થ - 'तज्जन्यत्वे सति तज्जन्यजनकत्वम्' - જે જેનાથી જન્ય હોય અને જન્યનું જનક હોય તે તેના તે કાર્યની ઉત્પત્તિમાં વ્યાપાર થાય છે. જેમ કે કપાલદ્વયસંયોગ દંડ આદિથી જન્ય-પરંપરયા જન્ય તથા દંડ આદિથી જન્ય જે ઘટ, તેનો તે જનક છે. તેથી કપાલદ્વયસંયોગ ઘટ આદિની ઉત્પત્તિ માટે દંડ આદિનો વ્યાપાર છે.

'વ્યાપાર દ્વારા કારણ હોવું.' તેનો અર્થ એવો થાય છે કે

વ્યાપારાત્મકસંબંધ યા વ્યાપારઘટિતસંબંધથી કારણ થવું તે. દંડ આદિ વ્યાપાર સ્વપ્રયોજ્યસંયોગસંબંધથી ઘટ આદિનું કારણ થાય છે.

અસાધારણકારણનો અર્થ એવો થાય છે કે કાર્યત્વાનવચ્છિન્ન અથવા કાર્યત્વવ્યાપ્યધર્માવચ્છિન્ન કાર્યતાથી નિરૂપિત કારણતાનો આશ્રય. ઈશ્વર, તેના જ્ઞાન, ઈચ્છા, પ્રયત્ન, દિશા, કાળ, ધર્મ, અધર્મ અને કાર્યનો પ્રાગભાવ કોઈ પણ કાર્યના અસાધારણ કારણ હોતા નથી. કેમ કે એ બધા કાર્યમાત્રના કારણ છે. તેની કાર્યતા કાર્યત્વાવચ્છિન્ન છે અથવા કાર્યત્વવ્યાપ્યધર્માવચ્છિન્ન નથી.

અનુમાનભેદ :

ન્યાયસૂત્રના અનુસારે અનુમાનના ત્રણ ભેદો થાય છે. પૂર્વવત્, શેષવત્ અને સામાન્યતો દૃષ્ટ.

(૧) પૂર્વવત્નો અર્થ એ છે કે 'કારણના કાર્યનું અનુમાન.' જેમ કે આકાશમાં વાદળ થવાથી વૃષ્ટિનું અનુમાન.

(૨) શેષવત્નો અર્થ એ થાય છે કે 'કાર્યથી કારણનું અનુમાન.' જેમ કે પ્રવાહની વૃદ્ધિ, દ્રુતગામિતા (ઝડપથી જવું), તૃણાદિ બહુલતા આદિથી ભૂતકાલીન વૃષ્ટિનું અનુમાન.

(૩) સામાન્યતોદૃષ્ટનો અર્થ એ કે 'કાર્યકારણભાવનો નિયમ ન હોવા છતાં પણ એક સહચરિત પદાર્થથી અન્ય સહચરિત પદાર્થનું અનુમાન.' જેમ કે એક સ્થાનમાં જોવાયેલ પદાર્થ અન્ય સ્થાનમાં દેખાવાથી તે પદાર્થનું બીજા સ્થાનમાં જવાનું = ગતિ થાય છે. આ સહચારના નિયમના આધારે સવારે પૂર્વમાં દેખાયેલા સૂર્યને સાંજના પશ્ચિમમાં જોઈને સૂર્યનું પૂર્વમાંથી પશ્ચિમમાં જવાનું અનુમાન.

અથવા...

(૧) પૂર્વવત્ - એક આશ્રયમાં એક સાથે પ્રત્યક્ષ જોવાયેલા બે પદાર્થોમાં એકથી બીજાનું સાથે હોવાનું અનુમાન. જેમ કે પાકશાલમાં-રસોડામાં એક સાથે પ્રત્યક્ષ જોવાયેલા ધૂમ અને વહ્નિમાં ધૂમથી પર્વતમાં વહ્નિનું અનુમાન.

(૨) શેષવત્ - પ્રસક્તનો પ્રતિષેધ અને અન્યત્ર પ્રસક્તિના અભાવથી શેષ બચેલા (રહેલા) પદાર્થનું અનુમાન. જેમ ભાવાત્મક હોવાથી દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાયમાં શબ્દના અંતર્ભાવની પ્રસક્તિ થવાથી સત્તા જાતિનો આશ્રય હોવાથી સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાયમાં, એક દ્રવ્યમાત્રમાં સમવેત હોવાથી દ્રવ્યમાં અને શબ્દાન્તરનું કારણ હોવાથી કર્મમાં અંતર્ભાવનો નિષેધ તથા અભાવમાં ભાવાત્મક શબ્દના અંતર્ભાવની અપ્રસક્તિથી શેષ બચેલા ગુણમાં શબ્દના અંતર્ભાવનું અનુમાન.

(૩) સામાન્યતોદૃષ્ટ - 'બે પદાર્થોમાં વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ પ્રત્યક્ષ વિદિત ન હો, પરંતુ પ્રત્યક્ષ વિદિત વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવવાળા પદાર્થોનો સામાન્યસાજાત્ય હો. તેમાં એકથી બીજા પદાર્થનું અનુમાન.' જેમ ઇચ્છા આદિ ગુણ અને આત્માનો પરસ્પર સંબંધ જ્યારે વિદિત નથી, પરંતુ સામાન્યરૂપથી ગુણ અને દ્રવ્યનો સંબંધ પ્રત્યક્ષ વિદિત છે, ત્યારે ઇચ્છા આદિમાં ગુણત્વરૂપથી અન્ય ગુણોનું અને આત્મામાં દ્રવ્યત્વરૂપથી અન્ય દ્રવ્યનું સાજાત્ય હોવાથી ઇચ્છા આદિ ગુણોથી તેના આશ્રયરૂપમાં આત્મસ્વરૂપ દ્રવ્યનું અનુમાન.

તર્કભાષાકાર કેશવમિશ્રે ઉક્ત ત્રણે અનુમાનને બે વર્ગમાં બતાવ્યા છે - (૧) વીત અને (૨) અવીત.

(૧) વીત અનુમાન તેને કહેવાય કે 'સાધ્ય-સાધનના અન્વય સહચારના આધાર પર કોઈ પદાર્થનું ભાવરૂપમાં સાધન કરવું.'

(૨) એનાથી વિપરીત અવીત અનુમાન કે 'જે સાધ્ય-સાધનના વ્યતિરેકસહચારનો આધાર બનાવી પ્રવૃત્ત હોય. કોઈનો વિધાયક ન થાય, પરંતુ પ્રતિષેધક થાય તે.'

શેષવત્ અનુમાન અવીત અનુમાન છે. તથા પૂર્વવત્ અને સામાન્યતોદૃષ્ટ વીત અનુમાન છે. અનુમાનના વીત-અવીત ભેદ **સાઙ્ખ્યતત્ત્વકૌમુદી**માં વિશદરૂપે ચર્ચિત છે. વિસ્તૃત નિરૂપણ તર્કભાષાની વ્યાખ્યામાં દ્રષ્ટવ્ય છે.

ઉક્ત પ્રત્યેક અનુમાનના ત્રણ ભેદ થાય છે. કેવલાન્વયી, કેવલવ્યતિરેકી

અને અન્વયવ્યતિરેકી. તેમાં તાર્કિકશિરોમણિ રઘુનાથે સાધ્યનો, ઉદયનાચાર્યે વ્યાપ્તિગ્રાહક સહચારનો અને ગંગેશોપાધ્યાયે વ્યાપ્તિનો આધાર માન્યો છે.

રઘુનાથ :

રઘુનાથજીનું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે સાધ્યનો વિપક્ષ નથી હોતો, તેવા સાધ્યનું અનુમાન કેવલાન્વયી અનુમાન કહેવામાં આવે છે. જેમ કે વાચ્યત્વ, જ્ઞેયત્વ આદિ કેવલાન્વયી-સર્વત્ર વૃત્તિ પદાર્થનું અનુમાન.

જે સાધ્યનો સપક્ષ નથી હોતો, તેવા સાધ્યનું અનુમાન કેવલવ્યતિરેકી અનુમાન કહેવાય છે. ગન્ધથી પૃથિવીમાં પૃથિવીતરભેદનું અનુમાન.

જે સાધ્યનો સપક્ષ-વિપક્ષ બંને હોય તે સાધ્યનું અનુમાન અન્વયવ્યતિરેકી અનુમાન કહેવામાં આવે છે. જેમ કે ધૂમથી વહ્નિનું અનુમાન.

સપક્ષનો અર્થ એ છે કે અર્થ જેમાં સાધ્યનો નિશ્ચય હો.

વિપક્ષનો અર્થ જેમાં સાધ્યનો અભાવ નિશ્ચિત હોય. વાચ્યત્વ, જ્ઞેયત્વ આદિ ધર્મો બધા જ પદાર્થોમાં છે, તેના અભાવનું કોઈ સ્થાન (અધિકરણ) નથી. આથી તેના અભાવનો કોઈ નિશ્ચય ન હોવાથી તેનો કોઈ વિપક્ષ નથી. પૃથિવીતરભેદ પૃથિવીતર જલ આદિમાં બાધિત છે, અને પૃથ્વીમાં સંદિગ્ધ છે. આથી પૃથિવીતરભેદનો કોઈ પણ સ્થળમાં નિશ્ચય ન હોવાથી તેનો કોઈ સપક્ષ નથી. મહાનસ આદિમાં વહ્નિનો નિશ્ચય હોવાથી તે તેનો સપક્ષ છે અને જળાશય આદિમાં વહ્નિનો અભાવ નિશ્ચિત હોવાથી તે તેનો વિપક્ષ છે.

ઉદયનાચાર્ય :

ઉક્ત અનુમાનભેદના સંબંધમાં ઉદયનાચાર્યનું મંતવ્ય એ છે કે અન્વયસહચાર = હેતુમાં સાધ્યનો સહચાર અને વ્યતિરેકસહચાર - સાધ્યાભાવમાં હેત્વભાવનો સહચાર. એ બંને સહચારોથી અન્વયવ્યાપ્તિનું જ જ્ઞાન થાય છે. અને તેનાથી અનુમિતિ થાય છે. એથી જે અનુમિતિનો ઉત્પાદક વ્યાપ્તિજ્ઞાનનો જન્મ કેવળ અન્વયસહચારના જ્ઞાનથી થાય તો તે અનુમિતિનું કારણ કેવલાન્વયી અનુમાન, એવં જે અનુમિતિનું ઉત્પાદક વ્યાપ્તિજ્ઞા

કેવલવ્યતિરેકસહચારના જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય તો તે અનુમિતિનું કારણ કેવલવ્યતિરેકી અનુમાન, તથા જે અનુમિતિનું ઉત્પાદક વ્યાપ્તિજ્ઞાન અન્વયસહચાર અને વ્યતિરેકસહચાર બંનેના જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન હોય તો તે અનુમિતિનું કારણ અન્વયવ્યતિરેકી અનુમાન કહેવાય છે.

ગંગેશોપાધ્યાય :

ગંગેશોપાધ્યાયનો અભિપ્રાય એ છે કે અનુમિતિની ઉત્પત્તિ કેવળ અન્વયવ્યાપ્તિના જ્ઞાનથી જ નથી, પરંતુ વ્યતિરેકવ્યાપ્તિના જ્ઞાનથી પણ થાય છે. આથી જે અનુમિતિનો જન્મ કેવલ અન્વયવ્યાપ્તિના જ્ઞાનથી થાય છે, તે અનુમિતિનું કારણ કેવલાન્વયી અનુમાન. એ રીતે જ જે અનુમિતિનો જન્મ કેવલવ્યતિરેકવ્યાપ્તિના જ્ઞાનથી થાય છે, તે અનુમિતિનું કારણ કેવલવ્યતિરેકી અનુમાન. જે અનુમિતિનો જન્મ અન્વયવ્યાપ્તિ અને વ્યતિરેકવ્યાપ્તિ બંનેથી થાય તે અનુમિતિનું કરણ અન્વયવ્યતિરેકી અનુમાન કહેવાય છે.

ઉપરોક્ત બધા અનુમાનોમાં મુખ્ય બે ભેદ છે – એક સ્વાર્થાનુમાન, બીજું પરાર્થાનુમાન.

સ્વાર્થાનુમાન :

સ્વાર્થાનુમાન તેને કહેવાય છે, કે 'જેનાથી સ્વયં અનુમાનકર્તાને અનુમિતિનો લાભ થાય.' જેમ કોઈ મનુષ્ય મહાનસ આદિ અનેક સ્થાનોમાં ધૂમ અને અગ્નિનો સહચાર જોઈ ધૂમમાં અગ્નિની વ્યાપ્તિનો નિશ્ચય કરે છે. ત્યાર બાદ ક્યારેક પર્વતની પાસે પહોંચીને પર્વતમાં તેને અગ્નિનો સંદેહ થાય છે, પરંતુ જ્યારે પર્વતના મધ્યભાગથી આકાશ સુધી અવિચ્છિન્નપણે ફેલાયેલા ધૂમને દેખે છે, ત્યારે ધૂમમાં પૂર્વગૃહીત અગ્નિની વ્યાપ્તિનો સંસ્કાર ઉદ્‌બુદ્ધ થઈ 'જ્યાં ધૂમ હોય ત્યાં અગ્નિ હોય છે' આ રીતે ધૂમમાં અગ્નિની વ્યાપ્તિનું સ્મરણ તેને થાય છે. ત્યાર બાદ પર્વતમાં અગ્નિના વ્યાપ્ય રૂપથી ધૂમને દેખે છે. દેખવાના ફળસ્વરૂપ તેને પર્વતમાં અગ્નિની અનુમિતિ થાય છે. એ રીતે સાધ્યાનુમિતિ જે વ્યક્તિને થાય છે, તે પક્ષમાં સાધ્યવ્યાપ્યહેતુનું નિશ્ચયરૂપ અનુમાન સ્વયં અર્જિત કરે છે. તેથી સ્વયંમાં અનુમિતિનું ઉત્પાદન થવાના કારણે અનુમાન સ્વાર્થાનુમાન કહેવાય છે.

પરાર્થાનુમાન :

જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સ્વયં ધૂમથી અગ્નિનું અનુમાન કરી બીજી વ્યક્તિને અનુમિત અગ્નિનો બોધ કરાવવા માટે પંચાવયવ વાક્યાત્મક ન્યાયનો પ્રયોગ કરે છે, ત્યારે તે વાક્યથી બીજી વ્યક્તિને જે અનુમાન થાય છે, તે પરાર્થાનુમાન કહેવાય છે. જેમ કે - (૧) પર્વતોઽગ્નિમાન્ - પર્વત અગ્નિનો આશ્રય છે. (૨) ધૂમાત્ - કેમ કે ત્યાં ધૂમાડો છે. (૩) યો યો ધૂમવાન્, સ સોઽગ્નિમાન્, યથા મહાનસમ્ - જે જે ધૂમનો આશ્રય છે, તે બધા અગ્નિના પણ આશ્રય છે. જેમ કે પાકશાલા. (૪) તથા ચાઽયમ્ - પર્વત તે રીતે તે ધૂમનો આશ્રય છે. (૫) તસ્માત્ તથા - તેથી તે અગ્નિનો આશ્રય છે. આ રીતે પાંચ વાક્યોનો પ્રયોગ થવાથી શ્રોતાને ઉપરોક્ત વાક્યો દ્વારા પર્વતમાં અગ્નિવ્યાપ્યધૂમનો માનસ નિશ્ચય થાય છે. આ નિશ્ચય પરાર્થાનુમાન કહેવાય છે.

એનાથી શ્રોતાને અગ્નિની અનુભૂતિ ઠીક તે રીતે થતી હોય છે, જે રીતે ઉક્ત વાક્યોનો પ્રયોગ કરનાર વ્યક્તિને પહેલા ક્યારેક પોતાના પ્રયાસથી પર્વતમાં અગ્નિવ્યાપ્યધૂમના જ્ઞાનરૂપ સ્વાર્થાનુમાનનો ઉદય થઈને પર્વતમાં અગ્નિની અનુમિતિ થઈ હશે.

પરાર્થાનુમાન જે પાંચ વાક્યોથી સંપન્ન થાય છે, તે વાક્યસમૂહને ન્યાય કહેવાય છે, તેના એક એક અવયવને ન્યાયાવયવ કહેવાય છે. તેમાં પહેલા વાક્યનું નામ છે પ્રતિજ્ઞા. આ વાક્યથી પક્ષમાં સાધ્યના સંબંધનો બોધ થાય છે. બીજા વાક્યનું નામ છે હેતુ. તેનાથી હેતુમાં સાધ્યની જ્ઞાપકતાનો બોધ થાય છે. ત્રીજા વાક્યનું નામ છે ઉદાહરણ. તેનાથી હેતુમાં સાધ્યની વ્યાપ્તિનો બોધ થાય છે. ચોથા વાક્યનું નામ છે ઉપનય. તેનાથી પક્ષમાં સાધ્યવ્યાપ્યહેતુનો સંબંધ-પક્ષધર્મતાનો બોધ થાય છે. પાંચમા વાક્યનું નામ છે નિગમન. તેનાથી સાધ્યવ્યાપ્ય પક્ષવૃત્તિ હેતુમાં અબાધિતત્વ અને અસત્પ્રતિપક્ષત્વના બોધની સાથે પક્ષમાં સાધ્યસમ્બન્ધનો બોધ થવો. પક્ષસત્ત્વના બોધથી અસિદ્ધિ-પક્ષમાં હેતુના અભાવરૂપ હેતુદોષનો, અબાધિતત્વ અને અસત્પ્રતિપક્ષત્વના બોધથી બાધ અને સત્પ્રતિપક્ષરૂપ હેતુદોષનો નિરાસ થાય છે.

આ રીતે ન્યાયવાક્યથી સાધ્યવ્યાપ્ય પક્ષવૃત્તિ નિર્દોષ હેતુનો લાભ થવાથી પરાર્થાનુમાન કહેવાય છે.

વ્યાપ્તિ :

પ્રસ્તુત વ્યાપ્તિપઞ્ચક નામના ગ્રંથમાં વ્યાપ્તિ તથા તેના વિસ્તારને સમજવા માટે બહુ જ મોટો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમાં વ્યાપ્તિ એટલે શું ? જો કે ગ્રંથના અભ્યાસ થકી જ ખ્યાલ આવે, છતાં તેમાં ચંચૂપાત કરવા સ્વરૂપ થોડીક સમજણ કેળવીશું.

ન્યાયશાસ્ત્રવાઙ્મયના અનુમાન સાથે સંબદ્ધ ભાગનું વિશેષ રૂપથી અવલોકના કરવાથી એક વાત સ્પષ્ટ જણાય છે કે અનુમાન સમસ્ત પ્રમાણોમાં શિરમોર છે, તેના વિના કોઈ પ્રમાણ યા પ્રમેયની સિદ્ધિ થતી નથી. પ્રત્યક્ષને સારા વિશ્વમાં ઉચ્ચતમ પ્રમાણ માનવામાં આવે છે. પણ અનુમાન વિના ન તેનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થતું કે ન તેનું પ્રમાણત્વ સિદ્ધ થતું. કેમ કે ન્યાયશાસ્ત્રમાં ઘ્રાણ, રસન, ચક્ષુ, ત્વક્ અને શ્રોત્ર આ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો તથા આંતર ઇન્દ્રિય મનને જ પ્રત્યક્ષપ્રમાણ માનેલ છે. અને તે બધી ઇંદ્રિયો અતીન્દ્રિય હોવાથી અનુમાન દ્વારા જ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેના પ્રમાણત્વનું સમર્થન પ્રમાજનનની યોગ્યતારૂપ લિંગથી થનારા અનુમાનથી જ કરવામાં આવે છે. વેદને અપૌરુષેય માની 'તે જ સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રમાણ છે' – એમ દંભ કરનારા મીમાંસકોને પણ પોતાની માન્યતાના સમર્થન માટે અનુમાનનું જ શરણ લેવું પડે છે. કેમ કે વેદ એક શબ્દરાશિ (શબ્દભંડાર) છે, તેનાથી પ્રમાની ઉત્પત્તિ માટે તે શબ્દોનો ઉચિત અર્થોની સાથે શક્તિગ્રહ આવશ્યક છે, અને શક્તિગ્રહના ઉપાયોમાં વ્યવહારનું જ પ્રાધાન્ય છે, કે જે અનુમાનના માધ્યમથી જ શબ્દાર્થના સંબંધનો ગ્રાહક થાય છે. એટલું જ નહીં, સત્ય એ છે કે જગત્નો કોઈ પણ વ્યવહાર અનુમાનના અભાવમાં અસ્તિત્વમાં આવી શકતો નથી. એનું કારણ એ છે કે મનુષ્ય જે કંઈ પણ કરે છે, તે કોઈને કોઈ ઉદ્દેશ્યથી કરે છે, કોઈ પ્રયોજનની સિદ્ધિને માટે કરે છે. જો કોઈ પ્રયોજન ન હોય તો મનુષ્ય કંઈ પણ પ્રયત્ન જ ન કરે. માટે ઠીક જ કીધું છે કે – 'પ્રયોજનમનુદ્દિશ્ય ન મન્દોઽપિ પ્રવર્તતે' મૂઢ વ્યક્તિ પણ વિના કોઈ પ્રયોજનથી કંઈ કરતો નથી.

અનુમાન - જેનું જગત્માં એટલું ઉંચું સ્થાન છે - તેનો પ્રાણ છે વ્યાપ્તિ. સાધનમાં જો સાધ્યની વ્યાપ્તિ ન હોય તો સાધ્યની સિદ્ધિ ક્યારે પણ સિદ્ધ થતી નથી, આથી ન્યાયશાસ્ત્રના આચાર્યોએ વ્યાપ્તિનું નિર્વચન કરવામાં પોતાની અપ્રતીમ બૌદ્ધિક ક્ષમતાનું પ્રદર્શન કર્યું છે. અતઃ એ જોઈ લેવું ઉચિત છે કે વ્યાપ્તિનું વર્તમાન રૂપ કયા ક્રમથી અસ્તિત્વમાં આવ્યું ? તે માટે **ન્યાયસૂત્ર, ન્યાયભાષ્ય, ન્યાયવાર્તિક, તાત્પર્યટીકા** આદિ ગ્રંથોના અવલોકનથી પૂરો ખ્યાલ આવી જશે, માત્ર ચિન્તામણિકાર આ બાબતમાં શું મંતવ્ય ધરાવે છે તે જાણવા માટે કોશિશ કરીએ.

तत्त्वचिंतामणि :

સર્વવિદિત છે કે તત્ત્વચિન્તામણિ નવ્યન્યાયનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રથમ ગ્રંથ માનવામાં આવે છે. તેની રચના મિથિલાના મહાન્ નૈયાયિક ગંગેશોપાધ્યાયે ૧૨મી શતાબ્દીમાં કરી છે. ત્યાં સુધી લિંગ માટે હેતુ શબ્દનો અને લિંગી માટે સાધ્યશબ્દનો તથા તે બે માટે અનુમાનાંગ, સંબંધને માટે વ્યાપ્તિશબ્દનો પ્રયોગ અત્યંત લોકપ્રિય અને પ્રચલિત થઈ ચૂક્યો હતો. પ્રતિબન્ધ, અવિનાભાવ આદિ શબ્દોનો મહિમા પૂરી રીતે ઓછો થઈ ગયો હતો. આથી ગંગેશોપાધ્યાય અભ્રાન્ત ભાવથી વ્યાપ્તિશબ્દનો ઉલ્લેખ કરતા અનુમાનનું લક્ષણ પ્રસ્તુત કરે છે : 'व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञानजन्यं ज्ञानमनुमितिः, तत्करणमनुमानम्' - વ્યાપ્તિવિશિષ્ટ-પક્ષધર્મતાજ્ઞાન-પક્ષની સાથે સાધ્યનિરૂપિત વ્યાપ્તિથી વિશિષ્ટ હેતુના સંબંધ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન જ્ઞાન અનુમિતિ છે. અનુમિતિનું કરણ અનુમાન છે.

લક્ષણકારનો આશય એ છે કે મહાનસ આદિ કેટલાંક સ્થાનોમાં ધૂમમાં વહ્નિનું સામાનાધિકરણ્ય જોઈ જે વ્યક્તિ ધૂમમાં વહ્નિની વ્યાપ્તિનો અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે, તે જ્યારે બાદમાં પર્વત આદિ કોઈ નવા સ્થાનમાં ઉપરની તરફ ચઢતા ધૂમને જોવે છે, ત્યારે તેને ધૂમમાં વહ્નિવ્યાપ્તિના પૂર્વાનુભવથી જનિત સંસ્કાર ઉદ્બુદ્ધ થઈ જવાથી ધૂમમાં વહ્નિવ્યાપ્તિનું સ્મરણ થઈ જાય છે, જેથી

'वह्निव्याप्यो धूमः' આ શબ્દથી અભિહિત કરે છે. આ સ્મરણ પછી તેને દૃશ્યમાન ધૂમને પર્વતમાં વહ્નિવ્યાપ્તિવિશિષ્ટ ધૂમના રૂપમાં જોવે છે, જેથી 'वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतः' આ શબ્દોથી વ્યવહાર કરે છે. આ જ જ્ઞાન વ્યાપ્તિવિશિષ્ટપક્ષધર્મતાજ્ઞાન-પક્ષની સાથે સાધ્યવ્યાપ્તિવિશિષ્ટહેતુના સંબંધનું જ્ઞાન કહેવાય છે. આ જ્ઞાનથી 'पर्वतो वह्निमान्' આ પ્રમાણે પર્વતમાં વહ્નિની અનુમિતિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું કારણ હોવાથી 'वह्निव्याप्यो धूमः' - ધૂમમાં વહ્નિની વ્યાપ્તિનો વિષય કરવાવાળું જ્ઞાન જ અનુમાન કહેવાય છે.

અનુમાનના આ લક્ષણમાં વ્યાપ્તિનો પ્રવેશ છે. આથી તેનું જ્ઞાન થયા વિના તેનાથી ઘટિત અનુમાનના લક્ષણનું જ્ઞાન થતું નથી. માટે અનુમિતિમાં હેતુભૂતવ્યાપ્તિજ્ઞાનની વિષયભૂત વ્યાપ્તિ શું છે ? - 'अनुमितिहेतुव्याप्तिज्ञाने का व्याप्तिः' - આવો પ્રશ્ન ઉઠાવી તત્ત્વચિંતામણિકારે વ્યાપ્તિના અનેક લક્ષણોને પ્રસ્તુત કરી તેની સમીક્ષા કરી છે.

સર્વ પ્રથમ અવ્યભિચરિતત્વ - વ્યભિચારનો અભાવ વ્યાપ્તિના રૂપમાં માન્ય છે યા નહિ ? એ વાતની પરીક્ષા માટે તેનાં પાંચ લક્ષણો બતાવે છે.

(૧) **साध्याभाववदवृत्तित्वम्**

સાધ્યાભાવના અધિકરણમાં અવૃત્તિ હોવું - ન રહેવું - સાધ્યાભાવા-ધિકરણવૃત્તિત્વાભાવ, જ્યારે ધૂમહેતુથી વહ્નિનું અનુમાન કરવામાં આવે છે, ત્યારે સાધ્ય થાય છે વહ્નિ, તેના અભાવનું અધિકરણ થાય છે જળાશય આદિ, તેમાં ધૂમ અવૃત્તિ છે - નથી રહેતો. આથી ધૂમમાં સાધ્યાભાવવદવૃત્તિત્વ હોવાથી ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય છે.

(૨) **साध्यवद्भिन्नसाध्याभाववदवृत्तित्वम्**

સાધ્યવાનથી ભિન્ન સાધ્યાભાવના અધિકરણમાં અવૃત્તિ હોવું. અથવા સાધ્યવાનથી ભિન્નમાં રહેવાવાળા સાધ્યાભાવના અધિકરણમાં અવૃત્તિ હોવું.

આ લક્ષણના અનુસારે એતદ્વૃક્ષત્વમાં કપિસંયોગની વ્યાપ્તિ ઉપપન્ન થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે એતદ્વૃક્ષત્વહેતુથી કપિસંયોગનું અનુમાન કરવાથી

કપિસંયોગ સાધ્ય થાય છે. તેના અભાવના અધિકરણ બે પ્રકારના છે. એક એવું અધિકરણ કે જ્યાં કપિસંયોગાભાવની સાથે કપિસંયોગ પણ છે. જેમ કે એતદ્‌વૃક્ષમાં તેની શાખાના-ડાળીના માધ્યમથી કપિસંયોગ, મૂળના માધ્યમથી કપિસંયોગાભાવ. બીજું કપિસંયોગાભાવનું અધિકરણ જ્યાં કપિસંયોગ નથી. જેમ ગુણ, કર્મ આદિમાં. આ બંને અધિકરણોમાં સાધ્યવાન્ કપિસંયોગવાન્‌થી ભિન્ન, સાધ્યાભાવ-કપિસંયોગાભાવનું અધિકરણ એતદ્‌વૃક્ષ નથી, પરંતુ ગુણ, કર્મ આદિ જ છે. તેમાં અવૃત્તિ હોવાથી એતદ્‌વૃક્ષત્વ કપિસંયોગનો વ્યાપ્ય છે.

(૩) **साध्यवत्प्रतियोगिकान्योन्याभावासामानाधिकरण्यम्**

સાધ્યવત્પ્રતિયોગિકઅન્યોન્યાભાવ-સાધ્યવદ્‌ભેદના સામાનાધિકરણ્યનો અભાવ-સાધ્યવદ્ભેદાધિકરણમાં અવૃત્તિત્વ.

ધૂમમાં સાધ્યવદ્ભેદ-વહ્નિમદ્ભેદનું સામાનાધિકરણ્ય-એકાધિકરણ વૃત્તિત્વનું ન હોવું. બંને ભિન્ન અધિકરણમાં રહે છે. વહ્નિમદ્ભેદનું અધિકરણ જળાશય આદિમાં ધૂમ નથી, અને ધૂમના અધિકરણ મહાનસ આદિમાં વહ્નિમદ્ભેદ નથી રહેતો. આથી સાધ્યવદ્ભેદને અસમાનાધિકરણ = સાધ્યવદ્ભેદના અધિકરણમાં અવૃત્તિ હોવાથી ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય છે.

(૪) **सकलसाध्याभाववन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वम्**

સકલસાધ્યાભાવવાન્-સાધ્યાભાવના બધા અધિકરણોમાં રહેવાવાળા અભાવના પ્રતિયોગી હોવું.

સાધ્યાભાવ-વહ્ન્યભાવના બધા અધિકરણોમાં ધૂમનો અભાવ છે. આથી સાધ્યાભાવના સકલ અધિકરણમાં રહેવાવાળા અભાવનો પ્રતિયોગી હોવાથી ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય છે.

(૫) **साध्यवदन्यावृत्तित्वम्**

સાધ્યવત્‌થી ભિન્નમાં અવૃત્તિત્વ-સાધ્યવત્-વહ્નિમત્‌થી ભિન્ન જલાશય આદિમાં અવૃત્તિ હોવાથી ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય થાય છે.

ચિન્તામણિકારે આ પાંચે લક્ષણો ત્યાજ્ય બતાવ્યા છે. કેમકે એમાં

કોઈકમાં સાધ્યાભાવનો, કોઈકમાં સાધ્યવદ્ભેદનો પ્રવેશ છે. આથી તેને વ્યાપ્તિ માનવામાં કોઈ પણ પદાર્થ કેવલાન્વયી પદાર્થનો વ્યાપ્ય થઈ નહીં શકે. જેમ 'इदं वाच्यं ज्ञेयत्वात्' - આ વાચ્ય છે. કેમકે જ્ઞેય છે - આવા પ્રકારના સાધુ અનુમાનપ્રયોગ માટે જ્ઞેયત્વમાં વાચ્યત્વની વ્યાપ્તિ અપેક્ષિત છે, પરંતુ વ્યાપ્તિ જ્યારે સાધ્યાભાવ યા સાધ્યવદ્ભેદથી ઘટિત થશે તો જ્ઞેયત્વમાં વાચ્યત્વની વ્યાપ્તિ થઈ શકશે નહિ. કેમ કે વાચ્યત્વ કેવલાન્વયી છે. સર્વત્ર તેનો કેવલ અન્વય જ પ્રાપ્ત થાય છે, અભાવ ક્યાંય નથી. આખું જગત્ જ વાચ્ય છે. વાચ્યથી ભિન્ન કોઈ નથી. અતઃ કોઈ આશ્રય ન હોવાથી સાધ્ય-વાચ્યત્વનો અભાવ તથા સાધ્યવત્-વાચ્યનો ભેદ અપ્રસિદ્ધ છે. તો પછી આવા સ્થળોમાં જ્યારે સાધ્યાભાવ તથા સાધ્યવદ્ભેદ જ નથી, તો તેનાથી ઘટિત વ્યાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકશે ?

ઉક્ત પાંચે લક્ષણોને ત્યાજ્ય બતાવીને તત્ત્વચિંતામણિકારે અવ્યભિચરિતત્વના બીજા બે લક્ષણોની સમીક્ષા કરી છે. જેને, સિંહ અને વ્યાઘ્ર ઉપનામના વિદ્વાનો દ્વારા ઉદ્ભાવિત હોવાથી સિંહ-વ્યાઘ્રલક્ષણ કહેવાય છે. તે લક્ષણ નીચે પ્રમાણે છે -

(૧) **साध्यासामानाधिकरण्यानधिकरणत्वम्**

સાધ્યના અસામાનાધિકરણ્યનું અધિકરણ ન હોવું.

ધૂમમાં વહ્નિનું ક્યાંય પણ અસામાનાધિકરણ્ય નથી. એવું કોઈ સ્થળ નથી કે જ્યાં ધૂમ હોય અને વહ્નિ ન હોય, જેથી ધૂમ-વહ્નિનું અસામાનાધિકરણ્ય મળી શકે, આથી વહ્નિના અસામાનાધિકરણ્યનું અધિકરણ ન હોવાથી ધૂમ વહ્નિનું વ્યાપ્ય છે.

(૨) **साध्यवैयधिकरण्यानधिकरणत्वम्**

સાધ્યના વૈયધિકરણ્ય-વિભિન્નઅધિકરણકત્વનું અધિકરણ ન હોવું.

ધૂમનો કોઈ એવો આશ્રય નથી, જે વહ્નિનું અધિકરણ ન હોય, જેથી ધૂમમાં વહ્નિનું વૈયધિકરણ્ય પ્રાપ્ત હો. આથી વહ્નિના વૈયધિકરણ્યનું અધિકરણ ન હોવાથી ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય છે.

તત્ત્વચિંતામણિકારે 'આ બંને લક્ષણોમાં કોઈ વાસ્તવિક અંતર નથી' – તેમ બતાવતા બંનેનું એક નિષ્કૃષ્ટ રૂપ પ્રસ્તુત કરી 'તે સદોષ છે' એમ બતાવતા બંને લક્ષણો અગ્રાહ્ય છે તેમ જણાવ્યું. બંનેનું નિષ્કૃષ્ટ રૂપ – 'साध्यानधिकरणानधिकरणत्वम्' – સાધ્યનું અનધિકરણ જેનું અનધિકરણ હોય તે સાધ્યનો વ્યાપ્ય છે. વહ્નિના બધા અનધિકરણ ધૂમના અનધિકરણ છે. કેમ કે વહ્નિ વિના ધૂમ ક્યાંય પણ રહેતો નથી. માટે ધૂમ વહ્નિનો વ્યાપ્ય છે.

તત્ત્વચિંતામણિકારે ઉક્ત બંને લક્ષણોનું નિષ્કૃષ્ટ રૂપમાં પ્રવિષ્ટ સાધ્યાનધિકરણ શબ્દનો અર્થ વિચારતા જોયું કે જો તેનો અર્થ સાધ્યનું यत्किंचित् અધિકરણથી ભિન્ન કરવામાં આવે તો ધૂમમાં વહ્નિની વ્યાપ્તિ ન થઈ શકે, કેમકે વહ્નિનું यत्किंचित् અધિકરણ મહાનસથી ભિન્ન પર્વત ધૂમનું અનધિકરણ નથી. અને જો તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરાવામાં આવે કે સાધ્યના બધા અધિકરણોથી ભિન્ન તો જ્ઞેયત્વમાં વાચ્યત્વની વ્યાપ્તિ ન થઈ શકે, કેમ કે વાચ્યત્વના બધા અધિકરણોમાં પુરું જગત્ આવી જાય છે. અતઃ સાધ્ય-વાચ્યત્વના બધા અધિકરણોના ભેદનો આશ્રય ન હોવાથી અપ્રસિદ્ધ છે.

ઉક્ત સાતે લક્ષણોની વ્યાપ્તિ માનવામાં કેવલાન્વયી સાધ્યની વ્યાપ્તિ થઈ શકતી નથી. માટે અવ્યભિચરિતત્વશબ્દનો યોગલભ્ય અર્થોમાં વ્યાપ્તિત્વની સંભાવનાનો ત્યાગ કરી તત્ત્વચિંતામણિકારે તેના પારિભાષિક અર્થોમાં વ્યાપ્તિત્વની સંભાવના તરફ સંકેત કરતા તે પણ પરિહાર્ય છે તેમ બતાવ્યું છે.

જો કે ચિંતામણિકારે અવ્યભિચરિતત્વના પારિભાષિક અર્થોનો ક્યાંય પણ ઉલ્લેખ સ્વયં કર્યો નથી, માત્ર સંકેત જ કર્યો છે.

દીધિતિકાર રઘુનાથે એવી ૧૪ વ્યાપ્તિના લક્ષણોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, કે જે व्यधिकरणधर्मावच्छिन्न-प्रतियोगिताक-अभावની માન્યતા પર આધારિત છે. તેમાં આદ્ય ૨ સ્વોપજ્ઞ છે. બીજા ૧૨ અન્યાન્ય વિદ્વાનો દ્વારા પ્રસ્તુત કર્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે –

(૧) यत्समानाधिकरणाः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकता-वच्छेदकप्रतियोगिताका यावन्तोऽभावाः प्रतियोगिसमानाधिकरणास्तत्त्वम् ।

(२) यत्समानाधिकरणानां साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकता-वच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां यावतामभावानां प्रतियोगिता-वच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यं तत्त्वम् ।

દીધિતિકારે પોતાના ઉપરોક્ત બે લક્ષણો બતાવી નૈયાયિક ચક્રવર્તીના ત્રણ લક્ષણો ઉદ્ધૃત કર્યા છે. જેમકે -

(३-१) व्याप्यवृत्तिहेतुसमानाधिकरणसाध्याभावप्रतियोगिताया अनवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नसामानाधिकरण्यम् ।।

(४-२) व्याप्यवृत्तिहेतुसमानाधिकरणाभावस्य प्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येन अनवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्न-सामानाधिकरण्यम् ।।

(५-३) हेतुसमानाधिकरणप्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येन अनवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नसामानाधि-करण्यम् ।।

ચક્રવર્તીના લક્ષણોની પ્રસ્તુતિ બાદ દીધિતિકારે પ્રગલ્ભના ત્રણ લક્ષણો મૂક્યા છે -

(६-१) साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्या-वच्छेदकस्वसमानाधिकरणसाध्याभावत्वकत्वम् ।।

(७-२) यत्समानाधिकरणसाध्याभावप्रमायां साध्यवत्ताज्ञान-प्रतिबन्धकत्वं नास्ति तत्त्वम् ।।

(८-३) साध्याभाववति यद्वृत्तौ प्रकृतानुमितिविरोधित्वं नास्ति तत्त्वम्।।

પ્રગલ્ભના ઉક્ત ત્રણ લક્ષણોની પ્રસ્તુતિ બાદ મિશ્રના ત્રણ લક્ષણ પ્રસ્તુત કર્યા છે -

(९-१) यावन्तः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्तत्सजातीया ये तत्तदधिकरणवृत्तित्वाभावास्तद्वत्त्वं तत्त्वम् ।।

(१०-२) यावन्तस्तादृशाः साध्याभावाः प्रत्येकं तेषां सजातीयस्य व्यापकीभूतस्य व्याप्यवृत्तेरभावस्य प्रतियोगितावच्छेदको धर्मो यद्रूपावच्छिन्नस्य व्यापकताया अवच्छेदकस्तद्रूपवत्त्वं तत्त्वम् ।।

(૧૧-૩) यावन्तस्तादृशाः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्प्रतियोगिता-वच्छेदकधर्मेण यद्रूपावच्छिन्नं प्रति व्यापकत्वमवच्छिद्यते तद्रूपवत्त्वं तत्त्वम् ।।

મિશ્રના ઉક્ત લક્ષણો બાદ સાર્વભૌમના ત્રણ લક્ષણો પ્રસ્તુત કર્યા છે -

(૧૨-૧) वृत्तिमद्वृत्तयो यावन्तः साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावास्तद्वत्त्वं व्याप्तिः ।।

(૧૩-૨) वृत्तिमद्वृत्तयो यावन्तः साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वा-भावास्तद्वत्त्वं व्याप्तिः ।।

(૧૪-૩) साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपाव-च्छिन्नप्रतियोगिताकव्याप्यवृत्तिस्वसमानाधिकरणयावदभावाधिकरणवृत्तित्वाभावा यावन्तो वृत्तिमद्वृत्तयस्तद्वत्त्वं व्याप्तिः ।।

વ્યધિકરણધર્માવચ્છિન્નાભાવનું ખંડન કરી તેને આધારિત વ્યાપ્તિલક્ષણોનો અસ્વીકાર કર્યા બાદ ચિંતામણિકારે તેમના પોતાના સમય સુધી પ્રચલિત અન્ય વિદ્વાનો દ્વારા ઉદ્ભાવિત અનેક વ્યાપ્તિલક્ષણોને પૂર્વપક્ષરૂપે પ્રસ્તુત કરી તેની સમીક્ષા કરી છે. તે વ્યાપ્તિ લક્ષણો, જેમ કે -

(૧૫) साध्यासामानाधिकरण्यानधिकरणत्वे सति साधिकरणत्वं व्याप्तिः, (૧૬) स्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः, (૧૭) साधनवन्निष्ठान्योन्याभावाप्रतियोगिसाध्यवत्कत्वं व्याप्तिः, (૧૮) साधनसमानाधिकरणयावद्धर्मनिरूपितवैयधिकरण्यानधिकरणसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः, (૧૯) अनौपाधिकसम्बन्धो व्याप्तिः, (૨૦) कात्स्न्र्येन सम्बन्धो व्याप्तिः, (૨૧) यावत्साधनाश्रयाश्रितसाध्यसम्बन्धो व्याप्तिः, (૨૨) साधनसमानाधिकरणयावद्धर्मसमानाधिकरणसाध्यसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः, (૨૩) स्वाभाविकः सम्बन्धो व्याप्तिः, (૨૪) अविनाभावो व्याप्तिः, (૨૫) सम्बन्धमात्रं व्याप्तिः ।।

ઉક્ત વ્યાપ્તિના લક્ષણો દોષોથી દૂષિત હોવાથી ચિંતામણિકારે વ્યાપ્તિનું સિદ્ધાંતલક્ષણ પ્રસ્તુત કર્યું છે -

(૨૬) प्रतियोग्यसमानाधिकरणयत्समानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगिता-वच्छेदकावच्छिन्नं यन्न भवति तेन समं तस्य सामानाधिकरण्यं व्याप्तिः ।।

વ્યાપ્તિના સિદ્ધાંતલક્ષણને પ્રસ્તુત કર્યા બાદ ચિંતામણિકારે કંઈક વિશેષ વ્યાપ્તિઓ પ્રસ્તુત કરી છે. જેમકે –

(૨૭) प्रतियोगिव्यधिकरणस्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिना सामानाधिकरण्यम् ।।

(૨૮) यत्समानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगि यद्वन्न भवति तेन समं तस्य सामानाधिकरण्यम् ।।

(૨૯) यत्समानाधिकरणान्योन्याभावाप्रतियोगियद्वत्कत्वं व्याप्तिः ।।

(૩૦) अनौपाधिकत्वं व्याप्तिः, तच्च यावत्स्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नं यत्तत्प्रतियोगिकात्यन्ताभावसमानाधिकरणं यत् तेन समं सामानाधिकरण्यम् ।।

(૩૧) यत्सम्बन्धितावच्छेदकरूपवत्त्वं यस्य तस्य सा व्याप्तिः ।।

व्याप्तिना निष्कर्षमां **लीलावतीकारे** बे लक्षणोनी मान्यता बतावी छे –

(૩૨-૧) यत्सम्बन्धितावच्छेदकरूपवत्त्वं यस्य तस्य सा व्याप्तिः ।।

(૩૩-૨) यत्समानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगि यद्वन्न भवति तेन समं सामानाधिकरण्यम् ।।

प्रस्तुत संदर्भमां **शंकर मिश्रे लीलावती** ग्रंथनी **कंठाभरण** टीकामां प्रस्तुत निम्न व्याप्तिओनुं खंडन कर्युं छे. व्याप्तिओ –

(૩૪) कात्स्न्येन सम्बन्धो व्याप्तिः, (૩૫) स्वाभाविकः सम्बन्धो व्याप्तिः, (૩૬) अनौपाधिकः सम्बन्धो व्याप्तिः, (૩૭) अविनाभूतः सम्बन्धो व्याप्तिः, (૩૮) अव्यभिचारिणः सम्बन्धो व्याप्तिः, (૩૯) साधनसमानाधिकरणयावद्धर्मनिरूपितवैयधिकरण्यानधिकरणसाध्यसामानाधिकरण्यम् ।।

ઉક્ત છ વ્યાપ્તિઓનું ખંડન કરી ત્રણ વ્યાપ્તિઓની માન્યતા પ્રદાન કરી છે. જેમ કે –

(૪૦) साधनसमानाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम्, (૪૧) साधनवन्निष्ठान्योन्याभावाप्रतियोगिसाध्यवत्कत्वम्, (૪૨) साधनसमानाधिकरणधर्मनिरूपितवैयधिकरण्यानधिकरणसाध्यसामानाधिकरण्यम् ।।

જાનકીનાથે ન્યાયસિદ્ધાંતમંજરીમાં તથાકથિત ત્રણ વ્યાપ્તિઓમાં દોષો બતાવી અસ્વીકાર કરી બે વ્યાપ્તિના લક્ષણની માન્યતા પ્રાપ્ત કરી છે. જેમ કે -

(૪૩-૧-૨) સાધ્યસમાનાધિકરણસ્વસમાનાધિકરણયાવત્કત્વ- ।।

જયંત ભટ્ટે ન્યાયમંજરી ગ્રંથમાં અનુમાનનું લક્ષણ પ્રસ્તુત કરતા વ્યાપ્તિના સંબંધમાં પોતાના વિચારો પ્રકટ કર્યા છે. જેમ કે-

(૪૪) पञ्चलक्षणाल्लिङ्गाद् गृहीतान्नियमस्मृतेः ।
परोक्षे लिङ्गिनि ज्ञानमनुमानं प्रचक्षते ।।

અન્નંભટ્ટે તર્કસંગ્રહમાં -

(૪૫) यत्र धूमस्तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्तिः ।।

જગદીશ તર્કાલંકારે તર્કામૃતમાં નીચે પ્રમાણે વ્યાપ્તિ કહેલ છે. જેમ કે -

(૪૫) व्याप्तिः हेतुसमानाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम् ।।

ભાષાપરિચ્છેદ-કારિકાવલીમાં વિશ્વનાથ ન્યાયપંચાનને વ્યાપ્તિના બે લક્ષણ બતાવ્યા છે -

(૪૬-૧) साध्यवदन्यस्मिन्नसम्बन्धः, (૪૭-૨) अथ वा हेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना । साध्येन हेतोरैकाधिकरण्यं व्याप्तिः ।।

જૈનદર્શનઃ

જૈનદર્શનમાં **વાદિદેવસૂરિ** વિરચિત **પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલઙ્કારમાં** અને તેની સંસ્કૃત વ્યાખ્યા **'સ્યાદ્વાદરત્નાકર'** માં વ્યાપ્તિનો અર્થ બતાવ્યો. જેમ કે -

(૪૮) હેતુમાં અવિનાભાવ-સાધ્યના વિના હેતુનું ન રહેવું તે જ હેતુમાં સાધ્યની વ્યાપ્તિ છે. પક્ષમાં અને પક્ષભિન્ન ધર્મોમાં ગૃહીત હોવાથી ક્રમશઃ અન્તર્વ્યાપ્તિ અને બહિર્વ્યાપ્તિ કહેવાય છે. તેનું ગ્રહણ પરોક્ષ પ્રમાણ 'ઊહ' માં કર્યું છે.

બૌદ્ધદર્શનમાં :

અવિનાભાવ વ્યાપ્તિ છે. તેનો અર્થ થાય છે અવ્યભિચાર હેતુમાં સાધ્યના વ્યભિચારનો અભાવ.

આમ વ્યાપ્તિવિષયક અનેક ગ્રંથોમાં તેની વિચારણા-વિસ્તૃત ચર્ચા પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પ્રારંભની ૧ થી ૫ વ્યાપ્તિઓનાં વિષયવાળો ગ્રંથ એટલે વ્યાપ્તિપંચક. તેમાં પણ આઠમા ભાગમાં પહેલી વ્યાપ્તિની જે દીધિતિ, તેની જે જાગદીશી, તેની જે ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકની -

(પૃ. ૨૫૬૫) નન્વત્ર તાર્ણવહ્નેર્વિષયિતયા સાધ્યતાયાં તજ્જ્ઞાનત્વે સદ્ધેતૌ વહ્નિતાર્ણાભાવમાદાયાઽવ્યાપ્તિઃ, પ્રતિયોગિત્વ-સાધ્યત્વયોઃ સમાનધર્માવચ્છિન્નત્વાદિતિ ચેત્ ? (પૃ. ૨૫૮૮) ન, પ્રતિયોગિતાભેદં વિનાઽભાવભેદસ્યાઽસમ્ભવેન તાર્ણવહ્ન્યભાવપ્રતિયોગિતાવચ્છેદકત્વં તાર્ણત્વ-વિશિષ્ટવહ્નિત્વે વહ્નિતાર્ણાભાવપ્રતિયોગિતાવચ્છેદકત્વં વહ્નિત્વવિશિષ્ટતાર્ણત્વે વાચ્યમ્, તાદૃશાવચ્છેદકતાત્વાવચ્છિન્નપર્ય્યાપ્ત્યનુયોગિતાવચ્છેદકત્વમપિ બુદ્ધિભેદેન ભિન્નયોસ્તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વયોઃ કલ્પનીયમિતિ તાર્ણવહ્ન્યભાવપ્રતિયોગિતાસમાનપ્રકૃત-સાધ્યતાવચ્છેદકતાપર્ય્યાપ્ત્યનુયોગિતાવચ્છેદકતાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વે પ્રતિયોગિતાયા વૃત્તિત્વવિરહેણાઽવ્યાપ્ત્યસમ્ભવાદિતિ । (પૃ. ૨૬૫૮) અથાવચ્છેદકતાત્વાવચ્છિન્નત્વસ્ય તાદૃશાવચ્છેદકતાત્વાતિરિક્તધર્માનવચ્છિન્નત્વરૂપતયા તાદૃશાવચ્છેદકતાત્વસ્યાઽપિ તાદૃશાવચ્છેદકતાત્વ-ગગનોભયભેદવત્ત્વેનાઽસમ્ભવપ્રસઙ્ગઃ । (પૃ. ૨૭૫૦) અવચ્છેદકતાત્વભેદસ્યાઽપિ તથૈવ પરિષ્કારેઽનવસ્થાપ્રસઙ્ગઃ । (પૃ. ૨૭૫૧ ટીકાગ્રન્થમાં) યદિ ચ... ।। આટલો જ સંસ્કૃત ગ્રંથ છે. તેની ઉપરની 'યશોલતા' વિશદ સંસ્કૃત ટીકા તથા 'વિનમ્રા' ગુજરાતી સંક્ષિપ્ત ટીકા છે.

તત્ત્વચિંતામણિ ગ્રંથ :

બારમી સદીમાં થયેલા મહાન્ નૈયાયિક ગંગેશોપાધ્યાયરચિત ઉપરોક્ત તત્ત્વચિંતામણિ ગ્રંથ ન્યાયદર્શનનો મૂર્ધન્ય ગ્રંથ છે. તેનો અભ્યાસ કરવામાં અને કરાવવામાં ઘણી જ કઠીનતા અનુભવાય છે. દિગ્ગજ વિદ્વાનો જ તેનો તાગ મેળવી શકે છે.

આ જ તત્ત્વચિંતામણિ ગ્રંથ કે જેના અભ્યાસ માટે પૂ. ઉપાધ્યાયજી

ભગવંત **શ્રી યશોવિજયજી મ.** સાધુ-મુનિવરો સાથે ગુજરાત-અમદાવાદથી વિહાર કરી કાશી પધાર્યા.

બુદ્ધિ ત્યારે જ તીક્ષ્ણ બને જ્યારે ધારદાર, કઠીન-લાંબા પરિષ્કાર યુક્ત ગ્રંથોનો અભ્યાસ, અને સતત તેમાં રચ્યા-પચ્યા રહેવાની આદત હોય. તેનાથી રસાયેલી બુદ્ધિ સક્ષમ બુદ્ધિ કહેવાય. તેમાં એકાગ્રપણું-મનની સ્થિરતા તો ખરી જ. આગમ ગ્રંથો તથા **સંમતિતર્ક, દ્વાદશારનયચક્ર, પૂ. સિદ્ધસેન-હરિભદ્રાચાર્ય** આદિની ગૂઢાર્થ ભરેલી પંક્તિઓને ઉકેલવા માટે, ઉંડાણભર્યા સ્યાદ્વાદના રહસ્યોનો તાગ મેળવવા માટે **પ્રૌઢમનોરમા-લઘુશબ્દરત્ન, વૈયાકરણ-ભૂષણસાર, લઘુશબ્દેન્દુશેખર, શબ્દેન્દુશેખર, પરિભાષેન્દુશેખર, વાક્ય-પદીયમ્, વ્યુત્પત્તિવાદ, કારિકાવલી-મુક્તાવલી, વ્યાપ્તિપંચક, અવચ્છેદકત્વ-નિરુક્તિ, સિદ્ધાન્તલક્ષણ, તત્ત્વચિંતામણિ** જેવા અનેક ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરવો પડે, કાશી તો શું વિશ્વના છેડે પણ જવું પડે.

આ એક જ એવો દાખલો છે કે જે શુષ્ક-નિરસ એવા જૈનેતર ગ્રંથના અભ્યાસ માટે એક જૈન સાધુ વિહાર કરી છેક કાશી પધાર્યા. ફળસ્વરૂપ આપણને-જૈનશાસનને નવ્યન્યાયની શૈલીથી મઢ્યાં ઉપાધ્યાયજી ભગવંતના અનેક ગ્રંથો પ્રાપ્ત થયા છે. તેમના માટે એમ કહેવાય છે કે 'ઉપાધ્યાયજી ભગવંતે સહીથી નહિ, પરંતુ તેજાબથી કલમ ચલાવી છે.' અર્થાત્ તે રીતે પ્રતિપક્ષના મતનું નિરસન કરતાં કે સામે પ્રતિપક્ષીને બરાબરની ચોટ લાગતી હતી.

ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક તથા તેના કર્તા શ્રી ધર્મદત્ત ઝા (બચ્ચા ઝા) :

હજારો વર્ષો પહેલાથી **મિથિલા** મહાન્ વિભૂતિઓની નગરી રહી છે. એ વિભૂતિની શ્રેણિમાં એક નામ છે સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર પંડિત પ્રવર **ધર્મદત્ત ઝા (બચ્ચા ઝા)**નું. તેમનો જન્મ ૧૮૬૦ માં **મધુબની**ના **નવાની** ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ પંડિત **બાબુલાલ ઝા** હતું. પંડિત બચ્ચા ઝાના પિતામહ **બબુરીયા ઝા (રત્નપાણિ ઝા) દરભંગા** મહારાજાના દાનાધ્યક્ષ તથા પ્રધાન પરીક્ષક હતાં. પ્રારંભિક શિક્ષા લીધા બાદ સંસ્કૃત વિષયમાં શાસ્ત્રાર્થ કળામાં નિપુણ બન્યા.

એક વાર પં. બચ્ચા ઝા અને બંગાળ નિવાસી **પં. હરિનાથ ભટ્ટાચાર્ય**ની સાથે 'વ્યુત્પત્તિવાદ' ગ્રંથ પર શાસ્ત્રાર્થ થયો. જેમાં પં. બચ્ચા ઝાને ઘણી પ્રતિષ્ઠા મળી. પં. ભટ્ટાચાર્ય બધા શાસ્ત્રોમાં પં. બચ્ચા ઝાના ગંભીર પાંડિત્યથી પ્રભાવિત થઈ તેમને કહ્યું કે 'હવે તમારે કોઈ પણ દર્શનગ્રંથની જરૂર નથી.' તો પણ તેઓ મિથિલાનરેશ **લક્ષ્મીશ્વરસિંહ** પાસેથી વૃત્તિ પ્રાપ્ત કરી કાશી ગયા. ત્યાં **વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતીજી** પાસે પૂર્વ મીમાંસાનું તથા **બાલશાસ્ત્રીજી** પાસે ઉત્તર મીમાંસાનું અધ્યયન કર્યું.

ત્યાર બાદ પંડિત બચ્ચા ઝા અનેક સંન્યાસીઓ તથા તેમના શિષ્યો સાથે પોતાના ગામ નવાની આવ્યા. ત્યાં તેઓએ **શારદાભવન વિદ્યાપીઠ**ની સ્થાપના કરી. તેમાં દૂર-દૂરથી આવતા છાત્રોને તથા સંન્યાસીઓને ગુરુકુળ પદ્ધતિથી ભણાવાનું ચાલું કર્યું. તે છાત્રોમાં રાજસ્થાન, ગુજરાત, બંગાળ સહિત દક્ષિણ ભારતના છાત્રો હતાં. આસ્તિક-નાસ્તિક અને નવ્યન્યાયક વિદ્વત્તાના કારણે તેમને સર્વતંત્ર સ્વતંત્રની ઉપાધિ આપવામાં આવી હતી. તેમને બચપનથી જ લોકો બચ્ચા ઝાના નામથી બોલાવતા હતાં, તેથી આ નામ તેમના વાસ્તવિક નામથી વધારે પ્રચલિત થઈ ગયું હતું.

તેઓએ પોતાના જીવનકાળમાં અનેક ગ્રંથોની રચના કરી, જેની નોંધ : (૧) સુલોચન-માધવ ચમ્પૂ કાવ્ય, (૨) ન્યાયવાર્તિક તાત્પર્યવ્યાખ્યાન, (૩) ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક (શ્રી ભગવદ્ગીતાવ્યાખ્યાભૂત મધુસૂદની ટીકા પર), (૪) વ્યાપ્તિપંચક ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક, (૫) અવચ્છેદકત્વનિરુક્તિવિવેચન, (૬) સવ્યભિચાર ટિપ્પણ, (૭) સત્પ્રતિપક્ષ ટિપ્પણ, (૮) વ્યાપ્તિત્રિગુણ (?) વિવેચન, (૯) સિદ્ધાન્તલક્ષણ વિવેક, (૧૦) વ્યુત્પત્તિવાદ ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોક, (૧૧) શક્તિવાદટિપ્પણ, (૧૨) ખણ્ડનખણ્ડખાદ્ય ટિપ્પણ, (૧૩) અદ્વૈતસિદ્ધિચન્દ્રિકા ટિપ્પણ, (૧૩) કુસુમાઞ્જલિપ્રકાશ ટિપ્પણ.

મહારાજ **લક્ષ્મીશ્વરસિંહ**ના સિંહાસન આરોહણના ઘણા દિવસો પછી ધીર ધૌત પરીક્ષા થતી ન હતી. આ પરીક્ષા દરભંગા રાજ્યના સંસ્થાપક શ્રી મહેશ ઠાકુર દ્વારા પ્રારંભ કરવામાં આવી હતી. તેમાં મૌખિક પરીક્ષા દ્વારા શ્રેષ્ઠ

પંડિતનું ચયન કરવામાં આવતું હતું. મહારાજ **રામેશ્વર સિંહે** એ પરીક્ષાનું આયોજન કરાવ્યું હતું. તેનું દાયિત્વ **શ્રી ગંગાનાથ ઝાને** આપ્યું હતું. ગંગાનાથ ઝાએ પરીક્ષાર્થીના રૂપમાં પણ આવેદન આપ્યું હતું. મહારાજે પરીક્ષાહેતુ લેખિત પદ્ધતિનો આદેશ આપ્યો હતો. પ્રશ્નની નિયુક્તિ માટે બચ્ચા ઝા અને શિવકુમાર મિશ્ર હતા. આ બંને જણ કઠીન પ્રશ્નપત્રની નિયુક્તિ તથા કઠીન પરીક્ષક તરીકે જાણીતા હતા. છતાં પણ ગંગાનાથ ઝાએ ૨૦૦ માંથી ૧૯૭ અંક પ્રાપ્ત કર્યા હતાં. મહારાજે તેમને પરંપરાનુસાર ધોતી આપી, પણ નવીન પરંપરાનુસાર દુશાલા (સાલ ?) નહીં આપી, કેમ કે સંસ્કૃતના વિદ્વાન્ હોવા છતાં પછીથી ગંગાનાથ ઝાનો ઝુકાવ ઇંગ્લીશ તરફ હતો.

બચ્ચા ઝા પ્રકાંડ પંડિત હતા. મહારાષ્ટ્ર અને કાશીના પંડિત પ્રસંગમાં કહેતા હતાં કે શબ્દખંડના પ્રસંગમાં તે જાણતા ન હતાં. તે સમયમાં મહામહોપાધ્યાય **દામોદર શાસ્ત્રી** કાશીના એક પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ હતા. વિદ્વાન્ લોકોની સલાહથી દરભંગા મહારાજે ગુરુધામમાં એક પંડિતસભાનું આયોજન કરાવ્યું. તેમાં હથુઆ (એક ગામનું નામ) ના મહારાજ વિશિષ્ટ અતિથિ હતાં. કાશીની સભાના પ્રમુખ વિદ્વાનો અહીં ઉપસ્થિત હતાં. એમાં પ્રતિયોગીના રૂપમાં બચ્ચા ઝા અને મહામહોપાધ્યાય દામોદર શાસ્ત્રી ભારદ્વાજ હતાં. અને નિર્ણાયકના રૂપમાં પંડિત **કૈલાશ શિરોમણિ** ભટ્ટાચાર્ય અને મહામહોપાધ્યાય પંડિત **શિવકુમાર મિશ્ર** હતાં.

એક સરલ સમસ્યાથી શાસ્ત્રાર્થ પ્રારંભ થયો. તેનો ન્યાયિકપક્ષ લીધો બચ્ચા ઝાએ અને વ્યાકરણપક્ષ લીધો પંડિત દામોદર શાસ્ત્રીએ. દામોદર શાસ્ત્રીએ પોતાનો જવાબ અત્યંત સરલ શબ્દોમાં વ્યાકરણના આધાર પર આપ્યો. હવે બચ્ચા ઝાનો વારો આવ્યો. બચ્ચા ઝાએ ગહન પરિષ્કારથી પ્રારંભ કર્યો. વિદ્વાનોમાં વિવાદ થયો કે તેમનો પ્રશ્ન પ્રાસંગિક છે કે નહિ. નિર્ણાયકોએ તેને પ્રાસંગિક માન્યો. જેમ જેમ બચ્ચા ઝા આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ તેનો ઉત્તર દામોદર શાસ્ત્રી અને નિર્ણાયકોની સમજણની બહાર થતો ગયો. મધ્ય રાત સુધી તે ચાલતો રહ્યો. અંતે અનિર્ણીત રાખીને સભાને વિસર્જિત કરી.

પં. બચ્ચા ઝા બીજા ગંગેશોપાધ્યાયના નામથી પણ જાણીતા હતાં. પ્રારંભિક અધ્યયન પોતાના ગામમાં થયા બાદ **વિશ્વનાથ ઝા** પાસે અધ્યયન કરવા માટે '**ઠાઢી**' નામના ગામમાં ગયાં. તેઓએ **બબુજન ઝા** અને **ઋદ્ધિ ઝા** પાસેથી ન્યાયદર્શનનું વિધિવત્ અધ્યયન કર્યું. ફરી પાછા કાશી ચાલ્યા ગયા. ત્યાં તેઓએ **વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતી** પાસેથી મીમાંસા, વેદાંતનો અભ્યાસ કર્યો.

સન્ ૧૮૮૬ ઈ. ની વાત છે. એક પુષ્કરિણીના ઉદ્ઘાટન સમારોહમાં દામોદર શાસ્ત્રીજીને મિથિલાના **રાઘોપુર** ગામમાં નિમંત્રિત કરવામાં આવ્યાં. ત્યાં તેમનો શાસ્ત્રાર્થ પરંપરાનુસાર બચ્ચા ઝાના વિદ્યાગુરુ ઋદ્ધિ ઝા સાથે થયો. તેમાં ઋદ્ધિ ઝા હારી ગયા. ગુરુના પરાજયની પ્રતિશોધ લેવા માટે સન્ ૧૮૮૯ માં બચ્ચા ઝા કાશી ગયા. તે સમયે તેમની ઉંમર ૨૯ વર્ષની હતી. તેઓ પ્રાયઃ દામોદર શાસ્ત્રીને લક્ષ્ય કરતાં કહેતા કે 'કાશીના વ્યાકરણ પંડિતોને શબ્દખંડનું જ્ઞાન નથી.'

પં. બચ્ચા ઝાએ કાશીના બધા વિદ્વાનોને શાસ્ત્રાર્થ માટે લલકાર્યા. શાસ્ત્રાર્થ ત્રણ દિવસ ચાલ્યો. શાસ્ત્રાર્થ સાંજથી શરૂ થતો, અને મધ્યરાત્રિ સુધી ચાલતો હતો. શાસ્ત્રાર્થના ત્રીજા દિવસે દામોદર શાસ્ત્રીએ તર્ક કરવાનો બંધ કરી દીધો અને શ્રોતાના રૂપમાં બચ્ચા ઝાનો તર્ક સાંભળતાં જ રહ્યાં. પંડિત **શિવકુમાર** અને **કૈલાશચંદ્ર** શાસ્ત્રાર્થના નિર્ણાયક હતાં. શિરોમણિજીની દૃષ્ટિએ પ્રતિવાદી બચ્ચા ઝાનો પક્ષ ન્યાયશાસ્ત્ર અનુસારે સાચો હતો. શિવકુમારજીની દૃષ્ટિએ પ્રતિવાદી દામોદર શાસ્ત્રીનો પક્ષ વ્યાકરણના મંતવ્યના અનુસારે સાચો હતો. બંને પંડિતોની શાસ્ત્રાર્થ કલાનું પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું અને બંને પોતાનાં સિદ્ધાંતો ઉત્તમ હોવાનું માનતાં હતાં. બંનેને વિજયી ઘોષિત કરવામાં આવ્યા.

પં. બચ્ચા ઝા પોતાના ગામમાં રહીને અધ્યાપન કરાવતા હતાં. મહારાજાધિરાજ **દરભંગા** નરેશ **શ્રી રમેશ્વર સિંહ**ના ઘણા આગ્રહના કારણે બચ્ચા ઝાએ **મુજફ્ફરપુર**ના **ધર્મસમાજ સંસ્કૃત કોલેજ**ના પ્રધાનાચાર્યનું પદ સ્વીકાર્યું હતું.

તેના એક વર્ષ પછી પોતાના દેહનો ત્યાગ કર્યો. તેમનાં સમાલોચકોએ 'તેઓ ઉદ્દંડ અને અભિમાની છે' એવું માનવાની ભુલ પણ કરી હતી. એક ઉદાહરણથી પૂરો ખ્યાલ આવશે.

ઘટના આ રીતે છે. મુજફ્ફરપુર ધર્મસમાજ સંસ્કૃત વિદ્યાલયમાં બચ્ચા ઝા પ્રધાનાચાર્ય પદે હતાં. અને તેમના શિષ્ય પંડિત બાલકૃષ્ણ મિશ્ર ત્યાં પ્રાધ્યાપક હતાં. તે સમયે કાશીના પંડિતપત્રમાં ગંગાધર શાસ્ત્રીના એક શ્લોકના વિષયમાં બચ્ચા ઝાએ કહ્યું કે : 'આ શ્લોકમાં એક જ પદાર્થ વારિધર એકવાર મૃદંગ વગાડવાવાળો એક ચેતન વ્યક્તિ છે અને ત્યાં અમ્બુદ અચેતનના રૂપમાં પણ વર્ણિત છે. તેમાં પદાર્થની અશુદ્ધિ છે.' આ સાંભળી શિષ્ય બાલકૃષ્ણે તેમને કહ્યું કે : ગુરુજી ! આમાં કોઈ દોષ નથી. કેમ કે વારિને ધારણ કરવાવાળા મેઘ (વારિધર)ની જગ્યા આકાશમાં ઉપર હોય છે. અને અમ્બુ (જલ) આપવાવાળા મેઘની જગ્યા નીચે હોય છે. વારિધર અને વારિદ આ બન્ને શબ્દોના ભિન્ન અર્થ છે. તેથી અહીંયા પદાર્થની અશુદ્ધિ નથી. તે શ્લોક :

मृदुमृदङ्गनिनादमनोहरे, ध्वनितवारिधरे चपला नटी ।
वियति नृत्यति रङ्ग इवाम्बुदे, जवनिकामनुकुर्वति सम्प्रति ।।१।।

વ્યાખ્યાદ્વય યશોલતા - વિનમ્રા તથા તીવ્રમેધાવી મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજ :

બંને વ્યાખ્યાઓમાં સંસ્કૃત 'યશોલતા' વ્યાખ્યા 'ગૂઢાર્થતત્ત્વાવલોક'ના ગૂઢ રહસ્યોને ખોલવામાં, તેનો તાગ મેળવવામાં પૂરેપૂરી પુરવાર થઈ છે. તે તેના લાંબા પરિષ્કારો તથા ૯૦,૦૦૦ હજાર જેટલા શ્લોક પ્રમાણમાં પથરાયેલા કદથી ખ્યાલ આવે છે. 'વિનમ્રા' ગુજરાતી ટીકા પંક્ત્યનુસરણમાં ઘણી જ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

જો કે ગૂઢાર્થતત્ત્વાવલોક-યશોલતા-વિનમ્રા ત્રણે ટીકામાં પ્રવેશ પ્રાપ્ત કરવો ઘણો જ કઠીન છે. ન્યાયના જે ખેરખાં હોય તેનું જ ગજું છે, બીજા કોઈ સામાન્ય વિદ્વાન કે અભ્યાસુનું કામ નથી. છતાંય જ્યાં પરિશ્રમ-ધગશ હોય ત્યાં કાંઈ પણ અશક્ય નથી.

આગમમાં, પૂ. હરિભદ્રાચાર્યાદિ રચિત ગ્રન્થોમાં, પૂ. ઉપાધ્યાયજી ભગવંત રચિત નવ્યન્યાય શૈલીના ગ્રંથોમાં, પ્રાચીન-અર્વાચીન ન્યાયગ્રંથોમાં પ્રકાંડ વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત કરનાર પૂ. આચાર્ય **શ્રી યશોવિજયસૂરિજી** મહારાજની જેવી વિદ્વત્તા છે, તેવી વિદ્વત્તાના માલિક મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજ પોતાની બધી જ શક્તિને કામે લગાવી એક નીરસ-શુષ્ક, ન્યાયપૂર્ણ અવચ્છેદકાવચ્છિન્નની જેમાં ભરમાર છે, એવા પં. ધર્મદત્ત (બચ્ચા ઝા) રચિત ગૂઢાર્થતત્ત્વાલોકના ગૂઢાર્થભર્યા રહસ્યોનું ઉદ્‌ઘાટન કરવામાં-ખોલવામાં પૂરે પૂરા સરસ પાવરધા સાબિત થયા છે, ન્યાયજગત્‌માં-જૈન-જૈનેતર વિદ્વજ્જન સમૂહમાં શિરમોર સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. જે જૈનશાસન-સંઘ માટે ઘણી જ ગૌરવભરી બાબત કહેવાય. આ તબક્કે મુનિ શ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજને અભિનંદન પાઠવું છું, સાથે સાથે ન્યાયના બેજોડ મહાકાય ગ્રંથરત્નને કરબદ્ધ નમન કરવાપૂર્વક આવકારું છું.

જો કે **'विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमं'** એ ન્યાયે વિદ્વાન્ પૂ. આચાર્ય ભગવંતો-મુનિ ભગવંતો-સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો-ગુણાનુરાગી શ્રાવક-શ્રાવિકાવર્ગ સિવાય કોણ તેનું મૂલ્ય આંકી શકે છે ? વર્તમાન સમયમાં આવા ઉત્તમ પરિશ્રમ-બુદ્ધિવૈભવનું કોણ મૂલ્યાંકન કરે છે ? સાંપ્રતકાળ બહુ જ કૃપણ છે. અસ્તુ.

અંતમાં...

આગમસિદ્ધાંતોની પંક્તિઓને, શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરજી-શ્રીહરિભદ્રાચાર્યજી-શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી-શ્રીમલ્લવાદીસૂરિજી-શ્રીવાદિદેવસૂરિજી-શ્રીઉપાધ્યાયજી ભગવંત આદિની ગૂઢાર્થભરી પંક્તિઓને 'અવચ્છેદકાવચ્છિન્ન, પ્રતિયોગિતાવચ્છેદક' આદિ શબ્દોથી મઢી સ્યાદ્વાદસિદ્ધાંતોને કેવો સરસ ઓપ આપી શકાય !

કારતક વદ-૮,
તા. ૧૧-૧૧-૨૦૧૭,
શનિવાર
શત્રુંજય ટાવર, રાંદેર રોડ, સુરત.

પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજય **ચંદ્રોદયસૂરિ** ગુરુબંધુ
પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજય **અશોકચંદ્રસૂરિ** મ.સા.ના પટ્ટધર
પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજય **સોમચંદ્રસૂરિ** મ.સા.ના શિષ્ય
શ્રીચંદ્રસૂરિ.

“મુનિરાજશ્રીએ ઘણો પરિશ્રમ કરીને આ અતિકઠિન ગ્રંથ વાચકોમાં અતિસરળ બનાવી દીધો છે. માટે, આ ગ્રંથનું નામ, વિષય, પ્રમાણ જોઈને ગભરાઈ ન જવું. જેમ જેમ આ ગ્રંથ વાંચતા જશો તેમ તેમ પદાર્થો સહેલાઈથી બેસતા જશે, પદાર્થો બેસાડવા માટે તમારે કોઈ મહેનત કરવી નહીં પડે.

પં. રત્નબોધિ વિજય”

સાગરનો સાર ગાગરમાં

વિભાગ – ૮
સંક્ષિપ્તસાર

– પરમ પૂજ્ય સૂક્ષ્મપ્રજ્ઞ પંન્યાસપ્રવર **શ્રી રત્નબોધિવિજયજી** મહારાજા

વિરાટ વ્યાખ્યાદ્વયનું સંશોધનકાર્ય એકલા હાથે પાર પાડવું, પછી સંશોધકીય વક્તવ્ય લખી આપવું, તે પછી'ય ચૌદે ભાગનો સંક્ષિપ્તસાર લખી આપવો - આટલું કર્યા પછી પણ આટલું કાર્ય સોંપનારને ધન્યવાદ આપવા, તેનો ઉપકાર માનવો.... ઘડીભર ભ્રમણા થઈ આવે : સત્યુગમાં તો નથી આવી ચડ્યો ને !

કમાલ છે એમની ધીરજ, ધારણા શક્તિ અને ધીમત્તા ! સલામ છે એમની સદ્‌ભાવનાને ! સહૃદયતાને ! અને સહાયકતાને !

પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નાનકડી પ્રાર્થના : આપની ઉપકારવર્ષાનું આ તો મંગલાચરણ હો !

સાગરનો સાર ગાગરમાં

(સંક્ષિપ્ત સાર)

માણસ કાર્યક્રમની **રૂપરેખા** જાણીને તેમાં involve થાય છે.
ફરવા જતા પહેલા માણસ **guidebook** નો અભ્યાસ કરી લે છે.
પુસ્તકની **summary** વાંચીને માણસ પુસ્તકવાંચનમાં પ્રવેશ કરે છે.
મુસાફર **નકશો** જાણીને પછી મંઝિલ તરફ પ્રયાણ કરે છે.
મેચ રમાયા પછી તેના મુખ્ય દૃશ્યો **highlights** માં બતાડાય છે.
ગ્રંથ વાંચ્યા પછી વિદ્યાર્થી તેના **મુદ્દાઓ** નોંધી લે છે.

વિદ્વદ્વર્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિયશવિજયજી મહારાજે આ મહાકાય ગ્રંથનું સર્જન કર્યું છે.

'સાગરનો સાર ગાગરમાં' માં આ વિશાળકાય ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત સાર લખવાનો મેં પ્રયત્ન કરેલ છે. મુનિરાજશ્રીએ સાગર જેવો ગ્રંથ રચ્યો છે. મેં ગાગર જેવા આ લેખમાં તેનો સાર ભરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ સાર એ આ ગ્રંથની **રૂપરેખા** છે,
આ ગ્રંથની **guidebook** છે,
આ ગ્રંથની **summary** છે,
આ ગ્રંથનો **નકશો** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછીની **highlights** છે,
આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછી નોંધેલા **મુદ્દા** છે.

આ સારમાં મેં કશું નવું લખ્યું નથી. મુનિરાજશ્રીએ બનાવેલ ગ્રંથ-બગીચામાંથી શબ્દ-પુષ્પોને ચૂંટીને મેં આ સાર-માળામાં ગોઠવ્યા છે.

આ ગ્રંથ નવ દીધિતિઓ (વિભાગો)માં રચાયેલો છે. આ સારમાં દરેક દીધિતિના પદાર્થોની ટૂંકનોંધ કરી છે.

ચાલો, આ લેખના માધ્યમે આ ગ્રંથની એક ઊડતી મુલાકાત લઇ લઇએ.

(પૂર્વિલ ભાગમાં ચર્ચિત વિષયના અનુસંધાનમાં ૧૦મા મુદ્દામાં પૂર્વપક્ષ ઊઠે છે.)

(૧૦) **પૂર્વપક્ષ** - 'अत्र तार्णवह्निः वर्तते' इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે. કારણ કે આ સ્થલમાં સાધ્યતા તાર્ણત્વથી અને વહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીય પ્રતિયોગિતા પણ તાર્ણત્વથી અવે વહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. તેથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે અને વહ્નિતાર્ણાભાવીયપ્રતિ-યોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. માટે વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે.

(૧૧) **ઉત્તરપક્ષ** - પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના અભાવનો ભેદ અસંભવિત હોવાથી (તાર્ણવહ્નિઅભાવીય અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીય પ્રતિયોગિતા ભિન્ન ભિન્ન માનવી પડે. તેના માટે) તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વ-વિશિષ્ટવહ્નિત્વમાં અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વ-વિશિષ્ટતાર્ણત્વમાં માનવી પડશે. માટે તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ બુદ્ધિભેદે ભિન્ન એવા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં અને વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વમાં કલ્પવી જોઈએ.

માટે, તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાસમાન પ્રકૃત સાધ્યતાની અવચ્છેદકતા-નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વમાં વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ ન હોવાથી વહ્નિતાર્ણઅભાવ લઈ નહીં શકાય, તાર્ણવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. તેથી અવ્યાપ્તિ નહીં આવે.

(યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં તાર્ણવહ્નિ-વહ્નિતાર્ણ વચ્ચેની ભેદરેખા, અભાવભેદે પ્રતિયોગિતા ભેદ, તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ અને વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વ ગતદ્વિત્વ જુદા જુદા છે વગેરે બાબતો સુંદર રીતે સમજાવાઇ છે.)

(અત્યાર સુધીમાં થયેલા પરિષ્કારો દ્વારા થયેલા આઠ લક્ષણો અને યશોલતાકારે બનાવેલું લક્ષણ - આમ નવ લક્ષણો બરાબર યાદ રહે એ માટે યશોલતામાં એ નવ લક્ષણો ફરી રજૂ કર્યા છે. આમાં ત્રણ પરિષ્કારો મુખ્ય છે. સાધ્યતાવચ્છેદકતાકોટિમાં અને પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતાકોટિમાં આ ત્રણ પરિષ્કારો વારાફરતી મૂકતા નવ લક્ષણો થાય. આ નવ લક્ષણો પ્રતિયોગિતા-વચ્છેદકતાકોટિમાં જ સંબંધઘટિત છે. એવી રીતે સાધ્યતાવચ્છેદકતાકોટિમાં જ સંબંધઘટિત નવ લક્ષણો થાય. એવી રીતે બન્ને કોટિમાં સંબંધઘટિત નવ લક્ષણો થાય. એવી રીતે બન્ને કોટિમાં સંબંધઅઘટિત નવ લક્ષણો થાય. યાવત્પદઘટિતલક્ષણ બન્ને કોટિમાં સંબંધ ઘટિત-અઘટિત ભેદથી ચાર પ્રકારનું થાય. લઘુમાં લઘુ ચાર લક્ષણો થાય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાને એક માનનારના મતે ૩૬ માંથી ૧૨ લક્ષણો સંભવે છે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાને એક માનનારના મતે ૩૬માંથી ૪ જ લક્ષણો સંભવે છે. આ બધી ચર્ચા યશોલતામાં અને વિનમ્રામાં કરી છે.)

(૧૨) **પૂર્વપક્ષ** - અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ એટલે તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નત્વરૂપ જ તમારે કહેવાનું છે. તાદૃશ (પ્રતિયોગિતા કે સાધ્યતા) અવચ્છેદકતાત્વ પણ તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વગગનઉભયભેદથી વિશિષ્ટ હોવાથી તાદૃશ (પ્રતિયોગિતા કે સાધ્યતા) અવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ તરીકે મળી જશે. તેથી ક્યાંક પણ લક્ષણસમન્વય ન થવાથી અસંભવદોષ આવશે.

પ્રશ્નકાર - આ અસંભવ દોષને ટાળવા અમે અવચ્છેદકતાત્વભેદનો પણ તેવો પરિષ્કાર કરીશું. તેથી હવે લક્ષણ આવું થશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકભેદવિશિષ્ટધર્મઅનવચ્છિન્નસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છે-દકતાનિરૂપિત(= સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન)-પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકભેદવિશિષ્ટધર્મઅનવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છે-

દકતાનિરૂપિત(=પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન)પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આવું લક્ષણ કરવાથી અસંભવ દોષ નહીં આવે.

પૂર્વપક્ષ - જો આવો પરિષ્કાર કરીને આવું લક્ષણ બનાવશો તો અનવસ્થા દોષ આવશે. કારણ કે આવા પરિષ્કાર પછી પણ ગગનમિશ્રિતભેદને લઇને અસંભવદોષ આવવાનો જ. તેથી તમારે નવા નવા પરિષ્કારો કરવા જ પડશે. તેથી અનવસ્થા દોષ આવશે. માટે તમે કરેલ પરિષ્કારવાળું લક્ષણ તમારે છોડવું પડશે.

(મુખ્ય ત્રણ લક્ષણો અને યાવત્પદવાળા લક્ષણમાં પણ અનવસ્થા કઇ રીતે આવે તે યશોલતામાં વિગતવાર સમજાવ્યું છે.)

પ્રશ્નકાર - આ અનવસ્થાને ટાળવા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વવિશિષ્ટઅભાવવત્ત્વ. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વનો પણ પરિષ્કાર આ પ્રમાણે જ સમજી લેવો એટલે કે વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે ભેદ તેના અધિકરણીભૂત ધર્મથી જે અવચ્છિન્નત્વ તેનાથી વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી વિશિષ્ટ જે અભાવ તેનાથી વિશિષ્ટ વિવક્ષિતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ પ્રતિયોગિતા હોવી જોઇએ. પ્રથમવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધ = જે સંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ માત્ર પોતાના ભેદમાં રહે, પોતાના + ગગનના ઉભયના ભેદમાં ન રહે તે સંબંધ. દ્વિતીયવિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધ = જે સંબંધથી સાધ્યતા/પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વ માત્ર પોતાના અભાવમાં જ રહે = શુદ્ધઅવચ્છિન્નત્વઅભાવમાં જ રહે, અવચ્છિન્નત્વ + ગગન ઇત્યાદિના ઉભયાભાવમાં ન રહે તે સંબંધ.

- પં. રત્નબોધિવિજય

॥ अथातो विषयजिज्ञासा ॥

(विभाग - ८ विषयानुक्रमः)

विषय	पृष्ठ
महानसीयवह्न्यभावं गृहीत्वाऽव्याप्तिः सम्भवत्येव	२४३८
यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मा-वच्छिन्नत्वप्रवेशः	२४३९
परिष्कृतलक्षणानुसारेण समन्वयप्रदर्शनम्	२४४०
परिष्कृतेऽपि लक्षणेऽव्याप्तितादवस्थ्यम्	२४४१
महानसीयवह्निसाध्यकेऽव्याप्तिः	२४४२
अव्याप्तिवारणाय पुनः परिष्कारः	२४४३
परिष्कारादव्याप्तिवारणम्	२४४४
वह्नि-महानसीयवह्निसाध्यकस्थलद्वयेऽपि समन्वयः	२४४५
परिष्करणेऽपि अव्याप्त्यापादनं पूर्वपक्षिणा	२४४६
धूमहेतुकेऽव्याप्तिप्रदर्शनम्	२४४७
तन्निवारणाय परिष्करणम्	२४४८
परिष्काराद् यथाऽव्याप्तिवारणं तथोपदर्शनम्	२४४९
अव्याप्तितादवस्थ्यं पुनरापतितम्	२४५०
केषाञ्चन मतानुसारेण समाधानम्	२४५१
अन्येषां मतानुसारेण विस्तृतं समाधानम्	२४५२
अव्याप्तिनिवारणम्	२४५३
असम्भवस्याऽऽपत्तिः	२४५४
अवच्छेदकतावच्छेदकतापर्यन्तमनुधावनमावश्यकम्	२४५५
अव्याप्तिनिवारणप्रयासस्य निष्फलत्वोद्घोषणम्	२४५६
वह्निसाध्यकस्थलेऽव्याप्तिप्रदर्शनम्	२४५७
महानसीयवह्निसाध्यके आपत्त्यापादनम्	२४५८
पुनः परिष्कारः आपत्तिनिवारणञ्च	२४५९

विषय	पृष्ठ
तत्तत्स्थले लक्षणसमन्वयप्रदर्शनम्	२४६०
धूमहेतुकस्थलेऽव्याप्तिनिराकरणम्	२४६१
वह्न्यभावस्यैव धर्तव्यतया लक्षणसमन्वयः	२४६२
उभयत्र यावत्त्वप्रवेशप्रयोजनजिज्ञासा	२४६३
अन्तरैव लक्षणदुष्टत्वावेदकप्रश्नकारोत्थानम्	२४६४
साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतायाः परम्परया विश्रामः	२४६५
तज्ज्ञानत्वहेतुकस्थलेऽव्याप्तिनिवारणोपदर्शनम्	२४६६
वह्न्यभावोऽग्राह्यः	२४६७
पर्वतपक्षकानुमितौ लक्षणसमन्वयोपदर्शनम्	२४६८
महानसीयवह्न्यभावस्याऽग्राह्यत्वोपदर्शनम्	२४६९
पुनरनुसन्धानं यावत्त्वप्रवेशप्रयोजनप्रदर्शनप्रक्रियायाः	२४७०
एकत्र यावत्पदाऽप्रवेशेऽव्याप्त्यापादनम्	२४७१
एकत्र यावत्प्रवेशेनाऽव्याप्तिवारणसम्भवः	२४७२
तज्ज्ञानत्वहेतुकस्थले समन्वयोपदर्शनम्	२४७३
वह्न्यभाववारणम्, महानसीयवह्न्यभावग्रहणम्	२४७४
एकत्रैव प्रवेशे अन्यत्र अव्याप्तिः स्यादेव	२४७५
वह्निसाध्यकस्थले आपत्त्यापादनम्	२४७६
अव्याप्तिवारणायोभयत्र यावन्निवेशोऽनिवार्यः	२४७७
यावत्पदसार्थक्यसिद्धिः	२४७८
पर्याप्तत्वनिवेशसार्थक्यविमर्शः	२४७९
पर्याप्तत्वप्रवेशं विनाऽपि लक्षणसमन्वयः	२४८०
धूमहेतुकस्थलेऽपि न स्यादव्याप्तिः	२४८१
महानसीयवह्न्यभावो नैव परिग्राह्यः	२४८२
पर्याप्तत्वाऽप्रवेशे अव्याप्तितादवस्थ्योपदर्शनम्	२४८३

विषय	पृष्ठ
तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय आपत्तिः	२४८४
पर्वतपक्षकानुमितावपि स्यादेवाऽऽपत्तिः	२४८५
महानसीयवह्न्यभावपरिग्रहसम्भवः	२४८६
एकत्र पर्याप्तत्वनिवेशमाश्रित्य लक्षणम्	२४८७
महानसीयवह्निसाध्यकेऽव्याप्तिनिवारणम्	२४८८
वह्निसाध्यकेऽपि अव्याप्तिवारणनिरूपणम्	२४८९
एकत्रैव पर्याप्तिनिवेशे आपत्तिस्तु स्यादेव	२४९०
वह्न्यभावं समादाय आपत्तिः	२४९१
उभयत्र पर्याप्तत्वनिवेशे नास्त्यव्याप्तिः	२४९२
महानसीयवह्न्यभावं समादाय स्यादेव समन्वयः	२४९३
उभयत्र पर्याप्तत्वनिवेशसार्थक्यसिद्धिः	२४९४
पर्याप्त्यधिकरणनिवेशप्रयोजनशङ्का	२४९५
पर्याप्त्यधिकरणनिवेशरहितलक्षणस्य समन्वयः	२४९६
वह्निसाध्यके महानसीयवह्न्यभावाऽग्रहणम्	२४९७
महानसीयवह्निसाध्यके समन्वयप्रदर्शनप्रारम्भः	२४९८
तार्णमहानसीयवह्न्यभाववारणम्	२४९९
वह्न्यभावस्यापि निवारणम्	२५००
पर्याप्त्यधिकरणनिवेशसार्थक्योपपादनम्	२५०१
अव्याप्तितादवस्थ्यप्रदर्शनम्	२५०२
यत्तुना शङ्कोपदर्शनम्	२५०३
पर्याप्तिप्रवेशसार्थक्योपपादनप्रयासः	२५०४
वह्निसाध्यके नास्त्यापत्तिः पर्याप्त्यनिवेशे	२५०५
धूमहेतुकेऽव्याप्त्यसम्भवेऽपि तज्ज्ञानत्वहेतुकेऽव्याप्तिः	२५०६
वह्न्यभावं गृहीत्वा अव्याप्त्यापादनम्	२५०७
तार्णमहानसीयवह्न्यभावं समुपादाय आपत्तिप्रदर्शनम्	२५०८
एकत्रैव पर्याप्तिप्रवेशेन सामञ्जस्यम्	२५०९
साध्यतावच्छेदकताकोटौ एव पर्याप्तिप्रवेशः	२५१०
एकत्र पर्याप्तिघटितलक्षणस्य समन्वयोपदर्शनम्	२५११
वह्निसाध्यके अव्याप्त्यभावोपदर्शनम्	२५१२
महानसीयवह्निसाध्यकेऽप्यव्याप्तिविरहद्योतनम्	२५१३
पुनरव्याप्त्याशङ्कोत्थानम्	२५१४
परिष्कारेण आपत्तिपरिहारः	२५१५
अवच्छेदकतात्वेनैवावच्छिन्नप्रतियोगिताऽग्रहणम्	२५१६
अवच्छेदकं रूपं नैकत्वं न वा त्रित्वम्, द्वित्वमेव	२५१७
महानसीयवह्न्यभावं परिगृह्य लक्षणसमन्वयः	२५१८
अव्याप्तिनिवारणस्याऽशक्यत्वघोषणम्	२५१९
वह्न्यभावं तार्णमहानसीयवह्न्यभावञ्चादायाऽऽपत्तिः	२५२०
यावन्निवेशेनाऽव्याप्तिवारणम्	२५२१
केवलावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता न ग्राह्या	२५२२
महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽवच्छेदकम्	२५२३
लघुतमलक्षणोपन्यासः	२५२४
नूतनलघुलक्षणस्य सर्वत्र समन्वयोपदर्शनम्	२५२५
वह्निसाध्यके महानसीयवह्न्यभावस्याऽग्राह्यत्वप्ररूपणम्	२५२६
तद्व्यक्तित्वस्याऽवच्छेदकत्वेऽपि नास्त्यापत्तिः	२५२७
महानसीयवह्निसाध्यके विमर्शः	२५२८
वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकताऽग्रहणम्	२५२९
तार्णमहानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं न शक्यते	२५३०
वह्न्यभावोऽपि नैव ग्रहीतुं शक्यते	२५३१
वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽग्राह्या	२५३२
यावत्पदानुपादाने आपत्तिप्रदर्शनम्	२५३३
यावत्त्वनिवेशेनाऽऽपत्तिवारणम्	२५३४

विषय	पृष्ठ
पर्याप्तिनिवेशस्य नैरर्थक्यशङ्का	२५३५
पर्याप्तिनिवेशं विनाऽपि लक्षणसमन्वयः	२५३६
पर्याप्त्यनिवेशेऽव्याप्त्यापादनम्	२५३७
एकत्र पर्याप्तिनिवेशेऽन्यत्राऽव्याप्त्यापादनम्	२५३८
प्रत्येकसार्थक्योपदर्शनार्थं भङ्गकरचना	२५३९
द्वितीयभङ्गानुसारिलक्षणे दोषोपदर्शनम्	२५४०
तृतीयभङ्गे प्रथमभङ्गवद् दोषाः	२५४१
पञ्चमादिभङ्गीयलक्षणोपदर्शनम्	२५४२
सप्तमाष्टम-नवमभङ्गेषु दोषोपदर्शनम्	२५४३
दशमैकादशभङ्गौ अपि दुष्टौ	२५४४
द्वादशादिभङ्गद्वये दोषाः	२५४५
यावत्त्व-पर्याप्तिघटितलक्षणमेवोपादेयम्	२५४६
ग्रन्थकृत्प्रदर्शितलक्षणानुसारेण अव्याप्तिः	२५४७
તાર્ણવહ્નિસાધ્યક સ્થલે અવ્યાપ્તિઆપાદન	
पूर्वमापादिताऽव्याप्तेः पुनरावर्तनम्	२५४८
સાધ્યતાકોટિમાં તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત દ્વિત્વ જ મળે	
विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न ग्राह्या	२५४९
वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्ति	२५५०
વહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ અશક્ય	
उभयसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या	२५५१
વહ્નિતાર્ણાભાવની વિચારણા	
अवच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव	२५५२
प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्न-प्रतियोगिताग्रहणम्	२५५३
वह्नितार्णाभावग्रहणम्	२५५४
ત્રણ શરતો, વહ્નિતાર્ણાભાવ પાસ !	

विषय	पृष्ठ
तार्णवह्नि-वह्नितार्णयोः कथञ्चिद् भेदः	२५५५
वह्नितार्णशब्देन तार्णवह्न्यनुपस्थितिः	२५५६
વહ્નિતાર્ણાભાવ લક્ષણાનુસારે ગ્રાહ્ય	
તાર્ણવહ્નિના જ્ઞાનમાં વહ્નિતાર્ણ અવિષય	
यत्किञ्चित्प्रतियोगिता...	
इत्येवं परिष्कारेऽपि अव्याप्तिः	२५५७
મહાનસીયવહ્નિ સાધ્યક સ્થલનું અગ્રહણ શાથી ?	
वह्नितार्णाभावः ग्रहीतुं शक्यते एव	२५५८
यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेत्यादि-लक्षणेऽप्यव्याप्तिः	२५५९
વહ્નિમહાનસીયઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો...	
वह्नितार्णाभावमादाय सर्वत्राऽसमन्वयः	२५६०
सर्वाण्यपि लक्षणानि दुष्टानि जातानि	२५६१
वह्निमहानसीयाभावग्रहणम्	२५६२
વહ્નિમહાનસીયઅભાવનું લક્ષણાનુસારે ગ્રહણ શક્ય	
વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ દુર્વાર	
महानसीयवह्निसाध्यके वह्निमहानसीयाभावो ग्राह्यः	२५६३
મહાનસીયવહ્નિ સાધક સ્થલે પણ અવ્યાપ્તિ શક્ય	
બે સ્થળ વચ્ચેનો તફાવત	
वह्निमहानसीयाभावमादायाऽव्याप्तिर्दुवारा	२५६४
વાત એ જ, શબ્દો ગ્રંથકારના	
तार्णवह्नेः साध्यत्वेऽव्याप्त्युपदर्शनम्	२५६५
प्रतियोगित्व-साध्यत्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वम्	२५६६
અવ્યાપ્તિનું નિવારણ : ઉત્તરપક્ષ	
अव्याप्तिनिवारणोपदर्शनम्	२५६७
તાર્ણવહ્નિઅભાવ - વહ્નિતાર્ણાભાવ - બન્ને જુદા	

विषय	पृष्ठ
બન્ને અભાવ વચ્ચે અભેદ અશક્ય	
अवच्छेदकरूपैक्यशङ्का	२५६९
तार्णत्ववह्नित्व-वह्नित्वतार्णत्वगतद्वित्वभेदः	२५७०
अभावभेदे प्रतियोगित्वभेदोऽवश्यम्भावी	२५७१
પ્રતિયોગિતાના અધિકરણ જુદા કેવી રીતે ? પ્રશ્ન	
विषयितासम्बन्धापेक्षैक्याऽसम्भवः	२५७२
प्रतियोगित्वभेदे अवच्छेदकभेदोऽवश्यम्भावी	२५७३
પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક ભેદ પણ કેવી રીતે ?	
पूर्वापरभावेन उद्देश्य-विधेयभावनिर्णयः	२५७४
अपेक्षाबुद्धिविषयतारूपद्वित्वभेदः	२५७५
પ્રસ્તુત બે અભાવીય પ્ર.અવચ્છેદકનો ભેદ અશક્ય	
यच्च प्रतियोगितायां तच्च साध्यतायां समानमेव	२५७६
તાર્ણવહ્નિ - વહ્નિતાર્ણ વચ્ચેની ભેદરેખા	
द्वित्वद्वये भेदोऽभ्युपगन्तव्यः	२५७७
અભાવભેદે પ્રતિયોગિતાભેદ	
साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वम्	२५७८
તાર્ણવહ્નિનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાસમાન પ્રકૃત સાધ્યતા	
अनुयोगितावच्छेदकरूपभेदसिद्धिः	२५७९
તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ - જુદા જુદા	
वह्नितार्णाभावग्रहणे विघ्नापातः	२५८०
प्रतियोगिकोटौ अवच्छेदकं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वमेव	२५८१
વહ્નિતાર્ણાભાવ લેવા મથામણ	
વહ્નિતાર્ણાભાવ લઈ નહીં શકાય	
तार्णवह्न्यभावमादाय लक्षणसमन्वयान्नाऽव्याप्तिः	२५८४
यत्किञ्चित्प्रतियोगिता... इत्यादिपरिष्कारेऽपि समन्वयः	२५८५
यावत्साध्यतावच्छेदकतेत्यादिलक्षणस्याऽपि समन्वयः	२५८६
सर्वाण्यपि लक्षणानि अदुष्टानि	२५८७
શબ્દાનુસારી શબ્દભેદી અર્થ	
प्रतियोगिताभेदं विनाऽभावभेदाऽसम्भवः	२५८८
अपेक्षाबुद्धिभेदाद् रूपभेदः	२५८९
लक्षणानुसारेण वह्नितार्णाभावाग्रहणम्	२५९०
वह्नितार्णाभावमादाय अव्याप्त्यसम्भवः	२५९१
विस्तृतोक्तिप्रयोजनजिज्ञासा	२५९२
अपेक्षाबुद्धिभेदः विषयभेदाधीनः	२५९३
सिध्यमानानामर्थानां क्रमशः दर्शनम्	२५९४
અસંભવદોષઆપાદન માટેની પૂર્વ તૈયારી	
पूर्वोपन्यस्तशङ्काविन्यासः	२५९५
મૂળભૂત લક્ષણ	
आदौ परिष्कारसङ्ग्रहप्रदर्शनम्	२५९६
बृहद्-बृहत्तरपरिष्कारोपदर्शनम्	२५९७
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વના ત્રણ અર્થ	
लक्षणम् उभयत्र सम्बन्धघटितम्	२५९८
उभयत्र परम्परासंसर्गमनिवेश्य लक्षणम्	२५९९
નાના પરિષ્કાર સમન્વયથી નાના લક્ષણ	
एकत्र सम्बन्धघटितानि तत्तत्परिष्काराश्रयेण लक्षणानि	२६००
परिष्कारत्रयसम्मीलनेन लक्षणानि	२६०१
દ્વિતીય પરિષ્કારનો સમન્વય	
द्वितीय-तृतीयपरिष्कारमिश्रितलक्षणम्	२६०२
साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयपरिष्कारघटितानि लक्षणानि	२६०३
૩ પરિષ્કારના અનુવેધથી ૯ લક્ષણ	

विषय	पृष्ठ
साध्यतावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितलक्षणानि	२६०४
ઉભયતઃ સંબંધને આશ્રયીને નવ લક્ષણ	
नव लक्षणानि साध्यतावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितानि	२६०५
प्रथमपरिष्कारमाश्रित्य त्रीणि लक्षणानि	२६०६
द्वितीयपरिष्कारमादाय त्रीणि लक्षणानि	२६०७
तृतीयपरिष्कारमनुलक्ष्य त्रीणि लक्षणानि	२६०८
विभिन्नरीत्या त्रीणि लक्षणानि	२६०९
પરંપરા સંબંધ ન સ્વીકારતા થતા ૯ લક્ષણ	
उभयत्र सम्बन्धघटितानि नव लक्षणानि	२६१०
प्रथमपरिष्कारं गृहीत्वा लक्षणत्रयसम्भवः	२६११
द्वितीयपरिष्कारं समाश्रित्य लक्षणत्रयी	२६१२
तृतीयपरिष्कारं समादाय लक्षणत्रितयम्	२६१३
સાધ્યતાકોટિમાં સંબંધ સ્વીકારી થતા અન્ય ૯ લક્ષણ	
उभयत्र सम्बन्धाऽघटितानि नव लक्षणानि	२६१४
आदिमलक्षणत्रये प्रथमपरिष्कारः आदौ	२६१५
मध्यमलक्षणत्रिके द्वितीयपरिष्कारः	२६१६
अन्तिमलक्षणत्रितये तृतीयपरिष्कारः	२६१७
નાના પરિષ્કાર સમન્વયથી થતા કુલ લક્ષણો - ૩૬	
यावत्त्व-पर्याप्तिघटितपरिष्कारानुसारेण लक्षणानि	२६१८
કયા લક્ષણ કોના મતે સંભવશે ?	
लक्षणचतुष्टयोपदर्शनम्	२६१९
લઘુમાં લઘુ ચાર લક્ષણ	२६२०
સા. અ. એક માનતા બાર લક્ષણ સંભવિત	२६२०
દ્વિતીય પરિષ્કાર લેતા અવ્યાપ્તિ	२६२१
પ્રથમ પરિષ્કાર સ્વીકારતા લક્ષણસમન્વય	२६२२

विषय	पृष्ठ
તદ્દ્રવ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક માનતા લઘુતમ ચાર લક્ષણ	२६२३
પ્રતિ અ. એક માનતા ફક્ત ચાર જ લક્ષણ સંભવિત	२६२४
પ્રસ્તુત પદાર્થ તરફ ગતિ	२६२५
अव्याप्त्यापादनारम्भः	२६२६
અસંભવ દોષના પડઘમ	
स्थलद्वये आपत्त्यापादनम्	२६२७
पूर्वोक्तपरिष्कारानुसारेण आपत्तिवारणम्	२६२८
अव्याप्तिद्विकनिवारणप्रदर्शनम्	२६२९
वह्निसाध्यके यथा नाऽव्याप्तिः तथोपदर्शनम्	२६३०
असम्भवदोषराजापादनम्	२६३१
वह्निसाध्यके लक्षणाऽसमन्वयः	२६३२
स्वस्मिन्नपि स्वभेदः	२६३३
સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તત્વની વ્યાખ્યા	
साध्यतावच्छेदकतात्वमपि साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नम् !	२६३४
ગગનમિશ્રિત ભેદને લઈને લક્ષણઅસમન્વય	
घटकाऽप्रसिद्ध्या लक्षणाऽप्रसिद्ध्यापत्तिः	२६३५
અન્ય પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં પણ અસંભવ	
मुख्यलक्षणेऽसम्भवप्रदर्शनम्	२६३६
દ્વિતીય પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં અસંભવઆપાદન	
वह्न्यभावोऽपि धर्तुं न शक्यते !	२६३७
પોતે જ પોતાનાથી ભિન્ન - અહો આશ્ચર્યમ્ !!	
वह्न्यभावो यथा न धर्तव्यस्तथोपदर्शनम्	२६३८
साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्ना प्रतियोगिताऽप्यग्राह्या	२६३९
અસંભવ દોષ આવી ગયો	

विषय	पृष्ठ
उभयभेदमादायाऽसम्भवापत्तिः	२६४०
પ્રથમ પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં પણ અસંભવ	
अभीष्टप्रतियोगिताऽप्रसिद्धिः	२६४१
સર્વ લક્ષણો અસંભવ દોષથી દુષ્ટ !!	
प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ अपि अप्रसिद्धिः	२६४२
अन्यल्लक्षणेषु अपि असम्भव एव	२६४३
घटकाऽप्रसिद्ध्या घटिताप्रसिद्धिः दुर्वारा	२६४४
लक्षणसमन्वयार्थमभाव एव न प्राप्यते	२६४५
यावत्त्व-पर्याप्तिघटितलक्षणेऽसम्भवः	२६४६
इतराऽनिरूपकत्वप्रवेशावश्यकता	२६४७
तत्प्रवेशे उक्ताऽव्याप्तिवारणम्	२६४८
महानसीयवह्निसाध्यकेऽव्याप्त्यनुपपादनम्	२६४९
तन्निवारणाय सम्बन्धकोटावपि परिष्कारनिवेशः	२६५०
उभयत्रेतराऽनिरूपकत्वप्रवेशसिद्धिः	२६५१
नास्त्येव कुत्राऽप्यव्याप्तिः परिष्कारादरे	२६५२
महानसीयवह्निसाध्यकस्थलीयाऽव्याप्तिवारणम्	२६५३
पुनरव्याप्त्याशङ्का	२६५४
अव्याप्तिनिवारणोपदर्शनम्	२६५५
तथाविधपरिष्काराङ्गीकारे पुनरसम्भव	२६५६
नास्ति कोऽपि लक्षणसमन्वायकोऽभावः	२६५७
अवच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वमाश्रित्याऽसम्भवः	२६५८
વાત એ જ, શબ્દો ગ્રંથકારના	
उभयभेदमादायाऽसम्भवप्रसक्तिः	२६५९
અસંભવને અસંભવિત કરવા મથામણ	
असम्भवनिवारणायाऽऽयासः	२६६०
નૂતનપરિષ્કારઘટિત લક્ષણ	
वह्निसाध्यकेऽसम्भवाऽसम्भवनिरूपणम्	२६६१
ગગનમિશ્રિત ભેદનું વારણ	

विषय	पृष्ठ
उभयभेदनिवारणम्	२६६२
गगनघटितभेदः न धर्तुं शक्यते	२६६३
વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય, અસંભવ દૂર !	
वह्न्यभावस्य ग्राह्यत्वोपपत्तिः	२६६४
लक्षणसमन्वयादसम्भववारणम्	२६६५
अन्येषु सर्वेषु लक्षणेषु समाना गतिः	२६६६
गगनघटितोभयभेदवारणम्	२६६८
वह्न्यभावमादाय भवति समन्वयः	२६६९
एकत्रैव परिष्कारादरे असम्भववारणाऽसम्भवः	२६७१
परिष्कारादरे असम्भववारणसम्भवः	२६७२
गगनत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदग्रहणाऽसम्भवः	२६७३
शुद्धभेदमादायाऽप्रसिद्धिवारणम्	२६७४
अप्रसिद्धिनिवारणान्न स्यादेवाऽसम्भवः	२६७५
यावत्त्वघटितपरिष्कारेऽपि असम्भववारणम्	२६७७
सर्वाणि लक्षणानि असम्भवमुक्तानि जातानि	२६७९
असम्भववारणप्रयासनैरर्थक्याऽऽपादनम्	२६८०
નૂતન પરિષ્કારમાં પણ ભેદપ્રવેશ, અસંભવ દુર્વાર	
तथापरिष्कारादरे अनवस्थापादनम्	२६८१
પરિષ્કારોનો અંત ન આવતા અનવસ્થા	
पुनः पुनः असम्भवापत्त्या परिष्कारानन्त्यम्	२६८२
અસંભવ કે અનવસ્થા આવ્યે જ છૂટકો, તમામ લક્ષણમાં	
प्रथमलक्षणेऽनवस्थाप्रदर्शनम्	२६८३
इतरत्वानुप्रवेशेन परिष्कारानुपरमः	२६८४
अन्येषु लक्षणेषु अपि अनवस्थापत्तिः	२६८५
प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदमादाय पुनरसम्भवः	२६८६
असम्भववारणाय पुनः परिष्कारः	२६८७

विषय	पृष्ठ
पुनः असम्भवः पुनश्च परिष्कारः	२६८८
असम्भववारणाय पुनः परिष्कारः	२६८९
तृतीयलक्षणे यथाऽनवस्था भवति तथा प्रदर्शनम्	२६९०
तादृशवृत्तित्व-गगनोभयभेदवारणाय परिष्कारः	२६९१
पुनः तादृशवृत्तित्वत्व-गगनोभयभेदमादायाऽसम्भवः	२६९२
परिष्कारविरामाऽसम्भवादनवस्था	२६९३
यावत्त्वघटितपरिष्कारेऽपि अनवस्थाप्रदर्शनम्	२६९४
तादृशप्रतियोगित्वत्व-गगनोभयभेदमादायाऽसम्भवः	२६९५
असम्भवनिवारकपरिष्काराऽविरामादनवस्था	२६९६
पूर्वोक्तपद्धतित्यागप्रयोजनजिज्ञासा	२६९८
पूर्वोक्तपद्धत्यनुसारेण सर्वत्राऽसम्भवसम्भवः	२६९९
प्रथमलक्षणेऽसम्भवप्रदर्शनम्	२७००
परिष्कारादसम्भववारणमापातत एव	२७०२
तादृशेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय पुनरसम्भवः	२७०३
एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्तीति न्यायादुभयाभावग्रहणम्	२७०४
परिष्कारादरेऽपि असम्भवो दुर्वार एव	२७०५
पुनः परिष्कारादरे पुनरसम्भवाऽऽपत्तिः	२७०६
परिष्कारानन्त्यम्	२७०८
द्वितीयलक्षणेऽपि अनवस्थाऽऽपत्तिः	२७१०
तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावमादायलक्षणाऽसमन्वयः	२७११
उभयाभावमादाय सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयः	२७१२
निरूपितत्वविशिष्टेऽपि निरूपितत्वाभावः	२७१३
निरूपितत्वत्वेतराऽनवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावप्रवेशः	२७१४
परिष्काराद् यथाऽसम्भववारणम्, तथा प्रदर्शनम्	२७१५
उभयाभाववारणम्, निरूपितत्वाभावः शुद्धः एव ग्राह्यः	२७१६
पुनरुभयाभावमादायाऽऽपत्तिप्रदर्शनम्	२७१७
निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावग्रहणम्	२७१८
तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावग्रहणसम्भवः	२७१९
सर्वत्र उभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः	२७२०
तादृशोभयाभाववारणाय पुनः परिष्काराश्रयणम्	२७२१
तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणम्	२७२२
तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावस्याऽपि वारणम्	२७२३
पुनः उभयाभावग्रहणम्	२७२४
उभयाभावमादाय स्यादेव सर्वत्राऽसमन्वयः	२७२५
पुनः तथैव परिष्कारादरः	२७२६
पुनरुभयाभावमादायाऽसमन्वयः	२७२७
परिष्कारानुपरत्या अनवस्था दुरन्ता	२७२८
तृतीयलक्षणेऽनवस्थाप्रदर्शनम्	२७२९
तादृशधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभया-भावमादायाऽऽपत्तिः	२७३०
उभयाभाववारणाय परिष्कारः	२७३१
परिष्कारादरे लक्षणसमन्वयः आपातत एव	२७३२
पुनरवच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावग्रहणम्	२७३३
उभयाभावमादाय भवत्येव सर्वत्राऽसमन्वयः	२७३४
पुनस्तथैव उभयाभाववारणाय नूतनः परिष्कारः कर्तव्यः	२७३५
लक्षणाऽसमन्वयनिवारणमापातत एव	२७३८
एवं हि परिष्कारानुपरतेर्दुरन्ताऽनवस्था	२७३९
चतुर्थेऽपि लक्षणेऽनवस्थाप्रदर्शनम्	२७४०

विषय	पृष्ठ
लक्षणाऽसमन्वयवारणाय परिष्कारः	२७४१
पुनरुभयाभावमादाय आपत्तिः	२७४२
यथा च पूर्वं परिष्कारः कृतः तथैव नूतनपरिष्कारः	२७४३
नूतनपरिष्कारप्रवेशेऽपि पुनरसमन्वयः	२७४४
पुनः परिष्कारः, पुनरसमन्वयः	२७४५
परिष्कारानन्त्यप्रसङ्गादनवस्था	२७४६
व्याप्तिपञ्चकमाथुरीरहस्यसंवादोपदर्शनम्	२७४७
तया रीत्याऽनवस्थाऽसङ्गतिः	२७४८
भेदमादायाऽसम्भवादिप्रदर्शनम् उचितम्	२७४९
अवच्छेदकतात्वभेदस्याऽपि परिष्कारेऽनवस्था	२७५०
ગ્રંથકાર કહી રહ્યા છે તે જ વાત	
अनवस्थादिवारणाय प्रयासः	२७५१
અસંભવ થશે દૂર 'વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતા'થી	
विलक्षणप्रतियोगिताप्रवेशः	२७५२
અવ્યાપ્તિના મૂળની તપાસ	
विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गघटितलक्षणम्	२७५३
प्रतियोगितायाः स्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वमर्थः	२७५४
અસંભવદોષની દવા	
विलक्षणप्रतियोगितायाः ओघेनैव निर्वचनम्	२७५५
ઉભયભેદનું નિવારણ	
विलक्षणप्रतियोगिताघटितलक्षणस्य समन्वयः	२७५६
महानसीयवह्न्यभावनिवारणम्	२७५७
વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતા તરીકે ગ્રાહ્ય પ્રતિયોગિતા	
भिन्न-भिन्नाभावीयप्रतियोगिता विलक्षणा एव भवति	२७५८

विषय	पृष्ठ
महानसीयवह्न्यभावं विहाय वह्न्यभाव एव ग्राह्यः	२७५९
જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો...	
वह्न्यभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते	२७६०
लक्षणसमन्वयः सुकरः	२७६१
વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાવૃત્તિ પ્રતિયોગિતા અગ્રાહ્ય	
महानसीयवह्निसाध्यके नूतनलक्षणसमन्वयोपदर्शनम्	२७६२
ઉભયભેદનું ગ્રહણ અશક્ય	
महानसीयवह्न्यभावमादाय समन्वयः	२७६३
द्वितीयलक्षणानुसारेणाऽपि असम्भववारणम्	२७६४
विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गप्रवेशः द्वितीयलक्षणेऽपि	२७६५
उभयभेदादीनां वारणम्	२७६६
शुद्धभेदः एव धर्तव्यः	२७६७
महानसीयवह्न्यभावस्य अग्राह्यत्वोपपत्तिः	२७६८
धूमहेतुकस्थले सञ्जायते समन्वयः	२७६९
तज्ज्ञानत्वहेतुकस्थलेऽपि समन्वयसम्भवः	२७७०
द्वितीयलक्षणे नास्ति असम्भवो अनवस्था वा	२७७१
तृतीयलक्षणानुसारेण अनवस्थादिनिवारणम्	२७७२
संसर्गविधया विलक्षणप्रतियोगितायाः लक्षणे प्रवेशः	२७७३
वह्निसाध्यके लक्षणसमन्वयादसम्भववारणम्	२७७४
असम्भववारणाद्धि अनवस्थाऽसम्भवः	२७७५
चतुर्थलक्षणे नूतनपरिष्कारप्रवेशः	२७७६
परिष्कारप्रवेशप्रभावाद् असम्भवादिप्रलयः	२७७७
महानसीयवह्न्यभावो निवार्यते	२७७८
पर्वतपक्षके समन्वयसम्भवः	२७७९
तज्ज्ञानपक्षकस्थलेऽपि समन्वयसम्भवः	२७८०
पुनरसमन्वयापत्तिशङ्का	२७८१

● ● ●

अथ पूर्वमेव प्रतिज्ञातं खलु अस्माभिः - 'अव्याप्तिराक्षसी न जातु भवल्लक्षणं मोक्ष्यति' इति, तथापि तदविस्मृत्य किमर्थं पुनः पुनः तन्निराकरणाय प्रयत्यते भवता, पश्यतु, भवतः पश्यतः सतः कथमव्याप्तिराक्षसी भवल्लक्षणं ग्रसति - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना भवति, यतः वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, यद्वा तद्व्यक्तित्वेनाऽवच्छिन्ना, तादृशं वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्चोभयमपि पर्याप्तिसम्बन्धेन वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मः, तद्व्यक्तित्वमपि च तथा । वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकता न न साध्यतावच्छेदकता, येन वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तः न स्यादिति वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्चापि साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधयाऽपि ग्रहीतुं शक्येते एवेति वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना भवत्येवेति साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया ग्राह्यतद्व्यक्तित्वाद्यवच्छिन्नवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव ।

तादृशवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एवेति साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्न/प्रकृताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते

इति वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवं 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रकृताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणाऽनुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिरस्त्येव, साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया एव भवति, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया न भवति, किन्तु या वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया स्यादेव, वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् । तादृशवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्ना वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वञ्च महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सा पर्याप्ता, तथापि वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता प्रतियोगितावच्छेदकता तु अस्त्येवेति वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां पर्याप्तं न न प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तम्, किन्तु प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तं कथ्यते एवेति प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया ग्राह्यवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ततादृशवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रकृतमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ततादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वधर्मावच्छिन्ना स्यादेव ।

ततश्च वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽपि, प्रकृताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

य शो ल ता

पर्याप्ततादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यप्रतियोगितावच्छेदकतात्वधर्मावच्छिन्नत्वस्यापि च सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रकृताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकताविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता एव प्राप्यते, तन्निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः = महानसीयवह्न्यभावः, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिरिति साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नत्वप्रवेशेऽपि स्यादेवाऽऽपत्तिः ।

न च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नत्वं प्रवेश्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नत्वमपि प्रवेश्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमङ्गीकरणीयम् । ततश्च नोक्ताऽऽपत्तिः । तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना सम्भवति, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना न सम्भवति, महानसीयत्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽसत्त्वेन वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव सत्त्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽग्राह्यत्वात्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतायामेव तस्य पर्याप्तत्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितायाः साध्यता-वच्छेदकतात्वोभयधर्मेणाऽवच्छिन्नत्वात्, साध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च सत्त्वेन तदितरेषु चाऽसत्त्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् । तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेन अवच्छिन्ना प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमाना भवेत्, ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्नोभयसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वाद् महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तितादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगितात्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मेण अनवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव ग्राह्यत्वम्, न वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः इति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः । महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ?

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्रापि महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनावच्छिन्ना, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वेन यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वाभावात्, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तमानं तदतिरिक्तेषु अवर्तमानं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयमेव

या शो ल ता

प्राप्यते, तदवच्छिन्ना च प्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामुभयत्राऽपि भवेदिति तादृशप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया एव भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया नैव भवेदिति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव अस्ति, (महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नास्ति) इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्न/यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । ततश्च वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न महानसीयवह्न्यभावः इति वह्न्यभावाधिकरणे धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिरिति यावन्निवेशे सर्वं सुस्थं भवति ***इति वाच्यम्;***

अव्याप्तितादवस्थ्यात् । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नत्वं निवेश्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणाङ्गीकारेऽपि स्यादेव, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपन्तु वह्नित्वगतैकत्वमेव

वर्तते, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न वर्तते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता एव वर्तते, तथापि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेव । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वैतत्त्रितयेनाऽवच्छिन्ना, तत्र प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयं ग्राह्यमेव । तेनावच्छिन्ना हि सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना स्यादेव ।

ततश्च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्यापि सत्त्वात् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नत्वस्यापि सत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणविधया महानसीयवह्न्यभावाधिकरणं पर्वतादिकं लभ्यते, तत्र च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणासमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यात्, यतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यतावच्छेदकतात्वैतत्त्रितयेन अवच्छिन्ना वर्तते । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वाऽसम्भवेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्य महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि

य शो ल ता

वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वं सम्भवत्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया ग्राह्येण साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेन अवच्छिन्ना वह्नित्व-वृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना स्यादेव । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव, वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छे-दकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-दकतायां सम्भवत्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता हि तादृशप्रतियोगिताश्रयभूता इति वह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणासमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

यदि चैतदव्याप्तिनिवारणाय साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरानवच्छिन्नत्वं निवेश्य 'साध्यताव-च्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरान-वच्छिन्नत्वम् प्रतियोगितविशेषणविधया निवेश्य 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरानवच्छिन्नप्रतियो-गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रकृताभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावा-धिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमङ्गीक्रियते, ततश्च नोक्ताऽव्याप्तिः स्यात्,

या शो ला ता

यतः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयं साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं न साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तम्, वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टप्रकारतावच्छेदकतादौ अपि सत्त्वादिति साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन अवच्छिन्ना स्यादेव तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता इति वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते । किन्तु या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा तु साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यत्वावच्छेदकत्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्य च साध्यतावच्छेदकतायां पर्याप्तत्वेन तेनैवाऽवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयलक्षणसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । तथा च साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यादेव ।

य शो ल ता

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, न वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् । अतः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रकृताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, ततश्च महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्तिः ?

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्रापि उक्तलक्षणानुसारेण महानसीयवह्न्यभावमादायाऽ-

व्याप्तिः नैव भवेत्, यतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायान्तु साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता नास्त्येव, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव (तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वेन) साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते । परन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेन चैवाऽवच्छिन्ना, (नान्येन केनचित्), तत्र प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्य महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि सत्त्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं धर्तुं शक्यते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं न प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तम् । अतः तदवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मावच्छिन्ना स्यादेवेति ।

ततश्च तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नतायाः असत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना एव स्यादिति तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय

-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तव्या इति वह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्तिः ?

न च 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावग्रहणाय या वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृहीता तस्याः वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्नत्वम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यतावच्छेदकतात्वत्रितयस्य तादृशाऽखण्डधर्मे समावेशात्, तादृशसाध्यतावच्छेदकताया ऐक्ये गुरुधर्मस्याऽनवच्छेदकत्वे च तद्व्यक्तित्वस्य तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतयाऽभ्युपगमस्यावश्यकत्वात् । वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्च वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तेते, नान्यत्र कुत्रचिदिति वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं हि वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्च । ततश्च वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकता न न साध्यतावच्छेदकता, येन वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वञ्च साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं न भवेदिति साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेन वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेनैव वाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । अर्थात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तादृशवह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेवेति वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

य शो ल ता

वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः असत्त्वेऽपि वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते एव । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वेन, तदितरस्मिन् असत्त्वेन च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तं हि वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वम्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता न न प्रतियोगितावच्छेदकता इति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तं वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तमपि कथ्यते एवेति वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना स्यादेवेति वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः । ततश्च न प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नत्वादिप्रवेशेऽपि अव्याप्तिनिराकरणं सम्भवति ***इति वाच्यम्;***

यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नत्वादेः प्रवेशेन तन्निवारणसम्भवात् । तथा चैवं लक्षणम् - यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावः इत्येवम्, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नत्वं निवेश्य यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं वा । अत्र यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नत्वं यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्तधर्मानवच्छिन्नत्वं = यावत्यः प्रतियोगितावच्छेदकताः साध्यतावच्छेदकताः वा तावतीषु सर्वासु पर्याप्ताः ये ये धर्माः तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वम् - इत्यर्थकं ज्ञेयम् । ततश्च न कुत्राऽपि अव्याप्तिः । तथा हि -

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना गृहीता, तत्र वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव पर्याप्तम्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तस्याऽवर्तमानत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं नैव कथ्यते, किन्तु यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तमेव कथ्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तभिन्नं हि वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वम्, तेनावच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मावच्छिन्ना एव कथ्यते, अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्नत्वात्, साध्यतावच्छेदकतात्वस्य च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि, वह्नि-

त्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते। तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेद-कतायामेव सत्त्वाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ते-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसी-यत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ते-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, न वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता इति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षण-समन्वयात् कुतोऽव्याप्तिः ?

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेन साध्यतावच्छेदकता-त्वेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना तदितरेणाऽनवच्छिन्ना च या प्रतियोगिता तन्निरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते, किन्तु सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना, महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा वह्नित्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तम्, प्रतियोगितावच्छेदकता तु महानसीय-त्वेऽपि वर्तते, तत्राऽवर्तमानं तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-

दकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा कथं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तं भवेदिति तादृशवह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना वह्नित्व-वृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तभिन्नधर्मावच्छिन्ना एव स्यात् । ततः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तिमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

अत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदतात्वभिन्नधर्मानवच्छिन्नाऽपि वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया नास्तीति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

तथा च या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव तद्व्यक्तित्वेनैव वाऽवच्छिन्नत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-तद्व्यक्तित्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वेन च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तभिन्नधर्मानवच्छिन्ना भवत्येव, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया तु अस्त्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । अतः वह्न्यभावः एव धर्तव्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ? ***इति विभाव्यते;***

तदापि न निस्तारः, अव्याप्तितादवस्थ्यात् । तथा हि - अत्र महानसीयवह्निः - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्ट-साध्यतावच्छेदकतात्वेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते, अत्र न विवदामहे वयम्, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण अन्या का प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ? इति तु उच्यताम् । या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनावच्छिन्ना, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च न यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तम्, यतः निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वं साध्यतानिरूपितेषु सर्वेषु भवेत्, न केवलं साध्यतावच्छेदकतायाम्, एवमवच्छेदकतात्वमपि न केवलसाध्यतावच्छेदकतायाम्, किन्तु सर्वेषु अवच्छेदकत्वेषु । ततश्च साध्यत्वमपि अवच्छेदकतात्वमपि च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया धर्तुं नैव शक्यते । ततः तदवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना कथं कथ्यते ?

यद्यपि साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतायामेव पर्याप्तमिति साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छिन्ना भवति, तथापि साध्यत्वमवच्छेदकतात्वञ्चाऽपि साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकविधया एव गृह्येते, न तु साध्यत्वमवच्छेदकतात्वं वा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अनवच्छेदकमिति कोऽपि प्राज्ञः वदेत् । तथा च सर्वासां साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानां साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्नत्वावश्यम्भावात् ताः सर्वाः अपि प्रतियोगिताः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तभिन्नधर्मावच्छिन्ना एव भवेयुः । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयोऽव्याप्तिश्च, एवं सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽसम्भवः दुर्वारः इति महदसमञ्जसं भवल्लक्षणम् ***इति चेत्*** ?

य शो ल ता

अत्र केचित् - निरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यत्वमवच्छेदकतात्वञ्च साकल्येनाऽवच्छेदकम्, न तु स्वातन्त्र्येणेति उभयमेवावच्छेदकतया प्राप्यते, न तु एकमिति साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् तदितरानवच्छिन्ना प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना भवत्येवेति न दोषः ।

[1]***अन्ये तु*** - "यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वनिवेशेनोक्ताऽऽपत्तिवारणसम्भवात् । तथा चैवं लक्षणम् अत्र अभ्युपगन्तव्यम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकता-

१. अन्येषां मतनिरूपणं पृ.२५२४ इत्यत्र पूर्णतामेष्यति ।

पर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति, यद्वा यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वमपि निवेश्य यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्या-प्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

ततश्च न स्यादेव कश्चिदपि दोषः । तथा हि - अत्र महानसीयवह्निः - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि गृह्यते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि गृह्यते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयमेव यावत्साध्यता-वच्छेदकताविधया गृह्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतावच्छेदकधर्मः साध्यत्वमवच्छेदकतात्वञ्च, (वस्तुतः साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकः धर्मः महानसीयत्वत्वं वह्नित्वत्वं वा भवेत्, न तु साध्यतावच्छेदकतात्वम्, किन्तु अत्र साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं यत् प्रकारत्वादि तदवच्छेदकता साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठा अभिप्रेता साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतारूपेण । तत्प्रयोजनञ्चाऽग्रे वक्ष्यते इति, ततश्च साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन्नेव भवेत्।) साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणमपि साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव भवेत्, वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिकं साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकं नास्ति एव । अतः केवलसाध्यत्वावच्छेद-कतात्वोभयावच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना स्यादेव । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्या-प्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसी-यत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव विद्यते, वह्न्यभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतायां नैव, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः प्रतियो-

य शो ल ता

गित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च महानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं सम्भवत्येव ।

प्रकृतमहानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयमेव प्राप्यते । तादृशप्रतियोगितावच्छेदकता-वच्छेदकं प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमिति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणं प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमेव, तेनावच्छिन्ना हि सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना कथ्यते एव । तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्य-तावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धाव-च्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मा-वच्छिन्नत्वस्याऽपि च सत्त्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्या-प्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च धर्तुं शक्यते इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः ।

यदि च यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ते-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्ति-

त्वाभावः - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि असम्भवः दुर्निवारः एव स्यात्, यतः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तौ अपि, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वेऽपि न हि तादृशी प्रतियोगिता लभ्यते या यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना भवेत्, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्ना स्यादेव, तत्र प्रतियोगित्वमपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया न गृह्यते, अवच्छेदकतात्वमपि च, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकतेतरेषु वर्तमानत्वात्। प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तं वर्तते, किन्तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽभ्युपगमेऽपि प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वं प्रत्याख्यातुमशक्यमेव ।

तथा च तादृशप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनावच्छिन्ना सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मावच्छिन्ना एव स्यात्, न यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्ना इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या सर्वत्र लक्षणाऽप्रसिद्धेः स्यादेव असम्भवः । अतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमनिवेश्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वं निवेश्य पूर्वोक्तं लक्षणमङ्गीकार्यम् । ततश्च न स्यात् कुत्राऽपि आपत्तिः, यतः पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति नाऽप्रसिद्धिः, न वा तत्प्रयुक्ताऽसम्भवः।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेन, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना, तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वमपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकम्, साध्यतावच्छेदकतात्वोभयमपि, तद्-

व्यक्तित्वमपि च तथा । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वमपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणम्, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमपि, तद्व्यक्तित्वमपि च । तथा च साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन, साध्यतावच्छेदकतात्वेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना एव कथ्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वप्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव विद्यते, न महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तु प्रतियोगित्वेनावच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता भवत्येव ।

एवं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेन, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना भवेत्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वम्, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयम्, तद्व्यक्तित्वं वा वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, नान्यत्र कुत्रचिदिति प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया तत्तद् ग्रहीतुं शक्यते । अतः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना सा प्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना एव भवेत् ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-

वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः धर्तव्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेव अव्याप्तिः।

ननु अव्याप्तिनिवारणप्रयासोत्साहः अखण्डितश्चेत्, करोतु नूतनपरिष्कारान् भवान्, किन्तु अव्याप्तिः नैव स्यादिति नैव उद्घोषयतु, मिथ्याजल्पप्रसङ्गात्, तादृशपरिष्कारेणाऽपि अव्याप्त्यनिवारणात्, अव्याप्तिश्चैवम् - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकता गृह्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वैतत्त्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वस्य तद्व्यक्तित्वस्य च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतामात्रवृत्तित्वात् तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वम्, न तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वम् । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकधर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा न प्राप्यते । किन्तु पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं साध्यतावच्छेदकतात्वमेव वा प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं साध्यतावच्छेदकतात्वञ्च प्राप्येते, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽपि च स्वातन्त्र्येण यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकत्वात् ।

तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनाऽनवच्छिन्ना, किन्तु साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन तु अवच्छिन्ना एव, साध्यत्वावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यैतत्त्रितयस्मिन् साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्य समावेशादिति यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्ना हि सा वह्नित्ववृत्तिता-

विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तितात्रिशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः यावत्साध्यता-वच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सम्भवति । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्ताऽनवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपिता भवत्येव । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकं भवतीति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया प्रतियोगित्वावच्छेदक-तात्वोभयमपि धर्तुं शक्यते । ततश्च तेनावच्छिन्ना हि वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना स्यादेव ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यता-वच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेद-कताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । ततश्च वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते । वह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यथाऽव्याप्तिः वह्न्यभावमादाय दुर्वारा जाता तथैव पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि अव्याप्तिः दुर्वारा भवत्येव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वप्रवेशे, तद्यथा - प्रकृते पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा एव प्राप्यते, तदवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वप्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता न केवलवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव विद्यते, अपि तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि विद्यते । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना भवति ।

यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकधर्मविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वा, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वम्, तद्व्यक्तित्वं वा न प्राप्यते । प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेन तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता अवच्छिन्ना अस्त्येव, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यैतत्त्रितयस्मिन् प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्याऽपि समावेशात् । तथा च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्ना हि सा तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते ।

तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताव-

च्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावस्येति महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्ति***रिति चेत्*** ?

मैवं वोचः, यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वनिवेशेन तन्निवारणात् । तथा चैवं लक्षणम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । यद्वा यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य प्रतियोगितावैशेषणविधया निवेशमङ्गीकृत्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । ततश्च न स्यादेवोक्तरीत्या अव्याप्तिः ।

तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः ?' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना। तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं तद्व्यक्तित्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं नास्त्येव । यावत्साध्यता-

वच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते। तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु या साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना भवेत् सैव प्रतियोगिता ग्राह्या, या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन साध्यतावच्छेदकतात्वेन वा अवच्छिन्ना, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणम्, साध्यतावच्छेदकतात्वमपि च तथा, एतदतिरिक्तेन साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव ।

तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते । अतः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नकिञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्ना-

नवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तव्या इति महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनावच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वात्, तदतिरिक्तवह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिना तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वाच्च यावत्साध्यता-वच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां स्यादेव, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्व-गतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, महानसीय-वह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते । तत्र वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रि-तयेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यम्, तद्व्यक्तित्वञ्च न यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मरूपेण धर्तुं शक्यन्ते, ततश्च तेनाऽवच्छिन्ना हि तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मावच्छिन्ना एव भवेत्, तथा च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-

रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वाऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मेणाऽनवच्छिन्ना, (प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना, एतदतिरिक्तेन तु अनवच्छिन्ना एव) प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणम्, तेषां सर्वेषां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतायाः स्वातन्त्र्येणाऽवच्छेदकत्वात् । तथा तादृशधर्मैरवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । ततश्च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । अतः वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न महानसीयवह्न्यभावः, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्तिरिति ।

ननु यावत्त्वं किमर्थं नूतनपरिष्कारे निवेश्यते, उभयत्र तत्प्रवेशं परिहृत्य 'साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-

भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, 'साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमङ्गीक्रियताम् ? किं बाधकम्? येन यावत्त्वप्रवेशः आदृतः भवता ***इति चेत्*** ?

शृणु - यावत्पदाऽप्रवेशे उक्ताऽव्याप्तिद्वितयं पुनरपि त्रौकते । तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकता गृह्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना। तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यम्, तद्व्यक्तित्वं वा वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां न वर्तते इति वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाश्चाऽर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतायाः अवच्छेदकता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वे वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये, तद्व्यक्तित्वे वा न सम्भवति।

ननु दूरे आस्ताम् अव्याप्तिनिवारणम्, यावत्पदसार्थक्यप्रक्रिया वा, आमूलचूलं दुष्टमिदं लक्षणम् । कथं हि एतल्लक्षणं निरूप्यते भवता ? इत्येव न ज्ञायते । किं साध्यतावच्छेदकतायाः अवच्छेदकता कदापि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये साध्यतावच्छेदकतादौ वा भवेत् ? साध्यतावच्छेदकता यदि वह्नित्वनिष्ठा तदा वह्नित्वत्वं साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकं भवेत्, पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यादौ तु साध्यतावच्छेदकस्य वह्नित्वस्य शब्दतः अनुल्लेखात् कोऽपि साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकमेव नास्ति, तर्हि साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वस्य ग्रहणं महानर्थावहम्, देवानांप्रियत्वद्योतक***श्चेति चेत्*** ?

वत्स ! किमधुनैव सुप्तोत्थितः ? येन एतावत् सर्वं सम्यक् श्रुत्वा सहसा अन्तरा एवैतत्प्रश्नः समुपस्थाप्यते । लक्षणप्रदर्शनं यदा कृतं तदैव एतच्छङ्कनीयम्, अस्तु तावत् - शङ्काऽधुना उपन्यस्तेति अधुनैव तन्निवारणं प्रदर्श्यतेऽस्माभिः । शङ्का हि एषा वस्तुतः

सत्या, न हि साध्यतावच्छेदकतायाः अवच्छेदकता कदापि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये साध्यतावच्छेदकतात्वादौ वा सम्भवति, किन्तु साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितादेः अवच्छेदकता तु साध्यतावच्छेदकतात्वादौ सम्भवत्येव । अतः 'साध्यतावच्छेदकतायाः अवच्छेदकता' - इत्येवं यत्र यत्र निर्दिष्टम्, तत्र तत्र सर्वत्र साध्यतावच्छेदकतासम्बन्ध्यवच्छेदकता इत्यर्थः, ततश्च स्वपर्याप्तधर्मनिरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकता इत्यर्थः बोध्यः। अर्थात् साध्यतावच्छेदकताः यावत्यः वर्तन्ते तावतीषु सर्वासु पर्याप्त्या वर्तमानं यत् प्रकारत्वादिकम्, तस्य = तन्निरूपिता यावच्छेदकता तस्याः पर्याप्त्यधिकरणं यद् भवति तेन अवच्छिन्ना प्रतियोगिता ग्राह्या इत्यर्थः, यावत्साध्यतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वस्य बोध्यः । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नत्वस्यापि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं यत् प्रकारत्वादिकं तदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं यत् तद्भिन्नेनाऽनवच्छिन्नत्वमित्येवाऽर्थः । एतादृशक्लिष्टोपन्यासप्रयोजनं खलु एतदेव - प्रतियोगित्वस्य विशेषणविधया एतत्परिष्कारो निवेशितः । अभिप्रेतप्रतियोगितायाः एव ग्रहणं स्यात्, तदर्थं निवेशितपरिष्कारे पुनः तत्प्रतियोगितायाः एव प्रवेशे (अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्ना... इत्यादिरीत्या परिष्कारादरे) तादृशप्रतियोगिता-विशेषणविधया पुनः स एव परिष्कारः निवेशनीयः, अन्यथा अनभिप्रेतप्रतियोगिताग्रहणाऽऽपत्तेः। यदि च पूर्वं परिष्कारमनिवेश्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वादिविशेषणेनैव अभिप्रेत-प्रतियोगिताग्रहणमिष्यते तदा तदेव हि विशेषणं साक्षात् प्रतियोगित्वस्यैव योज्यताम्, किमर्थं द्वितीयप्रतियोगितानिवेशः इष्यते ? इति सूक्ष्मधीगम्यमत्रत्यं तत्त्वं पुनः पुनः भावनीयम् ।

तथा च स्वपर्याप्तधर्मनिरूपितत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताविशिष्टावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरण... इत्यादिरीत्या लक्षणमत्रानुगन्तव्यम् । मास्तु वा मन्दमतीनां क्लेशः इति एवं लक्षणं बोध्यम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्ना-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपका-भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवम्, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छे-दकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्ना-

य शो ल ता

नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं वा । एवं हि लक्षणाभ्युपगमे नास्त्येव अव्याप्तिः, लक्षणसमन्वयात् । तथा हि -

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता ग्रहीतुमिष्यते । प्रकृते यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयमेव प्राप्यते। महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तं प्रकारत्वं तदेव स्याद् यद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, एतद्द्वितयातिरिक्तेषु कुत्राऽपि न वर्तेत । तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तं = महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यताच्छेदकतोभयपर्याप्तं हि तादृशं प्रकारत्वादिकं साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नं भवेत्, नान्येन केनचिदिति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणं साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं साध्यतावच्छेदकतात्वं वा, साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽपि स्वातन्त्र्येण तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतादेरवच्छेदकतासम्भवात् । अतः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नेन चावच्छिन्ना प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणभिन्नावच्छिन्ना एव भवेत्, न तु अनवच्छिन्ना ।

या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यत्रितयेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतायाः अधिकरणविधया नैव धर्तुं शक्यते । तादृशप्रकारतावच्छेदकतायाः तेषु (न्यूनाधिकवृत्तित्वात्तेषाम्) असम्भवात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयादिभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना एव स्यात् । ततः तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते ।

किन्तु या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा एव ग्राह्या, तादृशप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि सत्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च सत्त्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव साध्यतावच्छेदकतात्वेनैव वा अवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं साध्यतावच्छेदकतात्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया धर्तुं शक्यते एवेति साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तसर्वधर्मानवच्छिन्ना हि सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्ना स्यादेवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तव्या, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सम्भवति, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव। महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तितादृशप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तु वर्तते एव । किञ्च, महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावविधया प्राप्यमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् पर्याप्तप्रकारतादेः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च (प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् समावेशात्) तादृशयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्यैव प्राप्तिः, तथा च

य शो ल ता

प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना हि सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव ।

ततश्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण (निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेत्यादिपरिष्कारं परित्यज्य नूतनपरिष्काराभ्युपगन्तृमते) यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियो-

गितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

ततश्चोक्तलक्षणानुसारेण वह्न्यभावो धर्तुं न शक्यते, केवलमहानसीयवह्न्यभावः एव धर्तव्यः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेव अव्याप्तिः।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिकमपि साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नं भवतीति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं प्राप्यते एव। ततश्च साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तानवच्छिन्ना हि सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मानवच्छिन्ना एव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावि‍शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते। तत्र वह्नित्ववृत्तितावि‍शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता

वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-(महानसीयवह्न्यभावीय)प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं तद्व्यक्तित्वञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतादेरवच्छेदकविधया न प्राप्यते, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतादेः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि सत्त्वाद् वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च सत्त्वात्, तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वादेः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वाच्च । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकविधया प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिकं नेति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण कथं धर्तुं शक्यते ? ततश्च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वाऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकः महानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं न शक्यते ।

किन्तु या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन अनवच्छिन्ना, प्रतियोगित्वावच्छेदकत्वोभयधर्मेणैवाऽवच्छिन्ना । प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणं वर्तते

एव । ततश्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मानवच्छिन्ना हि सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । तादृशप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं यद् वह्नित्वगतैकत्वरूपं तदवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमपि वर्तते ।

ततश्च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्यापि च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयाभावान्न स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

अत्र एतल्लक्षणे यावत्त्वाप्रवेशे यथा अव्याप्तिः भवति तथा प्रदर्श्यते इत्यनुसन्धेयम् । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकता गृह्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकता पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां न वर्तते इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् वा पर्याप्तप्रकारतादेरवच्छेदकं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्वं न भवेत् । किन्तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतादेरवच्छेदकं भवेदेव । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतावच्छेदकधर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वमपि प्राप्यते, यद्वा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयमपि प्राप्यते, यद्वा तद्व्यक्तित्वमपि प्राप्यते । वह्नित्वनिष्ठ-

साध्यतावच्छेदकता न न साध्यतावच्छेदकता इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वाद्यवच्छेदकविधया प्राप्यं वह्नित्ववृत्तितात्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वम्, साध्यतावच्छेदकतात्ववह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यत्रितयम्, तद्व्यक्तित्वं च साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मप्रकारत्वाद्यवच्छेदकविधयाऽपि प्राप्यमेव । वह्नित्ववृत्तितात्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया ग्राह्यवह्नित्ववृत्तितात्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वादिभिन्नधर्मैरनवच्छिन्ना एव वर्तते इति वह्नित्ववृत्तितात्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव। तादृशवह्नित्ववृत्तितात्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां भवेदेव । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नधर्मेणाऽनवच्छिन्ना, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगितायाः । प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मस्य स्वातन्त्र्येण अवच्छेदकमिति यावत्प्रतियोगिंतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं गृह्यते एव । प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयभिन्नानवच्छिन्ना हि सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना भवेदेव । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तु सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-

पर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तथा च वह्न्यभावः ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

या शो ला ता

एषा हि अव्याप्तिः एकत्र यावत्प्रवेशं निराकृत्य 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयाऽवच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणाभ्युपगमे दर्शिता ।

यदि 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रति-

योगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदा नोक्ताऽव्याप्तिः, यतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वा-वच्छेदकतात्वत्रितयेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना, एतत्त्रितयमपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकं भवति, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् पर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकं न भवति, वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यादेः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् ।

तथा च साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वस्य, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयस्य, तद्व्यक्तित्वस्य च ग्रहणसम्भवेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं तद्व्यक्तित्वं वा धर्तुं नैव शक्यते । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेः अवच्छेदकं स्यादेव। वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिनाऽपि अवच्छिन्ना इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं नैव शक्यते । या प्रतियोगिता केवलसाध्यतावच्छेदकतात्वेन साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव वा अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि अवच्छिन्ना सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना इति यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते। तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तु वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता एव वर्तते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता नैव वर्तते । अतः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तादृशोभयातिरिक्तसर्वधर्मानवच्छिन्नत्वात्, तादृशोभयस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाच्च तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-

निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्माऽनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । तथा च महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोर-वृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतो भवताम् अव्याप्तिशङ्काऽपि समुल्लसति ?

किन्तु उक्तलक्षणाऽभ्युपगमे 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा एव, यतः प्रकृते यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया साध्यतावच्छेदकतात्वम्, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा एव प्राप्यते इति या प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना भवेत्, एतदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना भवेत्, सा प्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सैव साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन चानवच्छिन्ना भवेत् । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्याऽप्राप्तेः वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रितयेन तद्व्यक्ति-त्वेन वा अवच्छिन्ना । वह्नित्ववृत्तिमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादि-कमपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्य-प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन तद्व्यक्तित्वेन वा एव अवच्छिन्नम् इति वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वमपि धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टत्व-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रितयमपि, तद्व्यक्तित्वमपि च धर्तुं शक्यते इति । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावच्छेदक-धर्मविधया ग्राह्योक्तधर्मत्रितयमपि प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणं भवत्येव, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतायाः प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽ-नतिरेकात्, वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाऽवश्य-म्भावात् ।

तथा च वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव, वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रितयेनैव, तद्व्यक्तित्वेनैव वाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेनाऽ-नवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्माभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव। तथा च महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्माभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-त्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्माभिन्नधर्मानवच्छिन्न-त्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्म-भिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयो-

गितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्म-भिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् । तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः खलु ।

अतः एतदव्याप्तिनिराकरणाय उभयत्र यावत्पदनिवेशमादृत्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रति-योगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम्, तथा च नोक्ताऽ-व्याप्तिः, यतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वादिधर्मत्रिकं प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं भवेत्, किन्तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणं नैव भवेत्, तादृशधर्मत्रिकस्य महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-यामवर्तमानत्वात् कथं हि तन्निष्ठप्रकारत्वादेरवच्छेदकं भवेंत् ? प्रतियोगितावच्छेदकतात्वो-भयमेव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते ।

ततश्च या प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तादृशोभयधर्मातिरिक्तेन अनवच्छिन्ना सैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्न-धर्मानवच्छिन्ना भवेत् । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता न केवलप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, किन्तु तदतिरिक्तेन वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिनाऽपि अवच्छिन्ना इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते । तादृशमहानसीय-

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात् तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नास्ति, तादृशप्रतियोगितायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्यैव सत्त्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपेण महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं नैव शक्यते।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीत्वस्य सत्त्वात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वेन तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वेन, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वेन च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य सत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः ग्राह्यः एव, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्त्याशङ्काऽपि ? इति उभयत्र यावत्पदनिवेशः सार्थकः इति स्थितम् ।

नन्वस्तु यावत्पदसार्थक्यम्, किन्तु पर्याप्तत्वनिवेशः सर्वथाऽयोग्यः, उभयत्र तन्निवेशं

तिरस्कृत्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं 'यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणाभ्युपगमेऽपि नास्त्येव कुत्राऽप्यव्याप्तिः । तथा हि -

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावि शिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावि शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वेन, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेन, तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना, एतत्त्रितयमपि वह्नित्ववृत्तितावि शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-प्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकं भवेत्, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकं नैव भवेत्, न हि वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतामात्रवृत्तिप्रकारत्वादिकं यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया धर्तुं शक्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः अपि प्राप्तेः इति महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानं प्रकारत्वादिकमेव यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मरूपेण गृह्यते, उक्तवह्नित्ववृत्तितावि शिष्टसाध्यतावच्छेदकतात्वादिरूपधर्मत्रितयं तु वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव वर्तते इति कथं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानप्रकारत्वादेः तादृशधर्मत्रितयम् अवच्छेदकं भवेत् ? अतः यो धर्मः यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानः भवेत् स एव यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मावच्छेदको भवेत्, अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयमेव यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं भवेत् । ततश्च या प्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणानवच्छिन्ना च सैव प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव,

य शो ल ता

या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तस्याः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्नत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं नैव शक्यते । या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना इति साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तानवच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामसत्त्वाच्च तादृशाभावद्वयनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्ताऽनवच्छिन्नत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वेन च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैवेति महानसीयवह्न्यभावः

एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः, ततश्च महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्तिः ?

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः नैव भवेत्, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना च या प्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठा इति सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण गृह्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते । वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तित्वविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण च धर्तुं शक्यते एव । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्रितयेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना । एतद्धर्मत्रितयमपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतासु नैव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, तत्कथं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकं भवेत्? तादृशधर्मत्रितयं वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादेरवच्छेदकं भवेत्, किन्तु वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतामात्रवृत्तिप्रकारत्वादिकं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति कथं कथ्यते ? तथा च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमेव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं भवेत् । तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तव्या, तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नास्ति ।

तथा च वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं वर्तते, किन्तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं न वर्तते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं वर्तते, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नास्ति, महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायान्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमपि नास्ति, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वमपि नास्ति, तत्कथं यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् ?

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य, तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तधर्मेणाऽनवच्छिन्नत्वेन, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वेन च यावत्प्रतियोगिता-

वच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । ततश्च वह्न्यभाव एव धर्तव्यः, महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यः भवेत् । वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतः स्याद् अव्याप्तिः ? एवं पर्याप्तत्वाऽनिवेशेऽपि सर्वत्र लक्षणसमन्वयान्निरर्थकं गौरवग्रस्तमेव च तादृशपदोपादान***मिति चेत् ?***

न, अव्याप्तितादवस्थ्यात् । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्त्यसम्भवेऽपि तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा एव, तथा हि - तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतैतत्त्रितयवृत्तिप्रकारता तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । इयञ्च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रकारता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिः भवत्येव, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च तादृशप्रकारतायाः सत्त्वात्, एतदतिरिक्तसाध्यतावच्छेदकतायाः असत्त्वाच्च । तथा च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रकारता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया धर्तुं शक्यते एव । अतः तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रकारतानिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया प्राप्यमाणं तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयत्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधयाऽपि प्राप्यते एव ।

तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । तादृशत्रितयत्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणम् । तथा च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना सा तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना भवत्येव। तादृशप्रतियोगिताश्रयतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयस्य तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव पर्याप्तत्वात् तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं भवतीति यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं स्यादेव ।

तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां भवेदेव, तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः अपि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वत्रितयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात्पर्याप्त्या। तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तते । अतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयमिति तादृशप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवावच्छिन्ना, तदन्येन केनचिदपि अनवच्छिन्ना तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव ।

तथा च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगतारूपेण च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एवेति तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि महानसीयवह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः दुर्वारा एव, यतः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया धर्तुं शक्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया ग्राह्य-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशप्रकारतायाः वर्तमानत्वात्। तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारतायाः अवच्छेदकं महानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयत्वमेव भवेत् । ततश्च तादृश-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारतानिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदक-तोभयत्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधयाऽपि धर्तुं शक्यते एव । महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-

प्रतियोगिताऽपि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयत्वेनैव यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया ग्राह्येण अवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मा-नवच्छिन्ना स्यादेव । तादृशप्रतियोगिताश्रयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तिरिति यावत्साध्यतावच्छेदकता-वृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तस्याः पर्याप्तिसम्बन्धेन महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते एव । सा च प्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽच्छिन्ना, नान्येन केनचित्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं भवत्येव । अतः महान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरू-पितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छे-दकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-

य शो ल ता

रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावोऽपि ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः । पर्याप्तत्वाऽनिवेशे एतदव्याप्तिद्वितयं दुर्वारमेव ।

यदि एकत्र पर्याप्तत्वं निवेश्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छे-दकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं 'यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमभ्युपगम्यते तदा उक्तरीत्याऽ-व्याप्तिः न सम्भवति, यतः तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रकारता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया धर्तुं शक्यते, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया धर्तुं नैव शक्यते, महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायाम् अपि, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वेन तादृश-प्रकारतायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वसम्भवेऽपि साध्यतावच्छेदकताऽतिरिक्ततार्णत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामपि तादृशप्रकारतायाः वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वाऽ-सम्भवात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया उभयसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानं तदितरस्मिन् अवर्तमानमर्थात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता एव धर्तुं शक्यते । तादृशप्रकारतावच्छेदकं तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयत्वं नैव भवति, किन्तु साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव भवति, अतः तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया तादृशत्रितयत्वं नैव प्राप्यते, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वो-

भयमेव प्राप्यते ।

तथा च या प्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना भवेत्, तदतिरिक्तेन अनवच्छिन्ना भवेत् सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यात् । या तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वो-भयातिरिक्ततादृशत्रितयत्वेनावच्छिन्ना इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महान-सीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते। किन्तु या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तस्याः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयाति-रिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वात् तादृशसाध्यतांवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते। तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वमेव स्यात् । महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव भवेत्, तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां नैव भवेत् । तथा च तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाञ्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयभिन्नाऽनवच्छिन्नत्वसत्त्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मा-नवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायामेव सत्त्वात्, तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-

यामसत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, न तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता इति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न तार्णमहानसीयवह्न्यभावः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय अपि अव्याप्तिः न भवेत्, यतः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारतायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया ग्रहीतुं शक्यत्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधयाऽग्राह्यत्वमेव, यावत्साध्यतावच्छेदकतारूपेण ग्राह्यवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वस्य तादृशप्रतियोगितायां सम्भवेऽपि तादृशप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वस्याऽसम्भवात् । तथा च यः धर्मः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत्, तदितरेषु न कुत्रापि भवेत् स एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया ग्रहीतुं शक्यते, अर्थात् तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रकारता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया ग्राह्या । तादृशप्रकारता च साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेन तद्व्यक्तित्वेन वा अवच्छिन्ना इति या प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेन तद्व्यक्तित्वेन एव वाऽवच्छिन्ना भवेत्, तदितरेणाऽवच्छिन्ना नैव भवेत् सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना भवेत् ।

या महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगिता सा महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयत्वेना-ऽवच्छिन्ना, एतदुभयत्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मविधया नैव प्राप्यते इति तादृशोभयत्वेनावच्छिन्ना सा महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं नैव शक्यते । तथा च या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना प्रतियोगिता सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्य तद्व्यक्तित्वस्य च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वात् । तादृशसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तन्निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीयप्रति-योगितावच्छेदकतायामेव सम्भवः, न तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् । तथा च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तादृशप्रतियोगि-त्वावच्छेदकतात्वोभयस्य च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्व-प्रकारत्वादिधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रति-योगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च महान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छि-न्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-

यामसम्भवात्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव सम्भवाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, न महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता, अतः वह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, न महानसीयवह्न्यभावः। वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः ।

तथापि एकत्रैव पर्याप्तत्वनिवेशे = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्म... इत्यादिस्थाने यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्म... इत्यादेः प्रवेशे 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः दुर्वारा एव स्यात् । तथा हि - पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव गृह्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्। यद्यपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति, तथापि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वाद् महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता स्यादेव । तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् ।

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारतायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया प्राप्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मविधया सा गृह्यते । तादृशप्रकारतायाः अवच्छेदकं महानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयत्वमेव भवेदिति तादृशोभयत्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तितादृशप्रकारत्वधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मविधया गृह्यते । अतः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वो-भयत्वेनैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणीभूतेनाऽ-वच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेन केनाऽप्यनवच्छिन्नत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगितायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वन्तु अस्त्येव ।

इत्थञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्न-धर्मानवच्छिन्नत्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्न-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिता-श्रयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वाद् वह्न्य-भावः गृह्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एतदव्याप्तिनिवारणाय यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधि-करणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं निवेश्य = उभयत्र पर्याप्तत्वप्रवेशमादृत्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकता-

पर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता*पर्याप्त*धर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । तथा च न स्यादेवोक्तरीत्याऽव्याप्तिः, यतः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण ग्राह्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेन यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मरूपेण धर्तुं शक्यते। किन्तु तादृशप्रकारतायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वेन वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं तादृशप्रकारतायां न सम्भवतीति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता न गृह्यते, किन्तु या प्रकारता केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमाना भवेत्, तदतिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तमाना भवेत् सैव प्रकारता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया गृह्यते ।

अर्थाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारता एव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया धर्तुं शक्यते, तादृशप्रकारतायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, अन्यत्र असत्त्वाच्च । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारतावच्छेदकविधया प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमेव, तद्व्यक्तित्वमेव वा लभ्यते । तथा च या प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेन तद्व्यक्तित्वेन वाऽवच्छिन्ना भवेत्, तदतिरिक्तेन अनवच्छिन्ना भवेत् सैव प्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारतादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशोभयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाऽसम्भवात्तेनावच्छिन्ना सा महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते। किन्तु या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-

प्रतियोगिता तस्याः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयनैवाऽवच्छिन्नत्वात् तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितारूपेण तादृशप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयत्वमेव विद्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नैव विद्यते । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वमेव विद्यते । तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्यासत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्न-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तस्याः पर्याप्तिसम्बन्धेन महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात् तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते, तादृशप्रतियोगिता च प्रतियोगितावच्छेदक-

तात्वोभयधर्मेणैव अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि अवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकविधया तादृशोभयधर्मौ गृह्येते एव । तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनाऽनवच्छिन्ना सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । अतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। ततश्च महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः। तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तिताऽभावाल्लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्काऽपि ? एवमुभयत्र पर्याप्तत्वनिवेशः आवश्यकः।

य शो ल ता

ननु अस्तु पर्याप्तत्वनिवेशः, किन्तु पर्याप्त्यधिकरणनिवेशः किमर्थम् ? प्रयोजनाऽभावात्। उभयत्र तन्निवेशं परिहृत्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणाङ्गीकारे नास्त्येव काचिदपि आपत्तिः । तथा हि -

'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिः भवति, किन्तु साध्यतावच्छेदकताभिन्नेषु अवर्तमानत्वाऽभावाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता न भवति । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारता न गृह्यते, किन्तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तमाना प्रकारता धर्तव्या, तादृशप्रकारतायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वात्, तदतिरिक्तेषु अवर्तमानत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तत्वं भवति। तादृशप्रकारतावच्छेदकधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव, तद्व्यक्तित्वमेव वा प्राप्यते । वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव तद्व्यक्तित्वेनैव वा अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना इति वह्नित्ववृत्तिसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकसाध्यत्वावच्छेदकतात्वो-भयाद्यतिरिक्तधर्मानवच्छिन्ना एव भवति । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवति, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति-यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं कथं भवेत् ?

वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-यामपि भवेत् । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यत्रितयेनावच्छिन्ना भवति, तद्व्यक्तित्वेन वा। अत्र यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्राप्यते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि प्राप्यते । यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया एतादृशप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन्नपि वर्तमाना, तदतिरिक्तेषु अवर्तमाना च प्रकारता गृह्यते। तादृशप्रकारता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयनैवाऽवच्छिन्ना भवेत्, तदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना भवेत् । अतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकविधया प्रतियोगित्वा-वच्छेदकतात्वोभयं प्राप्यते । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता तादृशप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्ना वर्तते एव, किन्तु तदतिरिक्तेन

वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नेनाऽपि अवच्छिन्ना, न हि महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिकं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारत्वादेरवच्छेदकं भवितुमर्हति। तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-धर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्ना नैव भवेत् ।

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव अवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च पूर्वोक्तरीत्या यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकमिति प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनानवच्छिन्ना सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-धर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता एव सम्भवति, वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता नास्ति महानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाम्, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्ति, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् ।

तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं न सम्भवति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि न सम्भवति, तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्त-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽप्यवच्छिन्नत्वात् । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायाञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपि-

द्या शो ला ता

तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नास्तीति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च महानसीयवह्न्यभावो नैव धर्तुं शक्यते । ततः कुतः तमादायाऽव्याप्तिः ?

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वर्तते सा वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया भवति, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वात् । सा च प्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव, तद्व्यक्तित्वेनैव वा अवच्छिन्ना । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयमपि तद्व्यक्तित्वमपि च वह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकं भवत्येवेति प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्ताऽनवच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण प्राप्यवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नेनाऽनवच्छिन्ना स्यादेव । तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य (तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वेन) च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-

य शो ल ता

पर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेद-कतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेद-कतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । अतः वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते एव, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय वह्न्यभावमादाय वा नास्त्येवाऽव्याप्तिः, तद्यथा - प्रकृते तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रकारता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया धर्तुं नैव शक्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयस्यैव प्राप्तेः, तादृशप्रकारतायाः च एतदतिरिक्ततार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-यामपि वर्तमानत्वात् । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव वर्तमानः, तदतिरिक्तेषु अवर्तमानः एव प्रकारत्वादिधर्मः ग्राह्यः । तादृशप्रकारतावच्छेदकधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वो-भयमेव प्राप्यते । या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेनाऽवच्छिन्ना, अर्थात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकसाध्यत्वावच्छेदकतात्वो-भयधर्मावच्छिन्नत्वं वर्तते, किन्तु तादृशधर्मेणैवाऽवच्छिन्नत्वं तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वं न वर्तते । तादृशप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽपि अवच्छिन्ना वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यञ्च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां न वर्तते, ततः कुतः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारताऽवच्छेदकं तद् भवेत् ? तथा च वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यादिना महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानेन, अत एव यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मानवच्छेदकेनावच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण कथं धर्तुं शक्यते? या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन

केनाऽपि अनवच्छिन्ना सैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदक-तोभयपर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन तादृशसाध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात् । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्। वह्नित्वगतैकत्वमपि न भवेत्, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमपि न भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महान-सीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तते । किन्तु सा प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेन महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयत्वेनाऽवच्छिन्ना, एतादृशमुभयत्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-विधया प्राप्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकं नैव भवेत्, प्रतियोगिता-वच्छेदकतातिरिक्तसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात् तस्य। किन्तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयमेव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकं भवेत्। तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयभिन्न-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मानवच्छेदकतादृशो-भयत्वेनाऽवच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-वृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्न-धर्मावच्छिन्ना निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नतादृशोभयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता चैव भवेत् ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकेनाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

वृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । किन्तु वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमेव तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयत्वं नैव भवेत् । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेवाऽस्ति, न तु वह्नित्वगतैकत्वम् ।

तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च असत्त्वात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदक-भिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदक-भिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रया-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदक-भिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानव-च्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च वह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते, ततः कुतः वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यात् ?

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्यां महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वात्, तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया प्राप्यमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयपर्याप्तधर्मावच्छेदकेन अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि इति महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण च ग्राह्यत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तव्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः । ततश्च निरर्थकः एव पर्याप्तिनिवेशः ***इति चेत् ?***

न, अव्याप्तितादवस्थ्यात् । तथा हि - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा लभ्यते । तत्र 'द्वे महानसीयत्व-वह्नित्वे अवच्छेदके' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । अवच्छेदकतात्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकमेव, न तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मानवच्छेदकम्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्माणां साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चावच्छिन्नत्वात् । तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त(= वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्त)धर्मावच्छेदकसाध्यत्वावच्छेदकतात्वाद्यतिरिक्तधर्मानच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण सा अवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं

शक्यते। तादृशप्रतीतौ सा अवच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता भासते इति तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वमेव भवति । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरि-क्तेन अनवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकं भवत्येवेति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरू-पकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीय-वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

यत्तु "यदि तद्व्यक्तित्वस्यैव प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेः अवच्छेदकतयाऽ-भ्युपगमेन अवच्छेदकतात्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मत्वं परिभाव्य 'द्वे महानसीयत्व-वह्नित्वे अवच्छेदके' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेणाऽग्राह्यत्वमङ्गीक्रियते

तदाऽपि अव्याप्तिः स्यादेव, तथा हि - तादृशाभ्युपगमानुसारेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव ग्राह्यत्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्वपर्याप्तावच्छेदकतादौ भवेदिति 'एकं वह्नित्वमवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतायाः वह्नित्वपर्याप्तत्वेन वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तादृशावच्छेदकतायां स्यादेव । तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता केवलाऽवच्छेदकतात्वेनैवावच्छिन्ना, तदितरेण केनाऽप्यनवच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तानवच्छिन्नत्वं तु तादृशप्रतियोगितायां स्यादेव । किञ्च महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना इति अवच्छेदकतात्वमपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकमेव, न तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नम् । अतः केवलावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना तदितरेणाऽनवच्छिन्ना तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव ।

तथा च तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशाव-

च्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति स्यादेव अव्याप्तिः, एतन्निवारणाय पर्याप्तिः निवेशनीया" ***इति;***

तन्न, अव्याप्तेः विरहात् । न हि पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-श्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदक-भिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-श्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया वा महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानव-च्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च ग्राह्यत्वेऽपि तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया न कोऽप्यभावः प्राप्यते इति पूर्वमुक्तमेव, तादृशावच्छेदकतायाम् उक्तप्रतीतिविषयीभूतायां प्रतियोगित्वादिना केनाऽपि निरूपितत्वाऽभावात् ।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधमनवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-

वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-धर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वा धर्तुं न शक्यते, अत एव महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः। ततश्च तद्व्यक्तित्वस्यैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकतयाऽभ्युपगमे 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्राऽव्याप्तिः न सम्भवति ।

परन्तु तदा 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय तार्णवह्न्यभावमादाय चाऽव्याप्तिरापादनीया । तथा हि - 'एकं वह्नित्वमवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता -अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । अवच्छेदकतात्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकमेव, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया प्राप्यमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रकारत्वादेः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्न-त्वात् । तथा च अवच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रति-योगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव । अवच्छेद-कतात्वावच्छिन्नतादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमस्त्येव । तादृश-प्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तसर्वधर्मानवच्छिन्नत्वात्, तादृशप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वोभयस्य च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादेरवच्छेदकत्वाच्च यावत्प्रति-योगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितत्वमपि च स्यातामेव तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाम् ।

तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते एव, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवं 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, यतः तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, अवच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्ना, अवच्छेदकतात्वञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्माणामवच्छेदकमेव वर्तते, न तु अनवच्छेदकम्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रकारतायाः साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चाऽवच्छिन्नत्वात् । तथा च अवच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्ना, अवच्छेदकतात्वभिन्नानवच्छिन्ना सा अवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव। तथा च तादृशावच्छेदकतायाः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु पर्याप्तत्वात् तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव भवेत्, ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं स्यादेव, तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-तादृशाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण ग्राह्यत्वात् ।

तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपा भवति । तार्णमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना,

तदतिरिक्तेन न केनाऽपि अवच्छिन्ना, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयेषु वर्तते इति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयस्मिन् वर्तमानस्य = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रकारत्वादेरवच्छेदकं भवत्येव । तथा च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वाद्यवच्छेदकेन प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि अवच्छिन्ना सा तार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चि-न्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्ना च स्यादेव ।

ततश्च तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां याव-त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्न-धर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रति-योगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तार्णमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एवेति तार्णमहानसीयवह्न्यभावः ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणसमन्वयाभावात् स्यादेव अव्याप्तिः।

एतदव्याप्तिनिवारणाय उभयत्र पर्याप्तिनिवेशो नाऽऽवश्यकः, एकत्र साध्यतावच्छेदकताकोटौ एव तत्प्रवेशे सामञ्जस्यात्, प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तत्प्रवेशस्याऽनर्थकत्वादिति बोध्यम्। तथा चैवं लक्षणमङ्गीकर्तव्यम् - (निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-

...इत्यादिप्रवेशे) यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्न-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवम् । यद्वा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्न-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्ति-त्वाभावः इत्येवं लक्षणमङ्गीकर्तव्यम् । तथा च न कुत्राऽप्यव्याप्तिसम्भवः ।

तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र तद्व्यक्तित्वस्य साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रकार-त्वादेरवच्छेदकत्वाऽभ्युपगमे नास्त्येवाऽव्याप्तिरिति प्राक् प्रदर्शितम् । यदि साध्यत्वावच्छेदकतात्वो-भयस्याऽवच्छेदकत्वमङ्गीक्रियते तदापि नास्ति अव्याप्तिः, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मः प्रकारत्वादिकः गृह्यते, तस्याऽ-वच्छेदकविधया अवच्छेदकतात्वस्य प्राप्तौ अपि तादृशप्रकारत्वादिकं न केवलावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्नम्, साध्यत्वेनाऽपि अवच्छिन्नत्वादिति तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया नावच्छेदकतात्वं गृह्यते, किन्तु साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते । एतदतिरिक्तं सर्वमपि केवलसाध्यत्व-केवलाऽवच्छेदकतात्वादिकं यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नमेव । तथा च केवलाऽवच्छेदक-तात्वेनाऽवच्छिन्ना सा अवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मावच्छिन्ना एव भवेदिति 'महानसीयत्व-वह्नित्वे द्वे अवच्छेदके' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते । किन्तु या प्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना भवेत्, तदतिरिक्तेन न केनाऽ-प्यवच्छिन्ना भवेत् सैव प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-धर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेण न

केनाऽप्यवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-रूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-गतैकत्वमेव भवेत् ।

वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां भवेत्, किन्तु तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वभिन्नेन यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्म-निरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्नत्वात् तादृश-वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मा-नवच्छिन्नत्वस्य चाऽसम्भवः एवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकेनैवावच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-

या शो ला ता

प्रतियोगितारूपेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च धर्तुं शक्यते एव । तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वाद् वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सम्भवेदेवेति तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽपि सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । ततश्च वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते। तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय, तार्णमहानसीयवह्न्यभावमादाय वा पूर्वोक्तरीत्याऽव्याप्तिः न सम्भवति, यतः 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्', 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याद्यकारकप्रतीतौ भासमानाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्ना भवति, अवच्छेदकतात्वं महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रकारतावच्छेदकं भवति, किन्तु अवच्छेदकतात्वमेव तादृशप्रकारतावच्छेदकं न भवति, तदतिरिक्तसाध्यत्वादिकमपि भवति, अर्थात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकताधिकरणम् अवच्छेदकतात्वं भवति, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं न भवति, तादृशप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते । अवच्छेदकतात्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मविधया एव ग्रहीतुं

शक्यते इति तादृशप्रतीतिप्रतिभासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकताधिकरणेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन अवच्छेदकतात्वेन अवच्छिन्नायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वाऽसम्भवाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

किन्तु केवलसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मेण अवच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपमेव प्राप्यते, वह्नित्वगतैकत्वमपि न प्राप्यते, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमपि न प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, वह्नित्वगतैकत्वं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं वा नैव स्यात् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव । तादृशप्रतियोगिता च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणभूतेन अवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना इति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमप्यस्ति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमप्यस्ति, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वमप्यस्ति ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वाच्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वम्, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वञ्च स्यातामेव, किन्तु तादृशोभयविधाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य वा सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं नैव सम्भवति ।

तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वा धर्तुं न शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तव्यः, न तार्णमहानसीयवह्न्यभावः, न वा वह्न्यभावः । महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः । एवमेकत्रैव पर्याप्तिनिवेशेन सामञ्जस्ये उक्तरीत्या एव लक्षणमङ्गीकार्यम्, न उभयत्र निवेशः कर्तव्यः इति स्थितम् ।

ननु तादृशरीत्या लक्षणाऽभ्युपगमेऽपि अव्याप्तिनिवारणं नैव शक्यते, अव्याप्तिः तु स्यादेव। तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नेन साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन, अवच्छेदकतात्वेन अवच्छिन्ना इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते इत्युक्तं भवता । किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण का प्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेत् ? यतः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि अवच्छेदकतात्वेन तु अवच्छिन्ना वर्तते एव, न हि अवच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽनवच्छेदकमिति केनाऽपि वक्तुं पार्यते, तथा च 'अवच्छेदकतात्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं नास्ती'ति भवता एव प्रतिपादितत्वाद् अवच्छेदकतात्वावच्छिन्ना सा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना भवेदेव, तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशावच्छेदकतात्वावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि धर्तुं न शक्यते, ततः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या दुर्वारा एवाऽप्रसिद्धिनिबन्धना अव्याप्ति***रिति चेत् ?***

न, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताप्रवेशेन तन्निवारणात् । तथा चैवं लक्षणम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभाव इति । यद्वा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरू-

पकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-पर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावा-धिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । तथा च न स्यादेवाऽव्याप्तिः।

तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्म-पर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं नैव शक्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च धर्तुं शक्या भवेत्, यतः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनाऽ-वच्छिन्ना। अवच्छेदकतात्वेनाऽपि अवच्छिन्ना, किन्तु केवलावच्छेदकतात्वेन नाऽवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं साध्यतावच्छेदकतात्वमेव साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव वा भवेत्, न अवच्छेदकतात्वम्, अवच्छेदकतात्वं साध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं न भवति, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकताधिकरणमेव तत्कथ्यते । तथा च अवच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेद-कतानिरूपितत्वं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां न सम्भवति, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वो-भयपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सम्भवति । ततश्च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणधर्मसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयभिन्नाऽवच्छेदकतात्ववृत्त्यवच्छेदकतानिरूपितत्वं भवति, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मसाध्यत्वावच्छेदकता-त्वोभयभिन्नावच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव भवति । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितायां यावत्साध्यत्वावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं यत् साध्यत्वा-वच्छेदकतात्वोभयं तत्र पर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, अर्थात् साध्यतावच्छेदकतात्वोभय-पर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेषु सर्वेषु कस्मिंश्चिदपि पर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव वर्तते। तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिता-वच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नावच्छेदकतात्वादिपर्याप्तावच्छेदकताऽ-निरूपितत्वं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विद्यते एव ।

'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेन न केनाऽपि इति अवच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकता पर्याप्त्याऽपि अवच्छेदकतात्वे स्यात्, न तु साध्यत्वादौ । तथा च तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-मवच्छेदकतात्वमेव भवेत्, न साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयादिकम् । तथा चावच्छेदकतात्वनिष्ठा-वच्छेदकतानिरूपितत्वम् अवच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्चोभयमपि तादृशप्रतीतौ भासमानाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते एव । तथा च तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छे-दकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नावच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव स्यात्, यावत्सा-ध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभय-भिन्नावच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नैव स्यात् ।

य शो ल ता

एवं त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि - इत्याकारकप्रतीतौ भासमाना-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेन अवच्छिन्ना न वर्तते, तथा च तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता अवच्छेदकतात्वे एव पर्याप्ता, न तु अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेन साध्यत्वादिना तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छिन्ना वर्तते, येन तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता अवच्छेदकतात्वे पर्याप्ता न भवेत्, यथा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता न केवलावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, किन्तु साध्यत्वेनाऽपि अवच्छिन्ना इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता केवलाऽवच्छेदकतात्वे पर्याप्ता न कथ्यते, किन्तु साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयपर्याप्ता एव कथ्यते । तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता केवलावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना वर्तते, अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेन न केनाऽप्यवच्छिन्ना वर्तते इति तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता केवलावच्छेदकतात्वे पर्याप्ता उच्यते । तथा च तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-पर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नावच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्ता-वच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नैव भवेत् ।

ततश्च तादृशप्रतीतिद्वये भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतात्वातिरिक्तेन अनवच्छिन्नत्वात्, अवच्छेदकतात्वस्य च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधयाऽग्राह्यत्वात्, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात्, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायामेव वर्तते, 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ वा भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं न स्यात् । यत्प्रतियोगितायाः यावन्तः धर्माः अवच्छेदकाः तावन्तः सर्वेऽपि मीलिताः यदि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणविधया ग्राह्याः स्युः तदैव तादृशप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यात् । उक्तप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना । अवच्छेदकतात्वञ्च न यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपिताऽवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणम्, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते, तच्च मीलितं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं भवति । अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्', 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याद्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते।

तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वम्, न वा तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमिति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, न वह्नित्वगतैकत्वम्, न तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वम् । महानसीयत्व

-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न विद्यते, तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न विद्यते । तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः, तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वात् प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकत्वाच्च तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयेषु अपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव सत्त्वाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां चाऽसत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, न वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता, न वा तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता । तथा च महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, न वह्न्यभावः न वा तार्णमहानसीयवह्न्यभावः । महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकता-

पर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं निवेशनीयमिति स्थितम्, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता..... इत्यादिपरिष्कारतादवस्थ्येऽपि नास्ति काचित् क्षतिरिति न तत्र किमपि परिष्करणीयमिति ।

ननु एवमपि अव्याप्तिनिवारणं नैव शक्यम्, तदवस्था हि अव्याप्तिः। तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ च भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, यतः तादृशप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित्, अतः अवच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् पर्याप्तप्रकारता गृह्यते। तादृशप्रकारतायाः अवच्छेदकता साध्यत्वे अवच्छेदकतात्वे चोभयस्मिन्नेव । तत्र तादृशावच्छेदकतात्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतावच्छेदकतया तस्मिन् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतावच्छेदकता भवेदेव । एतादृशावच्छेदकतात्ववृत्तितावि‍शिष्ट-यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया अवच्छेदकतात्वमेव प्राप्यते, यथा वह्नित्ववृत्तितावि‍शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणं वह्नित्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वोभयं नैव प्राप्यते, तथैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितावच्छेदकतायाः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् वर्तमानत्वेऽपि अवच्छेदकतात्ववृत्तितावि‍शिष्टयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं नैव लभ्यते, अवच्छेदकतात्वमेव लभ्यते ।

तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणविधया अवच्छेदकतात्वं प्राप्यते एव । तादृशप्रतीतिभासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाम् अवच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव अस्ति, अवच्छेदकतात्वभिन्नपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वं नास्ति इति अवच्छेदकतात्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधि-

करणधर्मत्वात्तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणावच्छेदकतात्वधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमेव तादृशप्रतीतौ भासमानवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ च भासमानाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव । तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः अवच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं तार्णत्वमहानसीयत्ववह्नित्वगतत्रित्वं वा, वह्नित्व-गतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च केवलप्रतियोगित्वाऽवच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभययोः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मावच्छेदकत्वाच्च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वमपि च स्यातामेव । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्ताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते एव ।

एवमेव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्म-पर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व -वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरण-धर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महान-सीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-धर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छे-दकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तार्णमहानसीयवह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते एव। वह्न्यभावस्य तार्णमहानसीयवह्न्यभावस्य चाधिकरणे तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ***इति चेत् ?***

न, यावन्निवेशेन तद्वारणसम्भवात् । तथा चैवं लक्षणम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्म-निरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चि-न्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः इति । यद्वा 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्य-धिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणम् अभ्युपगन्तव्यम्। तथा च नोक्ताऽव्याप्तिप्रसरः, यावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधि-करणस्य पूर्वमगृहीतत्वात् । तथा हि -

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् -इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयमेव प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मविधया महानसीयत्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रकारत्वादिकं गृह्यते । तादृशप्रकारतायाः अवच्छेदकता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् एव भवेत्, तत्र यदि साध्यत्वनिष्ठावच्छेदकता गृह्यते तदा तस्य पर्याप्तिसम्बन्धेनाधिकरणविधयाऽपि साध्यत्वमेव लभ्यते, अवच्छेदकतात्वनिष्ठावच्छेदकता गृह्यते तदा पर्याप्तिसम्बन्धेनाऽपि तदधिकरणविधया अवच्छेदकतात्वमेव लभ्यते। किन्तु तादृशप्रकारतायाः यावत्यः अवच्छेदकताः तावतीनां सर्वासामधिकरणं पर्याप्तिसम्बन्धेन यदि गृह्यते तदा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव प्राप्यते, यतः तादृशप्रकारतायाः यावदवच्छेदकतारूपेण साध्यत्वनिष्ठावच्छेदकता, अवच्छेदकतात्वनिष्ठावच्छेदकता - अवच्छेदकतोभयमेव गृह्यते, ततः तादृशाऽवच्छेदकताद्वितयपर्याप्त्यधिकरणविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमेव लभ्यते। केवलावच्छेदकतात्वं न यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणम्। अतः अवच्छेदकतात्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मविधया एव गृह्यते ।

य
शो
ल
ता

'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, 'तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि त्रीणि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि अवच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता अवच्छेदकतात्वे एव पर्याप्ता, अर्थात् तादृशोभयविधप्रतीतिभासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता अवच्छेदकतात्वपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपिता इति तादृशप्रतीतिभासमानाऽवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्ताऽवच्छेदकताऽनिरूपिता नैव भवेत्, तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणाऽवच्छेदकतात्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नत्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण 'एकं वह्नित्वम् अवच्छेदकम्' इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता 'त्रीणि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वानि अवच्छेदकानि' - इत्याकारकप्रतीतौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता च धर्तुं नैव शक्येते । किन्तु साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव ग्राह्या, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता, नान्यत्र कुत्रचित् । साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च यावत्साध्यता-

वच्छेदकतापर्याप्तप्रकारत्वादिधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणमस्त्येव । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयपर्याप्तावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतानिरूपितत्वं नास्त्येव, अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते इति इयमेव प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते।

तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते, वह्नित्वगतैकत्वं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं नैव लभ्यते इति । ततश्च तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाञ्च तादृशप्रतियोगितांत्रितयस्याऽपि प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदतिरिक्तेन अनवच्छिन्नत्वात्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकत्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्तावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव सत्त्वात्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाञ्च असत्त्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्ताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियो-

गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तधर्मनिरूपितयावदवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मभिन्नधर्मपर्याप्ताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तधर्मावच्छेदकभिन्नधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च नैव धर्तुं शक्येते इति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तार्णमहानसीयवह्न्यभावः, वह्न्यभावः वा नैव धर्तुं शक्यते। महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽव्याप्तिः इति सर्वाङ्गसम्पूर्णम् अव्याप्तिविरहितमिदं लक्षणम् अङ्गीकार्यमिति भावः" [1]***इत्याहुः*** (एतत्सर्वं केषाञ्चन मतानुसारेण दर्शितम्) ।

वयन्तु ब्रूमः - यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यताम् । वस्तुतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवमेव लक्षणं शरण्यम् । एतल्लक्षणानुसारेण नास्त्येव कुत्राऽप्यव्याप्तिः।

तथा हि - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुमिष्यते तदा सा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवेत् तदावश्यकम्। प्रकृते साध्यतावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठा एका एवेति यावत्साध्यता-

१. पृ. २४५१ तः आरब्धम् अन्येषां मतनिरूपणमत्र पूर्णतामगात् ।

वच्छेदकताविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता एव प्राप्यते । वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता वर्तते एवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वं तादृशप्रतियोगितायां भवेत् । किन्तु सा प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता न कथ्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया ग्राह्यवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि तादृशप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात् । या प्रतियोगिता यावत्यः साध्यतावच्छेदकताः तावतीसु सर्वासु वर्तते, तदतिरिक्तेषु न कुत्राऽपि वर्तते, सैव प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता यावत्यः साध्यतावच्छेदकताः तावतीषु सर्वासु अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमाना अस्ति, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतातिरिक्तेषु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतादिषु न वर्तते इति न, अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते इति भावः ।

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा यावत्साध्यतावच्छेदकतायामेव = वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, तदतिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतायाश्च वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते । वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तते । तत्र वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता न कथ्यते, यतः प्रकृते यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयं प्राप्यते, एतदतिरिक्तेषु तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न वर्तते, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन्नपि न विद्यते। केवलवह्नित्व-

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव विद्यते । ततश्च तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वमपि न सम्भवति, तर्हि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं कथं भवेत् ?

तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियो-गितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्नत्वात् तादृश-वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं नास्ति ।

यदि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वात्, तदतिरिक्तेषु अवर्तमानत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सम्भवत्येव । तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभय-भिन्नेनाऽनवच्छिन्नत्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि अस्ति । किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वाद् महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता एव तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतायां भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगित्वं नैव भवति । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवति, वह्नित्वगतैकत्वमेव भवतीति यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव सम्भवति ।

इत्थञ्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्प्रतियोगिता-वच्छेदकतापर्याप्तत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छे-

दकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वञ्च वर्तते, किन्तु तत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं न वर्तते । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं वर्तते, किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वञ्च न स्तः । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च महानसीयवह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया ग्राह्यायां वर्तमानत्वात्, तदितरस्मिन् अवर्तमानत्वाच्च । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वातिरिक्तेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तु स्यादेव । पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं स्यादेव ।

तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-

य शो ल ता

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमप्यस्ति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमप्यस्ति, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वमप्यस्ति इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न महानसीयवह्न्यभावः, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः ।

अत्र तद्व्यक्तित्वस्य साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाश्च अवच्छेदकत्वमभ्युपगम्यतां मा वा तथाऽपि उभयथा उक्तलक्षणानुसारेण लक्षणसमन्वयः अनाविलः, प्रतियोगितावच्छेदकताया अप्रवेशात्, प्रतियोगिताविशेषणविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतादिपर्याप्तत्वस्यैव निवेशात्, तथा च 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र तु न कथमपि उक्तलक्षणानुसारेणाऽव्याप्त्याशङ्का वर्तते, लाघवञ्च अद्भुतं सम्पद्यते इति।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि न स्यादेव अव्याप्तिः कथमपि । तद्यथा - यदि अत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-त्रितयवृत्तिप्रतियोगिता ग्रहीतुमिष्यते तदा तादृशप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवेत् तदावश्यकम्, अर्थात् प्रकृतलक्षणानुसारेण यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया प्राप्यमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना, तदितरस्मिंश्च अवर्तमाना प्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया गृह्यते इति यदि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकतायामपि च वर्तमाना भवेत्, तदतिरिक्तेषु अवर्तमाना भवेत् तदैव तादृशत्रितयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । किन्तु प्रथमदृष्ट्या एव ज्ञायते यदुत महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तित्वं तादृशत्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते, किन्तु तदतिरिक्ततार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वं तादृशत्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां विद्यते इति तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वाऽसम्भवात् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण तादृशत्रितयवृत्तिप्रतियोगिता नैव गृह्यते ।

यदि वह्नित्ववृत्तितावच्छिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृह्यते तदाऽपि तस्याः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वमावश्यकम्, किन्तु तादृशप्रतियोगिता केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् तादृशप्रतियोगिता न विद्यते, तथा च साध्यतावच्छेदकताभिन्नाऽवृत्तित्वस्य वह्नित्ववृत्तितावच्छिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वस्याऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते । किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमाना, तदतिरिक्तेषु अवर्तमाना च या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सैव

वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वा धर्तुं न शक्यते, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता = साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशोभयसाध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्यते इति यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वमेव भवेत्, तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं वह्नित्वगतैकत्वं वा नैव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेवं भवेत्, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्ण-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वा नैव भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः वा वृत्तित्वात् तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् । महानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेनाऽ-नवच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तु अस्ति एव । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात्, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तमान-त्वात्, तदतिरिक्तेषु कुत्राऽपि अवर्तमानत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वमप्यस्ति ।

तथा च तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्नत्वात्, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतादियावत्प्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वात् तदितिरिक्तेषु अवर्तमानत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितत्वञ्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि सम्भवति,

तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि सम्भवति, वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि च सम्भवति, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न सम्भवति, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न सम्भवति, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतायामेव सम्भवति ।

अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावरूपेण यावत्साध्यतावच्छेद-कतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तव्यः, न तार्णमहानसीयवह्न्यभावः न वा वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते। महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः। इत्थञ्चैतल्लक्षणाङ्गीकारे नास्ति कुत्राऽपि काऽप्यापत्तिः।

अथ पदकृत्यं सङ्क्षेपतः । एतल्लक्षणे यदि यावत्पदमनुपादाय 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयाऽवच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपका-भावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवम्, 'साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-श्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं वा लक्षणमभ्युपगम्यते तदा अव्याप्तिः दुर्निवारा। तद्यथा -

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृह्यते । तादृशप्रतियोगिता

वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतायामेव पर्याप्ता, वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतायामेव वर्तमानत्वात्, तदितरस्मिन् अवर्तमानत्वाच्च । वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता प्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता न भवति इति न साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌धया तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्, तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव । वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता स्यात्, तादृशप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावि‌धया प्राप्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना तदितरस्मिन्नवर्तमाना इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ताऽपि भवेदेव। तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वस्य च सत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण च धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

यदि च साध्यतावच्छेदकतावि‌शेषणवि‌धया यावत्त्वं निवेश्यते, प्रतियोगितावच्छेदकतावि‌शेषणवि‌धया न निवेश्यते, ततश्चैवं लक्षणम् - यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपक-

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं वा लक्षणम् ।

यद्यपि एतल्लक्षणानुसारेण उक्ताऽव्याप्तिनिवारणं सम्भवति, यतः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌धया वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता नैव गृह्यते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेऽपि महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात् तस्याः। तथा च पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌धया ग्राह्यत्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगताद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य सत्त्वात्, वह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः,

तथापि सर्वत्र अव्याप्तिनिवारणं नैव शक्यम्, पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र

अव्याप्तेः सद्भावात् । पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्। वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सम्भवति एव । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमानत्वात्, तदितरेषु अवर्तमानत्वाच्च वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं तादृशप्रतियोगितायां वर्तते इति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतापर्याप्ता तादृशप्रतियोगिता न न प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता इति तादृशवह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वस्य च सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय -प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावविधया महानसीयवह्न्यभावोऽपि ग्राह्यः एव, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

यदि प्रतियोगितावच्छेदकताविशेषणविधयाऽपि यावत्त्वं निवेश्यते तदा न स्यादेवोक्ताऽ-व्याप्तिः, वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ताऽपि महानसीयत्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता न भवति । तथा च स्पष्टमेव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रति-योगितावधया वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावधया ग्राह्यायां वर्तमाना एव गृह्यते, वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते इति वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न महानसीयवह्न्यभावः, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया

लक्षणसमन्वयान्नास्त्यव्याप्तिः ।

ननु यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवम्, यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय -यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं वा लक्षणमभ्युपगम्यताम्, तावताऽपि उक्ताऽव्याप्तिवारणसम्भवे पर्याप्तिनिवेशस्य निरर्थकत्वात् । अव्याप्तिनिवारणञ्चैवं भवति - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्व-गतैकत्वमेव प्राप्यते, वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नित्व-वृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, किन्तु सा प्रतियोगिता केवलवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते, न महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामिति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण कथं तादृशप्रतियोगिता धर्तुं शक्या भवेत् ? किन्तु या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया प्रतियोगिता सैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते।

ततश्च स्पष्टमेव - वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः सत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव सत्त्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, ततश्च वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात्, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते । तादृशप्रतियोगिता च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना च अस्त्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण च तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति महानसीयवह्न्यभावोऽपि ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः । ततः किमर्थं पर्याप्तिनिवेशः इष्यते भवता ***इति चेत् ?***

न, अव्याप्तितादवस्थ्यात् । तथा हि - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यता-

वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया ग्राह्यमहानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् तादृशप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात्। तादृशतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वमेव वर्तते, तादृशप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतात्रितयस्य तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव पर्याप्तत्वात् । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वं प्राप्यते एव। तादृशतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायाः तार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वेषु एव पर्याप्तत्वात् । तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया ग्राह्यतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्रितयस्मिन्, वर्तमानत्वात्, तदितरस्मिन् अवर्तमानत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सुतरां धर्तुं शक्यते, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वातिरिक्ताऽनवच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपिता तु अस्त्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-महानसीयत्व-वह्नित्वगतत्रित्वरूपावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण च तादृशतार्णमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तार्णमहानसीयवह्न्यभावः ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणासमन्वयात् स्यादेवाव्याप्तिः ।

एतदव्याप्तिनिवारणाय साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताविशेषणविधया पर्याप्तिं निवेश्य 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगिता-

य शो ल ता

निरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवम्, 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं वा लक्षणमेवाऽऽवश्यकम्, यतः तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकताविधया ग्राह्यमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकताभिन्नतार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात् यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तत्वं नैव सम्भवति, यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानायाः तदतिरिक्तेषु अवर्तमानायाः प्रतियोगितायाः एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वसम्भवात् । तथा च पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव ग्राह्या इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, अतः महानसीय-वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयाभावान्न स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

किन्तु एवं लक्षणाऽभ्युपगमे 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रैव अव्याप्तिः स्यादेव, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, किन्तु तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महान-सीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तते एव, तादृश-प्रतियोगितायाः वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया ग्राह्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतायां वर्तमानत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वमपि तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायां भवेदिति यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण तादृश-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं

यशोलता

शक्यते । ततश्च तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावविधया वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

पर्याप्तिनिवेशे च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविधया महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया ग्राह्यवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नमहानसीयत्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तमानत्वात् तस्याः। तथा च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितारूपेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, परन्तु न सा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया । अतः महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव पूर्वोक्तरीत्या धर्तव्या । तथा च तादृशमहानसीय-वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्न स्यादेवाऽ-व्याप्तिरिति उभयत्र यावत्त्वनिवेशः पर्याप्तिनिवेशश्चैव आदरणीयः इति ।

अत्र स्पष्टप्रतिपत्त्यर्थं सुखावबोधार्थञ्च पूर्वप्रदर्शितपद्धत्या भङ्गकाः प्रदर्श्यन्ते -

	साध्यतावच्छेदकताकोटौ		प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ	
क्रमाङ्कः	यावत्त्वम्	पर्याप्तिः	यावत्त्वम्	पर्याप्तिः
१	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा
२	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा
३	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा
४	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा	प्रविष्टम्	प्रविष्टा
५	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा
६	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा
७	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा
८	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा	प्रविष्टम्	प्रविष्टा
९	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा
१०	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा

य शो ल ता

११	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा
१२	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा	प्रविष्टम्	प्रविष्टा
१३	प्रविष्टम्	प्रविष्टा	अप्रविष्टम्	अप्रविष्टा
१४	प्रविष्टम्	प्रविष्टा	अप्रविष्टम्	प्रविष्टा
१५	प्रविष्टम्	प्रविष्टा	प्रविष्टम्	अप्रविष्टा
१६	प्रविष्टम्	प्रविष्टा	प्रविष्टम्	प्रविष्टा

अन्तिमभङ्गं परित्यज्य सर्वेऽपि दुष्टाः भङ्गाः । तद्यथा -

→ प्रथमभङ्गवर्तिलक्षणम् :-

साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादाय वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां च प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण आदाय, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण आदाय च अव्याप्तिश्च ।

→ द्वितीयभङ्गानुसारिलक्षणम् :-

साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितामादाय प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितामादाय चाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण आदायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **तृतीयभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - प्रथमभङ्गवत् । नवरं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितामादायाऽव्याप्तिः न स्यात् ।

→ **चतुर्थभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणाऽऽदाय अव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादाय अव्याप्तिश्च ।

→ **पञ्चमभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः न भवति, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण आदायाऽव्याप्तिः भवति।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् -इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादाय महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **षष्ठभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **सप्तमभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-

निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्राऽव्याप्त्यसम्भवेऽपि 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादाय अव्याप्तिः, तत्रैव महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **अष्टमभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषः - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

→ **नवमभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-रूपेणादाय, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादाय चाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्य-तावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः,

य शो ल ता

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण आदायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **दशमभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकर्ता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादाय, वह्नित्ववृत्तितावि़शिष्टमहा़नसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च।

→ **एकादशभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादाय,

महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **द्वादशभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **त्रयोदशभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

दोषाः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिश्च ।

→ **चतुर्दशभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-

निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

→ **पञ्चदशभङ्गानुसारिलक्षणम् :-**

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

दोषः - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेणादायाऽव्याप्तिः ।

तस्माद् षोडशभङ्गानुसारि सर्वोत्तमं सुन्दरं सर्वाङ्गसम्पूर्णञ्चेदमेव लक्षणमङ्गीकार्यम् -

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

'एकं वह्नित्वमवच्छेदकम्' - इत्यादौ भासमानावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता न साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता न वा प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता, अपि तु केवलावच्छेदकतात्वपर्याप्ता इति तादृशावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां यावत्साध्यताद्यवच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण आदायाऽव्याप्तिवार्ताऽपि एतल्लक्षणानुसारेण दूरतोऽपास्ता ।

एतल्लक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां वादाय, 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत् तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्रितयवृत्तिप्रतियोगितां वह्नित्व-

वृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितां महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितां वाऽऽदाय नास्ति अव्याप्तिगन्धोऽपि इति विभावनीयं विभावरीविभुवद् विमलविवेकवद्भिः विदुषैरिति ***दिक्*** ।

अत्र ग्रन्थकृता उपदर्शितं लक्षणम् - यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वावृत्तिधर्मानवच्छिन्नाव-च्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरू-पितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति एवं वर्तते इति न विस्मर्तव्यम् ।

अत्राऽव्याप्तिं शङ्कते - **नन्वि**त्यादिना । पूर्वं यथास्थानं प्रदर्शिता एवेयं शङ्का, ग्रन्थकृता अत्र उपन्यस्ता इति किञ्चिद् विव्रियते, तथाविधोपकारसम्भवात् ।

पूर्वपक्षग्रन्थस्यायमाशयः - 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽव्याप्तिः उक्तलक्षणाङ्गीकारेऽपि तदवस्था एव । तथा हि - प्रकृते

●

હવે પૂર્વે આપણે જે જોઈ જ ગયા છીએ તે અવ્યાપ્તિ આપતા પૂર્વપક્ષ બતાવે છે -

※ तार्णवह्निसाध्यक स्थले अव्याप्तिआपादन ※

(नन्व.) **पूर्वपक्ष :-** અરે ભાઈ ! દુનિયામાં **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** અને **महानसीयवह्निः अत्र वर्तते - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ બે સ્થળ જ થોડા છે ? કે આ બે સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ ન આવે એટલે તમારું લક્ષણ નિર્દોષ થઈ જાય ? જુઓ, આ નવા સ્થલમાં અમે તમને અવ્યાપ્તિ આપીશું.

સ્થલ છે - **अत्र तार्णवह्निः वर्तते - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપશું. (આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ અને તેનું નિરાકરણ પૂર્વેના લક્ષણ પ્રમાણે બતાવી જ દીધેલ છે. પણ, તે મૂળ ગ્રંથમાં આવેલ ન હતું. હવે મૂળ ગ્રંથકાર જ તે દર્શાવે છે. તથા લક્ષણ પણ થોડું ઘણું બદલાય છે. છતાં અવ્યાપ્તિ આપવા પાછળની માસ્ટર કી અને તેના નિરાકરણ કરવા પાછળનો આશય એ બન્ને તો એના એ જ છે. માટે, આ મેટર સમજવામાં અભ્યાસુઓને ઘણી સરળતા રહેશે. ચલો ! તો જોઈએ - પૂર્વપક્ષ પોતાનું શું મંતવ્ય દર્શાવે છે ?)

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं किं प्राप्यते ? तद् विमृश्यते - प्रकृते साध्यतावच्छेदकता तार्णत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते, तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् ।

સૌ પ્રથમ તો આ સ્થલમાં (તાર્ણવહ્નિનિષ્ઠ)યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ શું થાય છે ? - તે જોઈએ. આ સ્થલમાં તાર્ણવહ્નિ સાધ્ય છે, તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદક છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિસંબંધથી તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં જ રહેશે.

હા ! તાર્ણત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લો તો તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિસંબંધથી પણ તાર્ણત્વમાં જ રહે. તે જ રીતે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા લો તો તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિસંબંધથી પણ વહ્નિત્વમાં જ રહે. કિંતુ શુદ્ધસાધ્યતા-અવચ્છેદકતા તો પર્યાપ્તિસંબંધથી તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - ઉભયમાં જ રહે. ન એકલા તાર્ણત્વમાં, ન એકલા વહ્નિત્વમાં.

આપણે પૂર્વે જોઈ જ ગયા હતા કે શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ યત્કિંચિત્સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા હોઈ શકે. જો માત્ર વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા જ લો તો તે વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતા તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન થાય. આ તદ્વ્યક્તિત્વ માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહે, તાર્ણત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. માટે, માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવૃત્તિ એવા તદ્વ્યક્તિત્વધર્મથી અવચ્છિન્ન હોવાથી માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતા તરીકે લઈ નહીં શકાય.

※ સાધ્યતાકોટિમાં તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત દ્વિત્વ જ મળે ※

તેવી જ રીતે જો માત્ર તાર્ણત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા લેવામાં આવે તો તાદૃશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ તદ્વ્યક્તિત્વ

साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, एतदतिरिक्तसाध्यतावच्छेदकतायाः अभावात् साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयमपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया नैव गृह्यते, सर्वासु साध्यतावच्छेदकतासु तस्य वर्तमानत्वात् । तथा च साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया अग्राह्येणावच्छिन्ना साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना सा तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यत्वावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव ।

●

બને. આ તદ્‌વ્યક્તિત્વ માત્ર તાર્ણત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહે, વહ્નિત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં આ તદ્‌વ્યક્તિત્વ રહી ન શકે. માટે, તાર્ણત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા તદ્‌વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા તરીકે માત્ર તાર્ણત્વનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેનારી પ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય.

'એક વહ્નિત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મથી અનવચ્છિન્ન હોવા છતાં પણ અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મથી અવચ્છિન્ન ન થાય. માટે, અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા તરીકે 'એક વહ્નિત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય.

આ જ રીતે 'એક તાર્ણત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન તાર્ણત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મથી અનવચ્છિન્ન હોવા છતાં પણ અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મથી અવચ્છિન્ન ન થાય. માટે, અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા તરીકે 'એક તાર્ણત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન તાર્ણત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય.

આ બધી પ્રતિયોગિતાઓ લઈ શકાય તેમ નથી. માત્ર, શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા જ લઈ શકાશે. શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. આ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વઉભયનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા સાધ્યતા-

यदि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृह्यते तदा सा प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यत्वावच्छेदकतात्वत्रितयेनाऽवच्छिन्ना भवेदेव । तत्र साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते इति पूर्वोक्तरीत्या एव साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधयाऽग्राह्यम्, किन्तु यद् वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं तस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव

●

અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોવાથી તે પ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન પણ થશે અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન પણ થશે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિ નથી. કિંતુ બન્ને સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ છે. અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિ પણ છે.

આ રીતે, યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વ-ન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા તરીકે માત્ર શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા જ પકડાશે. આ પ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ જે શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા તે તાર્ણત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહેલ હોવાથી યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ - ઉભયમાં રહેશે. એકલા તાર્ણત્વમાં પણ નહીં અને એકલા વહ્નિત્વમાં પણ નહીં. માટે, યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂન-વૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વ જ થશે. ન તો તાર્ણત્વગતએકત્વ કે ન તો વહ્નિત્વગતએકત્વ.

❋ વહ્ન્યભાવનું ગ્રહણ અશક્ય ❋

હવે જો વહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-ગિતાઆશ્રયઅધિકરણનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

આપણે પૂર્વે જોઈ ગયા છીએ તે મુજબ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા-વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિ-તત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-

वर्तमानत्वात्, तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वाच्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति एव वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमिति वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्ना न कथ्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तित्वात् ।

●

ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ બને છે, તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ નથી થતી. માટે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વહ્નિત્વગતએકત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-આશ્રયથી નિરૂપિત જ થશે, તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત નહીં થાય.

આ રીતે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપતાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત ન હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-વહ્નિઅભાવ તો લઈ ન શકાય - તે વાત સ્પષ્ટ છે.

✲ वह्नितार्णाभावनी विचारणा ✲

આથી હવે અમે વહ્નિતાર્ણઅભાવ ઉપર હાથ અજમાવશું. યાદ રહે ! કે તાર્ણવહ્નિવિષયક જ્ઞાન એ વહ્નિતાર્ણવિષયક હોય જ તે જરૂરી નથી. માટે, માત્ર તાર્ણવહ્નિ જ જે જ્ઞાનમાં વિષય બનતો હોય તે જ્ઞાનમાં વહ્નિતાર્ણ વિષય ન બનતું હોવાથી તે જ્ઞાનમાં વિષયિતાસંબંધથી વહ્નિતાર્ણનો અભાવ મળી શકે. હવે આ વહ્નિતાર્ણઅભાવ લઈ શકાશે કે નહીં ? - તે જ આપણે જોવું પડશે.

→ વહ્નિતાર્ણઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્-

ततश्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते, किन्तु तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या । तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयं तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तिसम्बन्धेन वर्तते इति तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । ततश्च यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वाद् वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात्, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रति-योगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते इति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव स्यात् ।

●

साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूपअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअधिकरणथी निरूपित बने.

→ प्रस्तुतमां यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यून-वृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूप तार्णत्व-वह्नित्वगत-द्वित्व होवाथी वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितामां यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-अनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिता-अवच्छेदकरूपअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित-प्रतियोगिताआश्रयनिरूपितत्व तो ज रहे के जो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितामां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियो-गितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरू-

तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव भवेत्, किन्तु यत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वादिकं तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तं भवेत् तत्रैव तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता भवेत् - एतत्तथ्यं वयमपि अङ्गीकुर्मः, किन्तु अनेन वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव निवारिता भवति, अर्थाद् वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे तार्णत्वे च भवति, वह्नित्व-तार्णत्वोभयेन वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितायाः अवच्छिन्नत्वात्। तथा च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव, तार्णत्वेऽपि वह्नित्वेऽपि च तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः सत्त्वेन तार्णत्व-वह्नित्वातिरिक्तेषु असत्त्वेन च तार्णत्व-वह्नित्वपर्याप्तत्वसम्भवात् । वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नकिञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां भवेदेव।

●

पितप्रतियोगिताआश्रयनिरूपितत्व २हे.

→ वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितामां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताआश्रयनिरूपितत्व तो ज २हे के जो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपक जे वह्नित्वमां अने तार्णत्वमां २हेनारी प्रतियोगिताअवच्छेदकता छे ते तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताथी विशिष्ट थाय.

→ वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपक तार्णत्वमां अने वह्नित्वमां २हेनारी प्रतियोगिताअवच्छेदकता तो ज तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताथी विशिष्ट थाय के जो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपक तार्णत्वमां अने वह्नित्वमां २हेनारी प्रतियोगिता-

इत्थञ्च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति वह्नितार्णाऽभावोऽपि धर्तुं शक्यते । 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने वह्नितार्णं विषयतया न भासते, यतः तार्णवह्निः = तार्णत्वविशिष्टः वह्निः, वह्नितार्णम् = वह्नित्वविशिष्टतार्णम् । तथा च तार्णवह्निकथने वह्नितार्णज्ञानम्, वह्नितार्णकथने च

●

अवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता त्रण शरतमांथी पास थाय -

❋ त्रण शरतो, वह्नितार्णाभाव पास ! ❋

(१) ते प्रतियोगिता तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपक होवी जोईओ. एटले के ते प्रतियोगितानुं अधिकरण जे प्रतियोगिताअवच्छेदकता ते तार्णत्वमां अने वह्नित्वमां पर्याप्तिसंबंधथी रहेवी जोईओ.

(२) ते प्रतियोगिता पर्याप्तीय होवी जोईओ. एटले के पर्याप्तिसंबंधथी ते प्रतियोगिताश्रय प्रतियोगिताअवच्छेदकतानुं अधिकरण लेवानुं. अने,

(३) ते प्रतियोगिता निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित होवी जोईओ. एटले के ते प्रतियोगिता मात्र प्रतियोगिता अने अवच्छेदकतात्व - आ बे धर्म सिवायना धर्मथी अवच्छिन्न न होवी जोईओ.

प्रस्तुत वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपक-तार्णत्व-वह्नित्वउभयनिष्ठप्रतियोगिता-अवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता उपरोक्त त्रणेय शरतमांथी पास थई शके तेम छे -

(१) तादृशप्रतियोगितानुं अधिकरण जे प्रतियोगिताअवच्छेदकता ते तार्णत्व अने

तार्णवह्निभानं नैव भवति, यस्मिन् ज्ञाने तार्णवह्निः विषयः भवति तत्र वह्नितार्णस्याऽनुल्लेखे वह्नितार्णं न विषयं भवेत् । ततः 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने वह्नितार्णं न भासते इति 'अत्र तार्णवह्निः' इत्येतज्ज्ञाने वह्नितार्णाभावः लभ्यते। यद्यपि वह्नितार्णपदार्थः, तार्णवह्निपदार्थश्च न भिन्नौ भिन्नौ, तृणजन्यवह्निमुद्दिश्यैव 'वह्नितार्णम्, तार्णवह्निः...' इत्यादिशब्दप्रवृत्तेः, किन्तु तत्तच्छब्दोच्चारणे न समानरूपेण भानं भवति, अतः यस्मिन् ज्ञाने तार्णवह्निः विषयः तत्र वह्नितार्णमपि विषयं स्यादेवेति न नियन्तुं शक्यते, यथा घटः यः स एव कम्बुग्रीवादिमान्, यः कम्बुग्रीवादिमान् स एव घटः, अतः तथाविधाकृतिविशिष्ट-मृत्पिण्डमुद्दिश्यैव घट-कम्बुग्रीवादिमदादिशब्दप्रवृत्तेः न घटपदार्थः कम्बुग्रीवादिमत्पदार्थश्च भिन्नौ, किन्तु यदा घटशब्देन व्यवह्रियते तदा घटत्वेन तद्भानं भवति, कम्बुग्रीवादिमच्छब्देन व्यवहारे कम्बुग्रीवादिमत्त्वेन तद्भानम्, तथा च यस्मिन् ज्ञाने घटस्य भानं न तत्र कम्बुग्रीवा-दिमतः, अन्यथा कम्बुग्रीवादिमच्छब्देनाऽपरिचितस्याऽपि घटशब्दश्रवणेन कम्बुग्रीवादिमत्त्वेन भानाऽऽपत्तिः इति 'घटोऽयम्' इति ज्ञाने विषयितासम्बन्धेन कम्बुग्रीवादिमदभावः प्राप्यते एव।

●

વહ્નિત્વ ઉભયમાં પર્યાપ્તિસંબંધથી રહે છે. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક થશે જ.

(૨) આ પ્રતિયોગિતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વઉભયવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહે છે. કારણ કે આ બે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સિવાય = (૧) તાર્ણત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા અને (૨) વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સિવાય કોઈ પણ પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા તાદૃશપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ નથી. આમ, તાદૃશપ્રતિયોગિતા પર્યાપ્તીય પણ છે. તથા

(૩) પ્રસ્તુતમાં તાર્ણત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા કે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવિશિષ્ટ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા લીધી નથી. માત્ર શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા જ લીધી છે. તેથી આ શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતા અને અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે ધર્મથી જ અવચ્છિન્ન થશે. આમ, આ પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત પણ થઈ જશે.

एवमेव 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने वह्नितार्णं नैव विषयतया भासते, वह्नित्वविशिष्ट-तार्णत्वेन वह्नितार्णशब्देन तत्पदार्थानुपस्थितेः इति 'अत्र तार्णवह्निः' इति एतज्ज्ञाने विषयिता-सम्बन्धेन वह्नितार्णाभावः लभ्यते, तत्र च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणासमन्वयादस्त्येवाऽ-व्याप्तिः। पुनः पुनः उच्यतेऽस्माभिः, अव्याप्तिनिवारणं नैव शक्यं भवतां लक्षणे ।

●

❁ वह्नितार्णाभाव लक्षणानुसारे ग्राह्य ❁

આ રીતે, (૧) તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક, (૨) પર્યાપ્તીય અને (૩) નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત એવી પ્રતિયોગિતા તાદશવહ્નિતાર્ણાભાવીય-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી હોવાથી વહ્નિ-તાર્ણાભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વઉભયવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન -પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાવિશિષ્ટ થઈ જશે. માટે, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા તાર્ણત્વ -વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયો-ગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત થઈ જશે. આ રીતે,

વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન -અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-વિશિષ્ટતાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવ-ચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત થઈ જવાથી તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિતાર્ણાભાવ લઈ શકાશે.

❁ तार्णवह्निना ज्ञानमां वह्नितार्ण अविषय ❁

अत्र तार्णवह्निः वर्तते - આ જ્ઞાનમાં તાર્ણવહ્નિ જ વિષય બને છે, વહ્નિતાર્ણ નહીં. માટે, આ જ્ઞાનમાં વિષયિતાસંબંધથી તાર્ણવહ્નિ જ રહે. વહ્નિતાર્ણ નહીં. એટલે કે વિષયિતા-સંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક વહ્નિતાર્ણઅભાવ સ્વરૂપસંબંધથી ઉક્ત જ્ઞાનમાં રહી જાય. આ

यदि च 'यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि उक्तरीत्याऽव्याप्तिः स्यादेव। तद्यथा - 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति । तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते, वह्नित्व-तार्णत्वयोः पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः । वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् तादृशवह्नित्ववृत्तित्ववैशिष्ट्यादिना, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमानप्रतियोगिताया एव ग्रहणात् । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयञ्च तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते इति तादृशप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्ति नैव भवेत् । यदि काचिदपि प्रतियोगितावच्छेदकता तादृशी भवेत्, यत्र प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं न भवेत् तदैव प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं यत्किञ्चित्प्रतियोगिताऽवच्छेदकत्वाऽवृत्ति स्यात्, किन्तु नास्ति एवम्, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता चेत्येवं द्वे एव प्रतियोगितावच्छेदकते वह्नितार्णाभावीये, एतदतिरिक्ता न काऽपि, तत्र च सर्वत्र उभयधर्मस्य वर्तमानत्वादिति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं नैव गृह्यते । अतः प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाप्यवच्छिन्ना सा वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव ।

●

જ્ઞાનમાં તજ્જ્ઞાનત્વ હેતુ વૃત્તિ છે. માટે, લક્ષણસમન્વય ન થાય. અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

✱ महानसीयवह्नि साध्यक स्थलनुं अग्रहण शाथी ? ✱

प्रश्न :- (આ પ્રશ્ન ગ્રંથકારે કરેલા પૂર્વપક્ષના પ્રતિપાદનસંબંધી છે, તાર્ણવહ્નિસાધ્યક

तथा च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । ततश्च वह्नितार्णाभावोऽपि धर्तुं शक्यते, तदधिकरणं 'तार्णवह्निः अत्र' - इत्येतज्ज्ञानम्, यत् तज्ज्ञानत्वहेतुना विशिष्टमिति लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

य शो ल ता

●

સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ દૂર કરવાનો પ્રયાસ આ પ્રશ્નકાર નહીં કરે. આ પ્રશ્ન કરનારનો આશય એ રહેશે કે છેક તાર્ણવહ્નિસાધ્યક સ્થલ સુધી જવાની જરૂરત શી પડી ? શું વચ્ચેના બીજા સ્થલોથી કામ સરતું ન હતું ?) ભાગ્યશાળી ! માન્યું કે તાર્ણવહ્નિસાધ્યક ઉક્ત સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ જડબેસલાક રીતે આવી જાય છે. પણ, અમારો પ્રશ્ન એ છે કે તમે તાર્ણવહ્નિને સાધ્ય બનાવી નવું સ્થળ બનાનવા કેમ ગયા ? '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં જ વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાય છે. તે આ રીતે -

વિ ન ભા

આ સ્થલમાં યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-ન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ છે જ. આ વાત પૂર્વે અસકૃદ્ બતાવી જ ગયા છીએ. તેથી, જો હવે વહ્નિ-મહાનસીયઅભાવ લેવો હોય તો નવા લક્ષણ મુજબ, જે અભાવીય પ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિત હોય તે જ પ્રતિયોગિતા લઈ શકાતી હોવાથી, વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગત-દ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणाङ्गीकारेऽपि अव्याप्तिः स्यादेव। तथा हि - 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकता तार्णत्वेऽपि वर्तते, वह्नित्वेऽपि वर्तते । ततश्च या प्रतियोगिता तार्णत्वे वर्तमानसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते वह्नित्वे वर्तमानसाध्यतावच्छेदकतायामपि वर्तते, एतद्द्वितयातिरिक्ते = तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयातिरिक्ते या प्रतियोगिता न वर्तते सैव प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता कथ्यते, तथा च तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्ता-प्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयञ्च तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तं

या शो ल ता

●

ગિતાઆશ્રયનિરૂપિત હોવી જોઈએ.

❀ वह्निमहानसीयअभाव तो ज लઈ शકाय के जो... ❀

→ वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताआश्रयनिरूपित तो ज थाय जो वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगितानिरूपक वह्नित्वमां अने महानसीयत्वमां रहेनारी प्रतियोगिताअवच्छेदकता महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताथी विशिष्ट थाय.

वि शि भा

→ वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगितानिरूपक महानसीयत्वमां अने वह्नित्वमां रहेनारी प्रतियोगिताअवच्छेदकता तो ज महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताथी विशिष्ट थाय के जो वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगितानिरूपक महानसीयत्वमां अने वह्नित्वमां

भवेत्, नान्यत्र कुत्रचित्, न वा केवलतार्णत्वे केवलवह्नित्वे वा इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः तार्णत्व-वह्नित्वयोरेव वर्तमानत्वात् । तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता पूर्वमसकृद् यथा परिभावितं तथा वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे तार्णत्वे च वर्तते । तादृशप्रतियोगिता वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, एतत्प्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयातिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तते । तथा च या प्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतायां = प्रकृते वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च वर्तमाना भवेत्, तदतिरिक्तेषु न कुत्रापि वर्तमाना भवेत् सा प्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । अतः तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता-

●

રહેનારી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલ પ્રતિયોગિતા ત્રણ શરતમાંથી પાસ થાય.

(૧) તે પ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક હોય એટલે કે તે પ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ જે વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તે વહ્નિત્વમાં અને મહાનસીયત્વમાં - ઉભયમાં રહેવી જોઈએ.

(૨) તે પ્રતિયોગિતા પર્યાપ્તીય હોવી જોઈએ. મતલબ કે પ્રતિયોગિતાવચ્છેદકતાનું પર્યાપ્તિસંબંધથી અધિકરણ લેવાનું. અને,

(૩) તે પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોવી જોઈએ. એટલે કે તે પ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતા અને અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે જ ધર્મથી અવચ્છિન્ન હોવી જોઈએ.

વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિત્વ-મહાનસીયત્વઉભયનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા આ ત્રણેય શરતમાંથી પાસ થઈ શકે છે.

(૧) વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ જે વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તે વહ્નિત્વ અને મહાન-

वच्छेदकताद्वितयवृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । ततश्च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्ववह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वस्य च सत्त्वात् तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्ववह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति वह्नितार्णाभावोऽपि धर्तव्यः, तदधिकरणे च 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्याकारकज्ञानस्वरूपे तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः । तथा च सर्वेषु अपि लक्षणेषु त्रौकतेऽव्याप्तिः युगपदिति त्यक्तव्यान्येव इमानि सर्वाणि लक्षणानि इति ।

सीयत्व - आ बन्नेमां रहे छे. माटे, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता तरीके वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगितानिरूपक प्रतियोगिताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता लई शकाय.

(२) वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगिताअवच्छेदकता बे छे - (i) वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताअवच्छेदकता अने (ii) महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिताअवच्छेदकता. आ बन्ने प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता प्रस्तुतमां लीधेली होवाथी ते प्रतियोगिता पर्याप्तीय पण कहेवाशे ज. कोई एकाद प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता होय तो बराबर छे ते प्रतियोगिता पर्याप्तीय न कहेवाय. प्रस्तुतमां पण ते ज रीते जो वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगिताअवच्छेदकता महानसीयत्व, वह्नित्व अने घटत्व - आ त्रणमां रहेती होत अने तेमांथी फक्त महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली अने वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता लेवामां आवे तो ते प्रतियोगिता पर्याप्तीय न कहेवाय, परंतु ज्यारे वह्निमहानसीयअभावीयप्रतियोगिताअवच्छेदकता बे ज होय त्यारे ते बन्ने प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता पर्याप्तीय कहेवाय ज.

(३) आ प्रतियोगिता शुद्धप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेनारी ज छे. महानसीयत्ववृत्तितावच्छिन्न प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली के वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्न प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली नहीं. माटे, आ प्रतियोगिता महानसीयत्ववृत्तितावैशिष्ट्य, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य वगेरे कोई धर्मोथी अवच्छिन्न नथी. मात्र प्रतियोगिता अने अवच्छेदकतात्व

- આ બે ધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, આ પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત થશે જ.

❋ વહ્નિમહાનસીયઅભાવનું લક્ષણાનુસારે ગ્રહણ શક્ય ❋

આમ, વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભય-વૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તેમાં રહેલ પ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવ-ચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત થશે. માટે,

→ વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વઉભયવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનું અધિકરણ થઈ જશે. માટે,

વિ → વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-
ના અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતા-
ભા ભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅધિકરણથી નિરૂપિત થઈ જશે.

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્નઅવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ પણ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વ જ છે - આ વાત પૂર્વે જોઈ ગયા છીએ.

આ રીતે, વહ્નિમહાનસીયઅભાવીયપ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિત થઈ જવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિમહાનસીયઅભાવ લઈ શકાશે.

⁎ વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ દુર્વાર ⁎

પૂર્વે જણાવ્યું જ હતું કે, '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन**

महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ જે '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - આવા પ્રકારના જ્ઞાનમાં રહે છે તે જ્ઞાનમાં વહ્નિમહાનસીય વિષય ન બનતા હોવાથી વિષયિતાસંબંધથી વહ્નિમહાનસીય તે જ્ઞાનમાં ન રહે. તેનો અભાવ રહી જાય. આમ, વહ્નિમહાનસીયઅભાવનું અધિકરણ જે '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - આવા પ્રકારનું જ્ઞાન તેમાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય ન થાય, અવ્યાપ્તિ દુર્વાર બને.

જો આ રીતે સ્પષ્ટતયા '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत् तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી જ શકાય છે તો પછી '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ બતાવવાની જરૂરત શી પડી ? જો કે નૂતન સ્થલમાં જે અવ્યાપ્તિ દર્શાવી છે તેમાં કોઈ ગૌરવ નથી કે કોઈ તકલીફ પણ નથી. છતાં આ તો સહજ જિજ્ઞાસા છે કે - 'શું '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી નથી શકાતી, માટે '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ દર્શાવી કે પછી વિશેષ કારણ વિના જ નવા સ્થલે અવ્યાપ્તિ દર્શાવી' - આ બન્નેમાંથી કયો વિકલ્પ સ્વીકારો છો ?

વિ ના ભ્રા

·:· મહાનસીયવહ્નિ સાધક સ્થલે પણ અવ્યાપ્તિ શક્ય ·:·

ઉત્તર :- ભાગ્યશાળી ! તમારી વાત ચોક્કસ સાચી છે. '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં તમે બતાવ્યું તે રીતે વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવે જ છે. છતાં ગ્રંથકારે જે તાર્ણવહ્નિસાધ્યક સ્થલ લીધું છે તે દોષરૂપ નથી. સૌ પ્રથમ બે સ્થલ વચ્ચેની ભેદરેખા સ્પષ્ટ કરો - મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલમાં મહાનસીયત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા સખંડઉપાધિમાં વૃત્તિ હોવાથી મહાનસીયત્વત્વથી અવચ્છિન્ન = સાવચ્છિન્ન છે અને વહ્નિત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતા શબ્દતઃ અનુલ્લિખ્યમાન જાતિમાં રહેતી હોવાથી નિરવચ્છિન્ન છે. મતલબ કે વહ્નિત્વત્વ વગેરે ધર્મથી અવચ્છિન્ન નથી. આમ, પ્રસ્તુત સ્થલમાં એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સાવચ્છિન્ન છે અને એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા નિરવચ્છિન્ન છે.

❀ બે સ્થળ વચ્ચેનો તફાવત ❀

જ્યારે '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्**

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **नन्वि**ति प्रश्ने, **अत्र** = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयाव-

●

- આ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા બે છે - (૧) તાર્ણત્વનિષ્ઠ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા, (૨) વહ્નિત્વનિષ્ઠ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા - આ બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા શબ્દતઃ અનુલ્લિખ્યમાન જાતિમાં રહેલ છે. મહાનસીયત્વ સખંડઉપાધિ છે. જ્યારે તાર્ણત્વને જાતિ માનવામાં આવેલ છે. વહ્નિત્વ તો જાતિ છે જ. માટે, પ્રસ્તુત બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા નિરવચ્છિન્ન છે. કોઈ એક પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સાવચ્છિન્ન નથી. આમ, પૂર્વેના સ્થલની બે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા વિષમ છે. જ્યારે આ સ્થળની બન્ને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતા સમ છે.

પૂર્વે જે 'સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવિશિષ્ટભિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત.....' ઈત્યાદિ લક્ષણ બતાવ્યું હતું તે લક્ષણ પ્રમાણે '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિમહાનસીયઅભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાતી ન હતી. માત્ર '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** - આ સ્થલમાં વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાતી હતી. આ વાત પૂર્વે ચર્ચી ગયા છીએ.

ટૂંકમાં, મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલને છોડી તાર્ણવહ્નિસાધ્યક સ્થલને લેવાનું કોઈ દેખીતું કારણ છે નહીં. પરંતુ, મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલ કરતા તાર્ણવહ્નિસાધ્યક સ્થલ હમણાં બતાવ્યું તે રીતે ઘણું સારું છે, જૂદું છે. માટે, તેનું ગ્રહણ કરેલું હોય તેવું સંભવી શકે. અવ્યાપ્તિ તો બન્ને સ્થલમાં આવે જ છે. આ હકીકત ભૂલવી નહીં.

મૂળ વાત તો એ છે કે આ બે અવ્યાપ્તિ તો આવે જ છે તે અવ્યાપ્તિને દૂર કેવી રીતે કરશો ? તમારું લક્ષણ આ બે અવ્યાપ્તિથી દુષ્ટ છે - તે જ મુખ્ય વાત છે. માટે, તમારું લક્ષ્ય આ બે અવ્યાપ્તિને દૂર કરવા ઉપર કેન્દ્રિત કરો.

વાત એ જ, શબ્દો ગ્રંથકારના

शब्दार्थ :- प्रश्न :- ભાઈ ! તાર્ણવહ્નિ જ્યારે વિષયિતાસંબંધથી સાધ્ય હશે. અને તજ્જ્ઞાનત્વરૂપ સદ્હેતુ હશે. ત્યારે વહ્નિતાર્ણાભાવને લઈને અવ્યાપ્તિ આવશે. કારણ કે આ

नन्वत्र *तार्णवह्नेर्विषयितया साध्यतायां तज्ज्ञानत्वे सद्धेतौ वह्नि-तार्णाभावमादायाऽव्याप्तिः, प्रतियोगित्व-साध्यत्वयोः समानधर्म्मावच्छिन्न-त्वा**दिति चेत् ?***

●

च्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणे '**अव्याप्तिः**' इत्यत्रान्वयः । कुत्र स्थले इत्याह - **तार्णवह्नेः विषयितया** = विषयितासम्बन्धेन **साध्यतायां तज्ज्ञानत्वे सद्धेतौ**, अर्थात् पूर्वोक्ते 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र, अत्र तज्ज्ञानत्वं यदि 'अयं घटः' - इत्यादिज्ञाननिष्ठं गृह्यते, तदा स्थलमिदमसद् भवेत्, ततश्च तत्र लक्षणाऽसमन्वयेऽपि न क्षतिः स्यादित्युक्तं **सद्धेतौ** इति, तथा च तज्ज्ञानत्वम् 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाननिष्ठमेव ग्राह्यम्, तदैव तज्ज्ञानत्वस्य सद्धेतुत्वसम्भवात्, ततश्च तत्र **वह्नितार्णाभावमादाय** स्यादेव **अव्याप्तिः**, लक्षणाऽसमन्वयादिति ।

अव्याप्तिहेतुमाह - **प्रतियोगित्व-साध्यत्वयोः समानधर्म्मावच्छिन्नत्वात्।** अर्थाद् वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगिता प्रकृतस्थलीयसाध्यता च तार्णत्व-वह्नित्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना इति तार्णत्व-वह्नित्वलक्षणसमानधर्मावच्छिन्ना । तदतिरिक्तेनाऽनवच्छिन्ना इति तार्णत्व -वह्नित्वलक्षणसमानधर्मावच्छिन्नत्वम् । अत्र धर्मनिष्ठं समानत्वं सङ्ख्यापेक्षं स्वरूपापेक्षञ्च बोध्यम् । तेन च केवलसङ्ख्यापेक्षसमानत्वविशिष्टेन धर्मेणाऽवच्छिन्नत्वेऽपि केवलस्वरूपापेक्ष-

●

સ્થલમાં સાધ્યતા તાર્ણત્વથી અને વહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીય પ્રતિયોગિતા પણ તાર્ણત્વથી અને વહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. (આનાથી, લક્ષણ પ્રમાણે કેવી રીતે અવ્યાપ્તિ આવશે તે ભાવાર્થમાંથી સમજી લેવું. સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે - સાધ્યતા અને પ્રતિયોગિતા સમાનધર્મથી અવચ્છિન્ન હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. અને વહ્નિતાર્ણાભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીયઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થશે. માટે યથોક્ત લક્ષણનો સમન્વય થઈ જવાથી અવ્યાપ્તિ આવશે.)

ઉત્તર - આ પ્રમાણે જો તમે કહેતા હો તો...

समानत्वविशिष्टेन धर्मेणाऽवच्छिन्नत्वेऽपि साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः न अव्याप्त्यापत्तिः । यथा धर्मद्वयेनाऽवच्छिन्ना प्रकृततार्णत्व-वह्नित्वावच्छिन्ना साध्यता, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिताऽपि महानसीयत्व-वह्नित्वावच्छिन्ना इति धर्मद्वयावच्छिन्ना स्यादेव, किन्तु न तमादायाऽव्याप्तिः सम्भवति, एवं महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः प्रकृतसाध्यतायाश्च वह्नित्वलक्षणसमान-धर्मावच्छिन्नत्वेऽपि न तमादायाऽव्याप्तिः सम्भवति । तथा च यदि साध्यत्व-प्रतियोगित्वोभयं सङ्ख्यापेक्ष-स्वरूपापेक्षसमानत्वविशिष्टधर्मावच्छिन्नं भवेत् तदा तादृशस्थलेऽव्याप्तिः भवेदिति नियमाङ्गीकारे नास्त्यापत्तिः, अर्थाद् यावन्तः ये च धर्माः साध्यत्वस्यावच्छेदकाः तावन्तः ते च धर्माः प्रतियोगितायाः, अप्यवच्छेदकाः, तादृशाऽभिप्रेताऽभावाधिकरणे च हेतुः वृत्तिः तदा अव्याप्तिरपि वज्रलेपायिता, प्रकृते साध्यत्वावच्छेदके द्वे वह्नित्व-तार्णत्वलक्षणे, वह्नितार्णा-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकेऽपि ते तावती च इति अव्याप्तिः वज्रलेपायिता, वह्नितार्णाभावाधिकरणे हेतोः वृत्तित्वात् । यत्र च एतादृशं साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वं स्यात्, तत्र अभिप्रेताभावीयप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्व-न्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एवेति भवति अव्याप्तिः ***इति दिक्*** ।

अत्रोत्तरमाह - **इति चेन्नेत्यादिना** । उत्तरग्रन्थस्यायमाशयः - यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेद-कताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरू-पकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-

❋ અવ્યાપ્તિનું નિવારણ : ઉત્તરપક્ષ ❋

ઉત્તરપક્ષ :- (ન.) મહાશય ! આ અવ્યાપ્તિનું નિરાકરણ પૂર્વે અમે તમને દેખાડી જ ગયા છીએ. બહુ સરળ છે - આનું નિરાકરણ. હમણાં આ લક્ષણની અને અવ્યાપ્તિની વાત છોડો. સૌ પ્રથમ એક પ્રશ્નનો જવાબ આપો કે - તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ એક કે જુદા જુદા ? જો એક તો એનો અર્થ એ થાય કે તાર્ણવહ્નિઅભાવ જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં વહ્નિતાર્ણઅભાવ હોય જ અને જ્યાં જ્યાં વહ્નિતાર્ણઅભાવ હોય ત્યાં ત્યાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ હોય જ.

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेण 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नितार्णाभावः तदैव धर्तुं शक्यते, यदा वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्व-गतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वञ्च स्याताम् ।

अत्र वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचिदिति तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते एव । किञ्च प्रकृते यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व

●

જેમ કે ઘટ અને કંબુગ્રીવાદિમાન્ - બે એક જ વસ્તુ છે. અભિન્ન વસ્તુ છે. માટે, જ્યાં જ્યાં ઘટ છે ત્યાં ત્યાં કંબુગ્રીવાદિમાન્ છે જ. અને જ્યાં જ્યાં કંબુગ્રીવાદિમાન્ છે ત્યાં ત્યાં ઘટ છે જ. અરે ! ઘટ અને કંબુગ્રીવાદિમાન્ એક હોય તો બે સાથે જ રહે ને !

❄ तार्णवह्निअभाव - वह्नितार्णाभाव - બન્ને જુદા ❄

જેમ ઘટાભાવ અને ઘટાભાવાભાવાભાવ - આ બન્ને એક છે તો જ્યાં ઘટાભાવ હોય તો ત્યાં ઘટાભાવાભાવાભાવ હોય જ. અને જ્યાં ઘટાભાવાભાવાભાવ હોય ત્યાં ઘટાભાવ હોય જ. ઘટાભાવ હોય ને ઘટાભાવાભાવાભાવ ન હોય કે ઘટાભાવાભાવાભાવ હોય ને ઘટાભાવ ન હોય - તેવું બને નહીં.

ઘટ હોય ને કંબુગ્રીવાદિમાન્ ન હોય કે કંબુગ્રીવાદિમાન્ હોય ને ઘટ ન હોય - આવું શક્ય નથી. કારણ કે ઘટાભાવ અને ઘટાભાવાભાવાભાવ તથા ઘટ અને કંબુગ્રીવાદિમાન્ - આ પદાર્થો અભિન્ન છે તેથી જો તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણાભાવ એક હોય તો જ્યાં જ્યાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ હોય ત્યાં ત્યાં વહ્નિતાર્ણાભાવ હોવો જ જોઈએ. જ્યાં જ્યાં વહ્નિતાર્ણાભાવ હોય ત્યાં ત્યાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ હોવો જ જોઈએ. તે જ રીતે જ્યાં જ્યાં

-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति, अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिवेशेऽपि तार्णत्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः एव तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेद-कतादिरूपयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण अवच्छेदकतात्वन्यून-वृत्तिसाध्यत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण च ग्राह्यत्वाद् यत्किञ्चित्साध्यत्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानव-च्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व -वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यादिति नात्र विवादः, किन्तु तादृशतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयो-गितानिरूपकपर्याप्तीयत्वं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितायां भवेत् तदैव वह्नितार्णाभावः धर्तुं शक्यते इति तदेव विचारणीयम्।

ननु किमत्र विचारणीयत्वम् ? स्पष्टमेव यत् तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयत्वं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते एव, यतः यत्र प्रतियोगितावच्छेदकतादिकं वह्नित्वे तार्णत्वे चैव वर्तमानं भवेत्, इतरस्मिन् अवर्तमानं

●

तार्णवह्निअभाव न होय त्यां त्यां वह्नितार्णअभाव पण न ज होय अने जयां जयां वह्नितार्णअभाव न होय त्यां त्यां तार्णवह्निअभाव न ज होवो जोईए. मतलब के तार्णवह्निअभाव होय अने वह्नितार्णअभाव न होय - तेवुं न बनवुं जोईए. तथा वह्नितार्णअभाव होय अने तार्णवह्निअभाव न होय - तेवुं न बनवुं जोईए.

परंतु, वह्नितार्णअभाव अने तार्णवह्निअभावना केसमां आवुं कशुं ज शक्य बनतुं नथी. आमांनी एक पण शरत पळाती नथी. ते आ रीते - (एक स्पष्टता के आ तार्णवह्नि-अभाव अने वह्नितार्णअभाव - बन्ने अभाव विषयितासम्बन्धअवच्छिन्नप्रतियोगिताक छे एे लक्षमां राखी आगळनुं निरूपण जोवुं.)

❀ बन्ने अभाव वच्चे अभेद अशक्य ❀

'तार्णवह्निः अत्र वर्तते' - आ ज्ञानमां वह्नितार्णअभाव रहे छे, परंतु तार्णवह्निनो अभाव नथी रहेतो. कारण के तार्णवह्नि तेमां विषयितासंबंधथी रहे छे. ज्यारे आ ज्ञानमां वह्नितार्ण विषय बनतुं न होवाथी विषयितासंबंधथी वह्नितार्ण आ ज्ञानमां न रही शके.

भवेत्, अर्थात् तार्णत्व-वह्नित्वोभयपर्याप्तं भवेत् तत्र तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता स्यादेव । वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्ता, नान्यत्र इति वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता स्यादेवेति उक्तमेव पूर्वम् ***इति चेत्*** ?

न, उक्तं खलु, अयुक्तं तु उक्तम्, न हि तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् पर्याप्तत्वमात्रेण वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीयप्रतियोगिता भवेत्, किन्तु यदि वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् तदैव वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशप्रतियोगिता स्यात्। तदपि तदैव सम्भवति यदा तार्णत्व-वह्नित्वोभयावच्छिन्ना तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता भवेत् । प्रकृतसाध्यता तु तार्णत्व-वह्नित्वोभयेनाऽवच्छिन्ना वर्तते, किन्तु वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता न तार्णत्व-वह्नित्वोभयेन अवच्छिन्ना, किन्तु वह्नित्व-तार्णत्वो-भयेनैवाऽवच्छिन्ना ।

●

तथा '**वह्नितार्णम् अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં માત્ર વહ્નિતાર્ણ જ વિષય બને છે, તાર્ણવહ્નિ નહીં. માટે, વિષયિતાસંબંધથી વહ્નિતાર્ણ જ આ જ્ઞાનમાં રહી શકે, તાર્ણવહ્નિ નહીં. એટલે કે આ જ્ઞાનમાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ રહે છે, કિંતુ વહ્નિતાર્ણાભાવ નથી રહેતો.

આ રીતે (૧) જ્યાં (= '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં) વહ્નિતાર્ણઅભાવ રહે છે, ત્યાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ પણ રહે જ - આવું કહી ન શકાય.

(૨) જ્યાં જ્યાં (= '**वह्नितार्णम् अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં) તાર્ણવહ્નિઅભાવ રહે છે ત્યાં ત્યાં વહ્નિતાર્ણઅભાવ પણ રહે જ - આવું કહી ન શકાય.)

(૩) જ્યાં જ્યાં (= **तार्णवह्निः अत्र वर्तते** - આ જ્ઞાનમાં) તાર્ણવહ્નિઅભાવ ન રહે ત્યાં ત્યાં વહ્નિતાર્ણઅભાવ પણ ન રહે - આ પ્રમાણે કહી ન શકાય.

(૪) જ્યાં જ્યાં (= **वह्नितार्णम् अत्र वर्तते** - આ જ્ઞાનમાં) વહ્નિતાર્ણઅભાવ ન રહે ત્યાં ત્યાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ પણ ન રહે - આ પ્રમાણે પણ કહી શકાતું નથી.

ટૂંકમાં, તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ એક નથી. આ વાત તો સ્વીકારવી

न च अहो ! का बुद्धिशीलता भवताम् ? तार्णत्व-वह्नित्वोभयमुच्यताम्, वह्नित्व -तार्णत्वोभयं वा ? को विशेषः ? ***इति वाच्यम्***, यतः महदन्तरम् । तिष्ठतु तावत् तत्कथा, आदौ उच्यताम् - विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः वह्नितार्णाभावश्चैकः एवाऽभ्युपगम्यते भिन्नौ वा ? आद्यः न हृद्यः, असम्भवात्। न हि तार्णवह्न्यभाव-वह्नि-तार्णाभावयोरैक्यं कश्चित् प्राज्ञः अङ्गीकुर्यात् । यतः प्रकृते विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः, वह्नितार्णाभावश्च गृह्येते, यदि तौ अभावौ अभिन्नौ भवेताम्, तदा यत्र यत्र तार्णवह्न्यभावः तत्र तत्र वह्नितार्णाभावः, यत्र यत्र च वह्नितार्णाभावः तत्र तत्र तार्णवह्न्यभावः स्यादेव, यत्र यत्र च तार्णवह्न्यभावाभावः अर्थाद् विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निः तत्र तत्र वह्नितार्णाभावाभावः अर्थाद् विषयितासम्बन्धेन वह्नितार्णं स्यादेव, यत्र यत्र च वह्नितार्णाभावाभावः अर्थाद् विषयितासम्बन्धेन वह्नितार्णमस्ति तत्र तत्र तार्णवह्न्यभावाभावः अर्थात् तार्णवह्निः विषयितासम्बन्धेन स्यादेव, तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोरैक्यात् ।

यथा घटाभाव-कम्बुग्रीवादिमदभावौ अभिन्नौ इति यत्र यत्र घटाभावः तत्र तत्र कम्बु-ग्रीवादिमदभावः विद्यते एव, भूतलादौ घटाभावसत्त्वे कम्बुग्रीवादिमद्वृत्तित्वस्याऽत्यन्तमसम्भवात्, यत्र यत्र च कम्बुग्रीवादिमदभावः तत्र तत्र घटाभावः स्यादेव। यत्र यत्र न घटाभावः =

જ રહી. તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ છૂટા તો જ પડી શકે કે જો તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા જુદી - જુદી પડે. કારણ કે પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના અભાવનો ભેદ થવો શક્ય નથી. જેમ કે ઘટાભાવ અને કંબુગ્રીવાદિમદ્ભાવ જુદા - જુદા નથી. કારણ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ ઘટમાં રહે છે અને કંબુગ્રીવાદિમદભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ ઘટમાં રહે છે - બન્ને પ્રતિયોગિતાઓ એક જ છે. પ્રતિયોગિતા એક છે. માટે, અભાવ પણ એક જ છે. જ્યારે ઘટાભાવ અને પટાભાવ એક નથી. કારણ કે ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ઘટમાં રહે છે અને પટાભાવીયપ્રતિયોગિતા પટમાં રહે છે -- બન્ને પ્રતિયોગિતાઓ એક નથી. માટે, ઘટાભાવ અને પટાભાવ પણ એક સંભવી ન શકે. તેથી નક્કી થાય કે - પ્રતિયોગિતા બદલાય તો જ અભાવ બદલાય. પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના = પ્રતિયોગિતાના બદલાવ વિના = પ્રતિયોગિતા ન બદલાય તો અભાવનો ભેદ = અભાવનો બદલાવ શક્ય નથી = અભાવ ન બદલાય.

વહ્નિતાર્ણઅભાવ અને તાર્ણવહ્નિઅભાવ બે જુદા-જુદા છે - એ હકીકત છે. વહ્નિતાર્ણ-

घटः विद्यते तत्र तत्र कम्बुग्रीवादिमदभावोऽपि न स्यादेव, अर्थात् कम्बुग्रीवादिमान् स्यादेव। यत्र यत्र च कम्बुग्रीवादिमदभावो न विद्यते तत्र तत्र घटाभावोऽपि नैव विद्यते, अर्थात् कम्बुग्रीवादिमान् यत्र विद्यते तत्र घटः विद्यते एव । एवं तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोः न सम्भवति, यतः अत्र तार्णवह्निः इत्येतज्ज्ञाने वह्नितार्णाभावः विषयितासम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिताकः वर्तते, तत्र तार्णवह्न्यभावः नास्ति एव, 'अत्र वह्नितार्णम्' - इत्येतज्ज्ञाने विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः विद्यते, तत्र वह्नितार्णाभावः न विद्यते। एवं तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोः ऐक्यं न सम्भवति ।

'अस्तु, मास्तु ऐक्यं तयोः, ततः प्रकृते किमायातम् ?' इति नैव वाच्यम्, तार्णवह्न्यभाव -वह्नितार्णाभावयोः भेदे तादृशाऽभावीयप्रतियोगितयोः भेदोऽपि अवश्यमभ्युपेयः, प्रतियोगिताभेदं विनाऽभावभेदाऽसम्भवः, न हि एकप्रतियोगिताकमभावद्वितयं सम्भवति, यथा घटाभाव -पटाभावयोः भेदे तदीया प्रतियोगिताऽपि भिन्ना एव ।

न च घटाभावप्रतियोगिताधिकरणविधया पटाभावप्रतियोगिताधिकरणविधया च घट -पटौ भिन्नौ प्राप्येते, तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोः प्रतियोगिताधिकरणविधया न भिन्न -भिन्नौ धर्मौ पदार्थौ वा प्राप्येते, तृणजन्यवह्निरेव तार्णवह्न्यभावप्रतियोगिताधिकरणविधया

અભાવ અને તાર્ણવહ્નિઅભાવ જુદા જો હોય તો તેની પ્રતિયોગિતા પણ જુદી હોવી જ જોઈએ. જો પ્રતિયોગિતા જુદી ન હોય તો અભાવ બદલાય નહીં. તે સિદ્ધાંત આપણે હમણાં જ દૃષ્ટાંત સાથે જોઈ લીધો છે.

✲ प्रतियोगिताना अधिकरण जुदा केवी रीते ? प्रश्न ✲

प्रश्न :- અરે ભાઈ ! તમારો સિદ્ધાંત તો સાચો. પણ પ્રસ્તુતમાં તેને લાગુ કેવી રીતે પાડવો ? કારણ કે ઘટાભાવ અને પટાભાવ - આ બન્નેની પ્રતિયોગિતા અલગ-અલગ અધિકરણમાં રહે છે. માટે, તે ભિન્ન-ભિન્ન હોઈ શકે. જ્યારે તાર્ણવહ્નિઅભાવીય અને વહ્નિતાર્ણાભાવીય પ્રતિયોગિતા તો એક જ અધિકરણમાં રહે છે. તેને કેવી રીતે છૂટી પાડવી ?

કહેવાનો આશય એ છે કે - તમે જણાવ્યું તે મુજબ પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના અભાવનો ભેદ ન થાય. માટે જ્યાં અભાવનો ભેદ હોય ત્યાં પ્રતિયોગિતાનો ભેદ હોય

वह्नितार्णाभावप्रतियोगिताधिकरणविधया च प्राप्यते इति कथं प्रतियोगिताभेदः अनुसर्तव्यः ? ***इति वाच्यम्***;

संयोगेन यत्र तार्णवह्निः विद्यते तत्र संयोगेन वह्नितार्णं विद्यते, यत्र संयोगेन वह्नितार्णं तत्र संयोगेन तार्णवह्निः विद्यते एव, यत्र च तार्णवह्न्यभावः संयोगसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिताकः तत्र संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः वह्नितार्णाभावः विद्यते एव, यत्र संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः वह्नितार्णाभावः तत्र संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः विद्यते इति तार्णवह्नि-वह्नितार्णयोः तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोः संयोग-सम्बन्धसापेक्षैक्यसम्भवेऽपि विषयितासम्बन्धापेक्षैक्याऽसम्भवात्, विषयितासम्बन्धेन वह्नितार्णाभावा-धिकरणे तार्णवह्न्यभावाधिकरणे च तार्णवह्न्यभावस्य वह्नितार्णाभावस्य च तार्णवह्न्यधिकरणे वह्नितार्णाधिकरणे च वह्नितार्णस्य तार्णवह्नेश्च असत्त्वात् । तथा च विषयितासम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिताकवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता वह्नितार्णे एव स्यात्, न तार्णवह्नौ, तार्णवह्न्यभावीय-प्रतियोगिता च तार्णवह्नौ एव स्यात्, न वह्नितार्णे इति प्रतियोगिताभेदः अवश्यं सिध्येत् ।

●

જ. જેમ કે ઘટાભાવ અને પટાભાવ - આ બન્ને અભાવની પ્રતિયોગિતા ક્રમશઃ ઘટમાં અને પટમાં રહે છે. માટે, બન્ને અભાવની પ્રતિયોગિતા ભિન્ન-ભિન્ન છે. તેથી, અભાવ પણ જુદા જુદા છે. ઘટાભાવની અને પટાભાવની વાત હોય તો આ તર્ક બરાબર છે. પરંતુ તાર્ણવહ્નિ-અભાવમાં અને વહ્નિતાર્ણઅભાવમાં આ તર્ક લાગુ પડી શકતો નથી. કારણ કે તમે હમણાં જ જણાવ્યું તે મુજબ તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ જુદા - જુદા છે જ, પરંતુ તેની પ્રતિયોગિતા જુદી - જુદી નથી પડી શકતી. તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહે છે તાર્ણવહ્નિમાં અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહે છે વહ્નિતાર્ણમાં. બન્ને એક જ છે ને ! તાર્ણવહ્નિ કહો કે વહ્નિતાર્ણ - અર્થ તો એક જ છે. તૃણજન્ય વહ્નિમાં જ તે બન્નેની પ્રતિયોગિતા રહેશે. એક જ વસ્તુમાં રહેનારી બે પ્રતિયોગિતા ભિન્ન - ભિન્ન કેવી રીતે હોઈ શકે ?

ઉત્તર :- થોડી બુદ્ધિ કસો. જો તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણાભાવ એક ન હોય તો તાર્ણવહ્નિ અને વહ્નિતાર્ણ એક કેવી રીતે હોય ? જે તર્કથી તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણાભાવ છૂટા છે - એમ સાબિત કર્યું તે જ તર્કથી વહ્નિતાર્ણ અને તાર્ણવહ્નિ છૂટા પડી જ જશે. ભિન્ન અધિકરણમાં રહેલી પ્રતિયોગિતા પણ આ રીતે છૂટી પડી જ જશે. આમાં

प्रतियोगिताभेदसिद्धौ तदवच्छेदकभेदोऽपि अवश्यमनुसर्तव्यः, यतः प्रतियोगिताभेदे प्रतियोगितावच्छेदकभेदाऽवश्यम्भावात् । तथा च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकं यत् तार्णत्व-वह्नित्वोभयं तदेव न वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकम्, यच्च वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकं तदेव न तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकम् । तार्णत्व-वह्नित्वोभय -वह्नित्व-तार्णत्वोभययोः भेदः एवमनुगन्तव्यः - यदा 'तार्णवह्निः' इत्येवमुच्यते तदा वह्निमुद्दिश्य तार्णत्वं विधीयते, 'वह्नितार्णम्' - इत्येवं यदोच्यते तदा तार्णमुद्दिश्य वह्नित्वं विधीयते इति पूर्वापरभावेन उद्देश्य-विधेयभावनिर्णयः । तथा च तार्णवह्नौ = तार्णत्वविशिष्टवह्नौ यत्

●

મોટી - અઘરી વાત શું છે ?

⁂ प्रतियोगिताअवच्छेदक भेद पण केवी रीते ? ⁂

प्रश्न :- પ્રતિયોગિતા ભિન્ન - ભિન્ન અધિકરણમાં રહે એટલા માત્રથી થોડી બદલાઈ જાય ? ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ૧૦૦૦ ઘડામાં રહે છે, આ બધાં ઘડા પણ જુદા - જુદા અધિકરણ સ્વરૂપ જ છે ને ! તો પછી તેમાં રહેતી પ્રતિયોગિતાને પણ ભિન્ન - ભિન્ન માનવી પડશે. પણ, એવું છે નહીં. નિયમ એ છે કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક બદલાય એટલે પ્રતિયોગિતા બદલાઈ જ જાય. હા ! અધિકરણ બદલાય એટલે પ્રતિયોગિતા બદલાય પણ ખરી, ન પણ બદલાય. કિંતુ જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મ બદલાય એટલે પ્રતિયોગિતા બદલાઈ જ જાય. એક ધર્મથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા એક કહેવાય. અલગ-અલગ ધર્મથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા એક ન હોય. એટલે ચેનલ એમ ગોઠવાય કે જો અભાવ બદલાય તો પ્રતિયોગિતા અવશ્ય બદલાય અને પ્રતિયોગિતા બદલાય એટલે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક પણ અવશ્ય બદલાય જ. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકના ભેદ વિના પ્રતિયોગિતા ન બદલાય અને પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના અભાવ ન બદલાય. ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા જુદા - જુદા ઘટમાં રહેતી હોવા છતાં તે માત્ર ઘટત્વ ધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે. માટે, ત્યાં પ્રતિયોગિતાભેદ કે અભાવભેદ માનવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. નિયમ એમ છે કે અભાવ બદલાય તો પ્રતિયોગિતા બદલાય જ. ઘટાભાવીયપ્રતિયોગિતા ઘટત્વથી અવચ્છિન્ન છે અને પટાભાવીય-પ્રતિયોગિતા પટત્વથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, બન્ને પ્રતિયોગિતા ભિન્ન-ભિન્ન સાબિત થાય છે. આથી, ઘટાભાવ - પટાભાવ - આ બે અભાવ વચ્ચેનો ભેદ ઉપપન્ન થાય છે.

પરંતુ પ્રસ્તુતમાં આ વાતનો મેળ જામતો નથી. કારણ કે તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા

तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वं तद् उद्देश्य-विधेयाभावानुसारेण भासते, वह्नितार्णे = वह्नित्वविशिष्टतार्णे वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वं तथैव भासते इति तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकविधया तार्णत्व-विशिष्टवह्नित्वं वर्तते, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकविधया वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वं भासते इति वाच्यम्, तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वयोः भेदेन प्रतियोगितावच्छेदक-भेदसिद्धिः इति प्रतियोगित्वाभावभेदौ उपपन्नौ । तथा च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता च न समानधर्मावच्छिन्ना इति स्थितम् ।

य शो ल ता

एतत्सिद्धौ च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च भिन्नं भिन्नमेव स्यात्, नैकम्, तादृशप्रतियोगितयोः असमानधर्मावच्छिन्नत्वात् । तद्भेदश्चैवं भवेत् - तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वम् । तार्णत्व-वह्नित्वोभयं वह्नित्व-तार्णत्वोभयञ्चोक्तरीत्या भिन्नं भिन्नमङ्गीकर्तव्यमिति यस्मिन् ज्ञाने तार्णत्व-वह्नित्वोभयं

●

તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વથી અવચ્છિન્ન છે તથા વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ વહ્નિત્વ અને તાર્ણત્વથી અવચ્છિન્ન છે. બન્ને પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક ધર્મ એક જ છે. અહીં ઉક્ત નિયમ ભાંગી પડે છે. કારણ કે તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ વચ્ચેનો ભેદ તો છે જ. અભાવનો ભેદ હોય તો પ્રતિયોગિતાનો પણ ભેદ હોવો જ જોઈએ. માટે, વહ્નિ-તાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનો અને તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનો પણ ભેદ માનવો જ પડે. સાથે એમ પણ નિયમ છે કે પ્રતિયોગિતાનો ભેદ હોય તો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકનો ભેદ થઈ જ જાય. વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનો અને તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાનો ભેદ માનવો હોય તો વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક જે (૧) તાર્ણત્વ અને (૨) વહ્નિત્વ - આ બન્ને અને તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક જે (૨) તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ - આ બન્ને - આ બે યુગ્મ વચ્ચે ભેદ હોવો જરૂરી છે. પણ, સ્પષ્ટ હકીકત એ છે કે આ બન્ને યુગ્મ વચ્ચે ભેદ છે જ નહીં. જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકનો ભેદ ન હોય તો પ્રતિયોગિતાનો ભેદ ન સંભવે, પ્રતિયોગિતાનો ભેદ ન હોય તો અભાવનો ભેદ ન સંભવે. કોકળું આખું ગૂંચવાયેલું છે. કરશો શું ? આખા અમારા પ્રશ્નનો સારાંશ -

वि ना श्रा

भासते तस्मिन् ज्ञाने वह्नित्व-तार्णत्वोभयं भासेतैवेति न नियमः, एतदुभयद्वितयमपि भिन्न-भिन्नज्ञानविषयम् । पूर्वोक्तरीत्या तार्णत्व-वह्नित्वादेः जातित्वेन न तत्र द्वित्वसङ्ख्या गुणरूपा विद्यते, किन्तु अपेक्षाबुद्धिविशेषविषयतारूपा विद्यते इति तार्णत्व-वह्नित्वोभयसापेक्षा या अपेक्षाबुद्धिः तद्विषयता वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्मिन् न भवेत्, वह्नित्व-तार्णत्वोभयसापेक्षा या अपेक्षाबुद्धिः तद्विषयता तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् न भवेत् । ततश्च भिन्न-भिन्नापेक्षाबुद्धि-विषयता तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्मिन् च वर्तते इति तादृशविषयतारूपा द्वित्वसङ्ख्याऽपि भिद्यते एवेति न तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वञ्चैकम् । तथा च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रति-योगितावच्छेदकतायां न विद्यते एव, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावच्छे-दकवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तार्णवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव भवेदिति अङ्गीकर्तव्यमेव ।

य शो ल ता

●

❋ प्रस्तुत बे अभावीय प्र.अवच्छेदकनो भेद अशक्य ❋

(१) अभावभेदे प्रतियोगिताभेद - आ नियम छे.

(२) प्रतियोगिता अधिकरणभेदे भिन्न थाय - ते जरूरी नथी. परंतु प्रतियोगिता-अवच्छेदकभेदे अवश्य बदलाय. अथवा तो

प्रतियोगिता अधिकरणभेदे भिन्न थाय - आ नियम होय तो पण प्रतियोगिता बदलाय एटले प्रतियोगिताअवच्छेदके तो बदलावुं ज रह्युं. प्रतियोगिताअवच्छेदक एक होय अने प्रतियोगिता बदलाई जाय तेवुं न बने. आम,

वि ना भा

(१) अभावभेदे प्रतियोगिताभेद,

(२) प्रतियोगिताभेदे प्रतियोगिताअवच्छेदकभेद.

प्रस्तुतमां,

(१) वह्नितार्णअभाव अने तार्णवह्निअभाव - आ बन्ने वच्चे भेद छे. माटे, वह्नितार्णअभावीय अने तार्णवह्निअभावीय प्रतियोगिता वच्चे भेद होवो अनिवार्य छे. अने (२) वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगिता अने तार्णवह्निअभावीयप्रतियोगिता वच्चे भेद होय तो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगिताअवच्छेदक अने तार्णवह्निअभावीयप्रतियोगिता-

प्रकृते तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितासमाना साध्यता वर्तते, अर्थाद् वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगिता-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितयोः यत् सिद्धं तत्साध्यता-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित-योरपि सिध्यति, तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावत् प्रकृतसाध्यतायाः अपि तार्णत्व-वह्नित्वोभयेन = तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वं भवेत्, न चैतदुभयमपि समानम्, साध्यत्वस्य प्रतियोगित्वस्य च विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषयत्वं यथा सर्वैरङ्गीक्रियते तथा तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्य वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्य च विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषय-

●

અવચ્છેદક જે તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વ - તે વચ્ચે ભેદ હોવો અનિવાર્ય છે. પણ, તે છે નહીં. તો પછી અભાવભેદ કેમ સંભવે ?

❋ તાર્ણવહ્નિ - વહ્નિતાર્ણ વચ્ચેની ભેદરેખા ❋

ઉત્તર :- અહો બુદ્ધિકૌશલ્ય ! મહાશય ! જો આટલી સારી બુદ્ધિ પ્રશ્ન ઊઠાવવામાં લડાવી શકો છો તો પ્રશ્નના જવાબમાં પણ વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો ઉપયોગ કરો. આ પ્રશ્ન તો અમે તમને સામો પૂછી શકીએ છીએ. જુઓ, તાર્ણવહ્નિઅભાવ અને વહ્નિતાર્ણઅભાવ એક નથી, ભિન્ન - ભિન્ન છે. આ વાત તો તમે પણ સ્વીકારી જ લીધી છે. આ બન્ને અભાવને અભિન્ન તો તમે સ્વીકારતા જ નથી. માટે, તમારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકને જુદા - જુદા પાડવા જ રહ્યા. બીજો કોઈ વિકલ્પ નથી. હવે, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકને કેવી રીતે જુદા પાડવા તે વિચારવાનું છે. બહુ સ્પષ્ટ વાત છે - આમ ૧ અને ૨, ૨ અને ૧ - આ બે યુગ્મ વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી. પરંતુ ૧૨ અને ૨૧ વચ્ચે કેટલો આસમાન જમીનનો ફરક છે. ૧૨ માં ૧ અનન્તર ૨ છે. જ્યારે ૨૧ માં ૨ અનન્તર ૧ છે. મતલબ કે આનન્તર્યસંબંધથી ૧ વિશિષ્ટ ૨ = ૧૨ અને ૨ વિશિષ્ટ ૧ = ૨૧.

બસ, આ જ ગણિત વહ્નિતાર્ણ અને તાર્ણવહ્નિમાં લાગુ પાડવાનું છે. તાર્ણવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વવિશિષ્ટવહ્નિત્વમાં છે. અને વહ્નિતાર્ણાભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વવિશિષ્ટતાર્ણત્વમાં છે - આ પ્રમાણે તમારે સ્વીકારવું રહ્યું.

આ રીતે,

તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વવિશિષ્ટવહ્નિત્વ થશે અને વહ્નિતાર્ણા-

त्वमङ्गीकार्यमेव । ततश्च तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वाद् भिन्नमेव । अतः वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वरूपं साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं नैव स्यात्, तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वञ्च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं नैव भवेदिति तार्णवह्निनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां न सम्भवतीत्यङ्गीकर्तव्यमेव ।

साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्धौ साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं, प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च अभिन्ने कदापि न सम्भवतः, यतः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपक्रपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपम् = साध्यतावच्छेदकता यत्र पर्याप्त्या वर्तते तद्गता (= तत्पर्याप्ता) सङ्ख्या, एवमेव प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

भावीयप्रतियोगिताअवच्छेदक वह्नित्वविशिष्टतार्णत्व थशे. प्रतियोगिताअवच्छेदक स्पष्ट रीते भिन्न-भिन्न थई गया. प्रतियोगिताअवच्छेदक भिन्न-भिन्न, माटे प्रतियोगिता पण भिन्न-भिन्न. तार्णवह्निअभाव अने वह्नितार्णाभाव - आ बन्ने पण भिन्न-भिन्न थई शकशे, संगत थई शकशे.

❁ अभावभेदे प्रतियोगिताभेद ❁

आ रीते ज्यारे प्रतियोगिताअवच्छेदक भिन्न-भिन्न करवा पड्या त्यारे प्रतियोगिताअवच्छेदकता पण भिन्न-भिन्न थशे. आ प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेल अवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न जे प्रतियोगिता तन्निरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक रूप पण एक नहीं थाय. भिन्न-भिन्न थशे. अपेक्षाबुद्धिविशेषविषयता स्वरूप तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व छे. आ वात पूर्वे जणावी गया छीओ. मतलब के बुद्धि बदलाय एटले ते द्वित्व वगेरे संख्या बदलाई जाय. तार्णत्व - वह्नित्व अने वह्नित्व - तार्णत्व भिन्न-भिन्न बुद्धिना विषय बनता होवाथी तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व अने वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्व - आ बन्ने द्वित्व जुदा - जुदा थशे.

वच्छेदकरूपं नाम प्रतियोगितावच्छेदकता पर्याप्त्या यत्र वर्तते तत्रत्या सङ्ख्या एव । ततश्च साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वे साध्यतावच्छेदकता यत्र वर्तते, तत्र प्रतियोगितावच्छेदकता नैव स्यात्, अर्थात् साध्यतावच्छेदकता-प्रतियोगितावच्छेदकतयोः न सामानाधिकरण्यं समनियतत्वरूपमिति साध्यतावच्छेदकताधिकरणगतसङ्ख्या प्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणगतसङ्ख्यातो विभिद्यते एव, साध्यतावच्छेदकताधिकरण-प्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणयोरसमानत्वेन विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषयत्वस्याऽवश्यं कल्पनीयत्वात् । असमानयोः विभिन्नज्ञानविषयत्वं न्याय्यमेव। यदि साध्यतावच्छेदकताधिकरणं प्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणञ्च समानं स्यात्, ततः निश्चीयते यदुत यत् साध्यतावच्छेदकं तदेव प्रतियोगितावच्छेदकं वर्तते, यच्च प्रतियोगितावच्छेदकं तदेव साध्यतावच्छेदकं वर्तते इति साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वमेव स्यात् । ततश्च साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वे साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-

●

આ રીતે, તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. અને વહ્નિતાર્ણાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ થશે. મતલબ કે બન્ને અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ એક જ નથી, ભિન્ન-ભિન્ન છે. (આ વાત ઉપર વિસ્તૃત છણાવટ પૂર્વે કરી ગયા છીએ. માટે, પુનઃ એ બાબત ઉપર ચર્ચા નિરર્થક જણાવાથી છોડી દીધેલ છે.)

આટલું તો તમારે માનવું રહ્યું કે -

તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થાય અને વહ્નિતાર્ણાભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-પર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ થાય.

⁂ तार्णवह्निनिष्ठप्रतियोगितासमान प्रकृत साध्यता ⁂

આમાં જે તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા છે તેની જગ્યાએ પ્રસ્તુત સ્થલમાં સાધ્યતા ગોઠવી દો. કારણ કે તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા પણ તાર્ણવહ્નિમાં રહે. અને '**तार्णवह्निः**

नुयोगितावच्छेदकं रूपं प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च एकमेवाङ्गीकार्यम्। साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोश्च असमानधर्मावच्छिन्नत्वे साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपयोः भेदोऽपि अवश्यं स्यादेवेति सम्यग् विभावनीयम्।

ततश्च प्रकृते साध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वलक्षणाऽसमानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्ध्या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोरपि भेदसिद्धेः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता

●

अत्र वर्तते' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात् - આ સ્થલમાં સાધ્યતા પણ તાર્ણવહ્નિમાં રહે છે. માટે, આ બન્ને સાધ્યતાને અને પ્રતિયોગિતાને સમાન ન્યાય લાગુ પડશે. એટલે ઉપરોક્ત બન્ને વાક્ય ફરીથી રીપીટ કરીએ -

તાર્ણવહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. અને,

વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ છે.

આ બન્ને રૂપ જુદા-જુદા છે. તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહે, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં ન રહે. તથા વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહે. તાર્ણવહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતાનિરૂપિતઅવચ્છેદકતામાં નહીં - આટલું તો હવે નક્કી માનવું જ રહ્યું. આ રીતે અવ્યાપ્તિ પણ સરળતાથી નીકળી જશે.

❇ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ - જુદા જુદા ❇

પ્રસ્તુતમાં યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ. આ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિ-

वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना नैव स्यात् । प्रकृते साध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि च वर्तमानेन साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना गृह्यते, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयभिन्नेन चानवच्छिन्ना इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽ-वृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, ततश्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानु-योगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिः नैव भवति।

●

तत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकता-भिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअधिकरणनिरूपितत्व वह्नितार्णाभावीयप्रतियो-गितामां रहे तो ज वह्नितार्णाभाव लई शकाय.

→ वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितामां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अव-च्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअधिकरणनिरूपितत्व तो ज रहे के जो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोगिताअवच्छेदकता तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियो-गितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित-प्रतियोगिताथी विशिष्ट थई जाय.

→ वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोगिताअवच्छेदकता तो ज तार्णत्व -वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न -प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकता-अनिरूपितप्रतियोगिताथी विशिष्ट तो ज थाय के जो वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपक-प्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता निम्नोक्त त्रण शरतमांथी पास थाय -

(१) तार्णत्व - वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपक होय,

(२) पर्याप्तीय (= पर्याप्तिसंबंधअवच्छिन्न) होय अने

(३) निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्व-निष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित होय.

तथा च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्नत्वस्यैव सत्त्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तावच्छिन्नत्वस्याऽसत्त्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य वर्तमानत्वेऽपि पूर्वोक्तरीत्या यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति- धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते ।

●

❋ वह्नितार्णाभाव लेवा मथामण ❋

वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता पर्याप्तीय पण होय अने निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठअवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकताअनिरूपित पण होय. परंतु, तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपक न होय.

कारण के तादृशप्रतियोगितानुं अधिकरण एवी वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगिता-अवच्छेदकता मात्र वह्नित्व अने तार्णत्व उभयमां रही जाय एटला मात्रथी एनामां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकत्व रही न जाय. किंतु तादृशप्रतियोगिता-निरूपितअनुयोगिता ज्यां पण रहेती होय ते जो तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वथी विशिष्ट थाय तो ज तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकत्व तादृशप्रतियोगितामां रहे.

हमणां आपणे जोई गया के वह्नितार्णअभावीयप्रतियोगिताअवच्छेदकता वह्नित्व -तार्णत्वमां रहे छे. आ वह्नित्व-तार्णत्वमां वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्व ज रहे. तार्णत्व -वह्नित्वगतद्वित्व नहीं. माटे, तादृशप्रतियोगिताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपित-अनुयोगिता वह्नित्व-तार्णत्वमां ज रहेती होवाथी तादृशअनुयोगिताअवच्छेदक रूप पण वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्व ज थशे, तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व नहीं थाय.

माटे, तादृशप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेल प्रतियोगितामां वह्नित्व-तार्णत्वगत-

या तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगिता सा तु तार्णत्व-वह्नित्वोभयेनैव = तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वेनैवाऽवच्छिन्ना, न वह्नित्व-तार्णत्वोभयेन = वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वेनावच्छिन्ना इति पूर्वमुपदर्शितम् एव । तथा च साध्यत्व-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्ध्या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्चैकमेव स्यात्, अर्थात् साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया यत्तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपं प्राप्यते तदेव तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं भवतीति तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां स्यादेव, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतायां स्यादेव, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्या-

य शो ल ता

●

द्वित्वअवच्छिन्नઅનુયોગિતાનિરૂપકત્વ જ રહેશે, તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકત્વ નહીં રહે. તેથી, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા ઉક્ત બે શરતમાંથી પાસ થવા છતાં પણ પ્રથમ શરતમાંથી પાસ નહીં થઈ શકે.

તેથી, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાથી વિશિષ્ટ નહીં થાય.

વિ

માટે, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રય-નિરૂપિતત્વ નહીં રહે.

ન

ભ્રા

⊠ वह्नितार्णाभाव લઈ નહીં શકાય ⊠

આ રીતે, વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા (૧) વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્ન-અનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી

प्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेव । तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्त-धर्मेणाऽनवच्छिन्ना एवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता स्यादेव । साध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि तार्णत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतो-भयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन न केनाऽपि अवच्छिन्ना इति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्ना स्यादेव ।

●

નિરૂપિત હોવા છતાં પણ વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદક ન હોવાથી, (૨) તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદક હોવાથી અને (૩) તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદક-તાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત ન હોવાથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવ-ચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત નહીં થાય.

❋ तार्णवह्निअभावने लईने लक्षणसमन्वय ❋

માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિતાર્ણાભાવ લઈ જ નહીં શકાય. તાર્ણવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. કારણ કે તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી જે પ્રતિયોગિતા તન્નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વથી અવચ્છિન્ન થઈ શકે છે. માટે, તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-ન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપતાર્ણત્વ-વહ્નિત્વ-ગતદ્વિત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત-

ततश्च तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वस्य च सत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते एव। ततश्च तार्णवह्न्यभावोऽपि ग्राह्यः, किन्तु वह्नितार्णाभावः धर्तुं न शक्यते, तार्णवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतुरवृत्तिरेव स्यात्, यतः 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञाने एव तज्ज्ञानत्वहेतुः वर्तते, तत्र च तार्णवह्न्यभावः विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः नैव कदापि सम्भवति । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्यादिज्ञाने एव तार्णवह्नेरविषयतया विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः सम्भवति इति तादृशतार्णवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः।

●

પ્રતિયોગિતાઆશ્રયથી નિરૂપિત થઈ જાય. પરિણામે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તાર્ણવહ્નિ-અભાવ લઈ શકાય.

જો વહ્નિતાર્ણઅભાવ લઈ શકાયો હોત તો વહ્નિતાર્ણઅભાવના અધિકરણ તરીકે '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાન જ મળી જાય. આ જ્ઞાનમાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ વૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય ન થાય, અવ્યાપ્તિ આવી જાય.

પરંતુ, વહ્નિતાર્ણઅભાવ તો લઈ શકાય તેમ છે નહીં. તાર્ણવહ્નિઅભાવ જ લેવો પડશે. '**तार्णवह्निः अत्र वर्तते**' - આ જ્ઞાનમાં તો તાર્ણવહ્નિ વિષય બનતો હોવાથી વિષયિતાસંબંધઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાક તાર્ણવહ્નિઅભાવ ઉક્ત જ્ઞાનમાં રહે નહીં. તે સિવાયના જ્ઞાનમાં તાર્ણવહ્નિઅભાવ રહેશે. ત્યાં તજ્જ્ઞાનત્વહેતુ અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જશે, અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ નહીં રહે.

આ પ્રમાણે મહાનસીયવહ્નિસાધ્યક સ્થલે પણ સમજી લેવું. પૂર્વે આ વાત આપણે જોઈ જ ગયા છીએ.

एवं यदि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमङ्गीक्रियते तदापि 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नितार्णाभावमादायाऽव्याप्तिः न सम्भवति, यतः पूर्वोक्तरीत्या यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति, प्रकृते यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव लभ्यते, तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वं विभिन्नमिति सिद्धम्, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वमेव भवति, न तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमिति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति । तथा च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च तादृशप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वस्य सत्त्वेऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य असत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितावद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेणाऽपि तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

पूर्वोक्तरीत्या तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वर्तते इति तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वस्य च (तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च) सत्त्वात् तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति तार्णवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, न वह्नितार्णाभावः, तार्णवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया पूर्वोक्तरीत्या लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः।

एवं 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इति यदि लक्षणमभ्युपगम्यते तदापि 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन तार्णवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नितार्णाभावमादायाऽव्याप्तिः नैव सम्भवति, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया यत् तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्यते, न हि तेनैव तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपेणाऽवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां सम्भवति । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां न सम्भवति, वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं सम्भवति, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकताद्वितयातिरिक्ते अवर्तमानायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् ।

ततश्च वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्तावृत्तिप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकत्ता-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीयत्वस्याऽसम्भवाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यता-वच्छेदकत्तापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपाव-च्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकत्तापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नि-तार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते ।

या तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्याम्, तार्णत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्तायां सम्भवात् तादृशप्रतियोगितायाः तार्णत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्ता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कतोभयपर्याप्तत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकत्तापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयत्वमपि वर्तते, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकत्तापर्याप्तत्वमपि इति यावत्साध्यतावच्छेदकत्तापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छे-दकत्तापर्याप्तप्रतियोगितारूपेण तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्तावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तार्णवह्न्यभावः एव धर्तव्यः, न वह्नितार्णाभावः । तार्णवह्न्यभावाधिकरणे 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्याकारकज्ञानादौ तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽ-व्याप्तिरिति सर्वत्र लक्षणसमन्वयः, सर्वाण्यपि लक्षणानि न अव्याप्तिदुष्टानि इति अङ्गीकार्यमेव ।

एतदाशयेनाह - **इति** = 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीय-वह्निमत् तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-साध्यत्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वाद् वह्नितार्णाभावमादायाऽव्याप्तिः इति **चेत्** = यदि उच्यते **तन्न** सम्भवति, तत्र कारणमाह - **प्रतियोगिते**त्यादि । अत्र पूर्वपक्षेण वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-साध्यत्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वं साधितम्, तदेव तिरस्कुर्वाणः ग्रन्थकारः आदौ तार्णवह्न्यभावीय-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्वयोः

●

❋ शब्दानुसारी शब्दभेदी अर्थ ❋

शब्दार्थ :- આ પ્રમાણે તમારે ન કહેવું. કારણ કે પ્રતિયોગિતાના ભેદ વિના અભાવનો ભેદ અસંભવિત હોવાથી (તાર્ણવહ્નિઅભાવીય અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીય

न; प्रतियोगिताभेदं विनाऽभावभेदस्याऽसम्भवेन तार्णवह्न्यभाव-प्रतियोगितावच्छेदकत्वं तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वे वह्नितार्णाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वे वाच्यम्; तादृशावच्छेदकता-

समानधर्मानवच्छिन्नत्वं साधयति, तत्सिद्धौ तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वस्थानीयसाध्यत्व-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्धेः दण्डापूपन्यायेन अवश्यम्भावात् । तत्र तार्णवह्न्यभावः वह्नितार्णाभावः - एतौ द्वावपि अभावौ अभिन्नौ इति सर्वथा वक्तुं न शक्यते, भिन्नाधिकरणत्वात्। ततश्च **प्रतियोगिताभेदं विनाऽभावभेदस्याऽसम्भवेन** वह्नितार्णाभाव-तार्णवह्न्यभावभेदोपपत्त्यर्थं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वयोः भेदस्याऽवश्यमङ्गीकरणीयत्वेन तद्भेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकभेदाधीनत्वेन तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरण-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताधिकरणयोः भेदस्याऽवश्यमङ्गीकर्तव्यत्वात् **तार्णवह्न्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वे** = उद्देश्य-विधेयभावानुसारेण पूर्वोक्तरीत्या तार्णत्वविशिष्टवह्नौ वर्तमाने तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वे **वह्नितार्णाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वे वाच्यम्** । तथा च तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वयोः अभेदाभावस्य सर्वविदिततया तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताद्विकस्य तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वे वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वे च विभिन्नाधिकरणे सत्त्वात् तदवच्छिन्नयोः प्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वं सिध्यति । असमानधर्मावच्छिन्नयोः प्रतियोगित्वयोः अवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपैक्यमपि नैव सम्भवति ।

अयम्भावः - तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वयोः भेदसिद्ध्या तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वावच्छिन्नवह्नितार्णाभावीय-

પ્રતિયોગિતા ભિન્ન-ભિન્ન માનવી પડે. તેના માટે) તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તાર્ણત્વવિશિષ્ટ વહ્નિત્વમાં અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વવિશિષ્ટતાર્ણત્વમાં માનવી પડશે. માટે તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા પણ બુદ્ધિભેદે ભિન્ન એવા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં અને વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વમાં કલ્પવી જોઈએ. આશય એ છે કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક આવી રીતે જુદા-જુદા થવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન = તાર્ણવહ્નિ-

त्वावच्छिन्नपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वमपि बुद्धिभेदेन भिन्नयोस्तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोः कल्पनीयमिति तार्ण-

प्रतियोगित्वयोः समानधर्मावच्छिन्नत्वं नैव सम्भवतीति तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्चैकं नैव भवेत् । कथञ्चैतत् सम्भवति ? इत्याह - **तादृशावच्छेदकतात्वावच्छिन्नपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वमपि** = यथा तार्णवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकत्वं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्वञ्च तार्णत्वविशिष्टवह्नित्वे वह्नित्व-विशिष्टतार्णत्वे च भिन्ने भिन्ने अधिकरणे अङ्गीक्रियेते तथा तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं तादृशवह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वञ्चापि **बुद्धिभेदेन** = अपेक्षाबुद्धिभेदेन **भिन्नयोः तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोः कल्पनीयम्।** यथा तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतोभयाधिकरण-भेदार्थं तार्णत्वविशिष्टवह्नित्व-वह्नित्वविशिष्टतार्णत्वयोः प्रतिपादनं कृतम्, वैशिष्ट्यमन्तर्भावितञ्च तथैवाऽत्रापि तादृशतार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोः भेदः अपेक्षाबुद्धिभेदेन प्रतिपत्तव्यः। तार्णत्व-वह्नित्वोभयं यादृशापेक्षाबुद्धिविशेषविषयं भवति, न हि वह्नित्व-तार्णत्वोभयमपि तादृशापेक्षाबुद्धिविषयम् इति तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्मिंश्च विभिन्ना-

અભાવીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા ક્રમશઃ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં અને વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વમાં રહેશે. એટલે કે તાર્ણવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવ-ચ્છેદકરૂપ તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ થશે. અને વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ થશે. કારણ કે વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ અને તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ - આ બન્ને અપેક્ષાબુદ્ધિવિશેષ-વિષયતા સ્વરૂપ છે. બુદ્ધિ બદલાય એટલે વિષયતા બદલાય તે રીતે પ્રસ્તુતમાં પણ બુદ્ધિ

गू *वह्न्यभावप्रतियोगितासमानप्रकृतसाध्यतावच्छेदकतापर्य्याप्त्यनुयोगिता-*

पेक्षाबुद्धिविषयतासत्त्वाद् अपेक्षाबुद्धिभेदेन तद्विषयताभेदात्, तद्भेदे च तद्रूपसङ्ख्याभेदात् तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् यादृशापेक्षाबुद्धिविशेषविषयतारूप-द्वित्वं वर्तते न हि तादृशापेक्षाबुद्धि-विशेषविषयत्वरूपद्वित्वं वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्मिन् भवेदिति तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं यत् तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं ततो भिन्नमेव वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-
य नुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वमिति स्थितम् ।
शो
ल ततः प्रकृते किमायातम् ? इत्याह - **इति** हेतोः, अर्थात् तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-
ता वच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपयोः भेदसिद्ध्या **तार्णवह्न्यभाव-प्रतियोगितासमानप्रकृतसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे** = यादृशी तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगिता तादृश्येव साध्यता, समानधर्मावच्छिन्नत्वात्, समानाधिकरणवृत्तित्वा-च्चेति यथा तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-दकं रूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवति तथैव प्रकृततार्णवह्निनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, तत्र च

બદલાય એટલે દ્વિત્વ બદલાઈ જાય. વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વ અને તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વ ભિન્ન-ભિન્ન પ્રતીતિના વિષય હોવાથી વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વ અને તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ ભિન્ન-ભિન્ન થયા વિના રહેશે નહીં.

આ દૃષ્ટાંત દર્શાવ્યું. આમાં તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા દર્શાવી છે. પ્રસ્તુતમાં
વિ આ તાર્ણવહ્નિઅભાવીયતાર્ણવહ્નિનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાની જગ્યાએ તાર્ણવહ્નિનિષ્ઠસાધ્યતા છે.
ન માટે, તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાસમાન જે પ્રકૃત સાધ્યતા તેની અવચ્છેદકતા પર્યાપ્તિ-
સંબંધથી તાર્ણત્વ અને વહ્નિત્વમાં રહે છે. માટે, પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-
ભ્રા અવચ્છેદકતા = પ્રકૃતસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્ત્યનુયોગિતા અવચ્છેદકતા તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં જ રહેશે. વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વમાં નહીં. આ બાજુ વહ્નિતાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકતા વહ્નિત્વ-તાર્ણત્વગતદ્વિત્વમાં છે, તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં નહીં.

वच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे प्रतियोगितायाः वृत्तित्वविरहेणाऽव्याप्त्य-सम्भवादिति ।

प्रतियोगितायाः = वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितायाः स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वा **वृत्तित्वविरहेण**, यतः वह्नितार्णाभावीयप्रतियो-गितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव भवति, वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वमेव भवति, ततः तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्यैवाऽसत्त्वात् तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगिता कथं नु स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन प्रकृतसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना भवेदिति वह्नितार्णाभावस्य ग्रहीतुमशक्यत्वेन **अव्याप्त्यसम्भवात्** । पञ्चम्यर्थहेतुत्वमव्याप्त्यसम्भवनिष्ठं पूर्वपक्षोक्ताक्षेपपरिहारनिरूपितमिति विभावनीयम् ।

ननु लाघवप्रियेण भवता किमर्थमेवमतीव विस्तरेण उक्तम् ? तादृशविस्तारस्य निरर्थकत्वेन गौरवापादकत्वात् । तथा हि - यदि तार्णवह्निनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता-

માટે, તાર્ણવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાસમાન પ્રકૃત સાધ્યતાની અવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં વહ્નિતાર્ણ-અભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ ન હોવાથી (આ વાત પૂર્વેના લક્ષણ મુજબ કરી છે. પૂર્વેના લક્ષણ મુજબ તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયો-ગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી અભિપ્રેતઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ હોવી જોઈએ. પ્રસ્તુત સ્થલમાં તાદૃશઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક તાર્ણત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વહ્નિ-તાર્ણઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વૃત્તિ ન હોવાથી) વહ્નિતાર્ણઅભાવ લઈ નહીં શકાય, તાર્ણવહ્નિ-અભાવ જ લેવો પડશે. તેને લઈને અવ્યાપ્તિ આવવી સંભવિત નથી.

निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वाद् भिन्नं सिध्येत् तदा "स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः" - इत्येवं पूर्वोक्तमूलभूतलक्षणानुसारेण साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तित्वं नैव सम्भवति इति तार्णवह्न्यभावः एव धर्तुं शक्यते, वह्नितार्णाभावः नैव, ततः नास्त्यव्याप्तिः ।

ततश्चैतत् सिद्धं यदुत - अव्याप्तिपरिहाराय तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोः भेदसिद्धिरावश्यकी । तद्भेदश्च तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्य वह्नित्व-तार्णत्वोभयस्य च भिन्नापेक्षाबुद्धिविषयत्वादेव सिद्ध्यति इति अव्याप्तिनिरासः सुतरां ज्ञायते । ततश्च मूलग्रन्थकृता "अपेक्षाबुद्धिभेदेन भिन्नयोः तार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्व-वह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वयोः तादृशावच्छेदकतात्व (= साध्यतावच्छेदकतात्व-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व)अवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वे प्रतियोगितायाः वृत्तित्वविरहेणाऽव्याप्त्यसम्भवादि"त्येव वक्तव्यम्, नास्त्येव अन्यस्य कस्यचिदपि दृष्टान्तादेरपेक्षा ***इति चेत्*** ?

न, अपेक्षाबुद्धिभेदस्य तदधीनत्वात् । अयं भावः - तार्णत्व-वह्नित्वोभयं वह्नित्व-तार्णत्वोभयञ्च विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषयं भवति इति अपेक्षाबुद्धिविशेषविषयतारूपं द्वित्वं तार्णत्ववह्नित्वगतं वह्नित्व-तार्णत्वगतञ्च भिन्नं भिन्नमेव स्यात् । किन्तु तार्णत्व-वह्नित्वोभयं वह्नित्व-तार्णत्वोभयञ्च किमर्थं विभिन्नापेक्षाबुद्धेरेव विषयीभवतः, एकस्यामपेक्षाबुद्ध्यां तदवगाहने किं नु बाधकम् ? अर्थात् 'तार्णत्व-वह्नित्वोभयम्' - इत्येवं यदा ज्ञायते तदा 'वह्नित्व-तार्णत्वोभयम्' - इत्येवं ज्ञायते एव, वह्नित्व-तार्णत्वोभय-तार्णत्व-वह्नित्वोभययोः अभेदात्। अभेदश्चैवम् - यत्र संयोगेन तार्णवह्निः वर्तते तत्र संयोगेन वह्नितार्णं विद्यते एवेति तार्ण-

वह्नि-वह्नितार्णयोरभेदः, शब्दभेदेऽपि अर्थाभेदात्, घट-कम्बुग्रीवादिमत्पदार्थवत्, न हि घटात् कम्बुग्रीवादिमतः भेदं कश्चिदपि अङ्गीकरोति । तथा च यत्र तार्णत्व-वह्नित्वोभयं तत्र वह्नित्व-तार्णत्वोभयम्, क्रमपरावर्तने न हि तादृग् विशेषः समुपजायते, येन तद्भेदः सिध्यति, अतः भूतले संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकौ घट-पटोभयाभाव-पट-घटोभयाभावौ अभिन्नौ अङ्गीक्रियेते, क्रमपरावर्तनेऽपि अन्यस्य तादृशविशेषस्याऽभावात् । ततश्च तार्णत्व-वह्नित्वोभय -वह्नित्व-तार्णत्वोभयोरभेदसिद्धौ तयोरपेक्षाबुद्धिविषयत्वं भिन्नं भिन्नं कथं सिध्येत् ? अतः आदौ तार्णत्व-वह्नित्वोभय-वह्नित्व-तार्णत्वोभययोः भेदः साधयितव्यः, यदि कस्यचिदपि अवच्छेदकं तार्णत्व-वह्नित्वोभयं भवेत्, वह्नित्व-तार्णत्वोभयं न भवेत् तदा स्यादेव तार्णत्व-वह्नित्वोभय -वह्नित्व-तार्णत्वोभययोः भेदसिद्धिः, साध्यतावच्छेदकं तार्णत्व-वह्नित्वोभयमेव भवेत्, वह्नित्व -तार्णत्वोभयं नैवेति साधनाय प्रमाणं गवेषणीयमासीत्, न हि शपथमात्रेण तच्छ्रद्धानं कश्चित् प्राज्ञः कुर्यादिति विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तार्णवह्न्यभावः वह्नितार्णाभावश्च प्रकृते गृह्येते इति न संयोगसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकतार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभाववत् प्रकृता-भावद्वितयस्याऽभेदः इति स्पष्टमङ्गीकुर्यात् प्राज्ञः, विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकतार्णवह्न्य-भावस्य 'अत्र वह्नितार्णम्' - इत्याकारकज्ञाने सत्त्वेऽपि तत्र विषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताक-वह्नितार्णाभावस्याऽसत्त्वात्, 'अत्र तार्णवह्निः' - इत्यत्र तादृशविषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रति-योगिताकवह्नितार्णाभावसत्त्वेऽपि तादृशविषयितासम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकतार्णवह्न्यभावस्याऽ-सत्त्वात् । तथा च तार्णवह्न्यभाव-वह्नितार्णाभावयोरैक्यनिरासे तत्प्रतियोगिताभेदः तत्प्रतियोगिता-भेदसिद्धौ तत्प्रतियोगितावच्छेदकभेदश्चावश्यमनुसर्तव्यौ इति तार्णत्व-वह्नित्वोभयस्य वह्नित्व -तार्णत्वोभयस्य च विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषयत्वमपि सिध्यति, प्रकृतसाध्यत्व-प्रतियोगित्वयोः असमानधर्मावच्छिन्नत्वमपि सिध्यति, तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्व-वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-योरसमानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्ध्या, साध्यत्वस्य तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वसमानत्वेन साध्यत्व -प्रतियोगित्वयोरपि तत्सिद्धेः निष्प्रत्यूहत्वात् । असमानधर्मावच्छिन्नप्रतियोगित्व-साध्यत्वे यदि स्तः तदा तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्चैकं कदापि न सम्भवतः इति प्रागेव प्रपञ्चितम्, सर्वेषां विदुषां सम्मतञ्च । ततश्च उक्तरीत्या

(१) वह्नितार्णाभाव-तार्णवह्न्यभावयोः भेदसिद्धिः, ततः

य शो ल ता

(२) वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वयोः भेदसिद्धिः, ततः

(३) वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकयोः भेद-सिद्धिः, ततः

(४) वह्नितार्णाभावीयप्रतियोगित्व-तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्व-सिद्धिः, ततः

(५) तार्णवह्न्यभावीयप्रतियोगित्वसदृशत्वात् साध्यत्वस्य साध्यत्व-वह्नितार्णाभावीय-प्रतियोगित्वयोरसमानधर्मावच्छिन्नत्वसिद्धिः, ततः

(६) तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपयोः अभेदासम्भवः, तदुपपत्त्यर्थञ्च

(७) तार्णत्व-वह्नित्वोभय-वह्नित्व-तार्णत्वोभययोः भेदः अवश्यमादरणीयः इति

(८) तयोः विभिन्नापेक्षाबुद्धिविषयत्वमङ्गीकार्यम्, ततः

(९) तादृशापेक्षाबुद्धिविशेषविषयत्वरूपं साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतार्णत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, तादृशवह्नितार्णाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-त्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-तार्णत्वगतद्वित्वञ्च भिन्नं भिन्नमेव स्यादिति कुतः अव्याप्तिः स्यात् ? इत्येतत्प्रक्रियाप्रदर्शनार्थं मूलकृतोक्तमतीवसंक्षिप्तं गौरवाना-पादकञ्चेति स्वीक्रियते खलु ?

पूर्वं (पृ. १७९०) या शङ्का अस्माभिः उपन्यस्ता आसीत्, तामेव अधुना ग्रन्थकारः निराचिकीर्षया उपदिदर्शयिषुराह - **अथेत्यादि**।

एतल्लक्षणमादौ ग्रन्थकृता यथा दर्शितम्, तत्र बहवः परिष्काराः जाताः, परम्परासम्बन्धोऽपि

✲ અસંભવદોષઆપાદન માટેની પૂર્વ તૈયારી ✲

पूर्वपक्ष :- (**अथा.**) (આ આખો પૂર્વપક્ષ પૂર્વે (પૃ. ૧૭૯૦) જે એક પ્રશ્ન ઉઠેલો હતો તેના સમાન જ છે. પૂર્વે પ્રસ્તુત લક્ષણમાં ત્રણ પ્રશ્ન ઉઠેલા હતા તેમાંથી બે પ્રશ્નના જવાબ આપી દીધા હતા. એક પ્રશ્ન બાકી હતો, તેમાં અનવસ્થાદોષ દર્શાવવામાં આવેલ. એ જ અનવસ્થાદોષ પ્રસ્તુતમાં પૂર્વપક્ષ દર્શાવી રહેલ છે. રજૂઆતમાં ફરક હશે. બાકી મૂળ વાત તો એની એ જ છે. જો તે વાત યાદ ન હોય તો તે વાત પુનઃ જોઈ લો તો આ

कुत्रचिदपि एकत्र निवेश्यते, कदाचिदुभयत्र निवेश्यते, कदाचिच्च न कुत्रचिदिति बहूनि लक्षणानि सञ्जायन्ते, पुनः तत्स्मृत्यर्थं कश्चित् सङ्ग्रहः अपेक्षितः इति तत्पूर्त्यर्थं प्रयतामहे, उपयोगित्वात् ।

अत्र मूलकृता ऐदम्प्राथम्येन

(१) स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् ।

(२) तत्र परिष्कारं कृत्वा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् । एतत्परिष्कारविस्तृतस्वरूपम् ।

●

समजवामां सरळ रहेशे. साध्यताअवच्छेदकतात्वसमनियत... ईत्यादि पंक्तिनी अवतरणिकामां पण ते वात आखी रजू करेल छे. सिंहावलोकनन्यायथी त्यां नजर करवी अयोग्य नहीं कहेवाय.) आखुं लक्षण तो तमे सरस मजानुं बनावी दीधुं छे. अव्याप्ति बधी सारी रीते दूर करी छे. पण, आजे तमारे घणां मोटा प्रश्न सामे लडत मांडवानी छे. तमारी आखी ईमारत हचमची ऊठे तेम छे.

❀ मूळभूत लक्षण ❀

सौ प्रथम तो आ आखुं लक्षण क्यांथी आव्युं तेनुं मूळ तपासो. मूळ लक्षण हतुं -

स्वअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

आ लक्षणमां साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नत्व अने स्व(= प्रतियोगिता)-अवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नत्व - एटले शुं ? - आ प्रश्न ऊठ्यो, परिष्कारो शरू थया अने प्रस्तुत लक्षण सुधी पहोंच्या. आ लक्षणनां 'यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-

(३) एषः एव परिष्कारः सङ्क्षेपेण यदि निवेशयितुमिष्यते तदा 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

(४) अत्राऽव्याप्तिमाशङ्क्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-स्वनिष्ठनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् ।

●

अनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्न' આટલા પદો 'साध्यताअवच्छेदकतात्व-अवच्छिन्न' - આ પદની જગ્યાએ ગોઠવાયા છે તથા આગળ વધતા જે 'निरूपितत्वसंबंध-अवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित' - આટલા પદો છે તે 'प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न' - આ પદની જગ્યાએ ગોઠવાયા છે.

साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्नનો અર્થ એવો કર્યો કે यत्किंचित्साध्यता-अवच्छेदकतामां न रहेनार धर्मथी अनवच्छिन्न अने अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मथी अवच्छिन्न એટલે કે સંક્ષેપમાં साध्यताअवच्छेदकतात्व સિવાયના ધર્મથી અનવચ્છિન્ન. કારણ કે ઉક્ત બન્ને વિશેષણોનો ફલિતાર્થ આ જ નીકળવાનો છે. साध्यताअवच्छेदकतामां न रहेनार ધર્મથી અનવચ્છિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિ ધર્મથી અવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા હોવી જોઈએ એટલે કે પ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક ધર્મ (૧) અવચ્છેદકતાત્વથી ન્યૂનવૃત્તિ હોવો જોઈએ અને (૨) साध्यताअवच्छेदकतामां न रहेनार ન હોવો જોઈએ. આવો ધર્મ साध्यताअवच्छेदकतात्व જ મળે. માટે, साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नत्व = साध्यता-अवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नत्व - આ પ્રમાણે આપણે સંક્ષેપમાં કહી શકીએ.

तथा જે निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदक-तात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकताअनिरूपित - આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે

(५) पुनः गुरुधर्माणामवच्छेदकत्वानभ्युपगमपक्षेऽव्याप्तिमाशङ्क्य 'स्वावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वसमनियतप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् ।

एतत्पर्यन्तानि लक्षणानि एकत्र सम्बन्धघटितानि, अर्थात् प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धः निवेश्यते, साध्यतावच्छेदकताकोटौ न, किन्तु एतदनु उभयत्र सम्बन्धघटितं 'यद्वा' इत्युक्त्या एतल्लक्षणमुपदर्शितम् -

(६) स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

तेनो फलितार्थ पण એ જ નીકળશે કે प्रतियोगिता प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व સિવાયના ધર્મથી અવચ્છિન્ન ન હોવી જોઈએ. તે આ પ્રમાણે - ઉક્ત બે પંક્તિનો સાદો અર્થ થાય કે તાદૃશ પ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક (૧) નિરૂપિતત્વસંબંધથી પ્રતિયોગિતા અને (૨) અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે જ ધર્મો હોવા જોઈએ. તે સિવાયના ધર્મથી અવચ્છિન્ન હોવી ન જોઈએ. પ્રતિયોગિતા અને અવચ્છેદકતાત્વને સંયુક્ત કરીને બોલો તો કહી શકાય કે તાદૃશપ્રતિયોગિતા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના ધર્મથી અવચ્છિન્ન ન હોવી જોઈએ.

❁ साध्यताअवच्छेदकतात्वना त्रण अर्थ ❁

આમ,

साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न = (१) यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-अनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्न अथवा (२) निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित अथवा (३) साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न तथा प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न = (१) यत्किंचित्प्रतियोगिताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्न अथवा (२) निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित अथवा (३) प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न.

-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(७) पुनः परम्परायाः संसर्गत्वानभ्युपगमपक्षे उभयत्र संसर्गनिवेशं निराकृत्य यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम्। यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्व प्रवेशोऽपि बोध्यः ।

(८) अत्र अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वमेकत्र प्रवेश्य 'यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् ।

(९) अस्माभिश्च - 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम्।

अत्र क्वचिदेकत्र सम्बन्धप्रवेशः आदृतः, क्वचिदुभयत्र सम्बन्धनिवेशः, क्वचिच्चोभयत्र सम्बन्धनिवेशः निराकृतः । अत्र च प्रत्येकपरिष्काराः साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ च समानाः एव कृताः, तद्वैषम्यानुसारेण बहूनि लक्षणानि सम्पद्यन्ते, एतत्सर्वं स्पष्टीकर्तव्यम् । तथादौ उक्तपरिष्कारनवकान्तर्गतमुख्यपरिष्काराः निश्चेतव्याः -

●

આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના ૩ રીતે પરિષ્કાર થાય છે અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના પણ ત્રણ રીતે પરિષ્કાર થાય છે. પરંપરા સંબંધને સ્વીકારવામાં આવે તો આ પરિષ્કારોને લક્ષણમાં ગોઠવી આ પ્રમાણે લક્ષણ બનાવી શકાય -

(१) मूलभूतं प्रथमं (परिष्कारविरहितं) लक्षणम्,

(२) साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वादिरूपनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नेत्यादि-परिष्कारघटितं लक्षणम्,

(३) यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नेत्यादिपरिष्कारघटितं लक्षणञ्च।

साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ च एते परिष्काराः निवेशनीयाः। साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः, द्वितीयः तृतीयः वा परिष्कारः इति त्रयो भङ्गाः, अर्थात् त्रीणि लक्षणानि, एवं साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः, द्वितीयः, तृतीयः वा परिष्कारः इति पुनः त्रीणि लक्षणानि, एवं साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः, प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः, द्वितीयः तृतीयः वा परिष्कारः इति पुनः त्रीणि लक्षणानि, सर्वाणि सम्मीलितानि नव लक्षणानि । एतानि प्रत्येकमेकत्र = साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ वा सम्बन्धघटितानि, उभयत्र सम्बन्धघटितानि उभयत्र वा सम्बन्धाऽघटितानि सम्भाव्यन्ते इति षट्त्रिंशल्लक्षणानि सञ्जायन्ते ।

तत्र प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ एव सम्बन्धघटितानि प्रतियोगितावच्छेदकता-साध्यतावच्छेदकताकोट्योः सम-विषमपरिष्काराङ्गीकारेण सम्पादितानि नव लक्षणानि दर्शयन्ते -

(१) उभयत्र प्रथमपरिष्कारः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

·※· નાના પરિષ્કાર સમન્વયથી નાના લક્ષણ ·※·

પ્રથમ પરિષ્કાર પ્રમાણે લક્ષણ -

(૧) યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ. આ લક્ષણમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નની જગ્યાએ પ્રથમ પરિષ્કાર

(२) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(४) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-

ગોઠવ્યો છે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નની જગ્યાએ દ્વિતીય પરિષ્કાર ગોઠવ્યો છે. આ લક્ષણ 'સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મશૂન્યત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ' - આ પ્રમાણે જે પૂર્વે લક્ષણ બનાવ્યું હતું તેની જગ્યાએ સમજવું.

(૨) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પણ પ્રથમ પરિષ્કાર અને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પણ પ્રથમ પરિષ્કાર લઈ લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે -

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વઅવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(५) उभयत्र द्वितीयपरिष्कारः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

य शो ल ता

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કારનો ઉપયોગ કરીને પ્રથમ લક્ષણ બનાવી દીધું. હવે પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કારનો ઉપયોગ કરી લક્ષણ બનાવીએ -

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ એવી પ્રતિયોગિતાના નિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૪) હવે દ્વિતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કારનો સમન્વય કરીએ -

વિ ન ભ્રા

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ એવી પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❁ દ્વિતીય પરિષ્કારનો સમન્વય ❁

(૫) હવે દ્વિતીય પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કારનો સમન્વય કરીએ.

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-

(६) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(७) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(८) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-

●

અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્નઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૬) દ્વિતીય પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કારનો સમન્વય આ પ્રમાણે થશે -

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૭) તૃતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કારનો સમન્વય આ પ્રમાણે થશે -

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ સંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(९) उभयत्र तृतीयपरिष्कारः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एवं प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ एव सम्बन्धघटितानि नव लक्षणानि सञ्जातानि ।

यदि साध्यतावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितं लक्षणमिष्यते तदाऽपि एवं नव लक्षणानि भवन्ति । तद्यथा -

(१०) उभयत्र प्रथमपरिष्कारः -

(८) तृतीय परिष्कार + द्वितीय परिष्कारनो समन्वय आ रीते थशे -

साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक रूपमां स्वनिष्ठ-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(९) तृतीय परिष्कार + तृतीय परिष्कारनो समन्वय आ प्रमाणे -

साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक रूपमां स्वअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्ति प्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

❀ उ परिष्कारना अनुवेधथी ९ लक्षण ❀

आ आपणे साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नना उ परिष्कार अने प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्नना उ परिष्कार - आ बन्ने प्रकारना उ परिष्कारने जोडी ९ लक्षण बनाव्या -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रया-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

(११) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ(= प्रतियोगितानिष्ठ)-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वा-भावः इति, अत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाऽ-प्रवेशेऽपि अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाऽप्रवेशेऽपि च नास्त्यव्याप्तिरिति बोध्यम् ।

(એ) साध्यताअवच्छेदकतात्व-अवच्छिन्न	(બી) प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-अवच्छिन्न
(१) यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकता-अवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न.....	(१) यत्किंचित्प्रतियोगिताअवच्छेदकता-अवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न.....
(२) साध्यतानिष्ठ-निरूपितत्व-संबंधअवच्छिन्न.....	(२) प्रतियोगितानिष्ठ-निरूपितत्व-संबंध.....
(३) साध्यताअवच्छेदकतात्व-अतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न.....	(३) प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-अतिरिक्त.....

આમાં આપણે ફક્ત એક જ સંબંધ રાખ્યો હતો, બે સંબંધ પણ કરી શકાય છે. જેમ કે,

❋ उभयतः संबंधने आश्रयीने नव लक्षण ❋

(१) प्रथम परिष्कार + प्रथम परिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-अनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति अथवा तो तादृशप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मशून्यत्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां अवृत्ति (वास्तवमां हवे ...धर्मशून्यत्व अने अवृत्तित्व - आ प्रमाणे बे वार नञ्नो प्रवेश करवानी आवश्यकता नथी. यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकता-

(१२) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(१३) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपा-वच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकता-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

अवृत्तिधर्मअनवच्छिन्नना प्रवेशथी જ કાર્ય સરી જશે.) રૂપમાં यत्किंचित्स्वअवच्छेदकता-अवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्ति-अनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्ति प्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

બુદ્ધિવૈશદ્ય માટે તથા પદાર્થની સ્પષ્ટતા માટે અત્યાવશ્યક હોવાથી આ પ્રમાણે નવ લક્ષણ જોઈ લઈએ. દરેક લક્ષણ સરળ છે. નવી વાત કશી નથી. મૂંઝાયા વિના મહેનત કરશો તો દરેક લક્ષણ ફટાફટ બેસી જશે. શક્ય હોય તો **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય કરતા જજો. ન ફાવે તો આગળ બતાવવામાં આવેલ લક્ષણસમન્વય જોવો.

(२) હવે પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર જોઈએ -

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૩) હવે પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી

(१४) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + अन्यत्राऽपि स एव -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-(यद्वाऽवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्न - एतद्द्वितयमपि न सार्थकम्)प्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(१५) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति એवा રૂપમां स्वअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(४) હવે, દ્વિતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(५) હવે, દ્વિતીય પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ

(१६) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(१७) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

-अवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति એवा રૂપમાં स्वनिष्ठ-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(६) द्वितीय परिष्कार + तृतीय परिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठअवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति રૂપમાં स्वअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(७) तृतीय परिष्कार + प्रथम परिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति એवा રૂપમાં यत्किंचित्स्वअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्ति प्रतियोगितानिरूपक-

(१८) उभयत्र तृतीयः परिष्कारः-

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपाऽवच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

यद्वा अन्तिमलक्षणत्रितयमेवमपि सम्भवति -

(१६) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिवेशः स्वयं ज्ञेयः ।

●

અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૮) તૃતીય પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૯) તૃતીય પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ રીતે ૯ - ૯ લક્ષણના બે બંચ / જથ્થા આપણે જોયા. આ બન્નેના ભેગા મળીને ૧૮ લક્ષણો પરંપરાને સંબંધ તરીકે સ્વીકારનારાઓના મતે છે. જે લોકો આવા પરંપરાને સંબંધ તરીકે નથી સ્વીકારતા તેઓના મતે ૯ લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે -

(१७) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(१८) उभयत्र तृतीयः परिष्कारः -

स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एवं साध्यतावच्छेदकताकोटौ एव सम्बन्धघटितानि नव लक्षणानि सञ्जातानि, अधुना उभयत्र = साध्यतावच्छेदकताकोटौ अपि प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ अपि च सम्बन्धघटितानि लक्षणानि वितन्यन्ते -

●

※ પરંપરા સંબંધ ન સ્વીકારતા થતા ૯ લક્ષણ ※

(૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ.

(૨) હવે, પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(१९) उभयत्र प्रथम परिष्कारः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपे स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२०) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमान-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३) प्रथम परिष्कार + तृतीय परिष्कार

यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्म-अवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूपअवच्छिन्नअनुयोगितानिरू-पकपर्याप्तीयप्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगिताआश्रयनिरू-पितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(४) द्वितीय परिष्कार + प्रथम परिष्कार

निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक-रूपअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किंचित्प्रतियोगिताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-अनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगिताआश्रयनिरूपितप्रतियो-गितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(५) द्वितीय परिष्कार + द्वितीय परिष्कार

निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक-रूपअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियो-गिताआश्रयनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(२१) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२२) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपे स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२३) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्ट-रूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियो-गितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

(६) દ્વિતીય પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅન-વચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૭) તૃતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-

(२४) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः-

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-विशिष्टरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावा-धिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२५) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपे स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधि-करणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२६) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नाऽवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपे निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरू-पितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधि-करणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

અવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂ-પિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૮) તૃતીય પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયો-ગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-

(२७) उभयत्र तृतीयपरिष्कारः -

यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नाऽवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एवम् उभयत्र सम्बन्धघटितानि इमानि नव लक्षणानि प्रदर्शितानि । अधुना उभयत्र सम्बन्धाऽघटितानि नव लक्षणानि परिशील्यन्ते -

(२८) उभयत्र प्रथमपरिष्कारः -

साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

અનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૯) તૃતીય પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❁ साध्यताकोटिमां संबंध स्वीकारी थता अन्य ९ लक्षण ❁

આ પ્રમાણે એકતર સંબંધ, ઉભય સંબંધ અને ઉભયમાં અસંબંધ - આ ત્રણેમાં ૯, ૯, ૯ લક્ષણ જોયા. એકતર સંબંધમાં આપણે પ્રતિયોગિતાકોટિમાં સંબંધ જોયો. સાધ્યતાકોટિમાં સંબંધ બનાવીને પણ ૯ લક્ષણ થાય. જેમ કે,

(૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિ-

(२९) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभाव इति ।

(३०) साध्यतावच्छेदकताकोटौ प्रथमः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः -

साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

योगिताआश्रयनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(२) प्रथम परिष्कार + द्वितीय परिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्म-अनवच्छिन्नअवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्ति એવા રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણ-અવૃત્તિત્વ.

(૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-અભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૪) દ્વિતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતા-

(३१) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३२) उभयत्र द्वितीयपरिष्कारः -

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

निरूपकपर्याप्तीय-यत्किंचित्प्रतियोगिताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्व-न्यूनवृत्तिधर्मअवच्छिन्नप्रतियोगिताआश्रयनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरण-अवृत्तित्व.

(५) द्वितीय परिष्कार + द्वितीय परिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपित-प्रतियोगिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्तिरूपअवच्छिन्नअनु-योगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअधिकरण-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

(६) द्वितीय परिष्कार + तृतीयपरिष्कार

स्वअवच्छिन्नअनुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियो-गिताअवच्छेदकधर्मवत्त्वसंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतामां वृत्तिरूपअवच्छिन्नअनुयोगिता-

(३३) साध्यतावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ तृतीयः - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्ना-नुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-श्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३४) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ प्रथमः - यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

નિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા-અધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૭) તૃતીય પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅન-વચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૮) તૃતીય પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિરૂપ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવ-ચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-આશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૯) તૃતીય પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-

(३५) साध्यतावच्छेदकताकोटौ तृतीयः + प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ द्वितीयः -

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-किञ्चिन्निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३६) उभयत्र तृतीयपरिष्कारः -

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नावच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । एवमुभयत्र सम्बन्धाऽघटितानि नव लक्षणान्यपि सम्पन्नानि इति जातानि षट्त्रिंशल्लक्षणानि ।

●

અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિરૂપ-અવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતા-આશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❀ નાના પરિષ્કાર સમન્વયથી થતા કુલ લક્ષણો - ૩૬ ❀

આ પ્રમાણે,

(૧) એકતર સંબંધ પ્રતિયોગિતાકોટિ	-	૯
(૨) એકતર સંબંધ સાધ્યતાકોટિ	-	૯
(૩) ઉભયતઃ સંબંધ	-	૯
(૪) ઉભયતઃ અસંબંધ	-	૯
	=	૩૬ લક્ષણ થશે.

આ ૩૬ લક્ષણ બધે બધાં બધાંને માન્ય જ બને તેવું નથી. જે લોકો ગુરુ ધર્મને પણ અવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારે છે તે લોકોના મતે બધે બધાં લક્ષણ સ્વીકાર્ય બનશે. કારણ કે તદ્વ્યક્તિત્વને લઈને આવતી તકલીફ તેમના મતમાં ન આવી શકે.

अत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तघटितपरिष्कारानुसारिलक्षणमपि उभयत्र सम्बन्धघटिताघटितभेदेन चतुर्विधं भवति । तथा हि -

(१) प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितम् -

यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(२) साध्यतावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितम् -

यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

(३) उभयत्र सम्बन्धघटितम् -

यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यताविशिष्टरूपे यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

●

આ ત્રણ પરિષ્કારમાં જે દ્વિતીય પરિષ્કાર અને તૃતીય પરિષ્કાર છે તે ઘણાં અંશે સમાન છે. જ્યારે પ્રથમ પરિષ્કાર થોડો જુદો પડી જાય છે. પ્રથમ અને દ્વિતીય પરિષ્કાર કે પ્રથમ અને તૃતીય પરિષ્કાર સર્વથા સમાન નથી થતા. પાયાનો તફાવત એ છે કે જે લોકો ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક નથી માનતા તે લોકોના મતે તદ્વ્યક્તિત્વને લઈને દ્વિતીય + તૃતીય પરિષ્કારમાં અવ્યાપ્તિ આપી શકાય છે. જ્યારે પ્રથમ પરિષ્કારમાં તે આવતી નથી. આ આખી વાત થોડી વિગતે સમજવી પડે તેમ છે -

❋ કયા લક્ષણ કોના મતે સંભવશે ? ❋

અત્યાર સુધી આપણે ૩ મત જોઈ ગયા છીએ -

(૧) ગુરુ ધર્મ પણ અવચ્છેદક બની શકે. માટે, એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન હોઈ શકે છે. તદ્વ્યક્તિત્વથી જ અવચ્છિન્ન માનવાની જરૂરત નહીં.

(૨) ગુરુ ધર્મ અવચ્છેદક બની ન શકે. માટે, એક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી

(४) उभयत्र सम्बन्धाघटितम् -

यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीय-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताश्रयावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

अत्र बहु वक्तव्यम्, तच्च स्वयं ज्ञेयम् । प्रकृतमनुस्रियते - ग्रन्थकृता प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ सम्बन्धघटितानि लक्षणानि एवाऽनुस्रियन्ते इति **'प्रतियोगितायाः वृत्तित्वविरहेण'** इत्युक्त्या स्पष्टम्, तत्र चत्वारि लक्षणानि मुख्यानि, तत्रैव चाऽस्माभिः अव्याप्तिरापादयितुमिष्यते -

प्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्न न होઈ शके. किंतु तद्व्यक्तित्वथी ज अवच्छिन्न होय.

आमां, बे मत छे.

(એ) वह्नित्वअवच्छिन्न साध्यतानी अवच्छेदकता એક छे. माटे, तादृशसाध्यताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानी अवच्छेदकता साध्यताअवच्छेदकतात्वमां न रहे. किंतु तद्व्यक्तित्वमां ज रहे. वह्नित्वअवच्छिन्नप्रतियोगितानी अवच्छेदकता એક नथी. माटे, तादृशप्रतियोगिताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानी अवच्छेदकता प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वमां ज रहे. तद्व्यक्तित्वमां नहीं.

आमां, मूળ मान्यता तो ઊભी ज छे के - એક अवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता तद्व्यक्तित्वथी ज अवच्छिन्न होय. विवाद 'वह्नित्वअवच्छिन्न प्रतियोगितानी अवच्छेदकता એક होय के नहीं ?' - आ बाबतमां छे. જो के आ मतमां એક प्रतियोगिताअवच्छेदकता छे ज नहीं.

(બી) अन्य लोकोना मते वह्नित्वअवच्छिन्न साध्यतानी अवच्छेदकता જેम એક छे तेम वह्नित्वअवच्छिन्न प्रतियोगितानी अवच्छेदकता पण એક ज छे. माटे, तादृशप्रतियोगिताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानी अवच्छेदकता प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वमां न रहे, तद्व्यक्तित्वमां ज रहे.

आ त्रण मान्यताओ छे, तेना आधारे ओछा-वत्ता लक्षणो स्वीकार्य बने. जे प्रथम मान्यतावाળा छे ते लोकोना मते तो બધे બધां लक्षण घटी शके छे. जे तकलीफ પડशे ते तद्व्यक्तित्वने अवच्छेदक तरीके स्वीकारवामां ज छे. प्रथम मान्यतावाળा तो तद्व्यक्तित्वने

જ અવચ્છેદક નથી માનતા. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વને અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વને જ અવચ્છેદક માને છે. માટે, બધાં લક્ષણો તેઓ સ્વીકારી શકે છે. છતાં એ લોકો માટે લઘુમાં લઘુ લક્ષણ આ ચાર બને-

❋ લઘુમાં લઘુ ચાર લક્ષણ ❋

(૧) એકતર સંબંધ - પ્રતિયોગિતા કોટિ

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૨) એકતર સંબંધ - સાધ્યતા કોટિ

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૩) ઉભયતઃ સંબંધ

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૪) ઉભયતઃ અસંબંધ

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિત-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❋ સા. અ. એક માનતા બાર લક્ષણ સંભવિત ❋

જે દ્વિતીય મતમાં રહેલા છે મતલબ કે વહ્નિત્વઅવચ્છિન્નસાધ્યતાની અવચ્છેદકતાને એક માને છે, પરંતુ વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતાને એક નથી માનતા

- તે લોકોના મતે કુલ ૧૨ લક્ષણ સંભવી શકે. તે આ પ્રમાણે છે.

(૧) એકતર સંબંધ - પ્રતિયોગિતાકોટિમાં
  (૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર
  (૨) પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર
  (૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

(૨) એકતર સંબંધ - સાધ્યતાકોટિમાં
  (૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર
  (૨) પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર
  (૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

(૩) ઉભયતઃ સંબંધમાં પણ
  (૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર
  (૨) પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર
  (૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

(૪) ઉભયતઃ અસંબંધમાં પણ
  (૧) પ્રથમ પરિષ્કાર + પ્રથમ પરિષ્કાર
  (૨) પ્રથમ પરિષ્કાર + દ્વિતીય પરિષ્કાર
  (૩) પ્રથમ પરિષ્કાર + તૃતીય પરિષ્કાર

ટૂંકમાં, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પ્રથમ પરિષ્કાર જ લઈ શકાશે. દ્વિતીય પરિષ્કાર કે તૃતીય પરિષ્કાર લઈ નહીં શકાય. તે આ રીતે -

સાધ્યતાકોટિમાં દ્વિતીય પરિષ્કાર લો, પાછળ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો કોઈ પણ પરિષ્કાર લો, ઉદાહરણ માટે દ્વિતીય પરિષ્કાર જ લઈએ, તો લક્ષણ આ પ્રમાણે થાય -

✲ દ્વિતીય પરિષ્કાર લેતા અવ્યાપ્તિ ✲

(૧) ઉભયતઃ અસંબંધમાં -

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક-

રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઆશ્રયનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ - આ પ્રમાણે લક્ષણ થાય.

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં વિચારીએ.

આ સ્થલમાં વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન સાધ્યતા છે. માટે, તેની અવચ્છેદકતા એક હોય. ફલતઃ તાદૃશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા તદ્વ્યક્તિત્વથી જ અવચ્છિન્ન હશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી નહીં. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા સાધ્યતામાં નહીં રહે અને અવચ્છેદકતાત્વમાં પણ નહીં રહે. કિંતુ તદતિરિક્ત તદ્વ્યક્તિત્વમાં રહેશે. મતલબ કે નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન-તદ્વ્યક્તિત્વનિષ્ઠ(પ્રતિયોગિતા)અવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત જ પ્રતિયોગિતા મળશે. અનિરૂપિત નહીં. માટે, લક્ષણઘટક પ્રતિયોગિતા જ અપ્રસિદ્ધ થતાં તાદૃશ પ્રતિયોગિતાઘટિત લક્ષણ પણ અપ્રસિદ્ધ થઈ જાય. આ વાત તૃતીય પરિષ્કારમાં પણ લાગુ પડશે. જો પ્રથમ પરિષ્કાર સ્વીકારો તો લક્ષણ આ પ્રમાણે થાય -

⁎ प्रथम परिष्कार स्वीकारता लक्षणसमन्वय ⁎

यत्किंचित्साध्यताअवच्छेदकताअवृत्तिधर्मअनवच्छिन्न-अवच्छेदकतात्वन्यूनवृत्तिधर्म-अवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूपअवच्छिन्नअनुयोगिता-निरूपकपर्याप्तीय-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-अवच्छेदकताभिन्न-अवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकताभिन्नअवच्छेदकताअनिरूपितप्रतियोगिताअधिकरण-निरूपितप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

આ લક્ષણ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જાય. કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા તદ્વ્યક્તિત્વથી અવચ્છિન્ન છે. આ સિવાયના ધર્મોથી તાદૃશપ્રતિયોગિતા અનવચ્છિન્ન જ છે. અને તદ્વ્યક્તિત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જ છે. કોઈ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં અવૃત્તિ હોય - એવું નથી. માટે, આ પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મથી અનવચ્છિન્ન જ થશે. ઉપરાંતમાં, તદ્વ્યક્તિત્વધર્મ અવચ્છેદકતાત્વ કરતાં ન્યૂનવૃત્તિ પણ છે. માટે, આ પ્રતિયોગિતા અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિ-ધર્મથી પણ અવચ્છિન્ન થઈ જશે.

આ રીતે, વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા જ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મથી અનવચ્છિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મથી અવચ્છિન્ન થઈ જશે. તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ છે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિપ્રતિયોગિતા વહ્નિઅભાવીય-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહે જ છે. આ પ્રતિયોગિતા સંયુક્ત રીતે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અથવા વિભક્ત રીતે પ્રતિયોગિતા અને અવચ્છેદકતાત્વ - આ બે ધર્મથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ સિવાયના અન્ય તમામ ધર્મોથી અનવચ્છિન્ન છે. વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા એક ન હોવાથી તન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાની અવચ્છેદકતા તદ્વ્યક્તિત્વમાં ન રહેતા પ્રતિયોગિતા + અવચ્છેદકતાત્વમાં જ રહે છે.

આ રીતે, વહ્નિત્વગતએકત્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-નિરૂપિતત્વ-સંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાઅધિકરણીભૂત જે વહ્નિઅભાવીય-વહ્નિત્વવૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તન્નિરૂપિતત્વ વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતામાં રહેલું હોવાથી તાદૃશ પ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ હેતુ ત્યાં અવૃત્તિ. આ પ્રમાણે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે.

વિ ના પ્રા

❋ તદ્વ્યક્તિત્વને અવચ્છેદક માનતા લઘુતમ ચાર લક્ષણ ❋

આ જ રીતે બધાં લક્ષણમાં વિચારી લેવું. ટૂંકસાર એટલો જ કે લક્ષણમાં સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પ્રથમ પરિષ્કાર જ રાખી શકાશે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વઅવચ્છિન્નનો કોઈ પણ પરિષ્કાર રાખી શકાશે. આ સાથે એક બીજી વાતની સ્પષ્ટતા પણ થઈ ગઈ કે દ્વિતીય પરિષ્કારમાં અને તૃતીય પરિષ્કારમાં તદ્વ્યક્તિત્વને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાય છે. પ્રથમ પરિષ્કારમાં તદ્વ્યક્તિત્વને લઈને અવ્યાપ્તિ આપી શકાતી નથી. આ રીતે, પ્રથમ પરિષ્કાર કરતાં દ્વિતીય - તૃતીય પરિષ્કાર થોડા ભિન્ન-ભિન્ન છે. દ્વિતીય પરિષ્કાર અને તૃતીય પરિષ્કાર થોડા ઘણાં શાબ્દિક ફેરફારને બાદ કરતા સમાન જેવા જ છે. આ મતમાં લઘુમાં લઘુ લક્ષણો આ ચાર સંભવી શકે -

(૧) એકતર સંબંધ - પ્રતિયોગિતાકોટિમાં

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વ-

અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૨) એકતર સંબંધ - સાધ્યતાકોટિમાં

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિ-યોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૩) ઉભયતઃ સંબંધ

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મ-અનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતા-નિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૪) ઉભયતઃ અસંબંધ

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂ-પકપર્યાપ્તીય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઆશ્રય-નિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❀ પ્રતિ અ. એક માનતા ફક્ત ચાર જ લક્ષણ સંભવિત ❀

ત્રીજા મત મુજબ વહ્નિત્વઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાની પણ અવચ્છેદકતા એક જ છે. માટે, તન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા તદ્વ્યક્તિત્વમાં જ રહે. જો દ્વિતીય કે તૃતીય પરિષ્કાર સ્વીકારો તો તરત જ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવીને ઊભી રહે. માટે સાધ્યતાકોટિમાં અને પ્રતિયોગિતાકોટિમાં બન્ને જગ્યાએ પ્રથમ પરિષ્કાર જ લેવો પડશે. માટે, આ મતમાં ચાર જ લક્ષણ થશે અને તેને જ લઘુ માનવા રહ્યાં.

(૧) એકતર સંબંધ - પ્રતિયોગિતાકોટિમાં

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિ-

ધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વાવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૨) એકતર સંબંધ - સાધ્યતાકોટિમાં

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૩) ઉભયતઃ સંબંધ

સ્વઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકધર્મવત્ત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ એવા રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(૪) ઉભયતઃ અસંબંધ

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપઅવચ્છિન્નઅનુયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તીય-યત્કિંચિત્પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાઅધિકરણનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આ પ્રમાણે વિભાગ થાય.

દરેક લક્ષણો સ્પષ્ટ જ છે. માટે, તેના ઉપર નિરર્થક ચર્ચા કરવાથી સર્યું.

❋ प्रस्तुत पदार्थ तरफ गति ❋

હવે મૂળ પંક્તિઓ કે જે બહુ પહેલા આવી ગઈ હતી તે યાદ કરો.

'અવચ્છેદકતાત્વ કરતાં લઘુ ધર્મ એવા તદ્વ્યક્તિત્વને જ અવચ્છેદક માનવો જોઈએ'

- આ પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવેલ કે - **एतल्लक्षणकर्तृमते गुरुधर्मस्य प्रतियोगिताऽवच्छेदकत्वस्वीकारात्** - મતલબ કે ગુરુધર્મને પણ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક તરીકે સ્વીકારી લીધેલ. ત્યાર બાદ **यद्वा** કહીને નવા લક્ષણ બતાવ્યા કે જે ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારાઓના મતે છે. ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારાઓના મતે છેલ્લે જે લક્ષણ બનાવ્યું તેમાં પણ વિભાગ કરતા ૧૬ પેટા લક્ષણ થાય છે. એ સાથે ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારાઓને પડતી તકલીફ દૂર થઈ ગઈ.

હવે, મૂળ જે ગ્રંથકારનું પોતાનું લક્ષણ છે તેની ઉપર જ અમારે ચર્ચા કરવી છે. ગ્રંથકારના મત મુજબ ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક સ્વીકારનારના મતે જ આ લક્ષણ થયેલ છે. ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક માનનારાઓના મતે તો ઉક્ત ૩૬ એ ૩૬ લક્ષણ સંભવી શકે છે, છતાં તેમાં લઘુમાં લઘુ ચાર લક્ષણ છે. માટે, તે લક્ષણ ઉપર જ આપણે વિચારીએ. એ ચાર લક્ષણમાંથી પણ અત્યાર સુધીની આપણી શૈલિ એકતર સંબંધની અને તે પણ પ્રતિયોગિતાકોટિમાં સંબંધ રાખવાની રહી છે. એ લક્ષણ ઉપર જ આપણે વિચાર-વિમર્શ કરવો છે. તે લક્ષણ આ પ્રમાણે -

વિ

ન

ભા

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

આમાં, પૂર્વે 'એક વહ્નિત્વ અવચ્છેદક છે' - આ પ્રતીતિમાં ભાસમાન વહ્નિત્વવૃત્તિઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાદિનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતત્વનો પણ પ્રવેશ કરાવવો પડે. માટે, લક્ષણ આ પ્રમાણે થશે કે -

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❋ અસંભવ દોષના પડઘમ ❋

આ લક્ષણમાં હવે, તમે જણાવ્યું તે મુજબ, કોઈ તકલીફ રહેતી નથી. આથી, અમારે

तत्र प्रथमं लक्षणम् - स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः ।

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽव्याप्तिः भवति, यतः पूर्वोक्तरीत्या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना भवत्येव, तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव। वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवतीति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोर्वृत्तितया लक्षणासमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः स्यादेव, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं प्रकृते वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्। वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्न-

●

હવે તમને આ જ લક્ષણમાં જડબેસલાક અવ્યાપ્તિ આપવી છે. અવ્યાપ્તિ કોઈ એકલ-દોકલ સ્થલમાં નહીં. કિંતુ સાર્વત્રિક, મતલબ કે અસંભવ દોષ જ આપવો છે. તે આ રીતે --

प्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेवेति साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवति इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणासमन्वयात् स्यादेव अव्याप्तिः ।

एतदव्याप्तिनिवारणायैव पूर्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतादिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नेत्यादिपरिष्कारं निवेश्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम् ।

एतल्लक्षणानुसारेणोक्ताऽव्याप्तिनिरासः सञ्जातः, यतः 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र या वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृहीता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेन तदतिरिक्तेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽपि च अवच्छिन्ना इति तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अवच्छेदकता साध्यत्वेऽपि वर्तते, अवच्छेदकतात्वेऽपि वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येऽपि च इति साध्यत्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते, अवच्छेदकतात्वनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितत्वमपि च वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छे-

दकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते । अतः तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते। ततश्च न स्यादेवाऽव्याप्तिः । एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि अव्याप्तिनिवारणं स्वयं बोध्यम् ।

अयमेव परिष्कारः सङ्क्षेपेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वरूपः कथ्यते । तथा चैवं लक्षणं भवति - साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपे स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेद-कत्वसम्बन्धेन वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एतल्लक्षणानुसारेणोक्ताऽव्याप्तिद्वितयं निराकर्तुं शक्यते - 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र या वह्नित्ववृत्तिता- विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृहीता सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन साध्यतावच्छे-दकतात्वेन चोभयेनाऽवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्ना हि सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानव-च्छिन्नप्रतियोगितारूपेण कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु या साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्ना महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यता-वच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता सैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयसाध्यतावच्छेदकताद्वितयस्य (= महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताद्वितयस्य) महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानतया तादृश-साध्यतावच्छेदकताद्वितयनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व -वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता तु वह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव विद्यते, अर्थात् (वह्न्यभावीय)प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव

भवति, किन्तु वह्नित्वगतैकत्वमेव भवति । या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, तादृशप्रतियोगिता च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना एव विद्यते इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवति ।

अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्यैव सत्त्वाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्याऽसत्त्वाच्च स्वावच्छेदकता-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायामेव स्यात्, न वह्न्यभावीयप्रतियोगितायामिति महान-सीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वेहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः न सम्भवति, यतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेण अनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्नित्व-निष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः साध्यताव-च्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्व-मेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वे वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं वर्तते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन तदितरेण च वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्येन अवच्छिन्ना इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेणाऽपि अवच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-

य शो ल ता

धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणानवच्छिन्ना, तथापि तादृशमहानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महान-सीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वमिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽ-सत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्व-रूपवृत्तित्वं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां नैव सम्भवति ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता तस्याः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना चेति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । ततश्च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति । अतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-वह्नित्वगतैकत्वरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां सम्भवति इति वह्न्यभावः ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येव अव्याप्तिः । एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय, 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय चाऽव्याप्तिवारणाय साध्यता-वच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वञ्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नत्वरूपं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वरूपञ्च अवश्यं वाच्यम् ।

या शो ल ता

एवं सति सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयाद् असम्भवो दुर्निवारः स्यात् । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यदभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना भवेत् तदभावाधिकरणे हेतुः धूमः यदि अवृत्तिः स्यात् तदा लक्षणसमन्वयः भवेत्, वह्न्यभावाधिकरणे धूमहेतुरवृत्तिः वर्तते । ततश्च यदि वह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । किन्तु प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता चैवाऽप्रसिद्धा, यतः या वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना सा पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण गृहीता, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना नैव भवति, साध्यतावच्छेदकतात्वस्यैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वात् । तथा हि - साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वं नाम साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नत्वम् = साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः = साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः भेदः । साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयरूपं तु नैवाऽस्ति इति साध्यतावच्छेदकतात्वे साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदस्तु वर्तते एव, यथा घट-पटोभयभेदः घटे, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभिन्नं साध्यतावच्छेदकतात्वं भवेत् । साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगिता साध्यता-

●

स्थल -- **पर्वतो वह्निमान् धूमात्**

આ સ્થલમાં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. તે વાત તમારી બરાબર. હવે, લક્ષણસમન્વય કરવા માટે વહ્નિઅભાવ લેવો પડશે.

આ વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થવી જોઈએ.

वच्छेदकतात्वेऽपि भवति, गगनेऽपि भवति इति साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः गगननिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि भवति, साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽपि भवति इति साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकोऽयं साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः साध्यतावच्छेदकतात्वभेदरूपेण धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्य साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपत्वात्, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदविशिष्टं साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टं = साध्यतावच्छेदकतात्वभेदविशिष्टं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वविशिष्टं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत् स्यादेवेति साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मविधया गृह्यते ।

●

ते माटे तो सौ प्रथम એવી કોઈ પ્રતિયોગિતા મળવી જોઈએ કે જે साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न હોય અને निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-अवच्छेदकताथी निरूपित હોય. આ બે શરતમાંથી પ્રથમ શરતમાંથી પ્રતિયોગિતા તો જ પાસ થઈ શકે કે જો તે પ્રતિયોગિતાનો અવચ્છેદક ધર્મ साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त न હોય. પ્રસ્તુત જે वह्नित्ववृत्तिसाध्यताअवच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता છે તે साध्यता-अवच्छेदकतात्वथी = निरूपितत्वसंबंधथी साध्यताथी અને अवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्न છે. આમ, તો આ साध्यताअवच्छेदकतात्व ધર્મ साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त तो न જ કહેવાય. પણ, અમારો પ્રશ્ન એ છે કે,

❋ साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तत्वनी व्याख्या ❋

साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त ધર્મ એટલે શું ? જો એમ કહેવામાં આવે કે साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त ધર્મ = साध्यताअवच्छेदकतात्वभिन्न ધર्म = साध्यता-अवच्छेदकतात्वप्रतियोगिकभेदवान् ધર्म = साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-भेदवान् ધર्म. મતલબ કે જે ધર્મમાં साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक ભેદ રહે તે ધર્મ साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त કહેવાય.

હવે અમારા એક પ્રશ્નનો જવાબ આપો કે साध्यताअवच्छेदकतात्व साध्यता-अवच्छेदकतात्वथी ભિન્ન ન કહેવાય. પરંતુ साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनઉભયથી તો ભિન્ન કહેવાય કે નહીં ? साध्यताअवच्छेदकतात्व એ साध्यताअवच्छेदकतात्वस्वरूप છે. પણ, गगनस्वरूप તો નથી જ ને ! માટે, કોઈ પ્રશ્ન પૂછે કે 'साध्यताअवच्छेदकतात्व साध्यता-

ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना सा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मेणाऽवच्छिन्ना एव भवेत्, नाऽनवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिता कथं धर्तुं शक्यते? साध्यतावच्छेदकतात्वस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वात्, एवञ्च न काऽपि तादृशी प्रतियोगिता लभ्यते या साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना भवेत्।

●

અવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયસ્વરૂપ છે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયથી ભિન્ન છે ?' જવાબ એમ જ મળે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયથી ભિન્ન જ છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયસ્વરૂપ નથી જ. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ રહી જાય.

આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદની પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ અને ગગન - આ બન્નેમાં રહે. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અને ગગનનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ કહેવાય. આવા પ્રકારનો ભેદ તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં રહે જ છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ જ થશે.

❁ ગગનમિશ્રિત ભેદને લઈને લક્ષણઅસમન્વય ❁

હમણાં ઉપર જ જણાવેલ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મની વ્યાખ્યા મુજબ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વધર્મ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત થઈ જશે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ જે - જે ધર્મો હોય તે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત કહેવાય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદવિશિષ્ટ જ છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત જ થશે. અનતિરિક્ત નહીં. આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા છે. આમ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ તમામે તમામ પ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મથી અવચ્છિન્ન જ મળશે. અનવચ્છિન્ન નહીં. આ રીતે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા જ ન મળતા આગળ લક્ષણસમન્વય કરશો શી રીતે ? લક્ષણસમન્વય ન થાય તો અવ્યાપ્તિ આવી જ જાય ને ! આ રીતે અમે સર્વત્ર =

एवं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना प्रतियोगिताऽपि वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना नैव भवेत्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मरूपत्वात्, यतः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरत्वस्याऽपि पूर्वोक्तरीत्या प्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वेन च प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदविशिष्टं हि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मरूपं स्यादेवेति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना वह्न्यभावीयप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना स्यात् कथम् ? एवमत्रापि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्धिः दुर्वारा एव । अतः लक्षणसमन्वयः एव दुर्घटः, घटकाऽप्रसिद्धेः तद्घटितलक्षणाऽप्रसिद्धिश्च । ततश्च एतद्रीत्या सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽसम्भवः इति ।

●

બધાં સ્થલોમાં અવ્યાપ્તિ આપી દઈશું. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ તો બધામાં મળી જ જવાનો છે.

આ જ રીતે જ્યારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન આવશે ત્યારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ જ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ વિશિષ્ટ થઈ જવાથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. માટે, અસંભવ દોષ દુર્નિવાર થઈ જશે. ક્યાંય પણ તમે લક્ષણસમન્વય નહીં કરી શકો ?

❁ અન્ય પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં પણ અસંભવ ❁

પ્રશ્ન :- સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્ન - આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરવામાં આવે તો જ આ તકલીફ પડશે ને ? જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના પ્રથમ અને દ્વિતીય પરિષ્કાર કરવામાં આવે તો આ તકલીફ નહીં પડે ને ? તથા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પણ પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન - આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરવામાં આવે તો જ આ તકલીફ પડે ને ? જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના પ્રથમ અને દ્વિતીય પરિષ્કાર કરવામાં આવે તો પણ આ તકલીફ પડે ?

य शो ल ता वि ज य मा

न च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वादिपरिष्कारे एव एषः असम्भवः, किन्तु उक्तानि सर्वाण्यपि लक्षणानि असम्भवग्रस्तानि, तत्र मुख्यलक्षणेषु यथाऽसम्भवः तथा दर्श्यते-

यदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-

उत्तर :- અવશ્ય ! આ વખતે તો અમે એવી તૈયારી કરીને દોષ આપ્યો છે કે તમે ક્યાંયથી પણ છટકી નહીં શકો. પ્રથમ + દ્વિતીય + તૃતીય તમામે તમામ પરિષ્કારમાં પછી ચાહે તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના હોય કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના, પણ અસંભવ દોષ આવવાનો તે આંવવાનો જ ! આ તો પ્રથમ પરિષ્કાર તમે તદ્વ્યક્તિત્વને લઈને આવતી અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે જ બતાવ્યો છે. તે ગુરુ ધર્મને અવચ્છેદક ન માનનારાઓના મતે છે. વાસ્તવમાં ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે તો સાધ્યાભાવવવદ્રઅવૃત્તિત્વ-લક્ષણ બનાવનાર ગુરુ ધર્મને પણ અવચ્છેદક માને જ છે. માટે, પ્રથમ પરિષ્કારની જરૂરત મર્યાદિત લોકો માટે જ છે. તથા દ્વિતીય પરિષ્કાર અને તૃતીય પરિષ્કાર સરખા જ છે. દ્વિતીય પરિષ્કારનું જ સંક્ષિપ્તરૂપ તૃતીય પરિષ્કાર છે. માટે, તૃતીય પરિષ્કાર જ તમારા માટે વધારે ઉપાદેય હતો. અમે અસંભવ દોષ પણ આથી તે લક્ષણ પ્રમાણે બતાવ્યો. બાકી આ પ્રમાણે અસંભવ દોષ તો ત્રણેય પરિષ્કારમાં આવી શકે છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અવચ્છિન્નના તૃતીય પરિષ્કારમાં દોષ દેખાડી દીધો. હવે, દ્વિતીય પરિષ્કાર તથા પ્રથમ પરિષ્કારમાં પણ દેખાડીએ. અમે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના પરિષ્કારમાં જ દોષ દેખાડશું, તેના આધારે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના તે પરિષ્કારમાં પણ તે દોષ લાગુ પાડી દેવો. અત્યારે ૩૬ લક્ષણમાંથી જે - જે લક્ષણમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અવચ્છિન્નનો કે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો ત્રીજો પરિષ્કાર હશે તે તે બધાં લક્ષણો અસંભવિત તો થઈ જ ગયા છે. એવા લક્ષણો કુલ ૨૦ છે.

❋ દ્વિતીય પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં અસંભવઆપાદન ❋

હવે સૌ પ્રથમ દ્વિતીય પરિષ્કારમાં અસંભવ દોષ કેવી રીતે આવશે ? - તે જોઈએ. દ્વિતીય પરિષ્કાર જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો લઈએ અને પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પણ દ્વિતીય પરિષ્કાર લઈએ તો ચાર લક્ષણ થાય. એમાંથી

भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति एवं लक्षणमभ्युपगम्यते तदाऽपि असम्भवः दुर्निवारः एव, यतः पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र लक्षणघटकाभावविधया ग्राह्यवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यदि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ

य शो ल ता

●

પ્રતિયોગિતાકોટિમાં એકતર સંબંધવાળું લક્ષણ જોઈએ -

નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

(પૂર્વે આ લક્ષણમાં અસંભવ દોષ આપેલ જ હતો. પૂર્વે આપણે અત્યંતાભાવને લઈને દોષ આપેલ. હવે અન્યોન્યાભાવને લઈને દોષ દર્શાવીએ.)

❋ પોતે જ પોતાનાથી ભિન્ન - અહો આશ્ચર્યમ્ !! ❋

વિ ન મ્રા

આ લક્ષણને **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલે ઘટાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ. તે માટે વહ્નિઅભાવ મળવો જરૂરી છે. વહ્નિઅભાવ તો જ લઈ શકાય કે જો વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિતપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થાય તો તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાય.

આ લક્ષણના સમન્વય માટે સૌ પ્રથમ તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી એવી પ્રતિયોગિતા મળવી જોઈએ કે જે નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત હોય.

આપણે વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા લઈએ. આ

य शो ल ता

-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना भवेत्, तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत्, किन्तु प्रकृते निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता

●

પ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. મતલબ કે નિરૂપિતત્વ-સંબંધથી સાધ્યતાથી અને અવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. આમ, વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાથી અને અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી નિરૂપિત છે. આ સિવાયના અન્ય કોઈ ધર્મો તાદૃશપ્રતિયોગિતાના અવચ્છેદક નથી. માટે, નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્નઅવચ્છેદકતા-અનિરૂપિત તો છે જ. પણ, અમારો પ્રશ્ન એ છે કે આ અવચ્છેદકતાભિન્ન અવચ્છેદકતાનો અર્થ શું ?

વિ ન મ્રા

એમ જ કહેવું પડશે કે નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાભિન્ન. આ બન્નેનો અર્થ એ થશે કે નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાપ્રતિયોગિકભેદવાન્ અને અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાપ્રતિયોગિકભેદવાન્. આમાંથી આપણે અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-પ્રતિયોગિકભેદવાન્ ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ.

અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાપ્રતિયોગિકભેદવાન્ = અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવાન્. આપણે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતા લીધી છે તે સાધ્યતા અને અવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે. આમાં જે અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા છે એ વાસ્તવમાં અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી ભિન્ન છે નહીં. પરંતુ, એ અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ગગનઉભયભેદવાન્ તો છે જ. આ અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા-ગગનઉભયભેદ અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક છે અને ગગનનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા-નિરૂપક છે. મતલબ કે અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાધર્મ અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવ-

निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता चैवाऽप्रसिद्धा, यतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता या साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना सा पूर्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण गृहीता, किन्तु तादृश-प्रतियोगिता साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्ना इति साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वम्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च तादृशप्रतियोगितायां स्यातामेव ।

य शो ल ता

●

ચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવાન છે.

સાધ્યતાનિષ્ઠઅવચ્છેદકતાથી તો આ અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા ભિન્ન છે જ. માટે, સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક(અવચ્છેદકતા-ગગનઉભય)ભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતા તરીકે અવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠઅવચ્છેદકતા આવશે જ. અને પ્રતિયોગિતા આ અવચ્છેદકતાથી તો નિરૂપિત જ છે.

⁎ असंभव दोष आवी गयो ⁎

આમ, નિરૂપિતત્વસંબંધઅવચ્છિન્ન-સાધ્યતાનિષ્ઠ-અવચ્છેદકતાભિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વ-નિષ્ઠઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટઅવચ્છેદકતાઅનિરૂપિત એવી કોઈ પ્રતિયોગિતા જ નહીં મળે. આ રીતે લક્ષણઘટક પ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થતા લક્ષણ પણ અપ્રસિદ્ધ થઈ જ જશે. આ અપ્રસિદ્ધિ સાર્વત્રિક થતાં તે અસંભવ દોષનું સ્વરૂપ ધારણ કરી લેશે.

વિ ન ભ્રા

આ રીતે, પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના પણ દ્વિતીય પરિષ્કારમાં અસંભવ દોષ સમજી લેવો.

હવે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો જો પ્રથમ પરિષ્કાર સ્વીકારીએ તો (અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો પણ પ્રથમ પરિષ્કાર જ સ્વીકારીએ તો) લક્ષણ આ પ્રમાણે થાય -

યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મ-

तत्र साध्यत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयभिन्ना, यतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदस्तु तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेव, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्तु वर्तते एव । तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदविशिष्टा साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना स्यादेव, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य

●

અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં યત્કિંચિત્સ્વાવચ્છેદકતા-અવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન-અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

❋ પ્રથમ પરિષ્કાર ઘટિત લક્ષણમાં પણ અસંભવ ❋

આ લક્ષણમાં પણ સ્થલ લઈએ - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्**

આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી કોઈ એવી પ્રતિયોગિતા મળવી જોઈએ કે જે યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મથી અનવચ્છિન્ન હોય અને અવચ્છેદકતાત્વન્યૂનવૃત્તિધર્મથી અવચ્છિન્ન હોય. પ્રસ્તુત સ્થલમાં જે વહ્નિત્વ-વૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતા છે તેમાં રહેલી પ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ ધર્મ જ છે અને અવચ્છેદકતાત્વ કરતાં ન્યૂનવૃત્તિ પણ છે. માટે, વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી આ પ્રતિયોગિતા યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન અને અવચ્છેદકતાત્વ-ન્યૂનવૃત્તિધર્મઅવચ્છિન્ન થશે જ.

પરંતુ પુનઃ અમારો પ્રશ્ન એ જ છે કે - યત્કિંચિત્સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિ એટલે શું ? તમે કહેશો કે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિ જે હોય તેનાથી ભિન્ન. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિમદ્ભિન્ન = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાવૃત્તિમન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક-ભેદવિશિષ્ટ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં વૃત્તિમાન્ છે. અવૃત્તિ નથી = વૃત્તિમદ્ભિન્ન નથી. પરંતુ ગગન સ્વરૂપ તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ નથી જ. માટે, જ્યારે એમ પૂછવામાં આવે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વૃત્તિમદ્-ગગનઉભયસ્વરૂપ છે કે

तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपत्वात्, तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकत्वाच्च । तथा च साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः अपि साध्यत्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना-ऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण अग्राह्यत्वमेव, साध्यत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्नत्वात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्न-त्वाच्च। तथा च न काऽपि तादृशी प्रतियोगिता लभ्यते, या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातो भिन्ना अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना या साध्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता तदनिरूपिता भवेत् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितायाः अप्रसिद्ध्या तद्घटितलक्षणाऽप्रसिद्धिः ।

ય
શો
ल
ता

●

ઉભયથી ભિન્ન છે ? જવાબ એ જ આવે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વૃત્તિમદ્-ગગનઉભયભિન્ન છે. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ વૃત્તિમન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક અને ગગનનિષ્ઠ-પ્રતિયોગિતાનિરૂપક ભેદથી વિશિષ્ટ જ થશે. અને પ્રતિયોગિતા આવા પ્રકારના - વૃત્તિમ-ન્નિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મથી અવચ્છિન્ન છે, અનવચ્છિન્ન નહીં.

આ રીતે, લક્ષણઘટકીભૂત સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાઅવૃત્તિધર્મઅનવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા જ અપ્રસિદ્ધ થતાં તદ્ઘટિતલક્ષણ પણ અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. આ જ તકલીફ બધાં સ્થળોમાં આવશે. માટે, અવ્યાપ્તિ કરતાં પણ વિકરાળ એવો અસંભવ દોષ આવી પડશે.

વિ
ન
ભ્રા

❋ सर्व लक्षणो असंभव दोषथी दुष्ट !! ❋

ટૂંકમાં, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નના અને પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અવચ્છિન્નના ત્રણેય પરિષ્કારો આ પ્રમાણે અસંભવદોષગ્રસ્ત થઈ જશે. માટે, એકેય પરિષ્કાર તમે લઈ શકો તેમ છો જ નહીં.

આ વાત માત્ર તમારી જિજ્ઞાસા શમાવવા માટે જ તમને જણાવી છે. બાકી હવેની અમારી બધી ચર્ચા માત્ર તૃતીયપરિષ્કારવાળા નિમ્નોક્ત લક્ષણના આધારે જ ચાલશે. તમે

एवं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताऽपि अप्रसिद्धा एव, यतः लक्षणसमन्वयार्थं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते, तादृशप्रति-योगिताऽपि प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेन तु अवच्छिन्ना भवेदेवेति वह्न्यभावीयप्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्रतियोगित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते एव, तादृशप्रतियोगित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, प्रतियोगित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि च भिन्ना, यतः प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नत्वं नाम प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकभेदः, यः प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः, तदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां गगने च सत्त्वात्, प्रतियोगितावृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियो-गितानिरूपकः स्यादेव, तादृशोभयभेदस्य प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वात् तत्र प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः स्यादेवेति प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपिता प्रतियोगिता प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता स्यात्, प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाः प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदवत्त्वात्। तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना, अव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतातोऽपि भिन्ना च या प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकता तन्निरूपितत्वस्यैव वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां प्राप्तेः निरूपि-

तमारी रीते ते - ते आपत्ति यथासंभव बाकीना परिष्कारोमां जोडता जजो. (वच्चे जे आपत्तिनुं निराकरण आवे ते पण.) तमे स्वीकारेलुं लक्षण (अने जयां पूर्वपक्ष चर्चा करवानो छे ते लक्षण) -

साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न-निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-अवच्छेदकतानिरूपित(अथवा साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न)प्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक रूपमां स्वअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न -(प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न - अथवा)निरूपितत्वसंबंधअवच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-अवच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्ति प्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते । अन्याऽपि तादृशी प्रतियोगिता कथं लभ्यते ? या प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनाऽपि अवच्छिन्ना न भवेदिति सर्वत्र लक्षणाऽप्रसिद्धेरसम्भवदोषः एतल्लक्षणेऽपि दुर्वारः एव ।

ननु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न..... इत्यादिलक्षणेऽस्तु असम्भवः, किन्तु 'स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणाऽनुसारेण 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणानुसारेण वा कथमव्याप्तिः ? ***इति चेत्*** ? ***उच्यते*** - एतल्लक्षणद्वितयमपि असम्भवग्रस्तमेव, यतः पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र लक्षणसमन्वयार्थं वह्न्यभावः ग्राह्यः, वह्न्यभावः तदैव धर्तुं शक्यते प्रथमलक्षणानुसारेण यदा स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमाना भवेत् । अर्थाद् यद्रूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं साध्यतावच्छेदकतायां नास्ति, तादृशवह्न्यभावीययत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगतानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि तदेव यदि भवेत्, तदा वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते ।

किन्तु प्रकृते स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्तिरूपमपि अप्रसिद्धम्, यत्किञ्चित्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽपि अप्रसिद्धा । तथा हि - वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं वह्नित्वनिष्ठप्रकृतसाध्यतावच्छेदकतायां नास्ति। तत्र तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं नाम तादृशप्रतियोगितावच्छेदकधर्माभावः = तादृश-

प्रतियोगितावच्छेदकधर्मनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः इत्यर्थः । वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता सम्भवति, अतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्नत्वेन तादृशवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा एव प्राप्यते, साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा यद्यपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तते एव, तदभावः नैव विद्यते तथापि साध्यतावच्छेदकतात्वोभयं गगनञ्चैतत्त्रितयं तद्व्यक्तित्व-गगनोभयं वा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां नैव विद्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनाभावः तद्व्यक्तित्व-गगनोभयाभावः वा वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां स्यादेव, एतादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-गगनाभावीयप्रतियोगितायाः तद्व्यक्तित्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाश्च प्रतियोगितावच्छेदकधर्मसाध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् तद्व्यक्तित्वे च सत्त्वाद् वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्माभावविधया साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभय-गगनाभावः तद्व्यक्तित्व-गगनोभयाभावः वा धर्तुं शक्यते एवेति तादृशाभावस्य साध्यतावच्छेदकतायां सत्त्वाद् वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्माभावः एव स्यात्, अर्थाद् वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वं स्यादेवेति वह्नित्वगतैकत्वं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायां वृत्ति एव भवेत्, न तु अवृत्ति इति न हि तादृशं रूपं प्राप्यते यद्रूपं स्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगितावच्छेदकधर्मशून्यत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतायामवृत्ति भवेदिति तदप्रसिद्धिः दुर्वारा एव ।

य शो ल ता

एवं यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽपि अप्रसिद्धा, यतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं नाम यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नभिन्नत्वम् = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मावच्छिन्ननिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः भेदः। वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तद्व्यक्तित्वेनैव वा, तत्र प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा वह्नित्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया अग्राह्यं

प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा, यतः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वं वा यस्यां कस्याञ्चिदपि प्रतियोगितावच्छेदकतायां न वर्तते इति न। किन्तु एवमपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया प्रतियोगिताऽवच्छेदकतात्वोभयं तद्व्यक्तित्वञ्च धर्तुं शक्येते, यतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तित्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्माभिन्नत्वम् = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्ववृत्तिधर्मभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः भेदः । प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेन यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वमेव विद्यते इति प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मभेदः न स्यात्, किन्तु यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्म-गगनोभयभेदस्तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्मिन् स्यादेव, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मरूपत्वेऽपि गगनरूपत्वाऽसम्भवात् । यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मगगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मेऽपि सत्त्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपेण तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्म-गगनोभयभेदः धर्तुं शक्यते ।

ततश्च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयस्मिन्, तथैव तद्व्यक्तित्वे च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्म-गगनोभयभेदस्य सत्त्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः स्यादेवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिधर्मभेदः स्यादेवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभिन्नत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तित्वं स्यादेव, ततश्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं तद्व्यक्तित्वं वा यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मविधया ग्राह्यमेव, न तु अग्राह्यम्, अतः तेन अवच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण कथं धर्तुं शक्यते ? तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्धा एव स्यात् । एवं सर्वत्र एतदप्रसिद्धेः सर्वत्र लक्षणसमन्वयाऽसम्भवात् स्यादेवाऽसम्भवः इति ।

एवं यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

वच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेणाऽपि पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यादौ सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयाद् भवत्येवाऽसम्भवः। तद्यथा - प्रकृते यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता चाऽप्रसिद्धे । यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्धिकारणं प्रागेवोपदर्शितम्, यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्धिरपि तथैवाऽवगन्तव्या, यतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिसाध्यतावच्छेदकतात्वोभयस्याऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्म-गगनोभयभेदवत्त्वेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तित्वात् तदवच्छिन्ना वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्ना कथं कथ्यते इति तदप्रसिद्धिः विभावनीया । एवं सर्वेषां लक्षणानामसम्भवग्रस्तत्वं दुरपह्नवमिति सिध्यति।

य शो ल ता

ननु अस्तु सर्वेषां लक्षणानामसम्भवग्रस्तत्वं किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वघटितलक्षणानुसारेण नैव असम्भवः सम्भवति, अर्थाद् यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणानुसारेणाऽसम्भवः कथं सम्भवति ? ***इति चेत्*** ? ***सत्यम्***, तथापि अव्याप्तिवारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितेतरप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वादेरवश्यं प्रवेशनीयतया असम्भवस्यावश्यम्भावित्वात् ।

अयं भावः - उक्तलक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः सम्भवति, यतः प्रकृते महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते । अत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता भिन्ना वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता च भिन्ना, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता स्वरूपेण महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि भवेत्, अर्थाद् महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपक-

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वप्राप्तेः, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं विद्यते तादृशप्रतियोगितायां महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वेऽपि स्वरूपेण तदधिकरणविधया केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकताऽपि लभ्यते एव । शिबिकावहनशक्तेः चतुर्षु पुरुषेषु एव पर्याप्तत्वे प्रत्येकस्मिन् तन्निह्नवाऽसम्भवात् तत्राऽपि तत्कल्पनम् ।

तत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतादौ कुत्रापि नैव वर्तते, केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामेव भवेत्, एवं महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतादौ नैव भवेत्, केवलमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् एव भवेदिति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवेदेव, तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यादेव, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्यादेव, महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च तादृशप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात्, तदतिरिक्तेषु कुत्राऽपि अवर्तमानत्वाच्च तादृशप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता भवेदेव, अर्थाद् महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यादेव । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे

वर्तमाना एव भवेदिति महानसीयवह्न्यभावो धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एतदव्याप्तिनिवारणाय 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम्, तथा च नोक्तरीत्या अव्याप्तिः सम्भवति, यतः पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवति, अत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवति, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितां तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता कथं भवेत् ? साध्यतावच्छेदकतायां वृत्तित्वस्यापि विरहात् । तथा च महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिकाऽपि वर्तते, यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्तमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिकाऽपि वर्तते, न केवलयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपिका एव वर्तते। अतः तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपिका प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ताऽपि भवति, यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्ताऽपि, अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता प्राप्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वात्, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता न गृह्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वात् तादृशमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितायाः । तथा च यादृशाऽनुयोगितानिरूपकप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता एव भवेत्, यावत्साध्यतावच्छेदकताऽपर्याप्ता नैव भवेत्, तादृशाऽनुयोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकानुयोगितावि‌धया ग्राह्या, या वह्नित्वगतैकत्वरूपेणाऽवच्छिन्नानुयोगिता सा यावत्साध्यतावच्छेदकता-

पर्याप्तवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिका एव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपिका तादृशवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता नास्त्येव, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता एव । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकविधया तादृशवह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगिता धर्तुं शक्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव सम्भवेदिति महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तीयप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव भवेत्, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

ततश्च महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे असत्त्वाद् यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता नैव वर्तते इति महानसीयवह्न्यभावः नैव ग्राह्यः, किन्तु वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वं सुसिद्धमिति वह्न्यभावः ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयाभावात् कुतोऽव्याप्त्याशङ्का पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र ?

किन्तु एवं लक्षणाङ्गीकारेऽपि 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन

य शो ल ता

महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः दुर्वारा एव, यतः प्रकृते महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन् साध्यतावच्छेदकता वर्तते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन्नेव वर्तमाना, तदतिरिक्तेषु चाऽवर्तमाना प्रतियोगिता एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वविधया गृह्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपिका एव, तद्भिन्नाऽनिरूपिका या पर्याप्त्यनुयोगिता तदवच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं विद्यते, तादृशपर्याप्त्यनुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपिका एव, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपिका एव, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते, किन्तु महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव वर्तमानत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेत् ।

अत्र महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाञ्च भिन्ना भिन्ना विद्यते, तत्र वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमाना या महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तिसम्बन्धावच्छिन्ना प्रतियोगिता सा यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता भवति इति महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकप्रतियोगितायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यादेवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-

दकत्वसत्त्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वर्तमाना स्यादेवेति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एतदव्याप्तिनिवारणाय प्रतियोगितावच्छेदकताकोटौ अपि तादृशपरिष्कारः निवेशनीयः इति लक्षणम् - 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं भवेत्। तथा च नोक्ताऽव्याप्तिः, यतः

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, पूर्वं च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावविधया गृहीता, किन्तु तादृशानुयोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावविधया नैव गृह्यते, यतः तादृशानुयोगितानिरूपितप्रतियोगिता पूर्वोक्तरीत्या महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामपि विद्यते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि विद्यते, तत्र वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता भवेत्, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सत्त्वात्, तदतिरिक्तेषु कुत्राऽपि असत्त्वाच्च, किन्तु तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता नास्ति, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशप्रतियोगितायाः वृत्तितायाः अपि असत्त्वात् (वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितवृत्तितायाः अपि तादृशप्रतियोगितायामसत्त्वादित्यर्थः) । तथा च महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वमपि अस्ति, यावत्प्रतियो-

गितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकत्वमपि अस्ति, न तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव ।

ततश्च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतो-भयवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभिन्नमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वसत्त्वाद् यावद्वह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितारूपेण तादृशमहानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता नैव धर्तुं शक्यते, किन्तु वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता एव यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-भिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितांविधया धर्तुं शक्यते, यतः तादृशानुयोगितायां वह्नित्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कतावृत्तिप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वं नैव वर्तते, वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तितादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तमानत्वात्, तदतिरिक्तेषु कुत्राऽपि अवर्तमानत्वाच्च यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वमपि अस्ति इति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपिकायां तादृशाऽनु-योगितायां यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपक-त्वमपि स्यादेव । अतः यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिता-ऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितांविधया वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं शक्यते । वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता वह्नित्वे एव पर्याप्ता इति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि वह्नित्वे एव स्यादिति तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, अतः यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

अतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

य शो ल ता

वच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना नैव भवतीति वह्न्यभावोऽपि नैव धर्तुं शक्यते। या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता सा यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया धर्तुं शक्यते, यतः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकत्वमेव तादृशाऽनुयोगितायां विद्यते, एतत्प्रतियोगिताऽतिरिक्तप्रतियोगिता-निरूपकत्वं तादृशाऽनुयोगितायां नैव विद्यते, तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता -वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-यामपि वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि च वर्तमानत्वेन, तदतिरिक्तेषु कुत्राऽपि अवर्तमानत्वेन च यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वं सम्भवत्येव । य शो ल ता

तथा च तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयपर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता यावद्महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपिका स्यादेव । महानसीयत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभयस्य महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात् तादृशमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतोभय-पर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव भवेत्, तादृशानुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । अतः यावद्महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्न-प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे यावद्महानसीय-वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसत्त्वाद् यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-

प्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना स्यादेवेति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽव्याप्तिः ।

तथा चाऽव्याप्तिनिवारणाय 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणं परित्यज्य 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमवश्यम-भ्युपेयमिति सिध्यति।

(ननु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगितायाः 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वं नैव सम्भवति । या प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवेत् तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता वह्नित्वे एव स्यात्, यत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं स्यात्, न सा प्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता भवेत् । महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च वर्तमाना प्रतियोगिता भिन्ना, तथापि या प्रतियोगिता केवलवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमाना वह्नित्वगतैकत्वावच्छिन्नानुयोगितानिरूपक-पर्याप्तीया, या च महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयस्मिन् वर्तमाना महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीया - एतदुभयमपि भिन्नं भिन्नमेव । तथा च नास्त्युक्तरीत्याऽव्याप्तिरिति एतल्लक्षणाङ्गीकर्तारः वदन्ति इत्यपि बोध्यम्।

किञ्च, उक्तरीत्याऽव्याप्त्यापादने उक्तपरिष्कारकरणेऽपि 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि अव्याप्तिः स्यात्, यतः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकता-वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतोभयवृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, तादृशमहानसीयत्व-

वह्नित्वगतद्वित्वरूपावच्छिन्नानुयोगितानिरूपकपर्याप्तीयप्रतियोगिता महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायां भिन्ना स्यात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्च भिन्ना। महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्ता न कथ्यते, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि इति तन्निरूपिका महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वावच्छिन्नानुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपिका एव स्यात्, न तदनिरूपिका इति तादृशाऽनुयोगिताऽप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिर्दुर्वारा एवेति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायामेव पर्यवस्यति तादृशपरिष्कारः इति विभावनीयम् सूक्ष्मधीधनैः ***इति दिक्***।)

ततः एतल्लक्षणानुसारेणाऽसम्भवः दुर्निवारः, तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र लक्षणसमन्वयार्थं वह्न्यभावः ग्राह्यः, वह्न्यभावश्च तदैव धर्तुं शक्यते यदा वह्न्यभावीयप्रतियोगिता यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे वर्तमाना भवेत्, अर्थाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं चाऽभिन्नं स्यात् । किन्तु प्रकृते तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता चैवाऽप्रसिद्धे, यतः पूर्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावधिया गृहीता, तादृशानुयोगितायाः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव निरूपकत्वात्, तदतिरिक्तप्रतियोगितायाः अनिरूपकत्वात्, तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वाच्च । किन्तु वस्तुतः तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नाऽस्ति, यतः पूर्वोक्तरीत्या यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वं नाम यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः भेदः । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठसाध्यता-

वच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां भवत्येव, तादृशप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तरूपत्वसम्भवेऽपि गगनरूपत्वाऽसम्भवादिति 'एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्ति' इति न्यायेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तायामपि वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां कक्षीकर्तव्यः एव ।

अयञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपः, तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदनिरूपितप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितायामपि सत्त्वात् । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदसत्त्वे यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः अवश्यं स्यादिति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदस्य = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्ना । तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वाऽवश्यम्भावात्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वाच्च तादृशानुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपिका एव भवेत्, अनिरूपिका नैव भवेत्, अत एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता नैव धर्तुं शक्यते, अन्याऽपि काऽनुयोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया धर्तुं शक्यते ? इति तादृशाऽनुयोगिताऽप्रसिद्धिः दुर्वारा एव ।

एवं वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि अप्रसिद्धा एव, पूर्वं वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया गृहीता, किन्तु तादृशानुयोगितायां वह्नित्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वं तु अस्त्येव, तादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्ना, यतः यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वं नाम यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकः भेदः । यो यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितायामपि सत्त्वाद् वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया तादृशवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयभेदः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितारूपत्वेऽपि गगनरूपत्वाऽभावात् । ततश्च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदसत्त्वाद् वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः स्यादेवेति वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदोऽपि स्यादेव, तथा च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य तादृशानुयोगितायां सत्त्वाद् यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं तादृशानुयोगितायां नैव स्यात्, किन्तु वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव स्यात्, तादृशानुयोगितायाः वह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वात्, तादृशवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वाच्च।

अतः तादृशाऽनुयोगिता (= यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता) यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितात्वविधया धर्तुं नैव शक्यते। ततः अन्या काऽनुयोगिता लभ्यते या वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपिका स्यादिति वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताऽपि अप्रसिद्धा एव जाता इति दुर्वारोऽसम्भवदोषः, सर्वत्र तथैवाऽप्रसिद्ध्या लक्षणसमन्वयाऽसम्भवात् । एवञ्च सर्वाण्यपि लक्षणानि असम्भव-

या शो ल ता

गू ढा र्थ ***अथा***वच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य तादृशावच्छेदकतात्वातिरिक्तधर्म्मानवच्छिन्नत्वरूपतया तादृशावच्छेदकतात्वस्यापि तादृशावच्छेदकतात्वगगनोभयभेदवत्त्वेनाऽसम्भवप्रसङ्गः ।

●

दोषदुष्टानि इति नात्र कोऽपि विवादावकाशः ।

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **अथे**ति पूर्वपक्षोपप्रदर्शने, **अवच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य** = साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य सम्बन्धघटकाऽभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावमादाय 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय चाऽव्याप्तिवारणाय **तादृशावच्छेदकतात्वातिरिक्तधर्म्मानवच्छिन्नत्वरूपतया** = साध्यतावच्छेदकतात्वातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नत्वरूपम्, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नत्वरूपञ्चेति अवश्यं वाच्यतया **तादृशावच्छेदकतात्वस्याऽपि** साध्यतावच्छेदकतात्वस्य तादृशाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्यापि च **तादृशावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदवत्त्वेन** = तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदवत्त्वेन तादृशाऽभिप्रेताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदवत्त्वेन च साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाः अभिप्रेताऽभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाऽभिप्रेताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वप्रसङ्गात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नाऽभिप्रेताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगित्वयोरप्रसिद्धेः

य शो ल ता

●

❀ वात એ જ, शब्दो ग्रंथकारना ❀

शब्दार्थ :- અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ એટલે આટલી ચર્ચા પછી આખરે તમારે તાદૃશઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નત્વરૂપ જ કહેવાનું છે. અને તાદૃશ (= પ્રતિયોગિતા કે સાધ્યતા)અવચ્છેદકતાત્વ પણ તાદૃશ અવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદથી વિશિષ્ટ હોવાથી અસંભવ દોષ આવશે.

वि न भा

કહેવાનો આશય એ છે કે -

સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો તમે અર્થ કર્યો - સાધ્યતાનિષ્ઠ-નિરૂપિતત્વસંબંધ-અવચ્છિન્ન.....એનો ફલિતાર્થ એ જ થયો કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન =

असम्भवप्रसङ्गः इति स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति लक्षणानुसारेण बोध्यम्, तद्दिशा अन्यत्राऽपि सर्वत्राऽसम्भवः परिभावनीयः ।

ननु एवं छलेनाऽसम्भवाऽऽपादानं न युज्यते । एवमापादनं तरङ्गवत्तरलं क्षणभङ्गुरं परिष्कारविनाश्यञ्च । तथा हि - स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इत्येतत्स्थाने स्वावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्वावच्छेदकतात्वभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

●

साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न. हवे आनो अर्थ थाय के साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्न. साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त धर्म तरीके साध्यताअवच्छेदकतात्व सिवायनी आखी दुनिया आवी जाय. हवे अमे तमने 'साध्यताअवच्छेदकतात्व पण साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त छे' - एम साबित करी आपीशुं. कारण के साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न = साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्न. साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेद पण साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक छे ज. अने आ भेद तो खुद साध्यताअवच्छेदकतात्वमां पण रहेल छे. माटे, साध्यताअवच्छेदकतात्व पण साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्म तरीके मळी जशे. टूंकमां, दुनियाना तमामे तमाम धर्मो साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त ज थई जशे. हवे एवी तो कई प्रतियोगिता मळे के जे साध्यताअवच्छेदकतामां रहेली होय अने कोई पण धर्मथी अवच्छिन्न न होय. ऊलटुं आगळ लक्षणमां तमे ज जणाव्युं छे के प्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्न पण होवी जोईए. आ तो वदतो व्याघात जेवुं थई गयुं. माटे, असंभव दोष दुर्वार बनशे.

❁ असंभवने असंभवित करवा मथामण ❁

प्रश्न :- (अव.) (आ प्रश्न हवे पूर्वपक्षनी सामे पूछवामां आवे छे. आ प्रश्नकार द्वारा असंभवनिराकरण करवानो प्रयत्न करवामां आवे छे.) अहो छलकौशल्यं भवतः !

प्रतियोगिताकसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमभ्युपेयम् ।

तथा च नाऽसम्भवः । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वेन (तद्व्यक्तित्वेन वा) एवाऽवच्छिन्ना या प्रतियोगिता सा गृह्यते । सा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना, यद्यपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वमपि गृह्यते, तथापि साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठभेदः साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदरूपः । तादृशभेदीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेऽपि वर्तते, किन्तु न केवलसाध्यतावच्छेदकतात्वे एव वर्तते, अपि तु गगनेऽपि वर्तते इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वत्वमपि प्राप्यते, गगनत्वमपि । अर्थात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वधर्मावच्छिन्न-गगनत्वधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकः तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः इति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वात् तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्व

●

छल तो बहु सारी रीते करी जाणो छो महाशय ! परंतु चिंता नहीं. आपना छलनो जवाब पण अमारी पासे तैयार छे. लक्षण तो छे तृतीय परिष्कारनुं ज. फक्त एमां अमे नवो परिष्कार करी दईए छीए. हवे अमारुं लक्षण आ प्रमाणे थशे -

❋ नूतनपरिष्कारघटित लक्षण ❋

साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न-साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्न-साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकतानिरूपित(= साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न)प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक रूपमां **स्वअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न**-प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्न-प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनिष्ठअवच्छेदकतानिरूपित(= प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्न)-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्ति प्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

आ लक्षणमां बोल्ड टाईपमां दर्शावेल मेटर सिवायनुं आखुं लक्षण यथावत् छे. हवे लक्षणसमन्वय करीए - **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - आ स्थलमां तमारा कहेवा मुजब साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगिता ज अप्रसिद्ध थई जाय छे. कारण के साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त = साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-

-गगनोभयभेदस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः नैव धर्तुं शक्यते । यः केवलसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदः तादृशभेदीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वे एव स्यात्, अतः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेनैवाऽवच्छिन्ना स्यात्, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरेण केनाऽपि धर्मेणाऽवच्छिन्ना न स्यादेवेति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः एव ग्राह्यः, साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः नैव, साध्यतावच्छेदकतात्वे साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदसत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्तु नैव सम्भवति । किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिषु एव साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः स्यात् ।

अत्र या प्रतियोगिता गृहीता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्ना वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना न अवच्छिन्ना इति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिधर्मानवच्छिन्नत्वमेव तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यात्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकस्य साध्यतावच्छेदकतात्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टत्वाऽभावात् । तथा च वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एव । तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-

●

નિરૂપકભેદવિશિષ્ટ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ ખરા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદવિશિષ્ટ છે. માટે, તે ધર્મ પણ (= સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ પણ) સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત થઈ જાય છે.

❋ ગગનમિશ્રિત ભેદનું વારણ ❋

બસ ! અહીં જ તમે છલ કર્યું. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત - આ પ્રમાણે તમે જે જણાવ્યું તે બરાબર ! પણ, સ્પષ્ટ છે કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ તો તમે છલથી જ લો છો, શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ તમને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં મળવાનો નથી. માટે, તમે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ લઈ લીધો. શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ અને સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ આમ તો છે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જ. પણ, તે બન્ને ભેદમાં ઘણો ફરક છે. થોડી બારીકાઈથી તે ફેરફારને નોંધો -

योगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । वह्नित्वगतैकत्वरूपं महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया नैव प्राप्यते । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अवच्छिन्ना, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः वर्तते एव, इयञ्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता केवलप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्ना, तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्ना सा वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवद्धर्मानवच्छिन्ना कथं भवेत् ?

●

साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेदीयप्रतियोगिता मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्वमां જ नथी रहेती. किंतु साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयमां रहे छे. माटे, तादृशप्रतियोगिता-अवच्छेदकधर्म पण साध्यताअवच्छेदकतात्वत्व अने गगनत्व - उभय જ थशे. मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वथी જ अवच्छिन्न तादृशोभयभेदीयप्रतियोगिता न मळे. माटे, आ साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेद साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्त एवा गगनत्वधर्मथी अवच्छिन्न एवी प्रतियोगितानिरूपक छे.

જ्यारे शुद्धसाध्यताअवच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्वमां જ रहेती होवाथी ते प्रतियोगिता मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वथी જ अवच्छिन्न थशे. मतलब के साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मथी अनवच्छिन्न એवी प्रतियोगितानिरूपक साध्यताअवच्छेदकतात्वभेद थशे.

अमारा नवा लक्षण मुજब साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक जे भेद लेवानो छे ते भेदीयप्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मथी अवच्छिन्न न

या च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना प्रतियोगिता सा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, किन्तु तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते। अतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, वह्नित्वगतैकत्वं नैव भवेत्। ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वाऽसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वर्तमाना नैव भवेदिति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

●

હોવી જોઈએ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્ત ગગનત્વધર્મથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, તાદેશસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ લઈ નહીં શકાય. શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ લેવો પડે. કારણ કે તે ભેદીયપ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્ત ધર્મથી અનવચ્છિન્ન જ છે. માટે, તે ભેદ લઈ શકાય. શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં રહે જ નહીં. અને અમારા લક્ષણ મુજબ જે ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ હોય તે જ ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત ધર્મ તરીકે લઈ શકાય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક જે શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ તે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં રહેતો નથી. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત નહીં થાય.

❀ વહ્નિસાધ્યક સ્થલે લક્ષણસમન્વય, અસંભવ દૂર ! ❀

पर्वतो वह्निमान् धूमात् - આ સ્થલમાં વહ્નિત્વવૃત્તિ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे प्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः वर्तते, किन्तु एतद्भेदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेन गगनत्वेन चावच्छिन्नत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मावच्छिन्ना सा प्रतियोगिता भवति, अर्थात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः न भवति, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताकः यः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः स एव प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदस्तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे नैव वर्तते इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्याऽग्राह्यत्वात् तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, प्रतियोगिता-

प्रतियोगिता मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्व धर्मथी ज अवच्छिन्न छे. आ साध्यताअवच्छेदकतात्व धर्म आपणे जोई गया ते मुजब साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त नथी. माटे, आ प्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त धर्मथी अनवच्छिन्न थई जशे. आ प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्व वह्नित्वगतएकत्वमां ज थशे.

आ रीते प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न-प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक शुद्ध प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वभेद प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व धर्ममां रहेलो न होवाथी अने वह्निअभावीयवह्नित्ववृत्तिप्रतियोगिताअवच्छेदकतामां रहेली प्रतियोगिता मात्र प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व धर्मथी ज अवच्छिन्न होवाथी आ प्रतियोगिता प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्त धर्मथी अनवच्छिन्न तरीके मळी जशे. आ प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकता पण वह्नित्वगतएकत्वमां ज रहे छे. माटे, तादृशवह्निअभावीयप्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न-साध्यताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक वह्नित्वगतएकत्वरूपमां स्वअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न-प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मअनवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्ति-

वच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मविधया प्राप्यवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात्। तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वात् तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवतीति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्।

साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना स्यादेवेति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽसम्भववार्तासम्भवोऽपि ?

न चाऽन्यलक्षणेषु का गति***रिति वाच्यम्***, सर्वत्र अनया दिशा परिष्कारसम्भवात्, असम्भवनिरासाच्च । तथा हि - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ..... इत्यादिलक्षणं परित्यज्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धा-

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ થઈ જશે. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ હોવાથી લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અસંભવ દોષને ક્યાં અવકાશ રહ્યો ? આ રીતે બધે લક્ષણસમન્વય થઈ જશે, પછી ક્યાં કોઈ તકલીફ રહેશે ?

वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टा-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमङ्गीकर्तव्यम् । तथा च न कुत्राऽप्यव्याप्तिः, असम्भवो वा । लक्षणसमन्वयश्चैवम् -

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते। इयं प्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता, साध्य-त्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगितायाः, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतायामवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदो वर्तते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता-निरूपकः वर्तते। पूर्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेद-वत्त्वमित्यर्थः कृतः, अतः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदस्याऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छे-दकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया ग्राह्यत्वात्, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वाच्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना जाता।

किन्त्वधुना निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-वत्त्वमित्येवाऽर्थः आद्रियते । ततश्च तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः नैव धर्तुं शक्यते, यतः तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदीयप्रतियोगिता साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि वर्तते, गगनेऽपि इति साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कतात्वेनाऽप्यवच्छिन्ना, गगनत्वेनापि इति तादृशोभयभेदीयप्रतियोगिता साध्यतानिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वेतरगगनत्वेनाऽप्यवच्छिन्ना, अर्थात् तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः इति तादृशो-भयभेदः साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं गृह्यते ? यादृशभेदीयप्रतियोगिता केवलसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवावच्छिन्ना वर्तते,

य शो ल ता

तदन्येन केनचिदपि अवच्छिन्ना न वर्तते, तादृशभेदः एव साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं शक्यते । यः शुद्धसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः तत्प्रतियोगिता साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते इति साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव तादृशप्रतियोगिता अवच्छिन्ना, साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्ना एव तादृशप्रतियोगिता, अर्थात् तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया धर्तुं शक्यते। तादृशभेदः साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव वर्तते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव भवेत्, तत्र अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि स्यादेवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते, तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अनवच्छिन्नत्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपिता एव तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता स्यात् ।

तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितात्वविधया धर्तुं शक्यते, पूर्वोक्तरीत्या तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

प्रकृते महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-

य शो ला ता

निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः । यदि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते, किन्तु तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च वर्तन्ते । तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदश्च वर्तेते । एतद्-भेदद्वितयं शुद्धमिति तादृशप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः तादृशप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः, तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभेदः तादृशाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः। तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियो-गितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता एव भवेत्, न तु अनिरूपिता इति तादृशप्रतियोगिता न ग्राह्या। एवञ्च पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावः नैव ग्राह्यः ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चा-वच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-मवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्चैव स्याताम् । तत्र निरूपितत्वसम्बन्धाव-च्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगिता-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदवत्त्वमिति अर्थानुसारेण निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयभेदस्य च तादृशप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रति-योगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नत्वं वृत्ति अभवत्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं

तु तत्राऽऽसीदेव । किन्त्वधुना निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदवत्त्वमित्यर्थः आद्रियते । यः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः गृहीतः, तादृशभेदीयप्रतियोगिता गगनेऽपि वर्तते इति गगनत्वेनाऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नेनाऽवच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविधया तादृशोभयभेदः नैव गृह्यते । किन्तु शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव गृह्यते, तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः तादृश-प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्नत्वात् । तादृशभेदश्च निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव वर्तते ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानव-च्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता प्राप्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता नैव प्राप्यते, तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं तादृशवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते एवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगिता-विधया वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेद-कताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधयाऽपि वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-

य शो ला ता

वह्नित्व-गतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना भवेदिति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽसम्भवाऽवकाशः ।

न च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वादिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वमेव परिष्क्रियताम्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वमपि किमर्थं परिष्क्रियते ? प्रयोजनाभावात्। तथा चैवं लक्षणम् - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । एवं लक्षणानुसारेणाऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वादिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदस्याऽग्राह्यत्वेन तमादायाऽव्याप्त्यसम्भवादेरसम्भवः ए***वेति वाच्यम्;***

अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतामादायाऽसम्भवाऽनिराकरणात् । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वर्तते इति तादृशप्रतियोगितायां साध्यत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च वर्तते । तत्र अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः वर्तते एव । तादृशभेदीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामेव

वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना च, तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः गृह्यते, तादृशभेदस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टत्वं तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते । तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वञ्च तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदवत्त्वरूपमिति तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया गृह्यते । अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदसत्त्वात्तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः स्यादेवेति अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायाम् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं स्यादेव ।

ततश्च अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवत्त्वस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतावधया अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं शक्यते । तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितावधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं नैव शक्यते । अन्याऽपि का साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते इति तदप्रसिद्ध्या असम्भवः दुर्निवारः एव ।

एवं लक्षणसमन्वयार्थं वह्न्यभावः अवश्यं ग्राह्यः, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदितरेणाऽनवच्छिन्ना चेति प्रतियोगिता-

निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता च। तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव, तादृशभेदः शुद्धः इति तादृशभेदीयप्रतियोगिता निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायामेव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्ना, तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया तादृशभेदः धर्तुं शक्यते । अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदः स्यादेव । अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदोऽपि अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तते एव । तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वाद् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया = अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदविधया तादृशोभयभेदः धर्तुं शक्यते । अतः तादृशोभयभेदस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां सत्त्वाद् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभेदोऽपि तत्र स्यादेव।

तथा चाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वस्य च सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-भेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतारूपेण तादृशाव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता ग्राह्या। एतादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपिता वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितात्वविधया कथं गृह्यते ? यदि वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताऽपि तादृशप्रतियोगितात्वविधया न गृह्यते तर्हि अन्या का प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ? एवं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितादेरपि अप्राप्तेः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताऽप्रसिद्धिः, अत एवाऽसम्भवोऽपि दुर्वारः ।

यदि अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदवत्त्वं निवेश्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं पूर्वोक्तलक्षणमङ्गीकर्तव्यम् । तथा च असम्भवो नैव सम्भवति ।

तथा हि - अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तते । अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदस्तु वर्तते एव । अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदश्च पूर्वं गृहीतः, किन्तु अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया तादृशोभयभेदः नैव धर्तुं शक्यते, तादृशोभयभेदस्य अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरगगनत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वात् । अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः शुद्धः एव अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदरूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां वर्तमानत्वेन अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनाऽवच्छिन्नत्वात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च । तादृशावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्तु शुद्धः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव सम्भवति इति अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदोऽपि नैव स्यात् ।

तथा च अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदस्य सत्त्वेऽपि अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदस्याऽसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताविधया अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता एव धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतायां शुद्धस्य निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभेदस्य च सत्त्वात् । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना इति वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरू-पकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितात्वविधया तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तन्निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपिता अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता । तत्र अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदस्तु वर्तते एव, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकता-गगनोभयभेदश्च पूर्वं गृहीतः, किन्तु नूतनपरिष्कारानुसारेण तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया न गृह्यते, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरगगनत्वेनावच्छिन्नत्वात् । यः शुद्धः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभेदः स एव ग्राह्यः, तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वभिन्नेनाऽनवच्छिन्नत्वात् । तादृशशुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां नैव स्यात् ।

तथा च अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदसत्त्वेऽपि अवच्छे-

दकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽसत्त्वाद् निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकताविधया तादृशावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता धर्तुं नैव शक्यते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितात्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव पूर्वोक्तरीत्या ग्राह्या, तथा च तदनिरूपितत्वसत्त्वाद् वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छे-दकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते ।

अतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-गतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदक-तात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मान-वच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तते एवेति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयान्नास्त्येवाऽसम्भवोऽव्याप्तिर्वा इति उभयत्र परिष्कार्यम् ।

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्वाऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नेत्यादिपरिष्कारस्थाने नूतनपरिष्कारं निवेश्य 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्न-

प्रतियोगिताकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकत्ववृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । तथा च नाऽसम्भवः। तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र पूर्वं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तित्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिनिष्ठप्रतियोगिताकभेदवत्त्वमित्यर्थमादृत्य यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः गृहीतः, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिनिष्ठत्वात् । तादृशोभयभेदश्च साध्यत्वावच्छेदकतात्वादौ अपि वर्तते । किन्त्वधुना तादृशोभयभेदः धर्तुं न शक्यते, यतः प्रकृते यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदः एव ग्राह्यः, तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः गगनेऽपि सत्त्वात् तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभिन्नगगनत्वधर्मावच्छिन्ना सा उभयभेदीयप्रतियोगिता, ततः तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ?

यः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः शुद्धः स एव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया ग्राह्यः, तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्मे एव सत्त्वादन्यत्राऽसत्त्वाच्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्ना हि तादृशभेदीयप्रतियोगिता । एतादृशभेदः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधयाऽग्राह्यसाध्यत्वावच्छेदकतात्वादौ नैव वर्तते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादौ एव वर्तते, तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्याद्यनवच्छिन्नत्वस्य साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वात् तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वोभयधर्मेणा-

ऽवच्छिन्ना वर्तते, पूर्वञ्च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तित्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः इत्यर्थमादृत्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया गृहीतः, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिनिष्ठत्वात् । तादृशोभयभेदश्च प्रतियोगित्वावच्छेदकतात्वादौ अपि वर्तते इति अप्रसिद्धिः सञ्जाता, किन्तु प्रकृते यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः गगनेऽपि वर्तमानत्वेन यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरगगनत्वावच्छिन्नत्वात्। यः शुद्धः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः स एव यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया ग्राह्यः, तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदतावृत्तौ एव वर्तमानत्वेन यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्। तादृशशुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगित्वावच्छेदकतादौ अवर्तमानत्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादौ एव वर्तमानत्वेन च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितात्वविधया ग्रहीतुं शक्यते एव । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

अतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपवृत्तित्वं तादृश-

य शो ल ता

वह्न्यभावीयप्रतियोगितायां स्यादेवेति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयात् कुतोऽसम्भवसम्भवः इति ।

एवं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वादिनिवेशस्थाने यथोक्तदिशा परिष्कारं निवेश्य 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगम्यम्, तथा च नाऽसम्भवः, यतः पर्वतो वह्निमान् धूमाद् इत्यत्र पूर्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिताकभेदवत्त्वमित्यर्थमादृत्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः गृहीतः, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितायामपि वर्तमानत्वात् । तादृशोभयभेदस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिताकभेदविधया ग्राह्यत्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपेण तु धर्तुं नैव शक्यते, यतः तादृशोभयभेदीयप्रतियोगिता गगनेऽपि वर्तते इति तादृशप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरगगनत्वेनाऽपि अवच्छिन्ना स्यात्, ततः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते, किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धः एव ग्राह्यः, तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितायामेव सत्त्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगित्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च । तादृशशुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, किन्त्वन्यत्रैव भवेत् । वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव वर्तते, तदितरप्रतियोगितानिरूपकत्वं नैव विद्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता गृह्यते, तादृशानुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्तीति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत्।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामपि वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वसत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः पूर्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया गृहीतः एव। किन्तु नूतनपरिष्कारानुसारेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितात्वविधया तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता न गृह्यते, यतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः गगनेऽपि सत्त्वाद् गगनत्वेनाऽप्यवच्छिन्ना सा इति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितात्वविधया तादृशभेदीयप्रतियोगिता कथं गृह्यते ? किन्तु यः शुद्धः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः तदीयप्रतियोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वधर्मावच्छिन्नत्वमेव, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वञ्चेति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया शुद्धः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव ग्रहीतुं शक्यते । तादृशभेदश्च वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते इति वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितात्वविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्तीति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

एवं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्ट-प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे यावत्-स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना भवेदेवेति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयाद् असम्भवाऽऽपत्तिः कुतः ? एवञ्च सर्वाण्यपि लक्षणानि असम्भवदोषविरहितानि एव खलु, किमर्थं तर्हि असम्भवः

उद्घोष्यते इत्याशङ्कायामाह - **तादृशावच्छेदकतात्वस्यापि** इति ।

अयमाशयः - तादृशपरिष्कारादरेऽपि पुनः असम्भवदोषः दुर्निवारः एव । तथा हि -

प्रथमलक्षणे तु स्पष्टः एवाऽसम्भवः, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वपरिष्कारे यथाऽसम्भवः भवति तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदरूपपरिष्कारे दुर्निवारः एवाऽसम्भवः, यतः साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदपरिहाराय साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इति परिष्कृतम्, तादृशोभयभेदस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरगगनत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वात्तस्याऽग्राह्यत्वम्, किन्तु शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदोऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेन तु तादृशशुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता अवच्छिन्ना स्यादेव, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वमपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वभेदविशिष्टम्, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वभेदस्य, साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वे सत्त्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदविधया साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदस्य ग्राह्यत्वाच्च । साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदस्तु साध्यतावच्छेदकतायां वर्तते एवेति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदोऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशभेदीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेनाऽवच्छिन्नत्वसत्त्वात्, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वाच्च। यदि शुद्धसाध्यतावच्छेदकतातात्वभेदस्याऽपि अग्राह्यत्वम्, तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते ? इति साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्ध्याऽसम्भवदोषो दुर्निवारः एव।

●

❖ नूतन परिष्कारमां पण भेदप्रवेश, असंभव दुर्वार ❖

उत्तर :- महोदय ! बुद्धि तो खूब ज सारी दोडावी. पण, थोडुं लांबुं पण तमारे विचारवुं जोईतुं हतुं. अमे साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न - आ परिष्कारमां साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेदने लईने आपत्ति आपी. हवे तमे जे परिष्कार कर्यो तेमां तमे साध्यताअवच्छेदकतात्वत्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्ननो प्रवेश करावयो. पूर्वनी रीते अहीं पण साध्यताअवच्छेदकतात्वत्व-गगनउभयभेद लईने असंभव दोष आपी

एवम् एतल्लक्षणानुसारेण प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्याप्त्यनुयोगिता... इत्यादिस्थाने प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्याप्त्यनुयोगिता..... इत्यादिपरिष्कारः आदृतः । तत्र पुनः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धिः, यतः प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदनिवारणाय प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद... इत्यादि परिष्कारः कृतः, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरगगनत्वेनाऽपि अवच्छिन्नत्वेन उक्तपरिष्कारे कृते तादृशभेदस्याऽग्राह्यत्वसिद्धेः, किन्तु तादृशपरिष्कारानुसारेण अन्यः को भेदः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं शक्यते ? यः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः शुद्धः सोऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेनाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताकः भवत्येव, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वञ्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्, यतः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदः, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगिताऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वे वर्तते इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं शक्यते, तादृशभेदश्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वे वर्तते इति तस्मिन्

દઈશું. આનો કોઈ નિવેડો જ તમે લાવી નહીં શકો. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-અતિરિક્તનો પણ ખુલાસો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાકભેદવિશિષ્ટ કરવામાં આવે તો પણ પૂર્વવત્ દોષ તો આવવાનો જ. આવી રીતે પરિષ્કાર કરે રાખવામાં તો અનવસ્થા દોષ આવી પડશે.

❋ પરિષ્કારોનો અંત ન આવતા અનવસ્થા ❋

કહેવાનો આશય એ છે કે - તમે જણાવ્યું તે મુજબ જે ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન-સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ હોય તે ધર્મ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત કહેવાય. શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદીયપ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. તદતિરિક્ત કોઈ ધર્મથી અવચ્છિન્ન નથી. માટે, શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-અતિરિક્તધર્મથી અનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક કહેવાય. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્ત ગગનત્વ ધર્મથી અવચ્છિન્ન છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ ન લઈ શકાય. પરંતુ, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-

प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः स्यादेव इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वमपि स्यादेव । ततः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेनाऽवच्छिन्ना सा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मावच्छिन्ना स्यादेव, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वस्यैव पूर्वोक्तरीत्या प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वात् । तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदस्य शुद्धस्याऽप्यप्राप्तौ अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यः भवेदिति तादृशभेदाऽप्रसिद्ध्या सर्वत्र तथैवाऽप्रसिद्धेश्च असम्भवः दुर्निवार एव ।

●

અતિરિક્ત એટલે શું ? સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્ત - આ પ્રમાણે જો કહો તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ ધર્મ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વથી અતિરિક્ત થઈ જશે. કારણ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વથી ભિન્ન ન હોવા છતાં પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-ગગનઉભયથી તો ભિન્ન જ છે. આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-ગગનઉભયભેદ પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક તો છે જ, ઉપરાંતમાં ગગનનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપક પણ છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વનિષ્ઠપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદ તરીકે આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ-ગગનઉભયભેદ લઈ જ શકાશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વ આ ભેદવિશિષ્ટ જ છે. માટે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વધર્મ જ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વથી અતિરિક્ત થઈ જશે. તેનાથી અવચ્છિન્ન શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદીયપ્રતિયોગિતા છે. આથી, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતાનો નિરૂપક ઉક્ત શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ થઈ જાય છે. માટે તે ભેદ લઈ નહીં શકાય. આમ, એવો કોઈ ભેદ જ નહીં મળે કે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપક હોય. માટે, તાદૃશભેદવિશિષ્ટ જ અપ્રસિદ્ધ થઈ જતાં તાદૃશ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા અપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. પરિણામે, આખું લક્ષણ અપ્રસિદ્ધ થતાં અસંભવદોષ દુર્વાર બની જશે.

★ અસંભવ કે અનવસ્થા આવ્યે જ છૂટકો, તમામ લક્ષણમાં ★

હવે, સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્ત = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ કરો તો પણ પુનઃ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વત્વ-ગગનઉભયભેદ લઈને અસંભવ દોષ આવે. પુનઃ ખુલાસો કરો તો આ રીતે ખુલાસા

एतदसम्भवनिवारणाय, पूर्वं ***यथा***ऽसम्भववारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वं परिष्कृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येतल्लक्षणस्थाने 'स्वावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवं लक्षणमङ्गीकृतम्, ***तथैव*** साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्यादि परिष्कृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति एवं लक्षणमवश्यं वक्तव्यम् ।

एवं लक्षणाभ्युपगमे पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मविधया यत् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वस्यैव ग्रहणं कृतं तन्न शक्यम्, यतः पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः इत्यर्थस्यादृतत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदविधया गृहीतः, तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वे वर्तमानत्वात् । तादृशोभयभेदस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वे सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वस्यापि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मविधया ग्रहणं सञ्जातम्, किन्तु एतत्परिष्कारानुसारेण साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्यर्थ आदृतः, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् ।

●

કરે રાખવામાં અનવસ્થા લાગુ પડી જાય. માટે, તમારું આખું આ લક્ષણ જ ટકી શકે તેમ નથી. કોઈ નવો વિકલ્પ અજમાવો, નવું લક્ષણ બનાવો. આ લક્ષણ કોઈ હિસાબે ચાલી શકે તેમ નથી. અસંભવદોષદુષ્ટ લક્ષણ કેવી રીતે ચાલી શકે ?

किन्तु एवं परिष्कारे पूर्वोक्तरीत्या शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वत्वभेदोऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वभेदस्य शुद्धस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं वर्तते, किन्तु साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वमपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्, साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदरूपतया साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताक-साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्व-गगनोभयभेदस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वभेदविधया ग्राह्यत्वात् । तथा च पूर्वोक्तरीत्या साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितायाः एव सर्वत्राऽप्रसिद्धेरसम्भवः दुर्वारः ।

एवं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वमपि यत् पूर्वं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदविशिष्टत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मविधया गृहीतं तत् 'प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः - इत्येवं परिष्कारेण = नूतनलक्षणानुसारेण न शक्यम्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वरूपत्वाभावात् । किन्त्वेवमपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वभेदोऽपि शुद्धः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वभेदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात्, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्व-गगनोभयभेदस्याऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वरूपत्वसम्भवेन तादृशोभयभेदविशिष्टस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वावश्यम्भावादिति पुनः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्ध्याऽसम्भवः दुर्निवारः।

एतदसम्भवनिवारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वं = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः - इत्येवं परिष्कृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदक-

तात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्ट-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-रूपवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम् । तत्र पुनः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वप्रवेशात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वं परिष्क-रणीयम्, पूर्वोक्तरीत्याऽसम्भवापत्तेः । एवं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वमपि परिष्क-रणीयम्, असम्भवापत्तेरेव । अर्थात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वं यदि साध्यतावच्छेदकतात्वत्व-त्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपमङ्गीक्रियते तदा साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वगगनोभयभेद-ग्रहणसम्भवात् साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वमपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतररूपं सिध्येदिति स्यादेव असम्भवः, तन्निवारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्व-त्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरत्वं = प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वत्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कारमादृत्य 'स्वावच्छेदक-तात्वत्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-विशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वत्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(= साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टधर्मा(= साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(= साध्यता-वच्छेदकतात्वत्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(= साध्यतावच्छेदकतात्वेतरा)नवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणमङ्गीकरणीयम् । अत्रापि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वत्वेतरत्वादि-प्रवेशात्पुनरसम्भवः, पुनः परिष्कारः इत्यनवस्था दुरन्ता प्रसज्यते इति नैव स्वीकरणीयं लक्षणमिदं खलु इति किं प्रतीयते न वा ?

अन्येषु लक्षणेषु अपि एवमेवाऽनवस्था दुर्वारा स्यात्, तथा हि - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वमित्यस्य निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्यादिपरिष्कारः कृतः, लक्षणञ्चैवम-भ्युपगतम् - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-

विशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः । एवं लक्षणानुसारेणाऽपि असम्भवः दुर्निवारः, यतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं साध्यतावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायां भवति, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताकभेदः इत्यर्थः क्रियते तदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया धर्तुं शक्यते, तादृशोभयभेदविशिष्टत्वात् तादृशसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव साध्यता-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना सिध्येत्, ततश्चाऽसम्भवः दुर्निवारः इति साध्यतानिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नत्वस्य साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्यर्थः कृतः। ततश्च साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनभेदः धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयभेदीय-प्रतियोगितायाः साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेण गगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् । किन्तु एवं परिष्कारे कृते शुद्धसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशभेदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन अवच्छिन्नत्वम्, प्रतियोगितावच्छेद-कतात्वे च प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः वर्तते एव, तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे वर्तमानत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः धर्तुं शक्यते, तादृशभेदविशिष्टं च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नमपि स्यादेव, तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकप्रतियोगितावच्छेद-कतात्वभेदः शुद्धोऽपि प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ? एवञ्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया शुद्धप्रति-योगितावच्छेदकतात्वभेदोऽपि धर्तुं न शक्यते, तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते इति दुर्वारा एवाऽप्रसिद्धिः सार्वत्रिकी इति असम्भवोऽपि दुर्निवारः ।

एवं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेद-

वारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कृतम्, ततश्च तादृशोभयभेदीयप्रतियोगितायाः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेण गगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशोभयभेदः कथं ग्रहीतुं शक्यते ? एवं तादृशोभयभेदवारणसम्भवेऽपि उक्तरीत्या परिष्कारादरे न कोऽपि तादृशः भेदः लभ्यते यः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-(वह्न्यभावीय)प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः स्यात्, यतः शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः नैव सम्भवति, तादृशभेदीयप्रतियोगिता तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन तु अवच्छिन्ना अभ्युपगन्तव्या एव, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरत्वं = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = (प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे स्वप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वात्) तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः वर्तते एव, अतः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नं स्यादिति तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ?

यदि च शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते इति तादृशभेदाऽप्रसिद्ध्या लक्षणाऽसमन्वयः, लक्षणघटकाऽप्रसिद्धौ तद्घटितलक्षणाऽप्रसिद्धेरवश्यम्भावात्, ततः लक्षणाऽसमन्वयस्याऽपि अनायाससिद्धत्वात् । सार्वत्रिकश्चायं लक्षणाऽसमन्वयः असम्भवदोषावहः इति नात्र कोऽपि विवादः ।

यथा हि भवता - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनो-

भयभेदमादाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतायाः एव निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वसिद्धेरसम्भवाऽऽपत्तिः या अस्माभिः प्रदर्शिता, तन्निवारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नभेदविशिष्ट.... इत्यादि परिष्कृतम्, ***तथैव*** प्रकृतेऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्व -गगनोभयभेदमादाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्यैव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभिन्नत्वसिद्धेरसम्भवाऽऽपत्तिः प्रदर्शिता तन्निवारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्ट.... इत्यादिपरिष्कारः कर्तव्यः ।

तथा चैवं लक्षणम् - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वे-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरण-निरूपितवृत्तित्वाभावः इति । ततश्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वत्वेतरगगनत्वावच्छिन्नत्वात् तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रति-योगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशोभयभेदः न लभ्यते। किन्तु पूर्वोक्तरीत्या अत्रापि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वप्रवेशात् तादृशनिरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदोऽपि धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशभेदीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेन तु अवच्छिन्ना भवत्येव । तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदः = निरूपि-

तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं तु वर्तते एवेति तादृश-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः = शुद्धप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदोऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगि-ताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ? यदि हि तादृशशुद्धप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविधया न प्राप्यते तर्हि अन्यः को भेदः प्राप्यते ? इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्ध्या लक्षणाऽ-प्रसिद्धिः दुर्निवारा एवेति असम्भवोऽपि लब्धप्रसरः । एवमवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्ध्याऽपि असम्भवः दुर्निवारः, अत्रापि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदाऽप्रसिद्धिः असम्भवश्च भावनीयः ।

एतदसम्भववारणाय पुनः वक्तव्यम् - यदुत निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छे-दकतात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः - इत्येवमेव नाङ्गीक्रियते, किन्तु तादृशेतरत्वं निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वंत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदरूपमङ्गीक्रियते ।

तथा चैवं लक्षणम् - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वे-तरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियो-गितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-विशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टावच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रति-

य शो ल ता

योगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः इति ।

अत्र साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्व-गगनोभयभेदनिवारणसम्भवेऽपि साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वत्व-गगनोभयभेदनिवारणमसम्भवि इति असम्भवोऽपि सुसम्भवः । एवञ्च यत्र यत्र इतरत्वं स्यात् तत्र तत्र परिष्कारापेक्षा, परिष्कारे च पुनः इतरत्वं निवेश्यते इति पुनः तादृशेतरत्वस्य परिष्कारः, पुनः तत्रेतरत्वं पुनः परिष्कारः इति दुरन्ता अनवस्था प्रसज्यते ।

एवं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदवारणाय पूर्वं भवता परिष्कृतं 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियो-
य गितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मा-
शो नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-
ल प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमुपदर्शितम्, ततश्च
ता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्तित्वेतरगगनत्वेन अवच्छिन्नत्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदविधया तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते। किन्तु एतत्परिष्कारानुसारेण शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदोऽपि यत्किञ्चित्साध्यताव-च्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं नैव शक्यते, यतः तादृशयत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदीयप्रतियोगिता यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेन तु अवच्छिन्ना एव स्यात् । यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वे यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनो-भयभेदः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदः = यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तित्वेतरत्वं वर्तते एवेति तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वावच्छिन्न-प्रतियोगिताकः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ? यदि च शुद्धः यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिभेदोऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-

विधया धर्तुं न शक्यते, तर्हि अन्यः को भेदः तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं शक्यः भवेदिति तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धिः, यथा चाऽत्र तथा सर्वत्र इति सार्वत्रिकलक्षणा-ऽसमन्वयप्रभावात् स्यादेवाऽसम्भवः ।

एवं यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदविधया यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेद-कतावृत्ति-गगनोभयभेदग्रहणवारणाय यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः इत्येवं परिष्कृतम्, ततश्च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तित्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः न धर्तुं शक्यते । किन्तु एवं परिष्कारे शुद्धः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदोऽपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदीयप्रतियोगिता यत्किञ्चित्प्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तित्वेन तु अवच्छिन्ना भवत्येव, तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वे तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनोभयभेदस्तु समस्त्येव, ततः यत्किञ्चित्-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तित्वभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरत्वं तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तित्वे स्यादेवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः शुद्धोऽपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ? एवञ्च यदि शुद्धयत्किञ्चित्प्रति-योगितावच्छेदकतावृत्तिभेदोऽपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकभेदविधया धर्तुं न शक्यते तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यः भवेदिति यत्किञ्चित्प्रति-योगितावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयः, सर्वत्र च एवं लक्षणाऽसमन्वयः इति असम्भवदोषो दुर्निवारः ।

यथा पूर्वं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदवारणाय यत्किञ्चित्साध्यता-

वच्छेदकतावृत्तिभेदः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनोभयभेदवारणाय यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभेदः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कार्यमेव, ततश्चैवं लक्षणं स्यात् - यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

ततश्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते । किन्तु पुनः पूर्वोक्तरीत्या एवाऽऽपत्तिः यदुत यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया शुद्धः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभेदोऽपि धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशशुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभेदीयप्रतियोगिताऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेनाऽवच्छिन्ना एव भवेत्, यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वे तु यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्व-गगनोभयभेदः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरत्वं वर्तते एव । अतः तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः शुद्धोऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभेदः कथं धर्तुं शक्यते ? यदि शुद्धः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वभेदोऽपियत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यः स्यादिति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयः, सर्वत्र चैवं लक्षणाऽसमन्वयादसम्भवः दुर्निवारः ।

एवं यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वभेदः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः - इत्येवं परिष्कारादरे यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्व-गगनोभयभेदग्रहणाऽसम्भवेऽपि अन्यस्य कस्यचिदपि भेदस्य ग्रहणाऽसम्भवादप्रसिद्धिः, ततः लक्षणाऽसमन्वयः, सार्वत्रिकाच्चास्माल्लक्षणाऽसमन्वयादसम्भवः इत्यपि विभावनीयम् ।

एतदसम्भववारणाय पुनः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरत्वं नाम यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवत्त्वम्, न तु यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभेदमात्रम् इति अवश्यं परिष्करणीयम्, तथा चैवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् - यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(= वृत्तित्वत्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(=वृत्तित्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एवमपि यथा यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वेतरत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्व-गगनोभयभेदपरिहाराय परिष्कर्तव्यम्, तथा यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्व-गगनोभयभेदपरिहाराय यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वेतरत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्करणीयम्, तत्र पुनः तादृशवृत्तित्वत्वत्वत्वेतरत्वप्रवेशः, तादृशवृत्तित्वत्वत्वत्व-गगनोभयभेदपरिहाराय तादृशवृत्तित्वत्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इति परिष्करणीयम्, तत्र पुनः इतरत्वप्रवेशः इति पुनः तत्परिष्करणीयम् इत्यविरामाद् दुरन्ता हि अनवस्था एतल्लक्षणेऽपि।

एवं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदपरिहाराय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कृतम् । यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

या शो ला ता

प्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं तल्लक्षणञ्चाऽभ्युपगतम् । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नत्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते । किन्तु एवं परिष्कारादरे यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धोऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशशुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदीयप्रतियोगिताऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेन तु अवच्छिन्ना भवत्येव, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वे च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-गगनोभयभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरत्वमस्त्येवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेनावच्छिन्नप्रतियोगिताकः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धोऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ?

यदि च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धोऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते ? एवञ्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धिः, ततः लक्षणाऽसमन्वयः, सार्वत्रिकाच्चैतादृशलक्षणाऽसमन्वयादसम्भवोऽपि दुर्निवारः ।

एवं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदवारणाय पूर्वं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकः भेदः इत्येवं परिष्कृतम्, ततश्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नत्वात् तादृशयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता

-गगनोभयभेदः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदविधया धर्तुं न शक्यते, किन्त्वेवं परिष्कारादरे यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-भेदोऽपि, शुद्धोऽपि, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगि-ताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदीय-प्रतियोगिताऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेन तु अवच्छिंन्ना स्यादेव, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वे च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-गगनोभयभेदः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरत्वमस्त्येवेति तादृशयावत्प्रतियोगितावच्छेद-कतापर्याप्तप्रतियोगितात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यः स्यात् ? यदि च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकभेदविधया यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः शुद्धोऽपि धर्तुं न शक्यते तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयः, सार्वत्रिकाच्चैतस्माल्लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवा-ऽसम्भवः इति ।

एवञ्च यथा पूर्वं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदवारणार्थं याव-त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्व-गगनोभयभेदवारणार्थं यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वेतरत्वं = याव-त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं परिष्कार्यमेव, तथा चैवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यं स्यात् - यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति । ततश्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेद-

य शो ल ता

कतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नत्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वगगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते । किन्तु एवं परिष्कारे यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वभेदः शुद्धोऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-भेदीयप्रतियोगिताऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेन तु अवच्छिन्ना वर्तते एव, तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वे तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियो-गितात्वत्व-गगनोभयभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरू-पकभेदः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरत्वं वर्तते एव । अतः तादृशयाव-त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितात्वभेदः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियो-गिताकभेदविधया कथं धर्तुं शक्यते ? यदि च शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-भेदोऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया धर्तुं न शक्यते तर्हि अन्यः को भेदः धर्तुं शक्यते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदाऽप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयः, सार्वत्रिकाच्चैतादृशलक्षणाऽ-समन्वयात् स्यादेवाऽसम्भवः।

एवं यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्व-गगनोभयभेदवारणाय यावत्प्रतियोगिता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदः..... इत्यादि परिष्कृतम्, ततश्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरगगनत्वधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वगगनोभयभेदः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविधया धर्तुं न शक्यते, किन्तु पूर्वोक्तरीत्या यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वभेदीयप्रतियोगितायाः अपि यावत्प्रतियोगितावच्छेद-कतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेनाऽवच्छिन्नत्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वस्य यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वगगनोभयभिन्नत्वात् = यावत्प्रतियोगितावच्छेद-कतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वेतरत्वाच्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविधया यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वभेदस्य

शुद्धस्याऽपि अग्राह्यत्वमेवेति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकभेदाप्रसिद्धेः लक्षणाऽसमन्वयः, असम्भवश्चेति ।

एतदसम्भववारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरत्वं = यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदवत्त्वम् इत्यादि परिष्कार्यमेव। ततश्चैवं लक्षणम् - यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकभेदविशिष्टधर्मा(प्रतियोगितात्वत्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मा(प्रतियोगिता-त्वेतरा)नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविशिष्टधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकभेदविशिष्टप्रतियोगिताऽनिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति। किन्तु एवमपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद-विधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्व-गगनोभयभेदग्रहणाऽसम्भवेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्व-गगनोभयभेदनिवारणमसम्भवि इति स्यादेव असम्भवः, तन्निवारणाय 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वेतरत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः, न यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वत्वत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदमात्रम्' इति परिष्कार्यम्, तत्र पुनः यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वत्वेतरत्वप्रवेशः, ततः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितात्वत्वत्वत्व-गगनोभयभेदवारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्व-त्वेतरत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितात्वत्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताक-भेदवत्त्वमिति परिष्करणीयम्, पुनस्तत्रेतरत्वप्रवेशः, पुनः तत्परिष्कारः, पुनः इतरत्वप्रवेशः, पुनः परिष्कारः इति दुरन्ता एवेयमनवस्थाराक्षसी । सर्वाणि लक्षणानि हि एतदसम्भवानवस्था-ग्रस्तानि इति नैकमपि लक्षणं ग्रहीतुं शक्यते इति भावार्थः ।

स्यादाशङ्का - ननु पूर्वं विभिन्नरीत्याऽनवस्थादोषः प्रदर्शितः आसीत्, तदनुसारेणैवाऽत्रापि असम्भवाऽनवस्थादिदोषकदम्बकं प्रदर्शनीयम्, किमर्थं ततो भिन्नरीत्या अनवस्था आपाद्यते ?

अयं भावः - पूर्वमेवं लक्षणेऽनवस्थाऽऽपादिता आसीत् - 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

य शो ल ता

प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति एवं लक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः भवति, तद्यथा - यदि प्रकृते महानसीयवह्न्यभावः ग्रहीतुमिष्यते तदा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्चैकं भवेत् तदावश्यकम् । तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति यदि महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् तदैव महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते । महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवति, यद्यपि तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन चाऽवच्छिन्ना वर्तते, अर्थात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना तथापि तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव, यतः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वं वर्तते, किन्तु प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयं तु नैव वर्तते, उभयाभावः एव वर्तते, एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्तीति न्यायात् । एतादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वेऽपि अस्ति, गगनेऽपि अस्ति इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया धर्तुं शक्यते, अतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रति-

य शो ल ता

योगिताकाभावः = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्याऽनवच्छिन्नत्वं स्यादेव ।

ततश्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया ग्राह्या एव वह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता, तादृशप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः प्रतियोगितावच्छेदकता-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-गतैकत्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः सत्त्वात् तादृश-महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् इत्यत्रापि वह्न्यभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः । तद्यथा - यदि प्रकृते वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकं रूपञ्चैकं स्यात्तदावश्यकम् । तत्र वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति यदि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं स्यात् तदैव वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतायाः प्रकृते महानसीयत्व -वह्नित्वोभयस्मिन् वर्तमानत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया साध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताग्रहणे तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-गतैकत्वमेव भवेत् । यदि वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृह्यते तदा वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं

या शो ल ता

रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे पर्याप्तत्वात् । यद्यपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वमस्ति तथापि तादृशप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वं वर्तते, किन्तु गगनं तु नास्त्येवेति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते । एतदुभयाभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वे गगने च वर्तते इति तादृशोभयाभावः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते । अतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यादेव, तद्व्यपत्वात्तस्य । तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वृत्तिः एव स्यादिति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोर्वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवं सर्वत्र लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽसम्भवः । एतदसम्भवनिवारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टत्वमित्यादि परिष्कृत्य 'स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मा-

य शो ल ता

नवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम्, तथा च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टत्वावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता यथा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टत्वावच्छिन्नत्वे वर्तते, गगनेऽपि वर्तते इति तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्ना, ततः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः कथं धर्तुं शक्यते ?

किन्तु शुद्धः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः ग्राह्यः, तादृशाभावीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे एव सत्त्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः धर्तुं शक्यते । तादृशशुद्धाभावो हि वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव विद्यते, वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वात् । तथा च वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधया धर्तुं न शक्यते ।

शुद्धः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां च अस्तीति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्न्यभावीय-

प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च धर्तुं शक्येते । तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया च वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना नैव भवेत् । अतः महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमानाऽस्तीति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानम्, विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे गगने चोभयत्र वर्तते इति तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेन गगनत्वेन चावच्छिन्ना भवति, अर्थात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्ना तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता भवतीति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-

य शो ल ता

धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु यः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः स एव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते, यतः तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे एव सत्त्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेनैव अवच्छिन्नत्वात्, तदितरेणाऽनवच्छिन्नत्वाच्च तादृशा-ऽभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं सम्भवति।

वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वस्य सत्त्वेन शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः नास्ति इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितावैशिष्ट्यविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते, किन्तु यस्यां शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाऽभावः वर्तते सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽ-वच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावैशिष्ट्यविधया धर्तुं शक्यते । तादृशसाध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नास्ति, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते, साध्यतावच्छेदकतायाः महानसीयत्व-वह्नित्वोभयस्मिन्नेव पर्याप्तत्वात्। तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत् ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताका-भावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, न महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम् । अतः स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वह्न्यभावीयप्रतियोगिता वर्तमाना नैव सम्भवतीति वह्न्यभावः कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदक-तात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-

य शो ल ता

नुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे वर्तमाना स्यादेव । तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तित्वाभावाल्लक्षणसमन्वयः ।

किन्तु एतादृशलक्षणसमन्वयः आपाततः एव, असम्भवतादवस्थ्यात् । तथा हि - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वादित्युक्तं भवता, किन्तु व्यर्थं हि तत्, यतः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमप्यस्ति, यतः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = पूर्वोक्तरीत्या प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः इत्यर्थः । ततश्च यद्यपि तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वं वर्तते तथापि गगनं तु तत्र नैव वर्तते इति प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां स्यादेव, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे सत्त्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते इति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-

य शो ल ता

धर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव।

तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वात् प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावैशिष्ट्यविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेवेति पूर्वोक्तरीत्या महानसीयवह्न्यभावस्य ग्राह्यत्वेन लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः एव ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानः यः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः सः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्नत्वात् - इति यदुक्तं तदसत् यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । यः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे सत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनो-

यशोलता

भयाभावः धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वावच्छिन्नत्व-सत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः सम्भवत्येव, एकसत्त्वेऽपि द्वयं नास्तीति न्यायस्य जागरुकत्वात् । तादृशसाध्यता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वात् साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव ।

ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वात्, तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वेन वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तितादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं लभ्यते एव । वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव समस्तीति पूर्वोक्तरीत्या वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः । एवञ्च सर्वत्राऽपि लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेव असम्भवः ।

यथा च पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्याऽर्थः अङ्गीकृतः, परिष्कारश्चादृतः तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-

वच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः, न तु साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावमात्र-मित्येवं परिष्कृत्य "स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रति-योगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूप-वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः" - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । ततश्च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः 'अत्र महान-सीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र एतत्परिष्कारानुसारेण साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानव-च्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वे-तरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वातिरिक्तगगनेऽपि वर्तमानत्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मा-वच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽपि अवच्छिन्नत्वात् । तथा च यः शुद्धः साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः सः ग्राह्यः, तादृशशुद्धाभावीयप्रतियोगितायाः साध्यता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेनैवाऽवच्छिन्नत्वेन साध्यतावच्छेदकतात्वे-तरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशशुद्धा-भावस्य ग्राह्यत्वात् । तादृशाभावः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावे नैव सम्भवति, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्व-धर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वात्, किन्तु शुद्धः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः एव ग्राह्यः, तादृशशुद्धाभावीयप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वात् । तादृशशुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायां नैव स्यात्, तादृशप्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मवह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वात्, किन्तु साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव स्यात्, अर्थात् साध्यता-वच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-

प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधिया साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते, वह्नित्ववृत्तितावशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैवेति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेदिति सम्पूर्णः लक्षणसमन्वयः प्रागुक्तरीत्याऽनुसन्धेयः ।

किन्तु एषः लक्षणसमन्वयः आपाततः एव, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य सत्त्वात्, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-निष्ठप्रतियोगिताकाभावरूपतया, तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वरूपतया तादृशोभयाभावसत्त्वे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्य तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायामवश्यम्भावात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः गृह्यते, तादृशाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविधया साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशाभावविशिष्टप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठा इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधिया वह्नित्ववृत्तितावशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति पुनः लक्षणाऽसमन्वयः ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्रापि नूतनलक्षणानुसारेण लक्षणाऽसमन्वयनिराकरणं

पुनश्च तदापादनमेतद्दिशा समनुसन्धेयम् ।

इत्थञ्च यथा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाव-वारणार्थं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदक-तात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभया-भाववारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कृत्य "स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्न-त्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेद-कतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-काभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः" - इत्येवं लक्षण-मभ्युपगन्तव्यम् ।

किन्तु अत्रापि अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः वर्तते एव । ततश्च यथा साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मा-वच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय साध्यतावच्छेदकतात्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्न-त्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मा-वच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणार्थं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-त्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कार्यमेव। अत्र पुनः अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः वर्तते एवेति पुनः अवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-काभावः इत्येवं परिष्करणीयम्, पुनस्तत्रानवच्छिन्नत्व प्रवेशः, पुनः परिष्कारः..... एवमसम्भववारणायोक्तरीत्या परिष्कारादरे दुरन्ता हि अनवस्था ।

एवञ्च पूर्वं यथा भवद्भिरेव प्रदर्शितं तथा असम्भवाऽऽपादनसम्भवेऽपि किमर्थं भिन्नरीत्याऽसम्भवः आपाद्यते ? किमस्ति अत्र प्रयोजनं किमपि यदृच्छामृते ? लाघवाद्यसम्भवेऽपि परिवर्तकस्य वाच्यत्वादिति ।

अथ द्वितीयपरिष्कारघटितलक्षणे उक्तरीत्या एव अनवस्था यथा भवति तथा दर्श्यते -

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्व-समबन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेण यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्चैकं भवेत् तदावश्यकम् ।

तत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते । महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्नत्वात्तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते एव, किन्तु तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वम् । यदि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-

वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात् तदैव महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः स्यात्। अतः वह्नित्ववृत्तिताविशिष्ट-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते, तादृशप्रतियोगिताश्रयवह्नित्व-वृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायाः वह्नित्वे एव पर्याप्तत्वात् तादृश-वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते ।

यद्यपि तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वेन, अवच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन चावच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टत्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वमेव वर्तते, ***तथापि*** तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वमपि स्यादेव, यतः निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः = तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छेद-कतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम् अस्ति, किन्तु गगनं तु नास्त्येवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-गगनोभयाभावः तादृशवह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेद-कतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यादेव । तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वे वर्तते एवेति तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपका-भावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते एव ।

अतः वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव । तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव।

ततः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वृत्तित्वसम्भवाद् महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽव्याप्तिः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्न्यभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः, तद्यथा - यदि प्रकृते वह्न्यभावः ग्राह्यः तदा निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ

-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च अभिन्नं स्यात्तदावश्यकम्, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि यदि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, तदा वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते इत्यपि सिद्धम् । साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यदि धर्तुम् इष्यते तदा तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं वर्तते, किन्तु तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, वह्नित्वगतैकत्वं नैवेति यदि वह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता नैव ग्राह्या । या वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा यदि धर्तुमिष्यते तदा तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव । तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन चावच्छिन्ना इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तादृश-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यद्यपि वर्तते, तथापि तादृशवह्नित्व-वृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽनिरूपितत्वमपि स्यादेव, यतः पूर्वोक्तरीत्या निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः = तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छे-दकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः ।

य शो ल ता

वह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वर्तते, किन्तु गगनं तु नैव वर्तते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः तादृशवह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगितायां वर्तते एव । तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वेऽपि सत्त्वात् तादृशोभयाभावः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते एव ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं स्यादेव । ततश्च तादृशवह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिता(=वह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता)निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-

योगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वर्तमाना स्यादेव । अतः वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽ-समन्वयः । एवञ्च सार्वत्रिकाल्लक्षणाऽसमन्वयात् स्यादेवाऽसम्भवः ।

एतदसम्भवनिवारणार्थम् अनिरूपितत्वं = निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्यादि परिष्कृत्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताका-भावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयो-गितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमङ्गी-कार्यम्। ततश्च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व -गगनोभयाभावः गृहीतः सः धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वेतरगगनेऽपि सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियो-गितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वमेवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेद-कतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, अपि तु शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकता-त्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः एव ग्राह्यः, तादृशाऽ-भावीयप्रतियोगितायाः तादृशभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वे एव सत्त्वेन तादृशभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नत्वात् । तादृशशुद्धभिन्नप्रतियोगिता-

य शो ल ता

वच्छेदकतानिरूपितत्वाभावश्च वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वात् । तथा च निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियो-गितावविधया वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुमशक्या, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या, तादृशप्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवावच्छिन्नत्वात् तादृशप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावस्य शुद्धस्य सम्भवः इति निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियो-गितावविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते।

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-दकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । ततश्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेद-कत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे वर्तमाना नैव स्यात्, किन्तु वह्न्यभावीयप्रतियोगिता एव वर्तमाना स्यात्, निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्नतादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठ-

प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः, ततश्च वह्न्यभावः एव ग्राह्यः, महानसीयवह्न्यभावः नैव ग्राह्यः, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वेऽपि वर्तते, तदितरस्मिन् गगनेऽपि वर्तते, अतः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगनत्वधर्मावच्छिन्ना एव तादृशोभयाभावीयप्रतियोगिता स्यात्, ततः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावः कथं धर्तुं शक्यते ?

तथा च यः शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः एव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते, तादृशशुद्धनिरूपितत्वाभावीयप्रतियोगितायाः तादृशनिरूपितत्वे एव वर्तमानत्वेन निरूपितत्वत्वातिरिक्तेन अनवच्छिन्नत्वात् । एतादृशशुद्धनिरूपितत्वाभावस्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयातिरिक्तवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनावच्छिन्नत्वेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगिता-

वच्छेदकतानिरूपितत्वात् । या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वावच्छेदकतात्वोभयेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन अनवच्छिन्ना इति तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः शुद्धः स्यादेव ।

ततश्च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितविधया वह्नित्वावृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता न गृह्यते, किन्तु साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता एव गृह्यते । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं तु वह्नित्वगतैकत्वं न विद्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवति इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न वह्नित्वगतैकत्वम् ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकमहानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता एव वर्तमाना भवेत्, न वह्न्यभावीयप्रतियोगिता इति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः इति महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः ।

किन्तु एषः लक्षणसमन्वयः आपाततः एव, असम्भवतादवस्थ्यात् । तद्यथा - भवता प्रतिपादितं यदुत - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्वावृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-

निरूपितत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् । एतच्च असारम्, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगनत्वावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्यापि वृत्तित्वमनाविलम् ।

तद्यथा - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसमबन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि गगनं तु नैव वर्तते इति तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः प्राप्यते एव । एतादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगिता तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे वर्तते इति तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकभावविधया तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठ-गगनोभयाभावसत्त्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट(= निरूपितत्व-गगनोभयाभावविशिष्ट)प्रतियोगितावधिया वह्नित्व-वृत्तितावशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते ।

ततश्च वह्नित्ववृत्तितावशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेवेति निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्व-गतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तिताऽनाविला इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्निवारः एव ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि ***यत्*** प्रतिपादितं भवता - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्व-गगनोभयाभावः वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानः निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगनत्व--धर्मेणाऽवच्छिन्नत्वात्, ***तन्निःसारम्,*** यतः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व -गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरगगन-त्वेन अवच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्ना-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-त्वमपि स्यात्, यतः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेद-कतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = तादृशनिरू-पितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वस्य तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगि-तायां सत्त्वेऽपि गगनं तु नैव वर्तते इति तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियो-गितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः वर्तते एव । तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः तादृशनिरूपितत्व-त्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे वर्तमानत्वेन तादृशोभयाभावः तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रति-

योगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतांभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धा-वच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशनिरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयाभावश्च वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते एवेति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधया तादृशवह्नित्व-वृत्तितावशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियो-गितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव, तत्र च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छि-न्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तित्वसम्भवाद् वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तित्वाऽभावाल्लक्षणा-ऽसमन्वयः दुर्वारः एव।

य शो ल ता

यथा पूर्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभाववारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वम् इत्यादि परिष्कृतम्, तथैव प्रकृतेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिततत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितााकाभावः - इत्यादि परिष्कृत्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितााकाभावविशिष्टप्रतियोगितााकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितााकाभावविशिष्टप्रतियोगितााकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

ततश्च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितावृत्तिः यः तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-गगनोभयाभावः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां यः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-

प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं नैव शक्यते, तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः तादृश-निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वभिन्नगगनेऽपि सत्त्वेन तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-गगनत्वेनाऽपि अवच्छिन्नत्वात् । तथा च शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः एव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-त्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेवरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया ग्राह्यः, तादृशाऽभावीय-प्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदक-तात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे एव सत्त्वेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मानवच्छिन्नत्वात् ।

तादृशशुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽव-च्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाभावः वह्नित्व-वृत्तितावशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव भवति, निरूपि-तत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावशिष्टत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य तादृशप्रतियो-गितायां सत्त्वात् । किन्तु शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव तादृशाभावः भवेत् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपित-त्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगिताविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता एव ग्राह्या, न वह्नित्ववृत्तितावशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-योगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-

य शो ल ता

प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव भवेत्, न वह्नित्वगतैकत्वम् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तिता न सम्भवति इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

किन्तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपतत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः । य शो ल ता

किन्त्वेतदापाततः एव, वस्तुतः न लक्षणसमन्वयः सम्भवति, यतः "निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वावच्छिन्नत्वादि"त्युक्तं तन्निःसारम्, तादृशधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि तादृशधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वस्यापि सम्भवात् । तद्यथा - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(प्रतियोगिता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धा-

वच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीय-प्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि गगनं तु नास्त्येवेति तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेद-कताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव ।

एतादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वे सत्त्वेन तादृशनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया धर्तुं शक्यते । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-

धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते । तादृशाऽभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया च तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य सत्त्वात् । तादृशनिरूपितत्व-गगनोभयाभावस्य च वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वाद् निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताविधया तादृशवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते एवेति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोर्वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्निवार एव ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय तादृशनिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते इति स्यादेव पूर्वोक्तरीत्या लक्षणाऽसमन्वयः ।

ततश्च यथा पूर्वं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-(साध्यता)अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-

वच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्व-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्न-त्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणार्थं निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छे-दकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कार्यम् ।

तथा चैवं लक्षणम् - निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽ-वच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्न-त्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्व-सम्बन्धावच्छिन्नसाध्यतानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एतल्लक्षणानुसारेण यद्यपि 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न -प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ -प्रतियोगितावच्छेदकंताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् । तथापि तादृशनिरूपितत्व-

त्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः तदवस्थः एव ।

तन्निवारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कृत्य 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिंताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

एतल्लक्षणे पुनः अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, तथा च अनवच्छिन्नत्वम् = अवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इति परिष्कार्यम्, पुनस्तत्र अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, पुनः परिष्कारः इति दुरन्ता इयमनवस्था प्रसज्यते । तथा च द्वितीयलक्षणमपि एवं परिष्कारानन्त्येऽपि अनवस्थानाद् अनवस्थाग्रस्तम्, परित्याज्यमेव ।

अधुना तृतीयलक्षणे अनवस्था प्रदर्श्यते - 'यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानव-

य शो ल ता

च्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणाऽनुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः । तथा हि - यदि प्रकृते महानसीयवह्न्यभावः ग्राह्यः तदा यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्चैकमेव स्यात् तदावश्यकम् । तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, किन्तु यदि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं नैव वर्तते, किन्तु वह्नित्वगतैकत्वं स्यात् । ***यद्यपि*** तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता प्रतियोगत्वावच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यत्रितयेनाऽवच्छिन्ना, तत्र प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयं न यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया गृह्यते, यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वात् तादृशोभयधर्मस्य, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यं महानसीयवह्न्यभावीयमहानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदतायां न वर्तते इति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया ग्राह्यमिति तदवच्छिन्नत्वमेव तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यात् ***तथापि*** तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि गगनं तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां न स्यादेवेति तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव । तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि वर्तमानत्वात् तादृशयत्कि-

या शो ल ता

ञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते ।

ततश्च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावैशिष्ट्यविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव ।

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं वर्तते इति यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वर्तमानत्वाद् महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः । य शो ल ता

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, यतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यात् । यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । ***यद्यपि*** वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यञ्च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मविधया ग्राह्यम्, महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात्तस्य । तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वमेव वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यात्, ***तथापि*** यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदक-

ताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वस्य वह्नित्ववृत्तितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वात् तादृशवह्नित्ववृत्तितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि सत्त्वेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते ।

अतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां सत्त्वे यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव, तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावविधया वह्नित्ववृत्तितावविशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः ग्रहणसम्भवात् तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्ति-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात्, वह्नित्व-वृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः । तादृशवह्न्यभावीययत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति । अतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकवह्नित्वगतैकत्वरूपे यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्या-प्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वृत्तित्वसम्भवाद् वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोर्वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः ।

एतल्लक्षणाऽसमन्वयनिवारणाय यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः, न केवलं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः - इत्यादि परिष्कृत्य 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-रूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमेव अङ्गीकार्यम् ।

ततश्च 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेतरगगनेऽपि सत्त्वेन यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मगगनत्वेनाऽपि अवच्छिन्नत्वात् तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु यः शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः स एव यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया ग्राह्यः, तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वे एव वृत्तितया शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वात्, शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेतराऽवृत्तित्वात् । तादृशः शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां न वर्तते एव, तादृशप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्नत्वसत्त्वात् । किन्तु यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव भवेत् । तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । अतः महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, ततः कुतः लक्षणाऽसमन्वयः ?

'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं न शक्यते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः

य शो ल ता

यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेतरगगनेऽपि सत्त्वेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽप्यवच्छिन्नत्वात् । तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु शुद्धः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः एव ग्राह्यः, तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेतरस्मिन् तादृशाऽभावीयप्रतियोगितायाः अवर्तमानत्वेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वात् । तादृशः शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्मावच्छिन्नत्वस्य तादृशप्रतियोगितायां सत्त्वात् । किन्तु तादृशाऽभावः साध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव स्यात् । अतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं नैव प्राप्यते, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः । यत्किञ्चिद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, लक्षणाऽसमन्वयोऽपि नैव स्यात् ।

किन्त्वेतल्लक्षणाऽसमन्वयनिराकरणमापाततः, उक्तपरिष्कारेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावादेः वारणसम्भवेऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय तादृशोभयाभावग्रहणसम्भवेन लक्षणाऽसमन्वयतादवस्थ्यात् । अयं भावः - पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-

धर्मावच्छिन्नत्वाभावः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-निष्ठप्रतियोगिताकाभावः। यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव । तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि सत्त्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते ।

अतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयाभावः वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते एवेति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां वर्तमान-यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदक-

ताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वस्य यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव, एतादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि वर्तमानत्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते एव ।

तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावसत्त्वे यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यात् । ततः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते । तादृशोभयाभावः वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तते, तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितावविधया वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते । अतः वह्न्यभावोऽपि धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्निवारः ।

ततश्च यथा पूर्वं यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टत्वम्..... इत्यादि परिष्कृतम्, तथैव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्-

साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः..... इत्यादि परिष्कृत्य 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवमेव लक्षणम् अभ्युपगन्तव्यम् ।

तथा च पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः यः गृहीतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरगगनत्वेनाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः शुद्धः एव यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते । तादृशशुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां न स्यात्, किन्तु शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावीयप्रतियोगितायामेव स्यात् । तादृशयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वाभावः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, किन्तु महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायामेव वर्तते ।

तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहान-

सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अप्राप्तेश्च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं विद्यते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते इति न तमादाय लक्षणाऽसमन्वयः ।

किन्त्वेतल्लक्षणाऽसमन्वयनिवारणमपि आपाततः एव ज्ञेयम्, यतः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर(गगनत्व)धर्मावच्छिन्नत्वस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां सत्त्वेऽपि यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्माऽवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्। तादृशयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावः । यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि वर्तमानत्वाद् यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते।

तादृशोभयाभावश्च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तते, तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वात्। तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते । तादृशाऽभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविधया

यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशोभयाभावविशिष्टप्रतियोगितविधया वह्नित्ववृत्तितविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तथा च यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितविधया वह्नित्ववृत्तितविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेवेति पुनः लक्षणाऽसमन्वयः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तमानयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेन लक्षणाऽसमन्वयनिवारणम्, पुनः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः इति विभावनीयम् ।

ततश्च एतल्लक्षणाऽसमन्वयनिवारणार्थं पूर्वं यथा यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कृत्य 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-

या शो ल ला

वच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमङ्गीकार्यम् ।

किन्त्वत्रापि अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, तथा च यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः । अतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कार्यम्, तत्र पुनः अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, पुनः अवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपः परिष्कारः निवेशनीयः, पुनः तत्राऽनवच्छिन्नत्वप्रवेशः इति दुरन्ता इयमनवस्था ।

एवं चतुर्थलक्षणेऽपि अनवस्था दुर्निवारा, यतः 'यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणाऽनुसारेण 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादायाऽव्याप्तिः सम्भवत्येव, यतः वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्च वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते । वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां ***यद्यपि*** यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकत्वं वर्तते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावविधया वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं न शक्यते, ***तथापि*** वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावत्साध्यता-

वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वमपि सम्भवति, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावोऽपि तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वेऽपि सत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया धर्तुं शक्यते।

वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वसत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव, तत्सत्त्वे च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वमपि स्यादेवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः ग्रहणसम्भवाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात्, यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति इति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः ।

एवं 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः स्यात्, यतः वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव अस्ति । वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताभिन्नवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्ट-

महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वसत्त्वेऽपि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वमपि स्यात्, यतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वेऽपि सत्त्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया धर्तुं शक्यते । वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वसत्त्वेऽपि गगनस्याऽसत्त्वाद् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः स्यादेव । ततश्च यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वमपि स्यादेवेति यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं शक्यते ।

अतः महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यादेव, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः सुदुर्निवारः ।

एतल्लक्षणाऽसमन्वयवारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः इत्येवं परिष्कृत्य 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्न-

प्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् । तथा च 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावच्छिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः गृहीतः सः धर्तुं न शक्यते, यतः तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वेतरगगनेऽपि वर्तमानत्वेन तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरगगनत्वधर्मेणाऽवच्छिन्नत्वात् तादृशोभयाभावः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया कथं धर्तुं शक्यते ? किन्तु यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वाभावः शुद्धः एव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुं शक्यते, तादृशशुद्धनिरूपकत्वाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वे एव वर्तमानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मेणाऽनवच्छिन्नत्वात् ।

तादृशशुद्धनिरूपकत्वाभावस्तु वह्नित्ववृत्तितावच्छिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां नैव वर्तते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य तत्र सत्त्वात्, तथा च शुद्धसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायामेव तादृशशुद्धनिरूपकत्वाभावः वर्तते इति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायाः एव ग्राह्यत्वात् तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं न स्यात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । महानसीयवह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-

भिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमेव महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं वर्तते, वह्न्यभावीययावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपन्तु वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते, तथा च महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, न वह्न्यभावः, महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः न स्यात् ।

किन्त्वेतदापाततः एव, यतः वह्नित्ववृत्तितावविशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां वर्तमानयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यतः तादृशनिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = तादृशनिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = तादृशनिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः, एतादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि वर्तमानत्वाद्, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया धर्तुं शक्यते । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां गगनस्याऽसत्त्वाद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः तादृशनिरूपकत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तते, तथा च तादृशोभयाभावीयप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वाभावः = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं स्यादेव। तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशनिरूपकत्व-गगनोभयाभावविशिष्ट-वह्नित्व-

य शो ल ता

वृत्तितावि॰शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशाऽनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्य प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । ततश्च वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः ।

एवं पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्रापि यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावः - इत्येवं परिष्कारेणाऽऽपाततः वह्नित्ववृत्तितावि॰शिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां गृहीतः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविधया धर्तुमशक्यः यः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः तन्निवारणाद् लक्षणसमन्वयः, पुनः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावमादाय तादृशोभयाभावग्रहणसम्भवाल्लक्षणाऽसमन्वयश्च स्यातामेवेति स्वयं विभावनीयम् ।

पूर्वं यथा यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभाववारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभाववारणाय यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यावत्साध्यतवच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः, न यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावमात्रम् इत्यादि परिष्कृत्य 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्न-

य शो ल ता

प्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्ट-प्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

किन्त्वेवमपि आपाततः एव लक्षणाऽसमन्वयनिवारणं स्यात्, यतः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावः । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वेऽपि वर्तमानत्वात् तादृशनिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविधया तादृशोभयाभावः धर्तुं शक्यते । 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां वर्तमानयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां वर्तमानयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावीयप्रतियोगितायां यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वमपि स्यात्, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य सत्त्वात्, तादृशोभयाभावस्य तादृशनिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वरूपत्वसम्भवाच्च । तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते, तादृशावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशनिरूपकत्व-गगनोभयाभावस्य प्राप्तेः यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविधया तादृशयाव-

त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्व-गगनोभयाभावः धर्तुं शक्यते । तादृशनिरूपकत्व-गगनोभयाभावाधिकरणविधया वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता प्राप्यते, तथा च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रति-योगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकाभाव-विशिष्टप्रतियोगितानिरूपकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यादिति वह्न्यभावस्य धर्तुं शक्यत्वसिद्ध्या लक्षणाऽसमन्वयः दुर्वारः ।

ततश्च एतल्लक्षणाऽसमन्वयनिवारणार्थं पूर्ववद् यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-भिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं = यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्यादि परिष्कृत्य 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रति-योगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव-विशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगितानिरूपकत्वत्वेतरधर्मावच्छिन्नत्वत्वेतर-धर्मावच्छिन्नत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियोगिताकाभावविशिष्टप्रतियो-गिताकाभावविशिष्टपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः इत्येवं लक्षणमभ्युपगन्तव्यम् ।

व्या शो ल ता

किन्त्वत्रापि अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः वर्तते एव, अतः तादृशाऽनवच्छिन्नत्वमपि अवच्छिन्नत्व-त्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपमङ्गीकार्यम्, तत्र पुनः अनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, पुनः उक्तपरिष्कारः, पुनस्तत्राऽनवच्छिन्नत्वप्रवेशः, पुनः परिष्कारः इति दुरन्ताऽनवस्था एतल्लक्षणेऽपि । एवं लक्षणचतुष्टयमपि अनवस्थाग्रस्तं भवत्येव । ततश्च यदि एवंरीत्याऽनवस्थापादनं शक्यं तदा ग्रन्थकृता किमर्थम् एतद्रीत्याऽऽपादनं न कृतम्, अन्यः पन्थाः प्रदर्शितः ?

न चैतद्रीत्याऽनवस्थापादनं केवलमस्माकमेवेष्टम्, किन्तु **व्याप्तिपञ्चकमाथुरीरहस्यवृत्तौ श्रीशिवदत्तमिश्रेणा**ऽपि 'स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व-सम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-

वृत्तित्वाभावः'- इत्येवं लक्षणानुसारेण उक्तरीत्या एव अव्याप्त्यनवस्थाद्यापादनं कृतम् । तथा च तत्पाठः - (शब्दलेशभेदेऽपि अर्थाभेदादेतावत्पठनसमुपलब्धव्युत्पत्तिशालिनां शब्दकाठिन्यग्रस्तोऽपि अयं पाठः न सर्वथाऽगम्यः इति सावधानमनसा पठनीयम्, प्रयत्नगम्यश्चैषः इति) "ननु पर्याप्तिनिवेशेऽपि 'वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभाववारणाऽसम्भवः, तादृशप्रतियोगितानिरूपितावच्छेदकतायाः अवच्छेदकतात्वेन व्यासज्यवृत्तित्वेऽपि स्वनिरूपितवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-तदवच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन महानसीयवह्न्यभावप्रतियोगितायाः वह्नित्वगतैकत्वे सत्त्वात् । (अत्र तदीयमेव टिप्पनकम् - यद्यपि वह्नित्ववृत्तित्ववैशिष्ट्य-अवच्छेदकतात्वोभयधर्मावच्छिन्ना सांसर्गिकप्रतियोगिता नावच्छेदकतात्वावच्छिन्ना, तथापि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-अवच्छेदकतात्वोभयपर्याप्ताया अपि प्रतियोगितावच्छेदकताया अवच्छेदकतात्वपर्याप्तत्वमक्षतमेवेत्यवच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वं वह्नित्वगतैकत्वेऽस्तीति)

य शो ल ता

(न च) सम्बन्धकोटौ निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नस्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्ना सती अवच्छेदकतात्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्ना याऽवच्छेदकता तदनिरूपिका ईदृशावच्छेदकताद्वयनिरूपिका या अवच्छेदकतानिष्ठसांसर्गिकप्रतियोगिता तन्निरूपकपर्याप्तीत्यादिविवक्षणे न दोषः, तदवच्छेदकतात्वावच्छिन्नसांसर्गिकप्रतियोगितायाः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नस्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नेन अवच्छेदकतात्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नेन च तत्त्व-तद्व्यक्ति(= वह्नि)वृत्तित्ववैशिष्ट्यनिष्ठावच्छेदकत्वेन च निरूपिततया धर्तुमशक्यत्वाद् ***इति वाच्यम्;***

तदवच्छेदकतानिष्ठसांसर्गिकप्रतियोगितायां तत्त्व-तद्व्यक्तिवृत्तित्ववैशिष्ट्यनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकत्वसत्त्वेऽपि तदवच्छेदकतानिरूपकत्व-घटोभयाभावमादाय तादृशाऽवच्छेदकत्वानिरूपकत्वस्यापि सत्त्वात्तद्दोषतादवस्थ्यात् ।

यदि च 'तादृशावच्छेदकत्वानिरूपकेत्यनेन तादृशाऽवच्छेदकतानिरूपकत्वत्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नावच्छेदकत्वाऽनिरूपकनिरूपकत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावस्य विवक्षायां न दोषः, तादृशावच्छेदकतानिरूपकत्व-घटोभयाभावीयप्रतियोगितायाः निरूपकत्वत्वनिष्ठावच्छेदकताभिन्नेन घटत्वनिष्ठावच्छेदकत्वेन निरूपकत्वाद् वारणम्' ***इत्युच्यते,***

तदाऽसम्भवः, निरूपकत्वत्वनिष्ठावच्छेदकताया अपि निरूपकत्वत्वनिष्ठावच्छेदकता-घटोभयभेदवत्त्वात् । तादृशावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदविवक्षणे त्वनवस्था इति" (व्या. मा. रहस्य. वृ. पृ. ३३-३४) इति ।

इत्थञ्च एतद्रीत्या एव अनवस्थापादनसम्भवे किमर्थं विभिन्नः पन्थाः भवता ग्रन्थकृता च प्रदर्शितः ? ***इति चेत् ?***

न, तथा अनवस्थाऽसम्भवात् । अयमाशयः - भवता यथा प्रदर्शितं तथा अव्याप्तिः अनवस्था वा नैव भवति, यतः पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय च अव्याप्तिरेव कुत्राऽपि लक्षणे न वर्तते । तद्यथा -

प्रथमलक्षणानुसारेण = स्वावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः - इत्येवं लक्षणानुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपञ्चैकं स्यात्तदावश्यकम् । किन्तु प्रकृते साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता चैवाऽप्रसिद्धा, यतः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वेन तु अवच्छिन्ना भवेदेव, साध्यतावच्छेदकतात्वमपि च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्, साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभिन्नत्वात् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्रसिद्ध्या महानसीयवह्न्यभावः कथं धर्तुं शक्यते ? सर्वस्य लक्षणस्याऽप्रसिद्धत्वात् । तथा चाऽप्रसिद्धिनिबन्धना अनवस्था ग्रन्थकृदुक्ता सम्भवेत्, किन्तु महानसीयवह्न्यभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः, तन्निबन्धना च अनवस्था न सम्भवति, एवं सर्वेषु लक्षणेषु विभावनीयम् ।

यदि च "ननु अस्माभिरुक्तं यथा तथाऽनवस्था सम्भवत्येव, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता च प्रसिद्धे एव, साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वस्य प्राप्तौ अपि, साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वस्य वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां वर्तमानत्वेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्व-गगनोभयं तु वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव भवेदिति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तिसाध्यता-

अवच्छेदकतात्वभेदस्याऽपि तथैव परिष्कारेऽनवस्थाप्रसङ्गः ।

वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वं प्राप्यते इति साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात् ।

एवं महानसीयवह्न्यभावीयवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयेनाऽवच्छिन्नत्वेऽपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरत्वेऽपि च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वोभयावच्छिन्नत्व-गगनोभयाभावस्य वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां सत्त्वात् तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वं तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यादेवेति तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । तथा च महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः वृत्तितया लक्षणाऽसमन्वयः इति पुनः पुनः तदेवाऽऽवर्तते पूर्वोक्तरीत्या, ततश्च अनवस्थाऽऽपादनं पूर्ववदेव विज्ञेयम्, सर्वेषु लक्षणेषु एवमनवस्था स्यादेवेति कथमुच्यते एवमसम्भवाऽनवस्थाद्यसम्भवः" ***इत्युच्यते; तदाऽपि*** साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वादिकमाश्रित्याऽनवस्थासम्भवे तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्व-साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नत्वादिकमाश्रित्यानवस्थापादनस्याऽयुक्तत्वाऽच्युतेः इति विभावनीयम् । एवञ्च उक्तरीत्याऽपि लक्षणासमन्वयः सम्भवति एवेति अङ्गीकर्तव्यमेव ।

एतत्सर्वं मनसिकृत्याह - **अवच्छेदकतात्वभेदस्यापि तथैव परिष्कारे** = साध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदस्य च तथैव परिष्कारे = यथा पूर्वं साध्यतावच्छेदकतात्वा-

★ ગ્રંથકાર કહી રહ્યા છે તે જ વાત ★

शब्दार्थ :- અવચ્છેદકતાત્વભેદનો પણ તાદેશ પરિષ્કાર કરવામાં આવે તો અનવસ્થા દોષની આપત્તિ આવશે. મતલબ કે , સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્ન - આવું માનવા છતાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-

वच्छिन्नत्वस्य साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः इत्येवं परिष्कृतम्, तथैव साध्यतावच्छेदकतात्वेतरत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः = साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेद इत्येवं परिष्क्रियते तदा **अनवस्थाप्रसङ्गः**, तादृशपरिष्कारेऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वेतरत्वप्रवेशेन तस्याऽपि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदरूपत्वपरिष्कारः कर्तव्यः, तत्र पुनः साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वेतरत्वप्रवेशेन तस्यापि साध्यतावच्छेदकतात्वत्वत्वत्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदरूपत्वपरिष्कारः कर्तव्यः इति अनवस्थाप्रसङ्गः ।

अथ पुनरपि शङ्कते - **यदि चे**त्यादि । पूर्वपक्षस्याऽयमाशयः - ननु असम्भवोऽनवस्था इत्यादिकं सर्वं यद् आपादितं तत्सर्वमुलूककल्पम् अस्मत्परिष्काररविकरनिकरोदयमात्रेण निरस्ततामेष्यति । तत्र 'साध्यतावच्छेदकतात्वधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपे स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन वर्तमानप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वत्वाभावः' - इत्येवं लक्षणानुसारेण परिष्कारः एवं बोद्धव्यः - साध्यतावच्छेदकतात्वावच्छिन्नत्वं = साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावः - इत्येव न केवलम्, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्व-

ગગનઉભયભેદ લઈને અસંભવ આવે જ. તે દૂર કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્ત = સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વત્વઅતિરિક્તધર્મઅનવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકભેદવિશિષ્ટ - આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કરો તો અનવસ્થા દોષ લાગુ પડી જશે. કારણ કે આ ખુલાસા પછી પણ ગગનમિશ્રિતભેદ લઈને અસંભવ આવવાનો જ. માટે, નવા - નવા ખુલાસા તમારે કરે જ રાખવા પડશે. પરિણામે, અનવસ્થા દોષ જડબેસલાક રીતે આવી જશે. આ લક્ષણ તો હવે તમારે છોડવું જ રહ્યું.

❁ અસંભવ થશે દૂર 'વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતા'થી ❁

પ્રશ્ન :- (**यदि**.) (મૂળ પૂર્વપક્ષની સામે આ પ્રશ્ન કરનાર છે, જે **यदि.....इत्युच्यते** - ત્યાં સુધી પોતાની માન્યતા રજૂ કરી આ અસંભવ દોષ દૂર કરશે. પછી પાછો પૂર્વપક્ષ ઉત્તર આપશે અને પોતાનું મંતવ્ય રજૂ કરશે. ત્યાર બાદ મુખ્ય ઉત્તરપક્ષ આવશે.)

જુઓ ! અમે તમને અસંભવ દોષ દૂર કરી આપીએ. આપણો મૂળ વિવાદ એ છે

विशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नत्वम् - इत्येवं रूपम् । तथा चैवं लक्षणम् - विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण स्वावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-

●

કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન = શું ? જો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅતિરિક્તધર્મ-અનવચ્છિન્ન અર્થ કરો તો અનવસ્થા દોષ લાગુ પડે છે. (સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો જ પ્રવેશ કરાવવામાં આવે તો વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતાને લઈને અવ્યાપ્તિ દોષ લાગુ પડી જાય. માટે, તેની જગ્યાએ બીજો પરિષ્કાર મૂકવો અનિવાર્ય છે.)

મૂળ અમારું લક્ષણ છે - સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિપ્રતિયોગિતાનિરૂપકઅભાવઅધિકરણઅવૃત્તિત્વ.

⌘ અવ્યાપ્તિના મૂળની તપાસ ⌘

આ લક્ષણમાં '**महानसीयवह्निः अत्र वर्तते**' - **इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वात्** અને '**पर्वतो वह्निमान् धूमात्**' - આ બન્ને સ્થલમાં અવ્યાપ્તિ આવે છે. પ્રથમ સ્થલમાં સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નવહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા કે જે માત્ર વહ્નિત્વમાં રહે છે તે પ્રતિયોગિતાને લઈને તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-અનુયોગિતાઅવચ્છેદક રૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ બનાવી શકાય છે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વ રૂપમાં સ્વઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ-સંબંધથી વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા રહી જાય છે. કારણ કે વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વ-ગતએકત્વ જ છે. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકવહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. અવ્યાપ્તિ સ્પષ્ટ છે. **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** - આ સ્થલમાં પણ મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદક-તાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થઈ જવાથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-અવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં સ્વઅવ-ચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી રહી જશે. માટે, તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લઈ શકાતા અવ્યાપ્તિ સ્પષ્ટ છે.

આ બન્ને અવ્યાપ્તિ દૂર કરવા માટે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નનો અને

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः । एवमेव लक्षणाङ्गीकारे यथा असम्भवः अनवस्था वा पूर्वमापादिता तथा अत्र नैव स्यात् । लक्षण-समन्वयश्चैवम् - 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मेणाऽनवच्छिन्ना एव, तत्र यद्यपि साध्यतावच्छेदकतात्वमपि साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नं पूर्वं प्रस्थापितं भवता तथापि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्व-विशिष्टभेदवद्धर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वं नैव धर्तुं शक्यते, यतः साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः शुद्धः, साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः..... इत्यादयः सर्वेऽपि भेदाः परस्परं भिन्नाः भिन्नाः एव । अतः शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदीय-यादृशप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्वे

●

प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्ननो એવો પરિષ્કાર કરવો જરૂરી બન્યો કે જે પરિષ્કાર દ્વારા વહ્નિત્ववૃત્તितावैशिष्ट्यअवच्छिन्नप्रतियोगिता લઈ ન શકાય. અમે પૂર્વે साध्यता-अवच्छेदकतात्वअवच्छिन्ननो અને प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्ननो क्रमशः साध्यता-अवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्न અને प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्म-अनवच्छिन्न - આ પ્રમાણે પરિષ્કાર કર્યા. તેનાથી ઉક્ત બન્ને આપત્તિ દૂર થઈ ગઈ. કારણ કે ઉક્ત બન્ને આપત્તિ ત્યારે જ આવી શકે કે જ્યારે वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यअवच्छिन्न પ્રતિયોગિતા લઈ શકાય. वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यधर्म તો साध्यताअवच्छेदकतात्वથી અતિરિક્ત હોવાથી નૂતન પરિષ્કાર મુજબ वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यअवच्छिन्न પ્રતિયોગિતા લઈ ન શકાય. માટે, અવ્યાપ્તિ આવવાનો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

પરંતુ આ બન્ને પરિષ્કારમાં साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनઉભયભેદ લઈ साध्यता-अवच्छेदकतात्वधर्मને જ साध्यताअवच्छेदकतात्वથી અતિરિક્ત સાબિત કરી દેતા અસંભવ દોષ આવ્યો. તેમાંથી બહાર નીકળવા જે પરિષ્કાર કર્યો તેમાં પુનઃ અસંભવ દોષ. આ રીતે અનવસ્થા ચાલી. માટે, साध्यताअवच्छेदकतात्वअतिरिक्तधर्मअनवच्छिन्नની જગ્યાએ साध्यताअवच्छेदकतात्वअवच्छिन्ननો કોઈ નવો જ પરિષ્કાર કરવો પડશે. તે પરિષ્કાર કરી લક્ષણ આ પ્રમાણે બનાવી શકાશે - विलक्षणप्रतियोगितासंबंधથી साध्यताअवच्छेदकतात्व-विशिष्टभेदविशिष्टअवच्छिन्नत्वअभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिता-अवच्छेदक રૂપમાં विलक्षणप्रतियोगितासंबंधથી प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वविशिष्टभेद-विशिष्टअवच्छिन्नत्वअभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधથી वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरणअवृत्तित्व.

अस्ति तादृशप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदीया न सम्भवति, अर्थात् साध्यतावच्छेदकतात्वनिष्ठा शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगिता साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदीयप्रतियोगिता च भिन्ना भिन्ना एव ।

तथा च स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण तादृशसाध्यतावच्छेदकतात्वं शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदे वर्तते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण न हि साध्यतावच्छेदकतात्वम् अन्यत्र कुत्रापि साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदादौ वर्तते इति सिध्यति। प्रतियोगी अभावे स्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण वर्तते, स्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव संक्षेपेण प्रतियोगितासंसर्गः अपि कथ्यते इति प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वं स्वभेदे = साध्यतावच्छेदकतात्वभेदे वर्तते - इति कथ्यते, एवं घटः प्रतियोगितासंसर्गेण घटाभावे वर्तते इत्यपि कथ्यते, सर्वत्र प्रतियोगितासंसर्गः = स्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गः इति बोध्यम् । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वभेद-साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदयोः प्रतियोगितयोः ऐक्याऽभावाद् न हि एकेनैव प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतात्वभेदे साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदे च वर्तते । ततश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण = यादृशप्रतियोगिता-

❋ असंभवदोषनी दवा ❋

હવે લક્ષણસમન્વય કરીએ - સ્થલ **पर्वतो वह्निमान् धूमात्** લઈએ. આ સ્થલમાં લક્ષણસમન્વય કરવા માટે સૌ પ્રથમ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા કે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી હોય તે મળવી જોઈએ. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતા કે જે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન છે તે પ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ જે કેવલ અવચ્છેદકતાત્વ વગેરે તેનાથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તે પ્રતિયોગિતામાં રહેવો જોઈએ - આ રીતે નવા પરિષ્કાર પ્રમાણે ઘટે.

આપણે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતાની બાદબાકી કરવી છે. માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લેવી છે. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અતિરિક્ત એવા ધર્મથી અનવચ્છિન્ન એવી પ્રતિયોગિતા લેવી છે. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વપ્રતિયોગિકભેદવિશિષ્ટધર્મથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ રહેવો જોઈએ.

संसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वं साध्यतावच्छेदकतात्वभेदे एव वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः शुद्धः एव ग्रहीतुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदः नैव । साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः शुद्धः साध्यतावच्छेदकतात्वे तु नैव वर्तते, किन्तु अन्यत्र घट-पटादौ एव भवेत्, वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्ति-प्रतियोगिता तादृशघट-पटादिना अनवच्छिन्ना एव । तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्-(= साध्यतावच्छेदकतात्वभेदवद्)धर्मानवच्छिन्नत्वसत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यता-वच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशवह्नित्ववृत्तिसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्या-प्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यता-वच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

य शो ल ता

●

ઉભયભેદનું નિવારણ

આટલું જ કહેવામાં આવે તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદ પકડાઈ જાય. માટે હજુ થોડું ઊંડાણમાં વિચારવું પડશે. ભેદ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વપ્રતિયોગિક છે. માટે સ્વપ્રતિયોગિકત્વસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ભેદમાં રહે. આ સ્વપ્રતિયોગિકત્વને ટૂંકમાં પ્રતિયોગિતા પણ કહેવાય. મતલબ કે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ ભેદમાં રહી જાય. અહીં એક વાત વિચારો કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદની પ્રતિયોગિતા અને માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદની પ્રતિયોગિતા ભિન્ન-ભિન્ન છે કે એક જ છે ? ભિન્ન - ભિન્ન જ છે. મતલબ કે સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયભેદીયપ્રતિયોગિતા પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં રહે છે અને શુદ્ધ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદીયપ્રતિયોગિતા પણ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં રહે છે. પરંતુ, આ બન્ને પ્રતિયોગિતા ભિન્ન - ભિન્ન છે. માટે, જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભય-ભેદમાં રહે છે. તેના કરતા વિલક્ષણ = ભિન્નપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદમાં રહે. બસ, આ જ વાત ઉપર અમારા નૂતન લક્ષણનું કેન્દ્રબિંદુ રહેલ છે. જે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ શુદ્ધસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાત્વભેદમાં રહે છે તે પ્રતિયોગિતાસંબંધથી = વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી

વિ ન ભા

अत्र कीदृशी प्रतियोगिता ग्राह्या ? इति पर्यनुयोगे साध्यतावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगिता ग्राह्या..... इत्याद्युत्तरप्रदानेऽनवस्था, अतः विलक्षणप्रतियोगिता ग्राह्या इत्येव उत्तरः प्रदत्तः । विलक्षणप्रतियोगिता नाम कीदृशी प्रतियोगिता ? इति पर्यनुयोगे यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वं शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदे एव वर्तते, नान्यत्र तादृश-प्रतियोगिता ग्राह्या - इत्येव उत्तरः दातव्यः, नाऽत्र अन्यत्स्पष्टताऽवकाशः, तत्करणेऽ-नवस्थादिदोषजालप्रसङ्गात् । तथा च विलक्षणप्रतियोगितानिवेशे एव निस्तारः, प्रतिप्रतियोगित्वं स्वकीयं स्वकीयं विलक्षणं वैलक्षण्यं वर्तते, तत्र साध्यतावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगितायाः एव ग्रहणाय विलक्षणत्वनिवेशे सा एव प्रतियोगिता प्राप्यते, नान्या काऽपीति विलक्षणत्वनिवेशः इति सम्यग् विभावनीयम् ।

●

साध्यताअवच्छेदकतात्वविशिष्ट જે ભેદ હોય તે જ ભેદ લઈ શકાય. આ વિલક્ષણ-પ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદ માત્ર શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ આવશે. સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ નહીં આવે. કારણ કે તે વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ નથી. હા ! પ્રતિયોગિતા-સંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ થઈ જાય. પરંતુ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી તો સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદ જ થશે. આ શુદ્ધસાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભેદથી વિશિષ્ટ માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વભિન્ન ધર્મો જ થશે. મતલબ કે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરે જ થશે. પરંતુ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વ નહીં થાય. આ સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વઅવચ્છિન્નત્વ જ સાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરેથી અવચ્છિન્નત્વ નથી રહ્યું. કિંતુ, અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ જ રહેલો છે. આમ, વહ્નિત્વવૃત્તિસાધ્યતા-અવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા જ વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે ભેદ તેનાથી વિશિષ્ટ જે વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરે તેનાથી અવચ્છિન્નત્વના અભાવવાળી થઈ જશે. કારણ કે વહ્નિત્વવૃત્તિ ઉક્તસાધ્યતાઅવચ્છેદકતામાં રહેલી પ્રતિયોગિતા માત્ર સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે. આ પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતા-અવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થશે. આ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વના અભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ છે. કારણ

प्रकृतमनुसरामः - एतत्स्थले विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्-धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव लब्धम्। प्रकृते यदि महानसीयवह्न्यभावः धर्तुमिष्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं स्यात्, तदावश्यकम् । तत्र महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं न वर्तते, किन्तु महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वम्, वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं भवतीति यदि वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते तदैव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्व-

य शो ल ता

●

के प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेद अने मात्र प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वभेद - आ बन्ने भेदीयप्रतियोगिता भिन्न-भिन्न छे. प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-गगनउभय-भेदनिरूपित जे प्रतियोगिता प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वमां रहे अने प्रतियोगिता-अवच्छेदकतात्वभेदनिरूपित जे प्रतियोगिता प्रतियोगितांअवच्छेदकतात्वमां रहे - ते बन्ने भिन्न-भिन्न छे. माटे, जे प्रतियोगितासंबंधथी प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व प्रतियोगिता-अवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेदमां रहे ते प्रतियोगिता करतां विलक्षण एवी प्रतियोगितारूप संबंधथी प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वभेदमां रहे.

वि न भा

✲ विलक्षण प्रतियोगिता तरीके ग्राह्य प्रतियोगिता ✲

बस ! विलक्षण प्रतियोगिता तरीके आ ज प्रतियोगिता लेवानी. मतलब के जे प्रतियोगितासंबंधथी प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व शुद्ध प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वभेदमां रहे ते प्रतियोगितासंबंधथी = विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी जे भेदमां प्रतियोगिता-अवच्छेदकतात्व रहे तेनाथी विशिष्ट एवा धर्मोथी अवच्छिन्नत्वनो अभाव जे प्रतियोगितामां रहे ते प्रतियोगिता लेवानी. तादृश विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी प्रतियोगिताअवच्छेदक-तात्वविशिष्टभेद मात्र प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वनो भेद ज बनी शके. गगन-प्रतियोगिता-

गतैकत्वं स्यात्। तत्र वह्नित्ववृत्तितावच्छिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन चाऽवच्छिन्ना। विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः एव धर्तुं शक्यते, यतः विलक्षणप्रतियोगितारूपेण यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते। ततश्च तथाविधविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदे एव स्यात्, नान्यत्र कुत्रचित्, शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदीयप्रतियोगितायाः अन्यभेदीयप्रतियोगिताभ्यः सर्वाभ्यः विलक्षणत्वात्, तादृशविलक्षणप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदे एव वर्तमानत्वात्, नान्यस्मिन् भेदे । इत्थञ्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः एव प्राप्यते इति सिध्यति, महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्व-गगनोभयभेदादिकं न लभ्यते, तेषु भेदेषु शुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदीय-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकत्वस्याऽसम्भवात् ।

અવચ્છેદકતાત્વઉભયનો ભેદ ન બની શકે. અને તે શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વમાં ન રહે. ઘટત્વ વગેરેમાં રહે. આ ઘટત્વ વગેરેથી વહ્નિઅભાવીયવહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાનિષ્ઠપ્રતિયોગિતા અનવચ્છિન્ન જ છે. તાદશપ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે.

આમ, વહ્નિઅભાવીય-વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં રહેનારી પ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ એવા પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વના શુદ્ધ ભેદથી વિશિષ્ટ જે ઘટત્વાદિધર્મો તેનાથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ રહેલો હોવાથી તે પ્રતિયોગિતા લઈ શકાશે. તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ પણ વહ્નિત્વગતએકત્વ જ થશે.

આ રીતે, વહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિ-

तादृशशुद्धमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे न वर्तते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये तु वर्तते एव, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वरूपत्वाऽसम्भवात् । ततश्च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्ना कथं कथ्यते ? वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यस्य विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवत्त्वात् । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं न शक्यते। या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्नत्वात्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्नत्वात्, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य विलक्षणप्रतियोगिता-

●

અનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક વહ્નિઅભાવ લઈ શકાશે. તેનું અધિકરણ જલહ્રદ. ધૂમ ત્યાં અવૃત્તિ. આમ, લક્ષણસમન્વય થઈ જવાથી અસંભવને કે અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

❋ જો મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હોય તો... ❋

જો અહીં મહાનસીયવહ્નિઅભાવ લેવો હશે તો મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સાધ્યતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદક વહ્નિત્વગતએકત્વરૂપમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી સ્વઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વસંબંધથી વૃત્તિ હોવી જોઈએ.

આ વાત તો જ શક્ય બને કે જો વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી મહાનસીયવહ્નિઅભાવીય-

संसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदाऽविशिष्टत्वाच्च । किन्तु तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्य प्राप्तेः तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपक-पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यादिति महानसीयवह्न्यभावः नैव धर्तुं शक्यते ।

वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेवाऽस्ति । तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता च वह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः शुद्धः नैव

●

પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટઅવચ્છિન્નત્વઅભાવવિશિષ્ટપ્રતિયોગિતા-નિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં રહે. વાસ્તવમાં મહાનસીયવહ્નિ-અભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતા મહાનસીયત્વમાં અને વહ્નિત્વમાં - બન્નેમાં રહે છે. માટે, માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લો તો તે પ્રતિયોગિતા તો મહાનસીયત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં પણ રહે અને વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતામાં પણ રહે. તેથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય, વહ્નિત્વગતએકત્વ નહીં.

જો પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-ઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતા લો તો તે પ્રતિયોગિતા માત્ર વહ્નિત્વવૃત્તિપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતામાં જ રહેતી હોવાથી તાદૃશપ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકત્વ વહ્નિત્વગતએકત્વમાં જ રહે. પરંતુ, નૂતનપરિષ્કાર મુજબ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વઉભયઅવચ્છિન્ન-પ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-અવચ્છિન્નત્વઅભાવવાન્ થવી જોઈએ. વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતા-અવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ ભેદ શુદ્ધ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ જ મળે. પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-ગગનઉભયનો ભેદ ન મળે. આ પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વિશિષ્ટભેદથી વિશિષ્ટ વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય થઈ જાય, અને વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય-

वर्तते । विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः एव प्राप्यते, विलक्षणप्रतियोगिताविधया तादृशी एव प्रतियोगिता प्राप्यते यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदे शुद्धे वर्तते, ततश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वं शुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदे एव स्यात्, अन्यत्र कथं स्यात् ? तादृशशुद्धवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वभेदः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वे तु नैव वर्तते इत्युक्तम्, तथा च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैव अवच्छिन्ना वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते एवेति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपमपि वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् । तथा च वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुकरः ।

य शो ल ता

●

અવચ્છિન્નત્વ જ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેલું છે. વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નથી રહ્યો.

માટે જે પ્રતિયોગિતાનિરૂપકપર્યાપ્તિઅનુયોગિતાઅવચ્છેદકરૂપ વહ્નિત્વગતએકત્વ થાય છે તે મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ-વહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઉભયઅવચ્છિન્નપ્રતિયોગિતામાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટવહ્નિત્વવૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્યઅવચ્છિન્નત્વનો અભાવ નથી રહેતો. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતા લઈ નહીં શકાય. માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન પ્રતિયોગિતા લેવી પડશે. વિલક્ષણ પ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી વિશિષ્ટ જે શુદ્ધપ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વનો ભેદ છે તેનાથી વિશિષ્ટ જે ઘટત્વ-વહ્નિત્વ-વૃત્તિતાવૈશિષ્ટ્ય વગેરે પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વ સિવાયના દુનિયાના તમામ ધર્મો તે સર્વ ધર્મોથી અવચ્છિન્નત્વનો અભાવ તાદશપ્રતિયોગિતામાં રહેલો જ છે. કારણ કે તે પ્રતિયોગિતા માત્ર પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વથી જ અવચ્છિન્ન છે.

વિ ન ભા

❋ वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यअवच्छेदकतावृत्ति प्रतियोगिता अग्राह्य ❋

આમ, વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતાઅવચ્છેદકતાત્વવિશિષ્ટભેદવિશિષ્ટ-

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्रापि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितावैलक्षण-प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावैधया धर्तुं न शक्यते, यतः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽपि अवच्छिन्ना, साध्यतावच्छेदकतात्वेनाऽपि अवच्छिन्ना, तत्र वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये शुद्धः साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः वर्तते, साध्यतावच्छेदकतात्वे न वर्तते । विलक्षणप्रतियोगिता-वैधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वं शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदे वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः एव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेद-वैधया शुद्धः साध्यतावच्छेदकतात्वभेदः एव प्राप्यते । ततश्च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टत्वधर्मा-वच्छिन्ना। तादृशवह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितारूपेण धर्तुं न शक्यते ।

अवच्छिन्नत्वअभाववैशिष्टप्रतियोगिता तरीके मात्र प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्न प्रतियोगिता જ પકડાશે. प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्य-उभयअवच्छिन्नप्रतियोगिता લઈ નહીં શકાય. અને માત્ર प्रतियोगिताअवच्छेदकतात्व-अवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदक રૂપ તો વહ્નિત્વગતએકત્વ નથી થતું, મહાનસીયત્વ-વહ્નિત્વગતદ્વિત્વ જ થાય છે.

માટે, મહાનસીયવહ્નિઅભાવીયપ્રતિયોગિતા વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી साध्यता-अवच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविशिष्टअवच्छिन्नत्वअभाववैशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्ति-अनुयोगिताअवच्छेदकवह्नित्वगतएकत्वरूपમાં વિલક્ષણપ્રતિયોગિતાસંબંધથી પ્રતિયોગિતા-अवच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविशिष्टअवच्छिन्नत्वअभाववैशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्ति-अनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी વૃત્તિ નહીં થાય. માટે, તાદશપ્રતિયોગિતાનિરૂપક મહાન-સીયવહ્નિઅભાવ લઈ નહીં શકાય. માટે, તેના અધિકરણ એવા પર્વત ઉપર ધૂમ વૃત્તિ હોવા છતાં પણ અવ્યાપ્તિને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.

❁ ઉભયભેદનું ગ્રહણ અશક્ય ❁

આ જ રીતે साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेदને લઈને જે અસંભવ દોષ આપ્યો હતો તે પણ નહીં આવે. કારણ કે साध्यताअवच्छेदकतात्वને તમે साध्यताअवच्छेदक-

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित् । साध्यतावच्छेदकतात्वे च शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्य अवर्तमानत्वात् तादृश-विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मविधया साध्यतावच्छेदकता-त्वस्याऽप्राप्तिः, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविधया पूर्वोक्तरीत्या शुद्धसाध्यतावच्छेदकतात्वभेदस्यैव प्राप्तेः । अतः साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षण-प्रतियोगितासंसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते। तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः, वह्नित्वगतैकत्वस्य अप्राप्तेश्च विलक्षणप्रतियोगिता-

य शो ल ता

●

तात्वनिष्ठप्रतियोगितानिरूपक-साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेदथी विशिष्ट बनाव्युं हतुं. परंतु हवेना लक्षण मुजब साध्यताअवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेद लई ज नहीं शकाय. कारण के जे भेद विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतात्वथी विशिष्ट थाय ते ज भेद लई शकाय छे. पूर्वे जोई गया ते मुजब विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी साध्यता-अवच्छेदकतात्वथी विशिष्ट मात्र शुद्धसाध्यताअवच्छेदकतात्वभेद ज थाय छे. साध्यता-अवच्छेदकतात्व-गगनउभयभेद नहीं. माटे, विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी साध्यता-अवच्छेदकतात्वथी विशिष्ट भेद तरीके मात्र शुद्धसाध्यताअवच्छेदकतात्वभेद ज मळी शके अने ते भेद साध्यताअवच्छेदकतात्वमां तो रहे ज नहीं. घटत्वादि धर्मोमां रहे. मात्र साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अवच्छिन्न एवी ते प्रतियोगिता साध्यताअवच्छेदकतात्वथी अतिरिक्त घटत्वादि तमाम धर्मोथी अनवच्छिन्न ज छे. माटे, ते प्रतियोगितामां विलक्षण-प्रतियोगितासंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविशिष्ट घटत्वादि धर्मोथी अवच्छि-न्नत्वनो अभाव रही जशे. माटे, असंभव दोषनी आपत्ति पण दूर - सुदूर फेंकाई जशे.

वि न भ्रा

आम, अमारुं लक्षण थयुं -

विलक्षणप्रतियोगितासंबंधथी साध्यताअवच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविशिष्टअवच्छिन्नत्व-अभावविशिष्टप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकरूपमां विलक्षणप्रतियोगिता-संबंधथी स्वअवच्छेदकतात्वविशिष्टभेदविशिष्टअवच्छिन्नत्वअभावविशिष्टप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्तिअनुयोगिताअवच्छेदकत्वसंबंधथी वृत्तिप्रतियोगितानिरूपकअभावअधिकरण-अवृत्तित्व. छे कोई तकलीफ आ लक्षणमां ?

संसर्गेण साध्यतावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् । विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव वर्तते इति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतात्वविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं भवेदिति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः इति कुतः लक्षणाऽसमन्वयसम्भव्यसम्भवाद्याशङ्काऽपि ?

एवं द्वितीयलक्षणानुसारेण = 'निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नाऽवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्यादिलक्षणानुसारेण 'पर्वतो वह्निमान् धूमाद्' - इत्यत्र निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयाद्यभावमादाय असम्भवादिवारणाय निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभिन्नत्वं = निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेतरधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं नाभ्युपगम्यते, किन्तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदः.... इत्यादि परिष्क्रियते । तथा चैवं लक्षणम् - "विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-स्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदवदनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः" इति । अत्र विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेणेत्येतत्पदं निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न

-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदः - इत्यत्रापि अन्वेति, अवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदः - इत्यत्रापि अन्वेति इति बोध्यम् ।

तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदविधया धर्तुं न शक्यते, यतः विलक्षणप्रतियोगितविधया तादृशी प्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदे शुद्धे निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता वर्तते । तथा च तथाविध-विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-विशिष्टभेदविधया शुद्धः निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः धर्तुं शक्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदे वर्तते तादृश-प्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदे अवर्तमानत्वात् । तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभेदः एव गृह्यते ।

एवं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेद-विधया शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव गृह्यते, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगि-तावच्छेदकता यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया ग्राह्यत्वात् । यादृशप्रतियोगिता-संसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-भेदे वर्तते, न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतागगनोभय-भेदेऽपि वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदविधया अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः धर्तुं न शक्यते । शुद्ध-साध्यतानिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रति-

या शो ल ता

योगितावच्छेदकताभेदश्च उभयं साध्यतानिष्ठ-निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितावच्छेदकतायां न वर्तते, शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदसत्त्वेऽपि शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याभावात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामपि न वर्तते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धस्य सत्त्वेऽपि अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धस्याऽसत्त्वात् । किन्तु वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामेव तादृशभेदद्वितयं भवेत् ।

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायान्तु शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदविशिष्ट-शुद्धावच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदविशिष्टवह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नास्ति, तादृशप्रतियोगितायाः साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्नत्वेन, वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्नत्वेन च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वाच्च, वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं तत्र न सम्भवतीति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवद्-वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितत्वमेव वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां स्यात्, न तु निरूपितत्वम् ।

अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिता-वच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितात्वविधया वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते। वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्व-गतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यदि गृह्यते तदा तादृशप्रतियोगितायां वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं

वर्तते एव, तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्नत्वात् । पूर्वोक्तरीत्या विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव गृह्यते, न तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया ग्राह्यत्वात्, न हि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदेऽपि वर्तते ।

एवं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधयाऽपि शुद्धः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव धर्तुं शक्यते, न अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः, विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणात् । तथा च यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेण अन्यत्र कुत्रापि नैव वर्तते, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदेऽपि नैव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदः एव प्राप्यते। वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि वर्तते, शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता गृह्यते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-

य शो ल ता

प्रतियोगिता वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता एव वर्तते, नाऽनिरूपिता इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्-प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितात्वविधया वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता कथं धर्तुं शक्यते ?

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, न वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना इति तादृशमहानसीयवह्न्य-भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-निरूपितत्वञ्च वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव। तत्र शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोभयविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकताविधया निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता नैव प्राप्यते, अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धस्य सत्त्वेऽपि शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याऽसत्त्वात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि नैव धर्तुं शक्यते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धस्य सत्त्वेऽपि शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याऽसत्त्वात् । तथा च निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वस्य चैव सत्त्वाद् वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगिता-वच्छेदकतानिरूपितत्वस्य असत्त्वाच्च महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्र-तियोगिताऽवच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितारूपेण धर्तुं शक्यते । तादृशमहानसीयवह्न्यभावीय-प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृश-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठ-

य शो ला ता

प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात्, न वह्नित्वगतैकत्वमिति कथं महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यः भवेत् ?

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता साऽपि प्रतियोगित्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना इति वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्चैव स्याताम्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं नैव स्यात् । अत्र पूर्वोक्तरीत्या एव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया च शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य चैव प्राप्तिः । शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदवच्छुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताविधया निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताऽपि नैव प्राप्यते, शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य सत्त्वेऽपि शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य असत्त्वात्, एवम् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताऽपि न प्राप्यते, शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-प्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदसत्त्वेऽपि शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याऽसत्त्वात्, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता एव प्राप्यते, तया च वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिताऽनिरूपिता एव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-वह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितावधया वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदव-

या शो ल ता

त्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् । तथा च वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः सुसम्भवः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र यदि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता गृह्यते तर्हि तादृशप्रतियोगितायाः वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्येन साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चाऽवच्छिन्नत्वात् तस्यां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम् अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वं वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्च स्युः । अत्रापि विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदे शुद्धे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाश्चैव ग्रहणाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदविधया च शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदः शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदश्चैव प्राप्येते, निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदः वा नैव प्राप्यते, यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता च यथासङ्ख्यं शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदे अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदे च वर्तेते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदे अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-गगनोभयभेदे चाऽवर्तमानत्वात् ।

वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि वर्तते, शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोऽपि वर्तते इति वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपिता वह्नित्ववृत्तिता-

विशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगिताविधया कथं धर्तुं शक्यते ?

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यत्वेन अवच्छेदकतात्वेन चैवाऽवच्छिन्ना, नान्येन केनचित्, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना एव सा । तथा च तादृशप्रतियोगिता-यां निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वम्, अवच्छेदकतात्व-निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतानिरूपितत्वञ्चैव वर्तते, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठप्रतियोगिताव-च्छेदकतानिरूपितत्वं नैव वर्तते । शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगिता-वच्छेदकताभेद-शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदोभयविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकता-विधया तु निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताऽपि नैव प्राप्यते, तत्र शुद्धावच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदसत्त्वेऽपि निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्य शुद्धस्य असत्त्वात्, अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकता-ऽपि नैव गृह्यते, शुद्धनिरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताभेदसत्त्वे-ऽपि अवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताभेदस्याऽसत्त्वाद् वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिनिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता एव प्राप्यते । तयाऽनिरूपिता साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकता-विशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽ-निरूपितप्रतियोगिताविधया धर्तुं शक्यते । साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनु-योगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्याऽप्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-साध्यतानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रति-योगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपमपि वह्नित्वगतैकत्वं नैव स्यात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगिता-निष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेद-

य शो ल ता

वत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपितप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव प्राप्यते इति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण निरूपितत्वसम्बन्धावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितानिष्ठ-प्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्ट-भेदवदवच्छेदकतात्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितावच्छेदकताऽनिरूपित-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव विद्यते, न वह्नित्वगतैकत्वमिति महानसीयवह्न्यभावः एव ग्राह्यः, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः इति नास्त्येवाऽसम्भवादिदोषगन्धोऽपि ।

एवं तृतीयलक्षणानुसारेण = 'यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता-निरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तिधर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपित-वृत्तित्वाभावः' - इत्येवं लक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र साध्यतावच्छेदकतात्व-स्याऽपि यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदवत्त्वाद् यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-ऽवृत्तिधर्मविधया ग्राह्यत्वसिद्धिः, ततश्चाऽसम्भवादिकं यदापादितं तदधुना नूतनपरिष्कारेण विशरारुतामेष्यति, यतः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकताऽवृत्तित्वं न केवलं यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकभेदरूपमपि तु विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्कि-ञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदरूपमेव । तथा चैवं लक्षणम् - विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण यत्किञ्चित्स्वावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासम्बन्धेन यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-विशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगिता-निरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः इति ।

एतल्लक्षणानुसारेण पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र महानसीयवह्न्यभावमादाय लक्षणाऽ-समन्वयः नैव स्यात्, यतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिधर्माः शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदे वर्तेरन्, तादृशप्रतियोगिता एव धर्तुं शक्यते । शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्ति-गगनोभयभेदश्च द्वौ अपि परस्परं भिन्नौ इति तादृशोभयभेदीयप्रतियोगिताभेदोऽपि अवश्य-

मनुगन्तव्यः । ततश्च यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-भेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदे-ऽपि वर्तते, अतः यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेण = यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्ति शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगिता-निरूपकत्वसंसर्गेणैव = तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिगगनोभयभेदे वर्तते । ततश्च प्रकृते विलक्षणप्रतियोगितविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्तिभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यता-वच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदविधया शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः एव धर्तुं शक्यते, यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदः नैव ।

साध्यतावच्छेदकतात्वे शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदस्तु नैव वर्तते, साध्यता-वच्छेदकतात्वस्य यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तित्वात् । अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वं न गृह्यते । तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, तदतिरिक्तेन अनवच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-प्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मा-नवच्छिन्नप्रतियोगितविधया साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते । तादृशसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेत् ।

वह्नित्ववृत्तितविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्येन प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन चाऽवच्छिन्ना । अत्रापि विलक्षणप्रतियोगितविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगिता-वच्छेदकतावृत्तिभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदविधया शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकता-वृत्तिभेदः एव गृह्यते, यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्ति-गगनोभयभेदादि न गृह्यते ।

तादृशशुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे न वर्तते, किन्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये स्यादेव, यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतायां = महानसीयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायामवर्तमानत्वात्तस्य । तथा च वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यावच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदवद्धर्मावच्छिन्ना भवतीति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावविधया तादृशप्रतियोगिता कथं धर्तुं शक्यते ?

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना एव, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे च शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः नैव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावविधया महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्ववह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यादिति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता सा प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, प्रतियोगितावच्छेदकतात्वे च शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितावच्छेदकतात्वस्य यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तित्वात्, प्रकृतेऽपि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदविधया शुद्धयत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिभेदः एव प्राप्यते, तथा च प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना सा वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावविधया धर्तुं शक्यते, वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्प्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपं

वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यादिति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः ।

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्राऽपि वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता वह्नित्व-वृत्तितावैशिष्ट्येन साध्यतावच्छेदकतात्वेन चाऽवच्छिन्ना, अत्रापि विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदविधया शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः एव धर्तव्यः, विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकता-वृत्ति शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगिताया एव ग्रहणात् । शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदस्तु वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट्ये अस्त्येवेति वह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्येनाऽवच्छिन्ना वह्नित्ववृत्तितावैशिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता शुद्धयत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदवद्धर्मावच्छिन्ना एव भवेदिति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावैधया वह्नित्ववृत्तितावैशिष्ट-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता कथं धर्तुं शक्यते ?

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता सा साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना, साध्यता-वच्छेदकतात्वे च शुद्धयत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिभेदः नैव वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदविशिष्टधर्मविधया साध्यतावच्छेदकतात्वं नैव गृह्यते, तथा च साध्यतावच्छेदकतात्वेनैवाऽवच्छिन्ना साध्यतावच्छेदकतात्वभिन्नवह्नित्ववृत्तिता-वैशिष्ट्यादिना अनवच्छिन्ना सा साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितावैधया धर्तुं शक्यते, साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्व-स्याऽप्राप्तेः महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेश्च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्-साध्यतावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक-रूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते। विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यत्किञ्चित्वह्न्यभा-वीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छे-दकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते । विलक्षणप्रतियोगिता-

संसर्गेण यत्किञ्चिद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिविशिष्टभेदवद्धर्मानवच्छिन्न-प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव वर्तते इति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं शक्यते, तदधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोः अवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेवेति एतल्लक्षणमपि नूतनपरिष्कारपरिशोभितं सुचारु समजनि इति ।

अधुना 'यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता-वच्छेदकत्वसम्बन्धेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्य-नुयोगितावच्छेदकरूपवृत्तिप्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' - इत्यादि-चतुर्थलक्षणानुसारेण असम्भवादिनिराकरणं चिन्त्यते - अत्र यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभिन्नत्वं = यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः = यावत्प्रतियोगितावच्छे-दकतापर्याप्तप्रतियोगितानिष्ठप्रतियोगिताकभेदः इत्येवं नोच्यते, किन्तु यावत्प्रतियोगितावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगिताभिन्नत्वं विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-विशिष्टभेदरूपमभ्युपगम्यते । तथा चैवं लक्षणम् -

'विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्स्वावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रति-योगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धेन विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवृत्ति-प्रतियोगितानिरूपकाभावाधिकरणनिरूपितवृत्तित्वाभावः' इति ।

पर्वतो वह्निमान् धूमाद् - इत्यत्र लक्षणसमन्वयश्चैवम् - प्रकृते विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदविधया शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव प्राप्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः नैव प्राप्यते, यतः विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण (= स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगिता-निरूपकत्वसंसर्गेण) यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितायाः एव ग्रहणमभिप्रेतम् । यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिता-गगनोभयभेदः शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः - द्वौ अपि एतौ परस्परं भिन्नौ भिन्नौ एवेति यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदीयप्रतियोगितातः शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदीयप्रतियोगिता विलक्षणा एव स्यात् । अतः

य शो ल ता

यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं तादृशयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते, यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वञ्च शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वमेव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदे वर्तते। तथा च यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण (= स्वनिष्ठयादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसम्बन्धेन) यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव (= स्वनिष्ठतादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वसंसर्गेणैव) यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदे वर्तते । अतः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गविधया यदि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते तदा विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदविधया शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव प्राप्यते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदः नैव प्राप्यते ।

तादृशशुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः यावत्साध्यतावच्छेदकतायां वर्तमानत्वात्, तदितरस्मिंश्च अवर्तमानत्वात् । किन्तु तादृशभेदः अन्यत्र कुत्रचिद् वर्तमानप्रतियोगितायामेव स्यात्, तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितामात्रनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितायां नैव वर्तते इति वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया धर्तुं शक्यते, तादृशवह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वस्यैव प्राप्तेः विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव स्यात् ।

वह्नित्ववृत्तिताविशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता यावद्-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्ता नास्ति, महानसीयत्वनिष्ठमहानसीयवह्न्य-

भावीयप्रतियोगितावच्छेदकतायां तादृशप्रतियोगितायाः अवर्तमानत्वात्, तथा च वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः स्यादेव । प्रकृते विलक्षणप्रतियोगिताविधया यादृशप्रतियोगिता-संसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभेदे एव वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते । यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-भेदे वर्तते न हि तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदेऽपि वर्तते इति विलक्षणप्रतियोगिता-संसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदविधया शुद्धयावत्प्रतियोगिता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव प्राप्यते, यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता -गगनोभयभेदः नैव प्राप्यते ।

वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां शुद्ध-यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदस्य सत्त्वाद् विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण याव-त्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताविधया वह्नित्ववृत्तितावच्छिन्न-महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता धर्तुं शक्यते इति तन्निरूपकानु-योगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदव-त्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया कथं धर्तुं शक्यते ?

या महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपिका अनुयोगिता सा महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव निरूपिका, वह्नित्ववृत्तिता-विशिष्टमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः अनिरूपिका । महान-सीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभेदः नैव वर्तते, तादृशप्रतियोगितायाः यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वात्, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदव-त्प्रतियोगिताविधया तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता नैव धर्तुं शक्यते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छे-

दकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया धर्तुं शक्यते। तादृशमहानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवि‌धया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वस्यैव प्राप्तेः, वह्नित्वगतैकत्वस्याऽप्राप्तेः वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपवि‌धया महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव प्राप्यते, वह्नित्वगतैकत्वं नैवेति महानसीयवह्न्यभावः धर्तुं नैव शक्यते ।

या वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगिता तस्यां वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदः नैव वर्तते, यतः वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवि‌धया पूर्वोक्तरीत्या शुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव धर्तुं शक्यते, तादृशशुद्धयावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायां नैव वर्तते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् । अतः तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपिका एव स्यात्, तादृशानुयोगितायाः वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाः एव निरूपकत्वात्, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितायाश्च वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगितावि‌धया अग्राह्यत्वात् । तथा च तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावृत्तिप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया धर्तुं शक्यते, तादृशवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव विद्यते इति वि‌लक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वमेव भवेदिति वह्न्यभावः धर्तुं शक्यते एव, तादृशवह्न्यभावाधिकरणे च धूमहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव ।

य शो ल ता

एवम् 'अत्र महानसीयवह्निः' - इत्येतज्ज्ञानं विषयितासम्बन्धेन महानसीयवह्निमत्, तज्ज्ञानत्वाद् - इत्यत्र वह्न्यभावमादाय लक्षणाऽसमन्वयः नैव सम्भवेत्, यतः प्रकृतेऽपि विलक्षणप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगिता एव गृह्यते, न हि यादृशप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते तादृशप्रतियोगितासंसर्गेणैव यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदे वर्तते, यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेद-शुद्धयावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदयोः परस्परं विलक्षणत्वेन यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदे वर्तते, तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-गगनोभयभेदे अवर्तमानत्वात् । तथा च विलक्षण-प्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदविधया शुद्धयावत्साध्यता-वच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः एव धर्तुं शक्यते । वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकता-निष्ठप्रतियोगितायां शुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताभेदः वर्तते एव, वह्नित्ववृत्तिता-वि‌शिष्टसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायामवर्त-मानत्वेन यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वाभावात् । तथा च तादृशवह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकता-पर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपिका एव भवेत्, वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्टसाध्यता-वच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिताया एव विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्त्वात्, तथा च विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगितावि‌शिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावि‌धया वह्नित्ववृत्तितावि‌शिष्ट-साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकानुयोगिता धर्तुं न शक्यते ।

या साध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगिता तस्यां तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण याव-त्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगितावि‌शिष्टभेदविधया ग्राह्यशुद्धयावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताभेदः नैव वर्तते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितायाः महानसीयत्वनिष्ठ-साध्यतावच्छेदकतायां वह्नित्वनिष्ठसाध्यतावच्छेदकतायाञ्चोभयत्र वर्तमानत्वात्, तदितरेषु अवर्तमानत्वाच्च यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तत्वात् । तथा च तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठ-

प्रतियोगितानिरूपकानुयोगितायां विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त-प्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगितानिरूपकत्वं नैव स्यादिति विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिताविधया तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगिता धर्तुं शक्यते, तादृशसाध्यतावच्छेदकतानिष्ठप्रतियोगितानिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया महानसीयत्व-वह्नित्वगत-द्वित्वस्यैव प्राप्तेः, वह्नित्वगतैकत्वस्याऽप्राप्तेः तादृशविलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावत्साध्यतावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं वह्नित्वगतैकत्वं नैव स्यात्, महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वमेव स्यात् ।

विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्वह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिता-विशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकरूपविधया वह्नित्वगतैकत्वमेव लभ्यते, विलक्षणप्रतियोगितासंसर्गेण यावद्महानसीयवह्न्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्तप्रतियोगिताविशिष्टभेदवत्प्रतियोगिताऽनिरूपकपर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकं रूपं महानसीयत्व-वह्नित्वगतद्वित्वं प्राप्यते इति वह्न्यभावः धर्तुं न शक्यते, महानसीयवह्न्यभावः एव धर्तव्यः । महानसीयवह्न्यभावाधिकरणे च तज्ज्ञानत्वहेतोरवृत्तितया लक्षणसमन्वयः स्यादेव, एवं सर्वत्र लक्षणसमन्वयः समजनि, अनवस्थादिकञ्च परिहृतमिति ।

●●●

पूज्य आचार्य भगवंत **श्री यशोविजयसूरीश्वरजी महाराजा**
द्वारा रचित-संपादित-अनुवादित साहित्य सूचि

नं.	पुस्तक का नाम	भाषा/विषय	किंमत ₹
१.	न्यायालोक	संस्कृत+गुजराती	१७०/-
२.	भाषारहस्य	संस्कृत+गुजराती	१६०/-
३.	स्याद्वाद रहस्य (भाग १ से ३)	संस्कृत+हिन्दी	४३५/-
४.	वादमाला	संस्कृत+हिन्दी	१२०/-
५.	षोडशक (भाग १-२)	संस्कृत+हिन्दी	२००/-
६.	अध्यात्मोपनिषत् (भाग १-२)	संस्कृत+गुजराती	१९०/-
७.	द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशिका (भाग १ से ८)	संस्कृत+गुजराती	२०००/-
८.	FRAGRANCE OF SENTIMENTS	ENGLISH	25 /-
९.	GLIMPSES OF SENTIMENTS	ENGLISH	30 /-
१०.	ABUNDANT JOY OF SENTIMENTS	ENGLISH	25 /-
११.	WHAT IS SUPERIOR ? INTELLECT OR FAITH ?	ENGLISH	10 /-
१२.	LUST GETS DEFEATED, DEVOTION WINS...	ENGLISH	10 /-
१३.	WHAT IS SUPERIOR ? SADHANA OR UPASANA ?	ENGLISH	10 /-
१४.	द्विवर्ण रत्नमालिका	संस्कृत+गुजराती	अमूल्य
१५.	वासना हारे, उपासना जीते	गुजराती	अमूल्य
१६.	बुद्धि हारे, श्रद्धा जीते	गुजराती	अमूल्य
१७.	साधना चढे के उपासना?	गुजराती	अमूल्य
१८.	संवेदननी सुवास	परमात्मभक्ति/गुजराती	अमूल्य
१९.	संवेदननी झलक	परमात्मभक्ति/गुजराती	अमूल्य
२०.	संवेदननी मस्ती	परमात्मभक्ति/गुजराती	अमूल्य
२१.	संवेदननी सरगम	परमात्मभक्ति/गुजराती	अमूल्य
२२.	संयमीना कानमां	साधु-साध्वीजी भगवंतो के लिए	अमूल्य
२३.	संयमीना दिलमां	साधु-साध्वीजी भगवंतो के लिए	अमूल्य
२४.	संयमीना रोमरोममां	साधु-साध्वीजी भगवंतो के लिए	अमूल्य
२५.	संयमीना सपनामां	साधु-साध्वीजी भगवंतो के लिए	अमूल्य
२६.	संयमीना व्यवहारमां	साधु-साध्वीजी भगवंतो के लिए	अमूल्य

२७.	विद्युतप्रकाशनी सजीवता अंगे विचारणा	गुजराती	१०/–
२८.	विद्युतप्रकाश : सजीव या निर्जीव?	हिन्दी	१०/–
२९.	यशोविजय छत्रीशी	अभिनव प्रभुस्तुति	अमूल्य
३०.	प्रभु वीर की अंतिम देशना	उत्तराध्ययनसूत्र सूक्ति चयन	निःशुल्क
३१.	संवेदन की सुवास	प्रभु भक्ति	
३२.	संवेदन की मस्ती	प्रभु भक्ति	
३३.	संवेदन की झलक	प्रभु भक्ति	
३४.	संवेदन की सरगम	प्रभु भक्ति एवं अध्यात्मसाधना	१००/–
३५.	श्रावक दिनचर्या	गुजराती	अमूल्य
३६.	द्रव्य–गुण–पर्यायनो रास + द्रव्यानुयोगपरामर्श (भाग १ से ७)	संस्कृत + गुजराती	५०००/–
३७.	द्रव्य–गुण–पर्यायनो रास + अध्यात्मअनुयोग (भाग १–२)	संस्कृत + गुजराती	१०००/–
३८.	द्रव्य–गुण–पर्याय का रास + द्रव्यानुयोगपरामर्श (भाग १ से ७)	संस्कृत + हिन्दी	५०००/–
३९.	द्रव्य–गुण–पर्यायनो रास + अध्यात्मअनुयोग (भाग १–२)	संस्कृत + हिन्दी	१०००/–
४०.	पोलिसी	गुजराती	७०/–
४१.	पोलिसी	हिन्दी	१००/–
४२.	POLICY	ENGLISH	100 /-
४३.	जवांमर्दी (भाग १–२)	गुजराती	२००/–
४४.	BATTLE OF THOUGHTS	ENGLISH	125 /-
४५.	अध्यात्मोपनिषत् (भाग १–२)	संस्कृत + हिन्दी	५००/–
४६.	पोलिसी डाइजेस्ट	गुजराती	१०/–
४७.	संमूर्च्छिम मनुष्य : आगमिक अने पारंपरिक सत्य	गुजराती	५०/–
४८.	संमूर्च्छिम मनुष्य : आगमिक और पारंपरिक सत्य	हिन्दी	५०/–

नोंध : अध्ययनशील पू. साधू–साध्वीजी भगवंतो और ज्ञानभंडार को भेट रूप में मिलेगी।

प्राप्ति स्थान : दिव्य दर्शन ट्रस्ट,

३९, कलिकुंड सोसायटी, धोलका, जि. अहमदाबाद – ३८७८१०.

॥ વિભાગવાર પૃષ્ઠ સૂચિ ॥

(ચૌદ વિભાગોમાં કયા વિભાગમાં કેટલા પૃષ્ઠો અને કેટલી દીધિતિઓ સમાવેશ પામી છે તેની સૂચિ અહીં પ્રસ્તુત કરાઇ છે.)

વિભાગ	દીધિતિ	પૃષ્ઠ
વિભાગ - ૧	૧ + ૨	૩૧૨
વિભાગ - ૨	૩	૬૪૪
વિભાગ - ૩	૪	૧૦૮૮
વિભાગ - ૪	૫	૧૩૯૬
વિભાગ - ૫	૫	૧૭૬૬
વિભાગ - ૬	૫	૨૦૯૪
વિભાગ - ૭	૫	૨૪૩૬
વિભાગ - ૮	૫	૨૭૮૨
વિભાગ - ૯	૫ + ૬	૩૧૦૨
વિભાગ - ૧૦	૬	૩૪૧૦
વિભાગ - ૧૧	૭	૩૭૪૬
વિભાગ - ૧૨	૭	૪૦૨૦
વિભાગ - ૧૩	૭ + ૮	૪૨૮૮
વિભાગ - ૧૪	૯ તથા પરિશિષ્ટ	૪૪૨૪ + પરિશિષ્ટ

ઊડાનની પરિસીમા
'GSLV' છે,
ઊંચાઈની પરિસીમા
'એવરેસ્ટ' છે,
ઊંડાઈની પરિસીમા
'પેસેફિક' છે,
તેમ વ્યાપ્તિના વિશ્વમાં
તર્કની ઊડાનની....
તર્કની ઊંચાઈની....
તર્કની ઊંડાઈની.....
પરિસીમા છે :

"गूढार्थतत्त्वालोक"

- प्रकाशक -
श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

9 789382 019749

MULTY GRAPHICS
(022) 23873222•23884222